

תנובות שדה

גליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 150 / סיון - תמוז תש"פ

מצוות התלויות בארץ • הלכות הנוהגות בהתיישבות • חרקים במזון מן החי ומן הצומח • כשרות המזון

תשית לראשו עטרת פז

ברגשי גילה וחיבה נשגר צרור של ברכות לידידי ורעי
מריץ תורה ברבים בחביבות ובמאור פנים
מוקיר ורחים רבנן ואיהו גופיה צורבא מרבנן
מרבני ההתיישבות הותיקים המאהיב שם שמים על הבריות
עומד על משמר חומות הדת מתוך עשיה ברוכה לכלל ולפרט

הרב **יעקב אביטן שליט"א**
רב המועצה האזורית חוף אשקלון

לרגל בחירתו לכהן בתפקיד
'השר לשירותי הדת'

יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיו
ויהא כניסתו זאת לברכה, להרבות בפעלים טובים וברוכים
ולתועלת עולם הרבנות ושירותי הדת
להרים קרן התורה ולקדש שם שמים בכל קצוות הארץ

בברכה ידידו עוז
הרב שניאור ז. רווח שליט"א - ראש המכון
ורב אזורי במ.א. גזר
רבני, חוקרי, וצוות הנהלת המכון

תנובות שדה

גיליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 150 / סיון - תמוז תש"פ

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת המכון למצוות התלויות בארץ
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:
הרב יקותיאל דהן
HOL@macon.co.il

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של
המכון, או תגובות על הנכתב
בגליונות השונים, לכתובת המערכת,
או לפקס, או לדואר האלקטרוני

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד 4081003
טלפון: 03-9030580
פקס: 03-9030891

דמי מנוי לשנה: 60 ₪
© כל הזכויות שמורות

4 דבר העורך

הקדושה שבעמל התורה

6 מידע הלכתי - ערלה בפירות הקיץ

הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א
רב קהילת 'משכן התורה' - אלעד וראש המכון למצוות התלויות בארץ

8 גנוזות - ספר 'מאה שערים' לרבי אברהם מאנסאנו זצ"ל

הרב יקותיאל דהן והרב נתנאל אביטל
שערי תורה שער א' כולל תולדות המחבר

21 בענין השלמת קריאת התורה בשבת לצבור

הגאון מו"ר רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הראשון לציון ורבה הראשי של ירושלים עיה"ק תובב"א

31 שו"ת כתר מלוכה -תשובות בהלכה על תקופת התפרצות הנגיף

תשובות הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א
רב קהילת 'משכן התורה' - אלעד וראש המכון למצוות התלויות בארץ

תשובה א' - האם יש להשלים את הפרשיות שחסרו - עמוד 32

תשובה ב' - לוויה וקבורה ביום טוב שני - עמוד 34

תשובה ג' - 'שמחה' לאשתו בבגדים ותכשיטים בימים אלו - עמוד 41

תשובה ד' - טבילת מצוה במקוה ביום השמיני - עמוד 44

תשובה ה' - לחוש שלא לבדוק עדי בדיקה מחשש המגיפה - עמוד 46

תשובה ו' - כמה עניני כיבוד הורים בתקופת המגפה. עמוד 48

תשובה ז' - ביקור חולים וניחום אבלים בתקופה זו - עמוד 50

תשובה ח' - היאך יעשו חופה בזמן הסגר, שאסרו כינוס בעשרה - עמוד 53

תשובה ט' - דין אדם המזיק בחולה שיצא מביתו - עמוד 58

67 הגדרת שכחה במצוות התורה

הרב משה יהודה לנדאו שליט"א - אלעד. מרבני המכון

74 מפתח נושאים לגליונות 'תשובות שדה'

מפתח מפורט לגליונות 1-150

לפני מספר שנים נערך ביקור של משלחת רבנים ואישים חשובים בבנין ישיבת 'וואלוויץ' לאחר שנפדה ושוקם על ידי מספר גברים, היכל הישיבה שופץ ושוחזר לתפקד כבית מדרש לאחר שנים ארוכות ששימש כבית חרושת לדאבון הלב, כמוכן שההתרגשות במקום גאתה בקרב הנוכחים, שהבינו את גודל השעה. בתוך האוירה החגיגית עמד לדבר הגאון רבי חזקיהו מישקובסקי שליט"א, ושאל את הנוכחים: 'לשמחה מה זו עושה' - מדוע יש לשמוח כאשר בנין של אבנים ששימש בעבר כישיבה חוזר לידיים יהודיות וישמש מעתה כבית של תפילה ולימוד תורה? הלא התורה עצמה מעידה על הר סיני שקיבלו עליו ישראל את התורה, שמיד לאחר סיום מעמד מתן תורה חזר ההר לשימושו הרגיל, למרעה צאן ובקר, כפי שמעיד הפסוק (שמות י"ט): "לא תנע בו יד... אם בָּהֶמָה אִם אִישׁ לֹא יִחַיָּה בְּמִשְׁךָ הִיבֵל הָמָּה יַעֲלוּ בָהֶר" דהיינו, בזמן המעמד אין לעלות להר, אך לאחר המעמד - במשך היובל - לאחר תקיעת השופר, מותר לכולם - לאדם ולבהמה לעלות להר סיני עצמו ללא שום חשש.

אך, מצד שני יש לתמוה מדוע הר המוריה כן התקדש לאחר עקידת יצחק, וכפי שמבואר ברמב"ם (רי"ט פ"ב מהלכות בית הבחירה) שהר המוריה התקדש מעקידת יצחק ועוד מונה דברים שהיו שם בהר המוריה, אם כן רואים אנו שיש משמעות לאירוע שהתרחש במקום. והשאלה מובנת מאליה!!!

מתנה ממרום או קדושה

הסביר זאת בכך שכידוע מתן תורה היה מעמד בו נתן ה' לעם ישראל 'מתנות' מבלי שהם יצטרכו להתאמץ, (ודאי שהיו צריכים להכין עצמם לכך אבל לא יותר מזה), אך עקידת יצחק היתה כולה מסירות נפש, וקדושה מגיעה רק ממסירות נפש. לכן בהר סיני לאחר סיום המעמד הכל חזר לכמות שהיה, אך בעקידת יצחק המקום עצמו התקדש. וכך הסביר, ישיבה זה מקום של מסירות נפש לתורה, כל הקירות ספוגים מעמל התורה של ימים ולילות שהבחורים השקיעו עצמם באהלה של תורה, ולכן המקום עצמו קדוש ויש התרגשות גדולה כאשר גואלים את המקום ומחזירים אותו לייעודו.

ואכן מצינו בדברי הגמרא (נדרים לח.) על משה רבינו, שניתנה לו התורה במתנה, שנאמר (שמות לא יח): "וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כָּל־לְבָבוֹ אֶת־וְהָיָה, וכתב החתם סופר: "והנה, בהגיענו לשם עדיין לא היינו כדאי לקבל התורה, ובחסדו נתנה לנו לשם מתנה ולא אמר תמתינו עד שיהיה לכם לב לדעת, ודי לכם במה שהוצאתי אתכם בלא זמנו ומקומו. וזהו "אשר בחר בנו" - וקרבתנו לעבודתו ולא אנו... ומ"מ אח"כ עוד הפליא חסדו ונתן לנו תורתו, נתן לנו - דייקא במתנה" עד כאן דבריו הנפלאים. וכן תמצא עוד הרבה בדברי חז"ל הקדושים ובדברי המפרשים, על מתן תורה שעם ישראל קיבל השפעה מקודשא בריך הוא ולא היה זה השגה שעמלו עליה, כמו שאומר הפסוק (במדבר כא יח): "וּמִמֶּנֶּכָּר מִתְּנָה" וכן תמצא עוד רבים.

ומכיון שמעמד הר סיני ענינו היה קבלת השפעה מהקב"ה לעם ישראל מספרת לנו הגמרא כי מעמד הר סיני היה בבחינת כפיית הר כגיגית על עם ישראל, וזה לשון הגמרא (שבת פח.): "ויתיצבו בתחתית ההר. א"ר אבדימי בר חמא בר חסא מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם. א"ר אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא. אמר רבא אעפ"כ הדור קבלוה בימי אחשוורוש, דכתיב (אסתר ט כז): "קיימו וקבלו היהודים" - קיימו מה שקיבלו כבר... דרש ר' סימאי: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, באו ששים ריבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל, קשרו לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, וכיון שחטאו ישראל ירדו מאה ועשרים ריבוא מלאכי חבלה ופירקום, שנאמר (שמות לג ו): "ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב" א"ר חמא בר' חנינא, בחורב טענו בחורב פרקו, בחורב טענו כדאמרן, בחורב פרקו דכתיב: "ויתנצלו בני ישראל" וגו'. הנה לנו, כי מעמד הר סיני היה מצד ה' יתברך, ומהותו היתה נתינת הכתרים וההשפעות שהגיעו לישראל על ידי כך, אך זה נעשה בבחינת 'כפיית הר כגיגית' על עם ישראל. ורק בימי אחשוורוש קיבלוה מאהבה.

ונתן לבאר זאת יותר, דהרי מלשון הפסוק רואים כי מטרת מעמד הר סיני הוא בשביל שיהיה יראת ה' לעם ישראל, דהרי כששמעו ישראל את קול ה' ופרחה נשמתם, בקשו ממשוה שהוא ידבר אליהם. ענה להם משה: "אַל תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוֹר נְסוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוֹר תִּהְיֶה יִרְאַתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תַחֲסָאוּ", אם כן כתוב במפורש שזו מטרת מעמד הר סיני, דהרי את התורה עצמה לימד משה כיתות כיתות לאחר מכן. אם כן, רואים אנו שני חלקים, חלק היראה והוא מה שקיבלו בני ישראל במעמד הר סיני, וחלק האהבה הוא מה שעוררו בעצמם בימי אחשוורוש.

ועל פי מה שאמרנו בתחילה יתבאר, כי כשהאדם מקבל ולא משפיע בעצמו, אין זה דרגה גדולה, ואין שם קדושה מיוחדת. אך כשהאדם משיג מצד עצמו ומסירות נפשו שם יש קדושה מיוחדת. וזה החילוק בין אהבת ה' ליראת ה'. דמעמד הר סיני יכל לגרום רק ליראת ה' משום שישיראל היו אז בגדר מקבלים, אם כן ודאי שלא יתכן שיגרום לדרגת אהבת ה'. וכן ראה בספר מכתב מאלהו (קונטרס החסד פרק י"ג) שמבאר יסוד זה בעבודת ה' באופן נפלא.

מאה וחמישים מדרגות של עלייה במידת הקדושה

למדים אנחנו כי רק עמל ומסירות נפש הינם הפתח לאהבת ה' ועליה בדרגות הקדושה, וכל דבר שלא הושקעה בו עבודה ועמל אין במהותו קדושה אלא אף לאחר מעמד הר סיני אומרת התורה "המה יעלו בהר" הבהמות יכולות שוב לעלות להר סיני. ברוח הדברים הללו ברצוני ליחד כמה מילים לרגל הגליון **המאה וחמישים** היוצא עתה תחת ידי המכון, כמה עמל ויגיעה הושקעו בשנות קיומו ועד הגיענו לרגע זה: המכון החל את דרכו כאשר המודעות למצוות הארץ - כלאים ערלה ומעשרות - הייתה בשפל המדרגה. וגם אלו שידעו וביקשו את ההלכה, לא היה מי שיאיר להם הדרך לפי דעת חכמי הספרדים ואליבא דמרן השו"ע. כמה טרח ויגע ועמל מו"ר ראש המכון שליט"א, מחד לכתת את רגליו להפיץ את דבר ה' זה, ומאידך ללון באהלה של תורה ולדלות מבארה את דבר ה' זו הלכה, לזכות את הרבים בחיבוריו הנפלאים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא בכל ענפי מצוות הארץ וכשרות המזון, אשר אין רבים מתעסקים בהם לצערינו.

ומאז ועד עתה שופרו של המכון אשר הוציא את דבר ההלכה למורי הוראה והרבנים בכל מקום מושבותיהם היה הגליון החשוב "**תנובות שדה**" אשר הפיץ בגאון נושא אחר נושא, סוגיא אחר סוגיא, תחת עיניהם הפקוחה של מרגן ורבנן עיני העדה, ובפרט גאון עוזינו ותפארתינו פאר הדור **מרן רבינו עובדיה יוסף זצוקלה"ה** אשר ליווה את מו"ר ראש המכון שליט"א בכל צעד ושעל ועודד ודחף את כל מפעלות המכון. ולהבחי"ח מורה דרכו של המכון מורנו ורבינו הראשון לציון הגאון **רבי שלמה משה עמאר שליט"א** רבה של ירושלים אשר עינו עינא פקחא בוחנת כל הלכה וכל פסק אשר יוצא תחת ידי רבני המכון, ומורה את הדרך בפועל של כל הפעילות הקדושה אשר נעשית על ידי המכון.

בכל עמל ויגיעה זו המגיעה על ידי מסירות נפש כפשוטו של מו"ר ראש המכון שליט"א, אשר משקיע את כל כוחו ומרצו לרומם את מפעלותיו הכבירים של המכון, שורה קדושה אשר אין למעלה הימנה, קדושה הנוצרת מכח ההשקעה הבלתי נדלית של דמים (תנתי משמע) מרובים המזרימים כח וחיות לפינת יקרת המרוממת ומגדלת את דבר ההלכה ואת קדושת ארץ ישראל בקיום מצוותיה.

ברצוננו לברך את מו"ר שליט"א, מתוך דברים אלה כי יתן ה' ויוסיף להרבות את גבולות הקדושה בארץ ישראל, יחד עם כל רבני וחוקרי המכון ושאר הצוות הנפלא שומרי משמרת הקודש איש איש על עבודתו, יחד נזכה לראות כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים.

בברכה, העורך

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

ערלה בפירות הקיץ

לקראת עונת פירות הקיץ נביא בתמצית את דיני רכישת פירות בשווקים אם יש לחוש הלכתית משום איסור ערלה, ואין כוונתנו במקום שיש אפשרות לרכוש עם הכשר [שזה ב"ה המצב ברוב המקומות בארצנו הקדושה, ואיכשר דרא ורוב רשתות השיווק עומדים תחת כשרות מהודרת], אלא אם קיבל אדם ואינו יכול לעמוד ולברר מצב הפרי לענין ערלה. ובספרי עץ השדה הארכנו בזה בפרק יב, באופנים רבים, יעויין שם באריכות, וכאן נביא עיקרי הדינים הנוגעים לדירן

א. ישראל שליקט פירות ממטע מסוים, ויש במטע הזה גם עצי ערלה שהם ידועים ומוכרים, אלא שהמלקט איננו זוכר מאיזה עצים הוא ליקט, או שזוכר מהיכן ליקט רק שהוא איננו יודע אם עץ זה הוא ערלה אם לאו, הפירות אסורים אף שרוב העצים אינם ערלה, וזאת מחמת שהספק התעורר במטע שהוא מקום הקביעות, וכל קבוע כמחצה על מחצה.

ב. גוי שליקט פירות ממטע שיש בו גם עצי ערלה, או שנפלו הפירות מאליהם והישראל ראה את לקיטת הגוי או את נפילת הפירות, נאסרים כל הפירות, מאחר שהספק נולד במקום הקביעות בשעה שראה. ואם הגוי לקחו שלא בפנינו ואח"כ נמצא ביד העכו"ם, אינו נחשב קבוע אלא 'פריש' והולכים אחר הרוב, דכל דפריש מרובא פריש.

ג. ישראל שליקט פירות ממטע שיש בו עצי ערלה ולא ראינוהו, למלקט אסורים הפירות מדין 'קבוע', אלא שהוא הוציאם ממקום הקביעות לחוץ והניחם שם, נחלקו הפוסקים האם אחרים הלוקחים משם דינם כלוקחים מן הקבוע, וכדין המלקט שגם לו נאסר כבר בשטח הספק והפירות אסורים באכילה, או כיון שלאחרים הספק מתעורר רק בחוץ ולא במקום הקביעות, הרי שיש לזה דין 'פריש', והולכים אחר הרוב והפירות מותרים, והעיקר להלכה נראה כדעה אחרונה.

ד. ישראל חשוד שליקט פירות ממטע, ויודע שיש שם עצי ערלה והיכן מקומם ואצלו לא התעורר ספק כלל, והוציא את הפירות שליקט אל מחוץ למקום הקביעות והספק מתעורר רק ללוקח שבא לקנות מחוץ למקום הקביעות, יש לפירות דין 'פריש' והולכים אחר הרוב והפירות מותרים.

ה. 'ספק קבוע', הוא כל שלא הוחזק שיש במטע עצי ערלה אבל קיים חשש כזה, וכן אף אם יש רק מיעוט עצי ערלה, אלא שאין הם ודאי איסור אלא ספק איסור [והוחזק האיסור פירושו שבתוך מטע זה במקום הקביעות יש ודאי איסור]. בדין זה נחלקו הפוסקים ונאמרו בו כמה חילוקים, והעיקר להלכה שכל שלא הוחזק האיסור אף שיש רגלים לדבר, אין למטע זה דין קבוע. ויש שכתבו לאסור לקנות פירות שמקורם איננו ידוע, כל שיש אפילו אילן אחד בכל חלקי ארץ ישראל המניב פירות ערלה. ואם מקורם ידוע, כתבו הפוסקים הללו לחלק מהו שיעור הערלה המצוי בארץ, והעיקר להלכה כדעה ראשונה ואין ללוקח מפירות אלו דין קבוע, והולכים בזה אחר הרוב.

1. פירות שנמצאו ברחוב, הרי הם מותרים אף בארץ ישראל, שהרי יש רוב פירות היתר ואנו תולים לומר שמאילן המותר הגיע מדין 'כל דפריש מרובא פריש', מאחר שהספק לא נולד במקום הקביעות. וכן הדין אם נמצאו אצל ישראל או נכרי באופנים שאין בזה קביעות, או אף אם יש קביעות למלקט אולם לא לאחרים, בכל המקרים הללו הפירות מותרים כאשר הרוב איננו ערלה.

הלכה למעשה:

❖ על נותני הכשרות חובה לוודא אם התוצרת המשווקת על ידם נקיייה מכל חשש איסור ערלה. וצרכן שרוכש פירות, ראוי ונכון שילך לרכוש את התוצרת רק במקום שיש לו כשרות ופיקוח על ענייני הערלה, ולא להסתמך לכתחילה על צירופים והיתרים, והעושה כן תבוא עליו ברכה. אולם מעיקר הדין, כל שרוכש בשוק, מותר לו לצרוך תוצרת חקלאית של פירות ואינו צריך לחוש שהם אסורים מחשש איסור ערלה, וכמה צדדים להקל נאמרו בזה. וכמובן כל שאין בו רוב ערלה.

❖ יש שהחמירו לחוש כל שיש מיעוט המצוי [מנהג בתי הוראה להורות שמשיעור של 10% חשיב מיעוט המצוי]. ויש שחששו לשיעור של 5% שאז חששו לספק קבוע המבואר לעיל. ויש שלא הסתמכו כלל על שיעורים, וכל שיש חשש לערלה מעל 0.5% בפירות אלו ברחבי ארץ ישראל, לא אישרו ללא בדיקת השטח. [מתחת לשיעור זה אין לחוש שהרי הוא בטל במאתיים]. והוראת הרה"ר לישראל כבר שנים רבות, ובוודאי כך היא הוראת ועדי הכשרות למהדרין שאין מאשרים פירות כלל אלא לאחר בדיקת אגרונום המאשר על כל שטח בארץ ישראל שבבעלות ישראל שאין בו חשש ערלה. אמנם הלכה למעשה בקנייה בשוק כאשר אין מקום שאפשר לקנות עם הכשר כתבנו הדברים דלעיל.

❖ חשוב לציין כי לדייק בנתונים של אחוזי הערלה קשה, שהרי הגם שיש נטיעות חדשות, רוב החקלאים מורידים את פירות הערלה, כי הרי גם ב"ה הם שומרים כשרות מצד עצמם ובלא"ה הם משווקים למקומות כשרים שזה רוב ככל השווקים הסיטונאים ורשתות השיווק, ושם מחייבים אותם להסיר את פירות הערלה קודם השיווק. אולם למרות זאת לפי הנתונים היבשים מזה איתנו מידי שנה ד"ר משה זקס ה' יאריך ימיו ושנותיו מבית המדרש להלכה בהתיישבות, בעלון המרכז את הנתונים על פי הנתונים המתקבלים, נכון לשנה זו.

רוב ערלה: אין בנמצא רוב ערלה [להוציא מה שחששו בפפאיה כדעתם שלא סומכים על דעת גדולי רבותינו הספרדים הרדב"ז, הבן איש חי, משפטי שמואל, יין הטוב, מרן הגר"ע יוסף, הגר"ש משאש, הגר"מ אליהו ועוד, אלא ס"ל כדעת החזו"א שלא סמך על האי טעמא של נותן פרי תוך שנתו בלבד].

מיעוט המצוי: לחוששים למיעוט המצוי מעל 10% כמעט ולא קיים להוציא אוכמניות [שבהם יש לחוש גם לדעת ריב"ש שהוא קרוב למחצה, ובהם יש מעל 25%. וכן לדעתם שהחמירו בנותן פרי תוך שנתו, אז יש להם לחוש גם לפסיפורה], נקטרינה [2 זנים בלבד 'אדומה' '222' כאשר כל הזנים האחרים כ 40 במספר ללא חשש]. קרמבולה. ומאידך בכל פירות הקיץ אין מיעוט המצוי בשיעור 10%.

החוששים לשיעור של 5% מחמת ספק קבוע, אין לו לחשוש לרוב ככל הפירות להוציא את האמור ובנוסף, אפרסק מזן פיתה, וויט ליירי, 1881, 13-6-13. נקטרינה ארטיק, MRC338. שזיף מזן ורדית. וכל שאר פירות הקיץ בשיעורים נמוכים מאלו.

בייקרא דאורייתא שניאור ז. רווח

מדור גנוזות וכתבי יד

בעריכת
הרב יקותיאל דהן והרב נתנאל אביטל

ספר 'מאה שערים' לרבי אברהם מאנסאנו זצ"ל

שערי תורה שער א'

הנה זכינו כי ידידי איש זריז ומהיר במלאכתו, רבי **נתנאל אביטל** שליט"א מחוקרי המכון, גילה לעינינו אור יקר ונעים את כתבי רבי אברהם מאנסאנו זצוק"ל, אשר עמל ויגע בהם ודלה מהם אוצרות יקרות חידושים רבים ונפלאים, ומאמרים מחכימים ומרהיבים. ובסייעתא דשמיא זכיתי כי הביאני אל המלך חדריו, והראני מטוב אוצרותיו, אגילה ואשמחה בהם, וזכיתי להשתתף בעריכתם ובהבאתם לדפוס, ותבא בפי כדבש למתוק.

אמרתי להביא בעת הזאת לכבוד חג מתן תורה הבא עלינו לטובה את מאמרו של רבינו זצ"ל בשער א' משערי התורה אשר מתוך ספרו 'מאה שערים' אשר כשמו כן הוא: 'מאה שערים' הפרוסים על עניני חכמה ותבונה אשר קבע לעסוק בהם בכל המצוות והמידות, אך קודם מאמר זה נפרוס כאן בקצרה מקצת תולדותיו ומעשיו של האיש המופלא נחל נובע מקור חכמה רבינו אברהם זצ"ל, דברי מבוא אשר ליקט וחיבר רבי נתנאל הנו"ל ברוב חכמתו ותבונתו, ויבוא על שכרו משמים, על אשר שיתף אותנו בעינו הטובה, והרשנו לפרסם דברים אלו באכסניה זו.

תולדות רבי אברהם מאנסאנו

משפחת מאנסאנו^א מוצאה בגירוש ספרד, משפחה זו ידועה כיום בעולם ממקום אחד בלבד - מעיר פאס שבמרוקו. אמנם קטנה היתה באוכלוסיה, אך עלתה על גדותיה בחכמים וסופרים. בעיר פאס, כידוע, היו שושלות חכמים עתיקות יומין, שרובם באו בגירוש ספרד, ובניהם שימשו דור אחר דור ברבנות ובהנהגת הקהילה. ביניהם הזדקרה בפארה משפחת מאנסאנו.

לגבי משפחת מאנסאנו, יש לציין כי: א. המשפחה איננה נמנית על 'משפחות השררה' המוכרות שבעיר פאס, ששלטו במשרות הציבוריות ובדיינות, והן עברו אצלה בירושה. על כן הם לא כיהנו כדיינים, אלא כסופרי בית הדין וכו'. ב. תחילת פעילותה הוא בסוף שנות הת'. כ-20 החכמים המוכרים לנו (לערך) חיו בתוך המאות שנה הללו, ת"ק - ת"ש. דהיינו, בשונה מרוב משפחות השררה, משפחה זו לא מוכרת לנו כלל, עד אמצע שנות הת'.

משפחת הרבנים^ב מאנסאנו בפאס, ע"פ הידוע לנו מכתובות בני המשפחה, החלה בחכם כה"ר **יוסף** (חי בתחילת הת'). בנו החכם ונבון כה"ר **יצחק**. בנו הוא החכם הותיק מארי מתניתין כה"ר **יוסף**. בנו הוא החכם השלם גזבר ופרנס כה"ר

א. חובתי לציין שרוב המידע המשפחתי הוא מפנקס הכתובות להיעב"ץ, כת"י ספריית חב"ד - ברוקלין. כת"י זה נכבד מאד לידיעת קורות משפחות פאס, ובו קרוב ל-1,300 כתובות שכתב היעב"ץ בחייו, ועוד אלפים אלפים של כתובות שנכתבו בידי צאצאיו.

ב. להבדילים מענף אחר של אשתו של ר' יהונתן הנז' להלן.

עמנואל (נפטר קודם תצ"ב). בנו הוא המשכיל ונבון ורצוי לרוב אחיו, שייף עייל שייף נפיק וגריס באורייתא תדירא, החכם כה"ר יהונתן. ע"פ התארים הנ"ל נוכל לידע כי עד כאן היו כארבעה חכמים מבני המשפחה, דור אחר דור.

רבי יהונתן, נשא לאשה בשנת התע"ח את פריחא בת אברהם בן משה מנסאנו^ה. ר' יהונתן נטע ג' ארזים גדולים בישראל - הגדול רבי **עמנואל** (הב'), אחריו רבינו **אברהם** - המחבר, והקטן רבי **חיים**. ובנותיו: **לונה**, אשת החכם ר' מתתיה סירירי^ו. **מסעודה**, אשת ר' דינר בן עזריאל אמוג^ז. משלשת המאורות הללו, יצאו שאר כל רבני המשפחה.

תולדותיו

תולדות רבינו לא ידועים לנו כ"כ מפי חבריו חכמי הדור ההוא. נאלצנו לאסוף מבין בתרי תורתם וללקט שברי ידיעות שידינו מגעת אליהם בספריהם הנדפסים ובכתבי ידיהם.

רבינו 'החכם השלם והכולל, חן ערכו ושבחיו מי ימלל, ענוותן כהלל, נחל נובע מקור חכמה ומוציא לאור כל תעלומה, פלפלא חריפא, טיגרא תקיפא, ולכל בני ישראל היה אור^ח, נולד באיזור שנת ת"פ, לאביו 'איש נבון וחכם גריס באורייתא תדירא שפל ברך וענוותן^ט, כהר"ר יהונתן זלה"ה. מינקות ממש, כבר שית וכבר שבע, עלה ונתעלה ורכש ידיעות בכל מקצועות תורתנו הקדושה, ושם פניו אל מגמתו לחדש חידושים ולפלפל בחכמה ובדרוש כל ימיו.

תחילת לימודו בישיבת גדולי הדור ההוא, לפני רבו נר המערב רבינו **שמואל בן אלבאז** זלה"ה. בשנת תצ"ז עבר שם הקדוש רבי **חיים בן עטאר** זלה"ה, והיה לומד ומלמד עמם בישיבתם^י. ונודע, כי בעל האוה"ח היה מכנה לרבינו 'תפוח', שזהו ביאור שם משפחתו (מ"ר). שקידתו בתורה היתה להפליא, וזכה לשני שולחנות, תורה ועושר. ממונו ונכסיו נפלו לו מירושת זקנו רבי עמנואל.

ספריו וחידושי

אין ספק, שאחר התבוננות קלה בהיקף ועומק יצירותיו של רבינו, עולה כי היה גאון פלאי בכל קנה מידה אפשרי. מגיל צעיר ממש, ועד פטירתו - לא יאחר מגיל שישים, הוגיע את מוחו ונתן את מרצו בתורת ה', והניב יכול של עשרות אלפי דפים גדושים על גדותיהם בחידושים ומערכות עמוקות, כולם פרי מוחו האדיר.

ג. הוא רבי עמנואל 'הזקן'. במ"ר כתב שנפטר באזור תק"ל, וטעה בזה, וגם המקורות שציין להם עוסקים בר' עמנואל השני, נכדו. היעב"ץ ציין את שמו בברכת המתים בשנת תע"ב.

ד. לרבי יהונתן אח אחד והוא המשכיל ונבון ורצוי לרוב אחיו כה"ר יהודה, ובתו קלארה נישאת לבן דודה רבי **עמנואל הב'**. ועי' במ"ר, בערך רבי **יהודה בן עמרם**, הביא שבמכתב מחכמי פאס לחכמי טיטואן נזכר שר' יהודה מאנסאנו הוא בן בתו של החכם ר' יהודה הנז', ונגזרה מיתה על שתי בני ר' יהודה מאנסאנו ועל אשתו, והוא ברת. ולפי השנים שיערתי שזהו רבי יהודה בן ר' עמנואל הא', כי בפנקס לפנינו, ישנו עוד יהודה מאנסאנו בן אברהם אחיו של ר' עמנואל ואיננו חכם.

ה. זהו הענף אחר של משפחת מאנסאנו בפאס. אינני יודע היכן הצטלבותו עם משפחת ר' יהונתן.

ו. בן ר' מנחם. אמו היא בתו של היעב"ץ.

ז. אחיו של ר' דינר הוא ר' דניאל אביו של החכם השלם ר' עזריאל אמוג.

ח. ע"פ תארייו בכתובות צאצאיו, ראה גם להלן.

ט. תארייו אלו בהקדמות לספרי רבינו. בספר הכתובות להיעב"ץ, בשנת תצ"ב: 'המשכיל ונבון ורצוי לרוב אחיו, ובתק"ב: 'איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע'.

י. בספר 'דברי הימים' לקורות יהודי פאס, הנד' בפאס וחכמיה, עמ' 17, הובא לשון רבי אליהו מאנסאנו: וברביעי בשבת כ"ח לשבט אנחנו יושבים לשתות מי התורה בחברתינו עם מורינו ורבינו נר"ו, ועם כמוהר"ר חיים בן עטר נר"ו... מסדר דברי הימים כותב בתחילת הדברים: מצאתי כתוב בכת"י ישן נושן מכוהר"ר אליהו מאנסאנו זלה"ה. ומזה הסיק 'שמות החכמים' בפאס וחכמיה (הר"מ עמאר), שהיה חכם בשם ר' אליהו שהוא אח לר' יהונתן אביו של רבינו, ולמד בישיבה זו. ובמ"ר גם הביא ראיה שהיה תלמיד כזה בישיבה הנ"ל, אך לא כתב את מקומו במש' מאנסאנו. כיון שלא מצאתי סימוכין לקיומו של חכם זה, ובפרט שאיננו קיים כלל בפנקס הכתובות להיעב"ץ, לא הוא ולא צאצאיו, לעת עתה ברי לי שאלו דברי רבינו, והמעתיק הראשון העתיק בשם מהר"א מאנסאנו, אך המעתיק השני פתח את ראשי התיבות 'מא' באופן לא נכון, ובלבל השמות, וכתב במקום זה שמו של ר' אליהו שהוא בנו של ר' עמנואל אחיו של רבינו.

המאמץ והסיריחה שבלידת היצירות הללו גדול מאד, ומעיד לנו כאלף עדים כי חייו היו רצף של קודש ולא הניח עצמו לרגע מעסק התורה. וכבר סיפרו לנו מעט על כך חכמי דורו, כדלעיל.

יש לשים לב, כי לבד המאמץ שבעצם לידת החידושים והמערכות הרבים הללו, נוספה כאן עבודה כפולה ומכופלת של עריכה וסידור. לכל ספר בכתבי היד הנמצאים עתה לפנינו, קדמה מחשבה מעמיקה וסידור מיוחד ע"י רבינו בעצמו^{יא}, שודאי קדמו לו כמה טיוטות^{יב}, בהם עמל ויגע רבות, בעיון וכתובה. על כן למראה האיכות והכמות, יגדל ויתעצם הפלא על אדם אחד שבימי חלדו הקצרים הספיק כל זאת.

מלבד החידוש שבעומק תורתו, שגודרת לה גדר לעצמה בסגנונה המלוטש והמיוחד, דורשת עיון רב ושימת עין מירבית, הרי שלא נעדרת ממנה הבקיאות, ובדבריו חורז וכולל בבקיאות את דברי חכמינו שבש"ס ומדרשים, ראשונים ואחרונים. גם ראה לנחוץ להוסיף פאר והשקעה בחיצוניות טופסי הספרים ותורפם. שערי הספרים מעוטרים מצוירים ומאויירים, הכתיבה רציפה מיושרת ונאה כדפוס ממש. ברבבות העמודים הללו נמצאו מחיקות בודדות. לכולם נקבעו שמות, תתי-חלוקות, חריזות צחות בראשי וסופי דרושים וכדו' (שבחלקם שילוב של דברי מוסר מלהיבים ומעוררים). נוסף על הכל, היה לו קביעות עם תלמידים בישיבתו, ולא כל זמנו היה מופנה לחיבוריו וחידושיו, כמבואר לעיל בקבלת העדות הנזכרת.

אחר שנצטרף לכל המלאכה הכבירה הנ"ל את טרדות התקופות ההם, בפרט בימיו^{יג} ובמדינתו של רבינו שתקפום חדשות לבקרים - רעב, בצורות, גזירות מס וגזירות מלכות אחרות שונות ומשונות^{יד}. נמצאת למד, שעל עבודה כה מורכבת ומלאכה כה סבוכה, של הגיית חידושים וביאורים בכל ים התלמוד, וסידורם לכדי שירת חיים כזו, הכוללת סדרת ספרים עבי כרס ענקית, לצורך כל אלו ישב רבינו ספון במדרשו כל ימיו, נידד שינה מעיניו וחשך פת מפיתו, ורק הוא ותורתו נתייחדו.

מספר הספרים וגודלם

רבינו יוסף בן נאים זלה"ה, תושב עירו של רבינו כמאה חמישים שנה אחריו, כתב על ספריו את המילים הבאות: והניח אחריו הרבה חיבורים אשר יתמה האדם ויתפלא, שאפילו אם היו מאתים שנה אי אפשר לגומרם גם בהעתקה, ורוב חיבוריו הנם תחת ידי מסודרים ומועתקים על נכון כדפוס ממש, וכולם עשה להם הקדמות בלשון צח ויש מהם שנתיישן כתב שלהם עד שנמחקו האותיות ...

ובאמת, כל החפץ לעמוד על דבריו ולידע את מידת אמיתותם, יוכל בקלות לעשות זאת, שכן כתבי ידו נותרו לנו לפליטה בכמה ספריות בעולם.

בספריית רבי יוסף בן נאים, היו ששה עשר ספרים של רבינו, שעל תשעה מהם כתב לנו את מספר דפיהם, והוא מגיע למניין של 5,010 עמודים (10). נקל לשער כי גם החצי השני קרוב למניין הזה. ואלו רק חלק מספריו. ספרים נוספים שכתב, היו בספריית רבי רפאל אבן צור ואין אנו יודעים את מנינם ואת שמותיהם (רק על ספר תורת ה').

יא. חלק מהספרים שלפנינו הוא כתיבת תלמידו הר"א בן נחמני, כדלהלן, ומוכח מתוכו שהם העתקה ממה שהוא עצמו סידר לדפוס, ולא מטיטות. דהיינו לא תלמידו סידר את שהעתיק. וזה מתייבט החזרות על עצמם וכדו'. על ספריו של רבינו הכתובים בכתביו ממש, קשה לומר שנכתבו בהשקפה ראשונה, כי הרי הם כמוכנים ממש לדפוס, וכדברי הר"י בן נאים: 'מועתקים ומסודרים על נכון, כדפוס ממש'.

יב. לדוגמא, בספרנו מאה שערים, יש סיומת מליצית לכל שער, ובה נרמז ומבואר מדוע בחר רבינו למקם את אותו השער קודם חבירו הבא אחריו.

יג. הרעב הנודע שהיה בשנת תצ"ח, והרעב הכבד שהיה בסוף ימיו תקל"ט - תקמ"א, ראה להלן. גם בשנות לידתו היה רעב, כמו שכתוב בדברי הימים של פאס 'ומשנת תפ"א עד שנת תפ"ב היתה עצירה גדולה וגלו כל היהודים שבפאס למקומות אחרים ואינן מוצאין עשרה לכל דבר שבקדושה, ונתקיים בהם בעונות ארצכם שממה' וכו'.

יד. עיי' להלן בלשון רבינו: מוכה אלהים ומעונה וחציו בי ירה, איש מכאובות וידוע חולי כי מכל צרה, ניגש והוא נענה מזעם ועברה, סבוני גם סבבני כתרונני בעטרה, איש שהכל בו מכף רגל ועד ראש אין בו מתוס פצע וחבורה, נעוית משמוע ובהלתי מראותי ובטלו הטוחנות וידים רפות וברכים כושלות קדשו עצרה...

טו. ברית אבות, זרע אברהם, צלצלי תרועה, כנור נעים, תוכחות מוסר, עזרת השבטים, נופת צופים, פתחי עולם, מאה שערים (בכל הנ"ל, פירט לנו ר' יוסף את מספר העלים שבכל כרך).

ודא עקא, לצערנו כי רב, החושך יכסה ארץ וערפל לאומים, ובמדינת מרוקו חזיון הדפוס נפרץ מאוחר למדי, רק כמאה שנה לאחר פטירתו של רבינו, ולא זכה לראות עולמו בחייו^{טז}.

רוב ספרי רבינו שהיו ברשותו של רבי יוסף בן נאים, נמכרו לספריית בית המדרש לרבנים בניו יורק, ועד עתה לא קיים מהם עותק של צילום נאה, כולם קטועים וחרוכים, הן מצד גוף הספר והן מצד עצם הצילום^{יז}.

באוסף הספרייה הלאומית בירושלים, קיימים שנים מספריו הגדולים. והם: **מאה שערים**, ראה עליו להלן. השני, **פתחי עולם**, ספר גדול המכיל כ-720 עמודים, דרושים נפלאים ומתוקים במוסר, כתבם בימי זקנתו כנראה מהקדמתו הנפלאה לספר, בה תיאר את צבא ימיו בשיר על סדר אל"ף בי"ת, ראה להלן.

ועתה ב"ה קמנו ונתעורר, להוציא לאור חלקים מתורתו, פסקי פסקי, לפי סדר המועדים וכדומה, ערוכים ומפוסקים, עם ציונים והערות, באופן שיד כל אדם תמשמש בהם והרואה יאמר 'ברקאי'.

רשימת הספרים וגודלם

ברשימה החלקית דלהלן, כל כתבי היד שהזכירו הביבליוגרפים, בתוספת מספרי העמודים של כל ספר (נתון חשוב שהובא גם במקור הרשימות עקב גודלם של הספרים והיותם עדיין בכתב יד), ומיקום כתב היד כיום - באם ידוע. ישנם ספרים נוספים שהיו בספריית ר' רפאל אבן צור, כנ"ל, ואין ידוע מקומם לעת עתה.

ברית אבות. דרשות על סדר הפרשיות. **זרע אברהם.** פירוש חמשה חומשי תורה. **צלצלי תרועה.** פירוש על תהלים. **כנור נעים.** פירוש על תהלים. **תוכחות מוסר.** ביאור על איוב. **עזרת השבטים.** תפילות שהתפלל אביר הרועים על השבטים. **נופת צופים.** ביאור משלי. **פתחי עולם.** דרושים בדרך מוסר. **מאה שערים.** קובץ דרושים. **עושה שלום.** חמשה עשר דרושים על השלום. **שבתות ה'.** דרשות לשבתות מיוחדות. **דברי אמת.** ביאור מגילת קהלת. **בית פרץ.** ביאור מגילת רות. **מקור דמעה.** ביאור מגילת איכה. **ביאור מגילת איכה על דרך האמת.** דרושים לנפטרם, לעצירת גשמים ולשבתות כלה. כרך גדול. דרך צדיקים. דרושים. תורת ה'. פירוש על התורה.

סגנון תורתו

העמקות שבדבריו עולה ומבצבצת מבין בתרי השורות, ואפשר לחוש בקריאת הדברים שטמון בהם יותר מהנראה בהשקפה ראשונה. אבל תנאי הכרחי בכדי להבין אותם טוב, הוא לגמור כל המאמר מתחילתו לסופו. כי יש רבות שבקטעים המאוחרים פזורים השלכות לביאור הקטעים הקודמים להם. על חיבור זה ודרך העבודה עליו, ראה להלן.

מאה שערים

ספרו הגדול **מאה שערים**, עוסק בארבעים ואחת נושאים. המחולקים לארבעה קטגוריות (שיסודם בפסוקים ששמע בגילוי דלהלן): **שערי רצון**, **שערי ציון**, חלקם הם 'שערים' שאנו מבקשים שיפתחו לנו מן השמים, בבקשות למוצאי שבת, ובקדיש של הימים הנוראים.

ואלו הן: **שערי אורה**, ברכה, הגאולה, השלום, הפרנסה, השבת, מחיית עמלק, מחיית המן, מחיית פרעה, הפה, העין, הציצית, התפילין, היסודין, ארוכה ומרפא, המילה, חופת חתנים, תשובה, כפרה, ביתי בית תפילה, קיבול תפילות, תורה, מחזיקים ביד לומדי תורה, ענוה, יראה, אהבה, אמונה, צדקה, דין ותוכחה, המורא, הספד, שמועת הצדיקים, צדיקים, זקנים, צדיקים הבחורים, נשים צדקניות, כפרת הצדיקים, שכר הצדיקים, התחייה, חורבן ביהמ"ק, נחמת ציון, ארץ ישראל.

סדר השערים מכוון, וכמו שהדגיש רבינו בהקדמה: הנה הנם תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן, יש סדר למשנה לכל העובר משער לשער, כאשר המה כתובים באמונה בסוף השער לאחרונה יסעו לדגליהם ומחברים ומקשרים השערים אחד באחד...

^{טז}. ובאמת, בנותן דעת היה, כי ב-240 השנים החולפות מפטירתו, משנת תקמ"א, ועד היום הזה, שיינתן בלב אחד מצאצאיו החכמים לקום ולהתעורר למענו, ונסתרות דרכי ה'. וחשבתי לתומי, כי אולי מחמת שלושנו במקומות מסויימים מעט קשה, לא רצו לפרסם לציבור דבר שאינו מובן כל צרכו, ומאידך גיסא לא רצו לשנות ולגרוע כמלא נימה.

^{יז}. ועינינו לשמיא כי יתן בידינו את הספרים הללו בצילום חדש וברור, כיאה ליכולות הטכנולוגיות של דורינו.

ספר 'מאה שערים' לרבי אברהם מאנסאנו זצ"ל | גזוזות

בכל נושא יש בין שנים לשלשה שערים בממוצע, ויחד עולים כולם למאה שערים, על שם הכתוב 'ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה' (בראשית כו ב).

מספרו בבית הספרים הלאומי - 658 = 4. גודלו כ- 700 עמודים גדולים (בגובה נדיר - 21*30.5), והוא כתוב כולו או רובו בכתב יד קודשו (ייתכן שחלקים נכתבו בידי תלמידו הר"א נחמני). לספר זה ערך רבינו מפתח ביאורי פסוקים.

בעונותנותו מתנצל רבינו בהקדמה: הנה נא הואלתי לדבר באנא אני בא לפני כל מלך ושר ושופט ושר הצבא, ליוצא ובא במאה שערים וימצא איזה שגיאה או שמרים לפי שכלו הזך, לא יהולל איש ויאמר הן הנה דברים שלא ניתנו ליכתב דברי נערים, ויכבה את האהבה בנחיצה רבה, רק אבקשה ממנו את שאהבה, נפשי בנדבה, יעשה חיפוש מחיפוש ויבדוק עד מקום שידו מגעת כיד ה' הטובה, ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח דעת ויראת ה' טובה ורחבה, הן לצדק אם ימצא אבן נגף וצור מכשול מחמת שאין כתב ולא לשון וינעלו השערים, הנה זה ישפיל וזה ירים, יען כי יודע אני שאין לי כתב וגם לשון ממהרת לדבר אמרי שפר, יען כי המלאכה מרובה ואגרא דפירקא ריהטא, וימהר אברהם ויקרא שאו שערים.

וכאן מסיים רבינו בברכה מיוחדת לכל העוסק בשערי ומתקנים: וכל היוצא לעזרת ה' בגבורים לתקן השערים, הנה ויתפלל אברהם אל האלהים תפלה לעני כי יעטוף ה' ישמרהו ויחיהו ואושר בארץ וימצא בשנה ההיא מאה שערים!

ביקרא דאורייתא תנאל אביטל

שערי תורה - שער א'

מסכת אבות

אמר רבי יהושע בן לוי: בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת, אוי להם לבריות מעלבוניה של תורה. שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נוזף, שנאמר (משלי יא כב): "נזם זהב באף חזיר, אשה יפה וסרת טעם". ואומר (שמות לב טז): "והלוחות מעשה אלהים המה, והמכתב מכתב אלהים הוא, חרות על הלוחות" - אל תקרא 'חרות' אלא 'חירות', שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה, וכל מי שעוסק בתורה תדיר הרי זה מתעלה, שנאמר (במדבר כא יט): "וממתנה נחליאל ומנחליאל במות".

אשרנו מה טוב חלקנו, מה נעים גורלנו, מה יפה מאד ירושתנו, תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב לנו היא ולבנינו, השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו, בחיי עולם אשר נטע בתוכנו, כמה מעלות טובות למקום עלינו:

מעלה א - היא מצלת אותנו מן היסורין, כמאמרם ז"ל: כל העוסק בתורה יסורין בדלין הימנו.

מעלה ב' - אף אם תהיה משלחת מלאכי רעים בעולם ומיתות משונות - הצל תציל, כי היא חיינו ואורך ימינו.

מעלה ג' - תצילנו מדינה של גיהנם, כמאמרם ז"ל: תלמידים חכמים אין אור של גיהנם שולט בהם, ק"ו מסלמנדרא, כאשר ביארו לנו.

מעלה ד' - תפדנו מיד מלכים, 'הגואלנו מלכנו מכף כל עריצים' - שיעבוד מלכויות אשר בירר לנו אברהם אבינו.

מעלה ה' - 'השם נפשנו בחיים' - חיים וקיימים לעד ממיתה עצמה, אבל ישלוט מלאך המות בנו, כמאמרם ז"ל, חרות על הלוחות, חירות ממלאך המות, חירות משיעבוד מלכויות. אף שמצינו שגם הצדקה תציל ממיתה עצמה, וכאשר דרש רבי עקיבא, הנה אינה מצלת כי אם לפי שעה אשר תוסיף לו ימים, אבל שתציל ממלאך המות שיהיה חי וקיים לא מצינו זה אלא בתורה, כאמור.

מעלה ו' - תשמרנו לבל ישלוט בו רמה ותולעה בקבר כר' אחאי בר יאשיה.

מעלה ד' - לתחית המתים היא תקיצנו.

ואחשבה לדעת, כי שבע מעלות לכסא התורה הללו, הן הנה אשר מנה רבי מנחם בר (סימאי) [יוסי] במסכת סוטה בפרק היה נטול (דף כא.) כאשר נמתק לך מאמרם, וזה לשונם:

יש זכות תולה שלש שנים וכו', ומי מגנא כולי האי זכות דמצוה, והתניא את זו דרש ר' מנחם בר (סימאי) [יוסי] "כי נר מצוה ותורה אור" (משלי ו כג), תלה הכתוב המצוה ב'נר' והתורה ב'אור', לומר לך מה נר אינו מגין אלא לפי שעה, אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה, ומה אור מגין לעולם אף תורה מגינה לעולם, ואומר (משלי ו כב): "בהתהלךך תנחה אותך בשכבך" וכו', בהתהלךך תנחה אותך - בעולם הזה, בשכבך תשמור עליך - בקבר, והקיצות היא תשיחך - לעתיד לבא.

משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה, ומתיירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים ומחיה רעה ומן הלסטיין, ואינו יודע באיזה דרך מהלך. נזדמנה לו אבוקה של אור ניצל מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים, ועדיין מתיירא מחיה רעה ומן הלסטיין ואינו יודע באיזה דרך מהלך, כיון שעלה עמוד השחר ניצל מחיה רעה ומן הלסטיין, ועדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך, הגיע לפרשת דרכים ניצל מכולם.

דבר אחר, עבירה מכבה מצוה, ואין עבירה מכבה תורה, שנאמר (שיר השירים ח ז): "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה". א"ר יוסף, מצוה, בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא, בעידנא דלא עסיק בה, אגוני מגנא, אצולי לא מצלא. תורה, בין בעידנא דעסיק בה ובין בעידנא דלא עסיק בה מגנא ומצלא. מתקיף לה רבה, אלא מעתה, דואג ואחיתופל מי לא עסקי בתורה, אמאי לא הגינה עליהו. אלא אמר רבא, תורה, בעידנא דעסיק בה - מגנא ומצלא, בעידנא דלא עסיק בה - אגוני מגנא, אצולי לא מצלא. מצוה, בין בעידנא דעסיק בה, בין בעידנא דלא עסיק בה, אגוני מגנא, אצולי לא מצלא. [עד כאן].

הנה באומרו מתיירא מן הקוצים, המה היסורין, כקוץ הם מכאיב לאדם, והוכח במכאוב על משכבו. וכנגד מיתה משונה אמר, מן הברקנים, שהמה עדיפי מקוצים. גם לרמוז לנו מאמר הכתוב (דברים לב מא): "אם שנותי ברק חרבי" שהוא ענין מיתה משונה. וכנגד דינה של גיהנם אמר 'ומן הפחתים', כדכתיב (ישעיה כד יח): "יפול אל הפחת". גיא הנם - גיא שנופלים בו על עסקי חנם, כמאמרם ז"ל. וכנגד מלאך המות אמר 'ומחיה רעה', המשולחת באדם. וכנגד שיעבוד מלכויות אמר 'ומן הלסטיים'. או בהפך, 'חיה רעה' היא מלכות אדום - 'חיותא רביעאה' המושלת בנו, 'ומן הלסטיים' הוא מלאך המות המלסטם את הבריות - 'כי יש נספה בלא משפט'. וכנגד רמה ותולעה ודיני הקבר, אמר 'בשכבך תשמור עליך' בקבר, וכנגד תחית המתים אמר 'הקיצות היא תשיחך' לעתיד לבא.

ואחר אשר הודעתך כל זאת, בזה תבין כל הסוגיא אשר ערכנו לפניך מהקושיה אשר יפול בה. וכבר נתעורר בה מהראנ"ח ז"ל בפרשת שופטים, והקשה בה שמונה קושיות, ואלו הן:

א. לפי שיטת רב יוסף נראה שהוא מפרש 'לפי שעה' האמור בברייתא הוא בעידנא דעסיק בה, כמו שפירש רש"י ז"ל, מצוה בעידנא דעסיק בה, והיינו 'לפי שעה' דקאמר מגינה מן היסורין ומצילתו מ'יצה"ר שלא יכשילנו לחטוא, א"כ היאך קרי לה מגינה סתם, ולא רמו להחצלה גם כן כו'.

ב. בתחילה כשבא לפרש הפסוק אמר 'מה נר אינה מגינה אלא לפי שעה' והיינו בעידנא דעסיק בה, וכשבא אצל משל הנר וכו' [אמר] 'ועדיין מתיירא מחיה רעה ומלסטיים' וזה על כרחך לרב יוסף היינו בעידנא דלא עסיק בה, דאילו בעידנא דעסיק בה אינו מתיירא מחיה רעה וכו' דמגנה ומצלא.

ג. לשיטת רבא דאמר דמצוה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא, א"כ מה נר מגין לפי שעה דקאמר בברייתא, במאי איירי, אי בהגנה הא אמרת מגינה לעולם, אם בהצלה הא אמרת אינה מצלת כלל.

ד. במאי דקאמר 'ומה אור מגין לעולם במאי איירי', אם בהגנה מן היסורין הרי אף מצוה מגינה לעולם, ואי בהצלה מן החטא, הרי אינה מצלת אלא בעידנא דעסיק בה, וב' קושיות הללו באו בדברי התוספות.

ה. הכא מסקינן אליבא דרבא דמצוה לא מצלא מן החטא, ואילו בפרק קמא דקידושין (לס:) אמרינן על עובדא דחזא רבי יעקב דאמר שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, מכח שראה שאותו שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות

ספר 'מאה שערים' לרבי אברהם מאנסאנו זצ"ל | גזירות

ובחזרתו נפל ומת, הקשו ואמרו ודילמא מהרהר בע"ז הוא ולכך נפל ומת, ותרצו, אי ס"ד שכר מצוה בהאי עלמא אמאי לא תגן עליו המצוה כי היכי דלא ליתי לידי הרהור. ואמאי, והרי אסיקנא דמצוה אינה מצלת מן החטא.

ו. דאמרינן שלוחי מצוה אינן נזוקין לא בהליכתן ולא בחזרתן, משמע דוקא בהליכתן ובחזרתן אבל שלא בשעת הליכה וחזרה לא, והרי מסקי הכא בין לרבא בין לרב יוסף אגוני מגנא מן הפורענות לעולם.

ז. לר' מנחם בר יוסי, למה לי עתה לפרש מעלת התורה דמיתה ועתיד לבא? והוא לא בא לפרש לנו אלא שהנר מגין לפי שעה והתורה לעולם, ולא לבאר לנו מעלת התורה, שודאי כי רבה היא, ודי לו בחילוק הזמנים ולא לבאר שהיא מצלת בקבר ולתחית המתים יח.

ח. עוד יש להקשות מעיקרא מאי ואומר, ו[למה] הביא משל ומליצה.

אכן ע"פ מה שהקדמנו לך בפירוש המשל שהביא ר"מ בר (סימא) [יוסי] כי שבע מעלות שִׁמְנָה הן הנה היו בתורה, יבוא הכל על נכון כאשר בעיניך תביט. והוא, כאשר תדע כי השלשה מעלות הראשונות אשר לתורה, שתציל מן היסורין וממיתה משונה ומדינה של גיהנם, הנה הנם גם במצות הצדקה, כמאמרם (בבא בתרא י:): 'ב' צדקות הללו למה, אחת שמצלת ממיתה משונה ואחת שמצלת מדינה של גיהנם. וכ"ש שתציל מן היסורין, דהא אפילו ממיתה משונה מצלת, והמה אינם מגינים אלא לפי שעה אשר יהיו הצרות מתרגשות לבוא בעולם ומיתות משונות, כי אינם הווים תמיד בעולם, ואינם מצויים אלא לפי שעה. והנה בעלי המצוות, כגון מצות הצדקה, הצל תצילם, דאף מדינה של גיהנם אשר היא בעולם העליון נקראת לפי שעה, כי אינו נשאר בגיהנם תמיד, אלא לפי שעה, עד אשר יקבל עונשו ויתמרק בגיהנם וילך לו לגן עדן, כי עמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ ע"י השמים שבהם יקבלו עונשם, ואחר כך יירשו ארץ. לא כן התורה, אשר יש בה ארבעה מעלות האחרות, והמה שיעבוד מלכויות אשר אינם לפי שעה, אלא תמיד המה משעבדים לעולם, בכל דור ודור, עד יום המיתה. וכן שליטת מלאך המות, הוא תמיד בעולם בכל דור ודור ובכל יום ויום, כי אלף מתים בכל יום, כמאמרם ז"ל, ואין מציל מיד מלאך המות.

גם בב' מעלות האחרות נמי המה לעולם האחרון והמה דיני הקבר ותחית המתים, משא"כ בשאר המצוות, כי בה נאמר (משלי י כב): "בשכבך תשמור עליך והקיצותה היא תשיחך" - דווקא בתורה ולא שאר מצוות, ולכן התנא קורא אלו לפי שעה, אחר שאינם באים כי אם לפי שעה, ולא הווים וקיימים לעולם. ולמעלות התורה קורא אותם מגינים לעולם, כי המה מצויים תמיד מעולם ועד, והתורה תוסיף תת כחה להציל מהם מב' רעות ההווים תמיד בעולם גם תציל נמי צרות עולם העליון, מדיני הקבר ומשלא לקום בתחית המתים. וצריך נמי שתדע, כי פירוש מלת 'מגנא' תפרשה או הגנה על הפורענות או מגנא מן החטא שלא לחטוא, אם תהיה לבדה, אלא כדי שיוכללו בה תרתי הגנה מן החטא והגנה מן הפורענות, צריך הש"ס לבאר לנו, כי מלת מגנא סובלת הגנה והצלה, להבדיל בין הגנה דפורענות להגנה דחטא, לכך מוציא אותה בלשון הצלה, אבל כשתהיה מדברת על ענין אחד או הגנה דפורענות או דחטא, יאמר נמי בלשון הגנה אף על החטא, ובזה נסתמה קושיא א' של הרב, למה לא פירש התנא הצלת החטא בדבריו לסברת רב יוסף, כי לא תצטרך לבאר אלא אם יכלול תרתי לבל נטעה ונאמר שבאחת ידבר, לכך אומר מגנא ומצלא, אבל כשמדבר כי אם באחת בהגנה לבד, יספיק בלשון הגנה משמע על החטא כמו על הפורענות.

ועתה אציעה לפניך שיטה של סוגיא, כי המקשה מקשה, ומי מגנא כולי האי - המצוה, והרי מצינו דלא מגנא כלל, כמו הסוטה אשר עשתה העבירה אשר עבירה מכבה מצוה אף שהיא מגנא מג' פורענות האמורים, מכל מקום הני מילי כשלא עשה עבירה והיו צרות ויסורין מתרגשים בעולם, ואף מדינה של גיהנם אשר אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ומוכרח הוא לעבור בגיהנם, או כמאמרם שאף הצדיק עובר בגיהנם לעלות עמו נשמות הרשעים אשר קיבלו עונשם ואין להם כנפים במה לעלות, הנה צדקה תציל מדינה של גיהנם, אבל אם עשה עבירה בפועל ממש, הנה עבירה מכבה מצוה, ואף מדינה של גיהנם לא תציל, לבד התורה שאין עבירה מכבה תורה, דהרי זאת היא דרשת רבי מנחם בר סימאי דאמר **כי נר מצוה** - המשיל התורה לאור והמצוה לנר, לומר לך מה נר אינו מגן אלא לפי שעה והיינו מג' צרות המתרגשות לבוא לפי שעה, והתורה ב'אור' דהיינו שמגינה בעולם אף מצרות שהמה הווים תמיד בעולם. וא"ת מנא ליה לרבי מנחם בר סימאי לומר שהתורה במה שנקראת אור מגינה אך מב' צרות ההווים בעולם והמה שיעבוד מלכויות ומלאך המות, דילמא לכך נקראת אור, לומר שהיא מגינה מב' צרות שיהיו בעולם העליון, והמה דיני הקבר והתחיה, הפך המצוה אשר נקראת נר דאינה מגינה אף מב' אלה

יח. נראה שכונת שאלתו, דכיון שר' מנחם בר יוסי פירש את הפסוק כי נר מצוה וכו' דבא לומר רק שההבדל ביניהם דנר מגן עתה והתורה לעולם, אם כן מדוע בפסוק הבא מהתורה מצינו גם בקבר ולעתיד לבוא, הלא בתחילה לא הביא מעלת התורה בדברים אלו, ולמה הוסיף זאת בהמשך?

כי אינה אלא לפי שעה בעה"ז שהוא חיי שעה, אבל מב' צרות ההווים בעולם אפי' תורה אין בה כח להציל. לזה אמר, הנה לא כן דברת, כי ואומר בהתלכך תנחה אותך וכו', וא"כ אם לומר שהתורה מגינה מב' צרות אשר יהיו בעולם העליון הרי כבר אמר בשכבך והקיצות וכו', ומה צורך לומר עוד ותורה אור שהיא מגינה לעולם, אלא ודאי לא בא לומר אלא צרות אחרות תוסיף תת כחה התורה שתציל, ומה המה הצרות? ואמר הנה אמשול לך משל למה הדבר דומה, לאדם שהיה מהלך באישון לילה בעה"ז שדומה ללילה, כדכתיב (תהלים קד כ): "תשת חשך ויהי לילה" - זה העה"ז, שדומה ללילה בפני העה"ב, כמאמרם ז"ל. והיה מתיירא מז' צרות כאשר הגדתי לך פירושן לעיל, ונודמנה לו אבוקה של אור, ניצול מג' פורעניות אשר גם המצוה תציל. אבל מב' פורעניות האחרים, שהמה חיה רעה ולסטיין, שהמה שיעבוד מלכויות ומלאך המות, לא תציל, וכיון שעלה עמוד השחר, זו תורה, גם מזה תציל, מלבד אשר תציל מב' צרות שבעולם העליון שהמה בשכבך והקיצות. הרי תורה אור מגינה לעולם בזה ובבא בדבר שהוא קבוע והווה בעולם, לא כן המצוה אינה מגינה כי אם מצרות אשר המה לפי שעה. זאת ועוד אחרת, כי המצוה לא תגין אלא כל עוד שלא עשה העבירה לבל תהרוג טובים ורעים כאנדרלמוסאי, אבל אם יעשה העבירה, מכבה המצוה, וא"כ סוטה זו שעשתה העבירה אינה מגינה עליה כלל וא"כ היאך תאמר יש זכות תולה.

ומתרץ רב יוסף, כי מאי דקתני מצוה אינה מגינה כאשר נעשתה עבירה, ו[אז] אינה מגינה אפי' מצרות שהמה לפי שעה, לא להגין מן היסורין שלפי שעה, דהיסורין לפי שעה יש בה כח להגין מהם שנה או שנתיים או ג' וכדומה, אף אם תעשה העבירה כסוטה הזאת אשר זכות תולה לה, ומאי דמשמע מברייתא דעבירה מכבה מצוה היינו להציל לו מן החטא, ואינה כמו התורה דתורה אור ומגנא מן החטא תמיד אף בעידנא דלא עסיק בה, משא"כ המצוה אשר נקראת נר דאינה מצלת אלא בעוד שהיא דולקת, וגם ? קימעא הנה עוכרתה של העבירה, הנה היא מכבה אותה ולא תוסיף תת כחה להציל מן החטא, אבל מן היסורין שלפי שעה תציל לעולם אף בעשותו העבירה. ומקשה, אלא מעתה דואג ואחיתופל אמאי לא תגן עליהו תורה, והיינו הגנה היא הצלה, כי אחר שהיא לבדה מפקה בלשון הגנה כדאמרן.

ומתרץ רבא כמו שתרץ רב יוסף, דהמצוה מגינה מן היסורין שהמה לפי שעה לעולם, כמ"ש רב יוסף, ואפי' בעשותה העבירה, ודקתני בברייתא עבירה מכבה מצוה היינו שלא תציל מן החטא כלל, אפי' בעידנא דעסיק בה עבירה מכבה אותה, כי לכך נקרא נר, שברוח כל דהו אף שהיא דולקת והולכת, והיינו בעידנא דעסיק ביה אינה מצלא, לא כן התורה אשר נקראת אור בעידנא דעסיק ביה מיהא והאור זורח אין העבירה מכבה אותה ותשת חשך ויהי לילה אלא מצלת מן החטא, אבל בעידנא דלא עסיק בה לא, אבל לגבי הגנת היסורין שאפי' שעה במיתה משונה של סוטה הנה גם במצוה תציל נמי לעולם, ובזה נתיישבו כל הספיקות, לבד מקושיית קידושין.

והנה לקושיא א', אשר אומר הש"ס ודילמא מהרהר בע"ז הוה, ומשני איהו, הכי קאמר אי ס"ד שכר מצות בהאי עלמא ליכא אמאי לא תגין מצוה עליה כי היכי דלא ליתי לידי הרהור, הק' תלמודא אמאי לא תגין מצוה עליה כי היכי דלא [ליתי] לידי עונש הרהור, אשר ע"י הרהור נפל ומת והרי אמרנו דעבירה מכבה מצוה היינו שלא תציל מן החטא, אבל להגן מן היסורין מגנא אפי' עשה עבירה הנה תגין עליה, שא"כ זה האיש אמאי לא תגין עליו המצוה כי היכי דלא ליתי לידי עונש הרהור שנפל ומת, והיה לה להצילו אם לא ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא.

ועל דברת קושיא הב' ששלוחי מצוה אינן ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזרתן דמשמע הא שלא בשעת הליכה וחזרה מיהא ניזוקין, הנה קשה קושיא אחרת, מאי מקשה מר"א דאמר שלוחי מצוה אינן ניזוקין מראב"י^{יט}, והנה לרידיה דשכר מצות בהאי עלמא ליכא יאמר הפך ר"א ששלוחי מצוה ניזוקין כמו אשר לא הקשינו לו מסוטה יש זכות תולה וכו', דהוא ודאי דלא כוותיה אלא כרבנן, וא"כ מאי מקשה מר"א והוא כרבנן ידבר, אלא ודאי שסתמא סבר דר"א דמר שלוחי מצוה אינן ניזוקין לא אצטריך אלא לסברת ראב"י דאמר שכר מצות בהאי עלמא ליכא, אמר בא ר"א והשמיענו חידוש אליבא דראב"י דעד כאן לא קאמר ראב"י אלא אחר עשיית המצוה שכר מצות בהאי עלמא ליכא, אבל בעת עשיית המצוה הנה גם ראב"י מודה גם הוא דאינו ניזוק דסברא שהוא הולך בשליחות המקום ב"ה והוא ניזוק, וכתב שומר מצוה לא ידע דבר רע, והיינו לראב"י בעת עשיית המצוה מיהא, דאילו לרבנן לא איצטריך השתא יש זכות תולה ג' שנים אחר עשיית המצוה, כ"ש וק"ו בעת עשיית המצוה ודאי תציל, וא"כ לרבנן לא איצטריך כי אם לראב"י, וע"ז מקשה לר"א מברייתא דראב"י היאך יאמר ר"י כי ראב"י מודה בזה ששלוחי מצוה אינן ניזוקין והרי ברייתא דראב"י תוכיח דמעשה אשר חזו כאשר היה שליח מצוה וניזוק שנפל ומת, וע"ז

יט. נראה שכוונתו לרבי יעקב בדברי הגמרא שם (קידושין לט): דסבר שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וכן בכולהו.

ספר 'מאה שערים' לרבי אברהם מאנסאנו זצ"ל | גנוזות

משני לעולם ראב"י מודה בהא כאשר פירש לנו דבריו ר"א כי הוא מקרא שכתוב שומר מצוה לא ידע דבר רע, והתם היינו טעמא אשר ניוזק מחמת סולם רעוע הוה וקביע הזיקא ולא סמכינן אניסא ולכך הוזק כאשר סמך על הנס. הנה בעיניך תביט כמה מעלות טובות למקום עלינו בקבלת התורה כאשר מפורשים ונדרשים בדרשת רבי מנחם בר (סימא) [יוסי] כאמור.

ואחשבה לדעת כי הן הנה היו דבר אלהינו לישראל במעמד הקדוש הר סיני, באומרים (שמות יט): **"והייתם לי סגולה מכל העמים, ואתם תהיו לי ממלכת כהנים"** וכו', כאשר אעלה ואגידה לך המשך הכתובים כאשר נעיר בס:

א. מה זו הודעה אשר הודיע ה' לבני ישראל בתורה **'כי בחדש השלישי באו מדבר סיני'**, ומאי נפקא מינה.

ב. מאי **'ביום הזה'** אחר שאמר בחדש השלישי, ודי באומרו ביום הראשון בחדש הג' לצאת בני ישראל וכו'.

ג. למה הודיענו שבנסיעתנו מרפידים באו למדבר סיני, וגם מקודם לכן היה ראוי לומר זה ויסעו מרפידים ויבואו בחדש הג' לסיני ולא יצטרך לומר אח"כ ויבואו מדבר סיני שהוא יתר שכבר אמרו למעלה. גם ויחנו במדבר היא יתירה, דודאי שם יחנו, ואלא היכן יחנו?

ד. **'ויחן שם ישראל נגד ההר'**, הרי כבר אמור ויחנו במדבר. ואם בא לומר שהיתה חנייתם נגד ההר סמוך, יאמר ויחנו במדבר נגד ההר. ו[עוד ד] גם [תיבת] **'ישראל'** יתירא.

ה. אומרו: **'ומשה עלה אל האלהים'**, למה עלה בלא קריאת ה', ועל מה עלה, ואם בא לומר שעלה בקריאה הזאת, היה לו להקדים ולומר ויקרא אליו ה' ומשה עלה.

ו. אומרו: **'ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר'**, מאי **'מן ההר'**, ודאי לשם עלה משה, ומאי **'לאמר'**, אחר אשר עתיד לומר **'כה תאמר אל בני ישראל'** וכו'.

ז. אמאי בכאן באה אזהרה לנשים לבד, וגם הקדימן לאנשים, כאומרים ז"ל: כה תאמר אל בית יעקב - אלו הנשים, ותגד לבית ישראל אלו האנשים.

ח. מה צורך להודעה זאת **'אתם ראיתם'**, והוא דבר פשוט וברור, ולא יאמר אלא ועתה אם שמוע וכו'.

ט. מאי **'סגולה'**, לאיזה דבר יקראו סגולה, ואם הוא סגולת מלכים מעולים על הכל, א"כ היינו בכלל ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וכו', כי הכל כלול.

י. **'שמוע תשמעו בקול'**, תרתי. ונוסף **'ושמרתם את בריתי'**, היינו אם תשמעו בקולי היינו שמירת הברית.

יא. אומרו **'ויקרא לזקני העם'** ולא עשה ח"ו כאשר דבר ה', כה תאמר לבית יעקב תחילה ואח"כ זקני העם.

יב. בתשובה אשר השיבו העם כל הדברים, למה אריכות לשון והיה להם לקצר ולומר נעשה.

יג. מהיכן נמשכת מאמר ה' - משאמר משה אשר אמר לו דברי העם - **הנה אנכי בא אליך בעבור ישמע העם וכו' וגם בך יאמינו וכו'.**

יד. אומרו: **'ויגד משה את דברי העם'**, ומה אמר הקב"ה למשה ומה אמר משה לעם ומה הגיד משה לה' פעם אחרת. ורז"ל בשבת דרשו לדברי ר' יוסי מצות אמר להם אשר עתיד לומר, ורבנן אמרי עונשן של מצות אמר להם.

אכן הענין הוא כי הנה ידוע כי הר סיני אף קודם שירד ה' עליו במעמד הקדוש, הנה היה קודש, כאשר נגלה עליו האלהים מתוך הסנה, באומרו (שמות ג): **"של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו ארמת קדש הוא"**, ונעשה קדש הקדשים בהגלות עליו מלך מלכי המלכים הקב"ה במעמד הקדוש, והנה הכתוב אומר למשה (שם): **"בהוציאך את העם ממצרים תעבדו את האלהים על ההר הזה"**, כי בזה אשר יקבלו התורה על ההר הזה, הנה בשביל זה הזכות יצאו ממצרים, אע"פ שלא היו ראויים, והנה מלת **'על ההר'** משמע על ההר ממש, כי לשם לראש ההר יעלו בני ישראל ושמה יעבדו את האלהים [ו] יקבלו תורתו, זהו פשטן של דברים **'תעבדו על ההר'** ולא לפני ההר. והנה בצאת ישראל ממצרים, עובדי ע"ז היו אבותינו, גוי מקרב גוי, וע"ז היא מטמאה כנדה, כדכתיב (ישעיה ל כב): **"תזרם כמו דוה"** צא תאמר לו, וכמו שהנדה סופרת שבעת ימים ואחר תטהר מטומאת הנדה, כך ישראל צריכין לספור שבעה שבועות לספירת טומאתם לטהרם מן הדמים - גילולי ע"ז נכריה, ואם אשה **'כי יזוב זוב דמה'**

- וספרה לה שבעת ימים, אלא שהמה שקועים בע"ז וגם בטומאת הזמן ערות מצרים, וגם המה הרבים וטומאתם טומאה חמורה צריכי שבעה שבועות ולא יספיקו להם [שבעה] ימים ולילות, וא"כ כשם שהנדה בכל קדש לא תגע עד מלאת ימי טהרה, כן עם בני ישראל לא יגעו אל הקדש זה סיני עד מלאת ימי טהרה שבעה שבועות.

לכן בא ה' והקדים הקדמה מה טעם לישראל אשר לא חנו בראש ההר אלא במדבר רחוק מן ההר, והכתוב אומר: 'תעבדון את האלהים על ההר הזה', לכן בא ויאמר, דע לך, כי הנה בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים אשר היו עובדי ע"ז טומאתם טומאה חמורה כנדה, לכן מוכרח שלא [ויכולן] לבוא להר סיני לעלות בקדש, כי אם בחדש השלישי, אחר שיתמלאו שבעה שבועות לספירה, ואז המה יעלו בהר ויגעו בקדש ולא ימותו. אלא שלפי שביום הזה בראש חודש עצמו ביום אחד לחדש ועדין היו חסרים הימים למלאת שבעה שבועות, לכן לא עלו אל ראש ההר, ולא באו כי אם מדבר סיני, רחוקים מן ההר.

טעם ב', כי 'ויסעו מרפידים', שרפו ידיהם מן התורה, ונתלבשו בזהמת החטא על אשם היו וחשבו למשפט, כי בשביל זה שמא יסתרו שבעה נקיים אשר ספרו כאשה אשר רואה כתם בימי נקינה אשר סתרה כל השבעה, ויצטרכו למנות שבעה ימים אחרים ולפחו' אם היו הראשונות שבעה שבועות לפי שהיו טומאה חמורה כאמור, זאת אשר ברפידים אשר היא טומאה קלה לגבי שעבודה של מצרים, כי המה כבעלת הכתם תספור שבעה ימים לבד כאשה זבה, ולכן לא עברו אל לבם לעלות אל ראש ההר הקדוש הזה זה סיני, אלא לסי' ויסעו מרפידים, היינו טעמא ויחנו במדבר רחוקים מן ההר כאשה נדה הרחוקה מבעלה.

והנה המה נחלקו לב' מחנות, מחנה העם אשר חטאו ברפידים, הנה ויחנו במדבר, רחוקים מן ההר עד מלאת ימי טהרה, או של יציאת מצרים או אשר חשבו כי בזה סתרו ימי הנקיים ויחזרו לספור עוד שבעה ימים אחרים, ומחנה שלומי אמוני ישראל אשר לא חטאו ברפידים, הנה המה לא היו חסרים כי אם טוהר של יציאת מצרים והיו קרובים להזדכך יותר מהעם, לכן ויחן שם ישראל נגד ההר, סמוך ונראה לו, כי עד ימלאו ימי טוהר המה יעלו בהר, כמאמר הכתוב 'בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה'. גם 'את העם' נמי היתה כוונתם כך, כשימלאו ימי טוהר שלהם גם המה יעלו בהר, וזה היה בדעתם.

וכשראה משה כי נחלקו לב' מחנות והיה טעמם 'אליו', סמוך ונראה כשיכלו ימי טוהר ימצאו עצמם מוכנים נגד ההר, לרוב חשקם וחפצם בקבלת התורה לעלות בהר, וגם העם נמי היתה סיבת ריחוקם מצד שטומאתם טומאה חמורה כאמור, אמר הנה קודם אשר יתקדש אל ה' לעלות אל ראש ההר הנה אעלה ואגידה לה', גם אחר שיכלו ימי טוהר יעלו אל ראש ההר אם לאו, ואם יש חילוק בימי טוהר של העם לשלומי ישראל, אשר נחלקו לב' מחנות לכן ומשה הרועה את ישראל וזריו ומהיר עלה אל האלהים אל ראש ההר אשר שם האלהים כי קדוש הוא לאלהיו, לראות מה דיבר ה' ואז ויקרא אליו ה' ויאמר לו, דע לך בני משה כי לא יעלו בני ישראל אל ראש ההר כלל, אף אחר אשר יכלו ימי טוהר שלהם, אלא 'מן ההר' דוקא לאמר להם, כי מן ההר ישמעו דבר ה' ולא בהר עצמו, כי לא יעלו בו כאשר יזהירים לקמן 'השמרו לכם עלות בהר וגו' בקצתו' כאשר יבאו ביאורו, וכנגד אשר נחלקו לב' מחנות וחשבו כי יספרו עוד שבעה ימים אחרים - העם ב' - 'כה תאמר אל בית יעקב', והמה 'העם' - קל הדעת לחטוא כמו הנשים, 'ותגיד לבני ישראל' - בפעם אחת, כשישמעו אלו ישמעו, כי ימי טוהר שלם אחד הוא וכולם שוים לטובה בקבלת התורה כאיש אחד חבירים, ולהיות הדבר חזק עליהם בעיניהם ותדחה סברת העם מהם תתחיל הציווי אשר אני אומר אליך, 'כה תאמר לבית יעקב', ואח"כ 'ותגיד לבני ישראל' להורות כי המה יקרבון ויאתיו תחילה כי כולם שוים לטובה כשיכלו ימי טוהר.

וכנגד שאמר ז"ל 'ותגיד לבית יעקב אלו' - הנשים ממש, הנה לא כיוונו בזה לשלול עמי הארץ, כי כולם בכלל, כי ע"ה גם המה בכלל הנשים יחשבו, אלא שהכוונה בדבריהם הוא אשר אמרו אלו הנשים, והקדימו לאנשים לומר כי עתה בקבלת התורה הנה רוב מצוותיה אינם נוהגות בנשים כי אם באנשים, וכ"ש בת"ת עצמה, אשר ת"ת כנגד כולם, הנה הנשים פטורות ממנו, כדכתיב (דברים יא יט): "ולמדתם אותם את בניכם" - ולא בנותיכם, ומזה תחשבו למשפט כי הנה הנם יתר הגוים ככל העמים אשר לא קבלו התורה ויוותם כחם בקבלת התורה.

לכן בא ה' והקדימם לאנשים ואמר למשה, כה תאמר אל בית יעקב ומהם תתחיל הציווי, כי המה עיקר בקבלת התורה, וכ"ש בהר סיני עצמו המה העיקר, כמאמרם ז"ל: השרוי בלא אשה שרוי בלא תורה, ואמרו באגרא דמקריא בנייהו ומנטרי לגברייהו עד דאתו מבי מדרשא פלגו בהדייהו ומנטרי לגברייהו עד דאתו מבי מדרשא

כ. נראה שמתכוין לומר, דאזהרת 'השמרו לכם עלות בהר' היא נכתבה על 'העם' כדכתיב: "והגבלת את העם" וכו' והיא מקבילה להזהרת כה תאמר אל בית יעקב.

פלוגו בהדיהו, הרי המה עיקר בקבלת התורה שאילולי הם אין התורה מתקיימת כלל, ולכן מהם תחילת תחילה ותאמר להם כי המה יקבלו התורה לבד מצות הנהגות בהם הן הנה היו לבני ישראל טעם כעיקר בקבלת התורה, וכ"ש אם נאמר כדברי מהרש"א ז"ל אשר כתב בפרק היה נוטל, על אומנם פלגא בהדיהו, כי זאת היא כוונת הכתוב 'כה תאמר לבית יעקב' אלו הנשים, כי המה יקדמו לאנשים, מה טעם, 'ותגיד' היא תי"ו נקיבה הנסתר, כי היא האשה תגיד לבני ישראל כאשר טורחת על הילדים ללמדם תורה, ולגבריהו עד דאתו מבי מדרשא, כאילו הם המלמדות אותם, ולכן הקדימו.

ומה תאמר אליהם לבית יעקב ולבני ישראל, הוא, אמור אליהם 'אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי', ובית יעקב יקחו להם הנפקותא היוצאת מזה הפסוק, ובית ישראל ג"כ יקחו הנפקותא היוצאת מזה הפסוק, כי אחת דבר אלהים, ושתים זו שמענו הנפקותא היוצאת לבית יעקב ולבני ישראל, הנה לבית יעקב אין להם זכות דתורה אף אם נאמר כתירוף א' של גמרא אלא זכות דמצוה דוקא, והיא אשם תולה לסוטה, הנה המצוה היא תציל לכם מג' פורעניות, מן הקוצים, והמה היסורין, מן הברקנים, והמה מיתות משונות, מן הפחתים, והמה מצירי גיהנם, שבעה מדורי גיהנם, כדרשת רבי מנחם בר סימאי מאי כי נר מצוה, מה נר אינו מגן אלא לפי שעה והמה רעות המתרגשות לפי שעה, הנה בעשותכם המצות, ועתה אם שמוע תשמעו בקולי, כדכתיב (דברים יא ג): "והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי", והמה הנשים אשר אין להם שכר כי אם בעשיית המצות ולא בת"ת, יען כי אינם ת"ת, הנה אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים בעשר מכות ומיני יסורי וגם במיתות משונות שהכה בכורי מצרים ובנגפו את מצרים הנה בתינו הציל מן היסורין וגם לא נתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף במיתה משונה.

גם עשה לכם הוראה גדולה באשר נשא אתכם על גבי נשרים המה מלאכי השרת, לומר כי אף שהמה משרתיו אש לוחט ואתם שוכני בתי חומר הנה המה היו חמרים גמלים **כא** לכם, לומר כי המה **כב** אש למעלה מהם כאשר נר ה' - אש ה' - היא הנשמה בתוכם, ויעשו החומר צורה. ועל מה עשה ככה ה' לכם אם לא להורות לכם כי אתם אש יותר ממלאכי השרת, ואין אש של גיהנם שולטת בכם ק"ו מסלמנדר' אשר היא תולדה דאש ואין אש שולטת בה כאשר נשאו הק"ו לבעלי תורה שאין אור של גיהנם שולטת בהם, כדאיתא בסוף חגיגה, גם 'ואביא אתכם אלי' ולא נתתי אתכם תחת יד שר ומזל כשבעים אומות אשר כל אומה היא תחת יד שר אחד אלא אתם גם אתם לרבות הנשים, **'ואביא אתכם אלי'** לחבלי וחלקי כי חלק יי עמו כאשר אתם רואים בעיניכם שלא נתתי ??? לכם ע"י שר אחד משרי מעלה אלא בכבודי ובעצמי כאמור, מזה תדעו שאין שום שר שולט בכם כלל, אלא אני ה', וא"כ אינכם תחת יד מזל אשר בו תלויים בני חיי ומזוני, כי אתם תחת ידי למעלה מן המזל ואינו שולט בכם וכ"כ למה עשיתי זאת לכם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם ואביא אתכם אלי והרי אתם הייתם גוי מקרב גוי, מה אלו אף אלו.

אלא הטעם הוא כאשר אמר האלהים למשה כששאל לו באיזה זכות ביד ישראל אשר בה יגאלו והיתה תשובתו ה' למשה 'בהוציאן את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה' בזכות קבלת התורה ולכן עשיתי לכם כל זאת והצילתי אתכם מג' פורעניות האמורות, גם הוצאתי אתכם מתחת יד המזל, ועתה נמי הנפקותא היוצאת מזה הפסוק לנשים בית יעקב **'אם תשמעו בקולי'**, והיינו שמיעת המצות, כדכתיב (דברים יא ג): "והיה אם שמוע תשמעו אל מצוותי", גם אני אעשה זאת לכם כשם שעשיתי לכם במצרים אשר נצלתם מג' פורעניות, גם עתה, והייתם לי סגולה, כסגולת מלכים אשר לא תגע בה יד, ותהיו לי כנקודת הסגול אשר יש בה שלש נקודות, לרמוז כי המה מוצלים מג' פורעניות, קוצים וברקנים ופחתים, ויהיו לו ית' סגולה, ולא תגע בהם יד משלחת מלאכי רעים לא ביסורין ולא במ"מ ולא מצירי גיהנם כלל, כי לא תהיו להם סגולה לעשות בכם מה שירצו, אלא לי תהיו סגולה, והמה אין להם דין ודברים עמכם כלל. גם תהיו למעלה מכל העמים אשר המה תחת יד השר ומזל, ואתה לא כן נתן לך, כי יי אלהיך הוא השולט עליך ולא המזל, ולא מצד שאין לי שליטה על המזל ולכן העמים המה תחת יד המזל ואתה בחלקי כי לי כל הארץ אשר בה תלויים בני חיי ומזוני במזל, ומה מוסדי ארץ, לשבת יצרה, ואני **'לי כל הארץ'**, וכלל במלת **'כל'** הארץ ומלויה וכל העמים אשר בה וטובתם בני חיי ומזוני אשר המה תלויים במזל, הכל שלי ואני עשיתי אותם תחת יד המזל המעמיד אותם, ואפ"ה בחרתי בך אתה ישראל לחלקי וחבלי, ולא ישלוט בך מזל, וא"כ זאת הנפקותא היוצאת **'לבית יעקב'** מדבר ה' **'אתם ראיתם'** וכו', יען כי המה אין להם זכות זולת דמצוה, ולכן לא ינצלו בזכותם כי אם מג' אלה כדרשת רבי מנחם בר סימאי האמורה, אבל

אתם בני ברית אשר מחוייבים בתורה, אם ושמרתם את בריתי זו תורה, כדכתי' אם לא בריתי יומם ולילה וכו', הנה גם אתם, לא מלבד אשר ג' אלה של הנשים אתם מוצלים מהם.

אלא הנפקותא היוצאת לכס הוא מ'אשר ראייתם את [אשר עשיתי ל]מצרים אשר הצלתי אתכם משיעבוד מלכויות של מצרים, וגם 'ואשא אתכם על כנפי נשרים' שהיא הוראה כב שאתם שולטים על מלאכי השרת כי המה חמרים גמלים אתם כאשר תרכב על סוסך ואתה מושל בו לכל אשר תחפוץ ללכת בו, כן נמי מלאך המות לא ישלוט בך כי אתה למעלה ממנו, והוא חמר שלך, וא"כ מאשר ראייתם כל זה ועתה אם תשמרו בריתי שהוא מדבר כנגד הגברים, הנה אתם הנפקותא היוצאת לכס כב היא יתירה על של הנשים, כי אתם תהיו לי ממלכת כהנים, ואתם בעצמכם מלכים של כהנים משרתי ה', כי הן הנה המלכים והמה העבדים לכם, יעבדוך עמים ואתה למלך עליהם, וגם תהיו גוי קדוש בלי זוהמא אשר יצטרך המות להפריד החומר מן הצורה להתיך החומר בעפר להזדכך, כי אתה תהיה גוי קדוש כגוי קדוש המה מלאכי השרת אשר לא ישלוט עליהם מלאך המות, אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל הגברים, יען המה מוזהרים בתלמוד תורה, ותלמוד תורה הנה מציל גם מחיה רעה ומן לסטים שהמה מלאך המות ושיעבוד מלכויות כאמור, אבל לא לנשים כי אין להם זכות דתורה כי אם דמצוה אשר תגין כי אם מג' פורעניות האמורים, והנפקותא האחרת כב [היא, מה שכתב בפסוק] 'ואביא אתכם אלי' היא שוה בכל האנשים והנשים גם היא מיטעה בכלל 'אלה' כו לומר כי לא תצטרך לומר הנפקותא האחרת כי יד הכל שוה בה אנשים ונשים כי אין המזל שולט עליהם אלא אני יי דווקא ולא אחר.

או 'ויבא משה ויקרא לזקני העם' כי אין כבודו לדבר עם הנשים פה אל פה, אלא הנשים מבחוץ והאנשים זקני העם מבפנים יושבים לפניו, וישם לפנייהם של כולם האנשים והנשים, כי כך הוא נמי מאמר האל בכולל דבריו, תאמר אל בית יעקב, ומה שתאמר לבית יעקב - תגיד אותו לבני ישראל [הם] הגברים במעמד כולם, ולכן וישם לפנייהם של כל העולם הנשים והאנשים את כל הדברים האלה של בית יעקב וישראל, ואז 'ויען כל העם יחדיו ויאמרו כל הדברים אשר דיבר ה' נעשה'. הנה משה הבין בכונת ב' דברים ממה שלא אמרו כל הדברים אשר צוה ה' נעשה, או נעשה לבד, ואמרו כל הדברים אשר דיבר ה', חשש כי שמא יש בהם עון רפידים שאמרו "היש ה' בקרבנו אם אין", כי לא האמינו באלהים וגם במשה אשר הוא שליח ה', לכן אמרו כל הדברים אשר דיבר ה', ר"ל: אם דבר ה' אמת בפידך, הנה נעשה, ואם לאו, לא, כי לא האמינו באלהים. אי נמי, כל הדברים אשר דיבר ה', ר"ל אם דבר ה' אמת בפידך, אבל מ"מ רצוננו לראות את אדוננו מלכנו וכל הדברים אשר דיבר אלהים לנו נעשה, אבל רצוננו לשמוע דבריו דברי אלהים חיים הוא מחמת שלא האמינו במשה ח"ו, אל כוונתם הוא לראות פני מלך אלהים חיים.

לכן משה אחר שנסתפק בדבריהם, הנה וישב משה את דברי העם אל ה', כמעתיק שטר בתנאו, כי כך אמרו לו: "כל הדברים אשר דיבר יי נעשה", והוא בוחן לבות וכליות יברר הספק ידע להיכן הדברים נוטים, לכן בא ה' ויאמר אל משה, הנה אני עושה להם כשתי ההבנות של דבריהם לבל יאמרו כי לא כך היתה כוונתינו אלא להבנה האחרת, ולכן אמר הנה לפ"ז אשר אמרו אליך זה הלשון הנה אנכי בא אליך בעב הענן, אף שאתה רואה באספקלריא המאירה, בא עתה אליך בעביות הענן, והטעם בעבור ישמע העם, אשר אם ההבנה כי רצונם לראות את מלכם, הנה ישמע העם בדברי עמך, ואם ההבנה היא שלא האמינו בך, הנה וגם בך יאמינו לעולם, ואקיים דבריהם באשר יוכלון שאת.

אי נמי, ה' אשר הוא בוחן ליבות וכליות פשט הספק לצד אחד, כי המה שלומי אמוני ישראל, ובודאי כי כוונתם באומרים לעשות כל הדברים אשר דיבר ה' למשה, כי רצו [ישמעו] [לשמעו] דבר ה' מפיו, לכן אמר למשה כי כוונת דבריהם האמת והצדק הוא כי רצונם לראות מלכם, ולכן 'הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך', כי רצונם לראות את מלכם, אבל לא חלילה שאינם מאמינים בך בזאת השליחות, אלא עתה פשיטא שהמה מאמינים בני מאמינים, אלא ש'גם בך יאמינו לעולם', לא עתה לבד אלא 'לעולם'.

אותה שעה 'ויגד משה' - בהגדה וברוחב הדברים - את דברי העם אל ה', כי גם הוא כאשר ראה ה' ידע בטיב כוונתם כי המה בלב שלם ידברו, חזר גם הוא ללמד זכות על ישראל לומר ממעשים אשר המה עושים כאשר חנו

כג. כוונתו שהדבר מוכיח על כן.

כד. היינו הרווח אשר אתם משיגים.

כה. היינו הרווח הנוסף אשר תשיגו מ'שמרתם את בריתי'.

כו. כוונתו לפסוק "אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל".

נגד ההר והיו רוצים לעלות בהר, וגם אתכם קראתי, ענו כל העם יחדיו ואמרו כל אשר דיבר ה', הנה מזה ודאי סברא אמיתית גם לבני האדם להכריע ולומר לה' שכוונתם לראות את מלכם כאמור, אלא שמתחילה חשש משה ושמא יאמר [ה'] הצד האחר.

ואחר אשר ראה האמת מבוראו גם הוא 'ויגד משה את דברי העם', כי המה כוונתם לה', ממעשיהם אשר עושים יוכר כי כוונתם לשם שמים היא, ואז אמר לו 'לך אל העם' אשר עשו חנייתם בריחוק מקום 'וקדשתם היום ומחר.. והיו נכונים ליום השלישי' - כי לא יצטרכו לספור עוד על אשר עשו ברפידים כי אם שבעה שבועות לספירה לצאת בני ישראל מארץ מצרים, ותאמר להם כי המה בעצמם יזהירו כל אחד את חבריו ויאמרו השמר לכם עלות בהר, וזהו לאמר, השמרו כי המה זהירים השמרו ברוחכם לבלתי עלות בהר וכו', כי אם אחר נתינת התורה אשר נעשו קדש ישראל, ואז במשך היובל המה יעלו בהר, כי המה קדש ונאה לקד[ו]ש להיות בקדש זה סיני בקדש.

העולה מן המקובץ, כי גדולה תורה באשר תוסיף תת כחה במעמד הקדוש 'חרות על הלוחות' - חירות ממה? חירות משעיבוד מלכויות, ואף אחר אשר חטאו בעגל הנה סגולתם עדיין במקומה עומדת ליחיד סגולה, אף כי סרה עטרת תפארת מכללות עם בני ישראל והמה משועבדים למלכויות כאשר בירר להם אברהם אביהם, ומלאך המות שולט עליהם, הנה לשרידים אשר ה' קורא לעוסקים בתורה בעידנא דעסיק בה מגנא מן הפורענות ואף מידי שיעבוד מלכויות, כדתנן (אבות ג ה): "כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ", גם מצלת מן החטא לבל ימשול בו שטן הוא יצה"ר להחטיאו, וגם שלא למות בחרבו כלל בעידנא דעסיק בה כאשר היה עושה (י) דוד כשאמר לו ה' בשבת ימות, שהיה עוסק בתורה ולא יכול מלאך המות לשלוט בו, וכן רב חסדא נמי [היה עושה כן] כדאיתא במכות (יף י.), והרי שגם עתה בימים האלה ובזמן הזה עדיין תת כחה ליחיד סגולה בעידנא דעסיק בה להיות 'חרות על הלוחות' - חירות ממלאך המות, חירות משיעבוד מלכויות.

ועוד מאריך רבינו זצוק"ל במאמרו זה בדברים רבים, אך אנו קצרנו את היריעה עד כאן.

צבור שמחמת אונס לא קראו בתורה ורוצים להשלים בשבת אחרת מה שהחסירו

בעהית"ש, בששי בשבת א' דר"ח אייר ה'תש"פ, ערש"ק תזריע-מצורע.

כי הנה חשך יכסה ארץ וערפל לאומים, מפני האימה והפחד שנפלו על כל העמים, כי כל יושבי תבל מזרח ומערב, צפון וים ומרחק רב, נילאו למצא הפתח להבין ולהשיג מה הוא נגיף הקורונה, אנא ה' הושיע נא, ולחולים ה' רפא נא, כי לא ידעו מה הוא, אבל תוצאותיו רואים מראה היום, ברבבות של מתים, דבר יום יום, גם במדינות הנאורות והמשכילות, רבו המכשולות, וכל מדינה הנאורה ומשכילה יותר, מכתה גדולה והותר, ה' ישמור ויציל, ותרופות מונעות יאציל. ואין מבין ואין יודע דבר לאמתו, ובכל גילוי יש העלם לעומתו, וגזרו על הרחקות והתרחקויות, עד שנסגרו כל העסקים והחנויות, ובתי ספר לכל רמותיהם, גם בתי מדרש כיוצא בהם, והוכו מקורות הפרנסה, וקרן הודם רמוסה, בכל אתר ואתר בטלה העבודה, וכבוד המשפחה אבודה, פנה זיוה פנה הודה. ופתחי בתי כנסיות ובתי מדרשות שממו ונסגרו, כימי האומרים ערו ערו. והם סגורים בפתילים וחותרים, ואין פוקד אותם, והמעטים מסתתרים, להתפלל ברחובות וחצרים, ונוסף על הפחד מפני המגפה, אשר קופצת ועפה. ורוב העם מתפללים יחידים, גם בשבתות ומועדים, ותפלת החול התחללה, והיא אזלא ומידלדלא. והפסידו כמה פרשיות, שלא קראו אותם בבתי כנסיות. בשבתות שלפני ואחרי חג המצות, עד שהיו כעמי הארצות. ועתה שואלי'ם הלכו בו, האם חייבים להשלים לכל יחסר כל בו. לעת שמתפללים בצידי הכבישים, ליד תמרורים, שם חונים והם ממורמרים, מפוזרים ונמהרים, בין בערים ובין בכפרים, בלבבות שבורים, מתפללים ומעתירים, כשבויים ואסירים. ואשריכם ישראל שגם במצבים הללו, לא נמנעו ולא חדלו, מלהודות לה' בשפה ברורה, והשתדלו להתפלל בשירה ובזמרה. ויהי רצון שיעלו תפלות אלו לפני ה' א-ל-הינו, ויראה בעונינו, וישמע נאקותינו, ויאמר די לצרותינו, ויחיש ישועתנו, להשלים פדותנו, בשובה ונחת, אמן.

וצריך לברר סוגיא זו אם יכולים לקרא אותם פרשיות שהחסירו עד היום, כולם או חלקם כדת מה לעשות.

והנה במסכת בבא קמא (פ"ב ע"א) איתא: עשרה תקנות תיקן עזרא, שקורין במנחה בשבת, וקורין בשני ובחמישי וכו'. שיהיו קוראין במנחה בשבת משום יושבי קרנות. ושהיו קורין בשני ובחמישי, עזרא תיקן, והא מעיקרא היה

צבור שמחמת אונס לא קראו בתורה | מאמרים ותשובות

מיתקנא, דתניא, וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים, דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה, שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נ"ה א') כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה, מיד נלאו, עמדו נביאים שביניהם ותיקנו להם שיהיו קורים בשבת, ומפסיקים באחד בשבת, וקורין בשני ומפסיקים שלישי ורביעי, וקורין בחמישי ומפסיקין ערב שבת כדי שלא ילינו ג' ימים בלי תורה. מעיקרא תקנו חד גברא תלתא פסוקי, אי נמי תלתא גברי תלתא פסוקי, כנגד כהנים לויים וישראלים, אתא הוא תיקן תלתא גברי ועשרה פסוקי, כנגד עשרה בטלנין. ע"כ.

והרמב"ם בהל' תפלה (פ"ב ה"א) כתב וז"ל משה רבינו תיקן שיהיו קוראין בתורה ברבים בשבת ובשני וחמישי בשחרית, כדי שלא יהיו שלשה ימים בלא שמיעת תורה. ועזרא הסופר תיקן שיהיו קוראין כן במנחה בכל שבת משום יושבי פרוגות, וגם הוא תיקן שיהיו הקוראין בשני ובחמישי שלשה בני אדם ולא יקראו פחות מעשרה פסוקים. עכ"ל. ודקדק בלשונו לומר שיהיו קוראים ברבים וכו', לומר שהתקנה לא היתה ליחידים אלא לרבים בלבד.

ועוד חזר וכתב שם הלכה ב', וז"ל: ואלו הימים שקוראים בהן בתורה בצבור בשבתות ובמועדים, ובראשי חודשים ובתעניות, ובחנוכה ופורים, ובשני ובחמישי שבכל שבוע ושבע. ואין מפטירין בהן אלא בשבתות ובימים טובים ובתשעה באב. עוד הוסיף שם בהלכה ג' וז"ל: אין קוראין בתורה בצבור בפחות מעשרה אנשים גדולים בני חורין, ואין קוראין פחות מעשרה פסוקים, וידיבר עולה מן המניין, ולא יהיו הקוראין פחות משלשה אנשים, ואין מתחילין בפרשה פחות משלשה פסוקים, ואין מניחין בפרשה פחות משלשה פסוקים, ולא יקרא הקורא פחות משלשה פסוקים.

והנה רבנו הרמ"א ז"ל (סימן קל"ה ס"ב) כתב וז"ל, אם בטלו שבת אחת קריאת הפרשה בצבור, לשבת הבאה קורין אותה פרשה עם הפרשה שהייתה לאותה השבת. (אור זרוע). והנה הלשון, אם בטלו שבת אחת וכו', אומר דרשני, דנראה שבה למעט מצב כמו זה של ימינו שלא שבת אחת ביטלו אלא כמה שבתות, וימי פסח כולו, ולכאורה נראה שהוא סובר, שלא תיקנו להשלים בשבת הבאה אלא פרשה אחת, ואפשר שהטעם הוא, שכבר נהגו לקרא פרשה אחת בכל שבת, וכדי להשלים כל התורה בשנה אחת, מחברים איזה פרשיות, כמו השבת שלפנינו שקוראים תזריע ומצורע, וכן רבים, אך מ"מ לא קוראים בשום שבת יותר משתי פרשיות, וע"כ גם בבואם להשלים, אמר בלשונו שבת אחת, שעל ידי השלמת הפרשה שבטלו ביחד עם חובת היום, יהיו ביחד שתי פרשיות כמו בשבתות שהפרשיות מחוברות. שלא רצו לשנות לגמרי סדר קריאת הפרשיות ולקרא בשבת אחת שלש פרשיות ויותר. שלא מצאו דבר כזה בשום שבת.

ואכן בדבר זה נחלקו האחרונים, ראה במשנה ברורה שם (סק"ו) וז"ל ואם בטלו כמה שבתות, י"א דאין לקרות בשבת הבאה כי אם הסדרה האחרונה הסמוכה לזו, (והוא דעת מהר"ם מינץ ז"ל), וי"א דצריך להשלים בצבור כל הסדרות שביטלו (א"ד), וסיים המשנ"ב: ומביאור הגר"א משמע דס"ל כהדעה הראשונה. עכ"ל. ובשעה"צ (אות ח') כתב שזה נלמד מכך שהגר"א מדמה את זה להשלמת התפלה, וקי"ל בסי' ק"ח דאין משלימין אלא התפלה הסמוכה לה.

והנה מלשון המשנ"ב משמע דפוסק כהגר"א, שאחר שכתב את שתי הדעות, שב וכתב ומביאור הגר"א משמע דס"ל כהדעה הראשונה, וגם שכתבו בסוף. והכף החיים כתב שם (סי' קל"ה סק"ה) וכתב מהר"ם מינץ סימן פ"ה, דדוקא שני סדרות יקראו אם יתבטל קריאת השבת, כיון דבלא"ה מצינו לפעמים שקוראים ב' סדרות בשבת אחת בשנים פשוטות, אבל אם נתבטלו ב' פרשיות אין קורין בשבת הבאה ג' סדרות, דלא מצינו שקוראים ג' סדרות בשבת אחת, וכן אם היו מחוברים בשבת שעברה (שבה לא קראו) אין תשלום, ואין לחלקם ולקרא בשבת הבאה רק אחת מהן, וכן אם ביטלו פרשת ויחי, אין לקרותה עם פרשת שמות, כי כשקורין ב' סדרות צריך שאחד יקרא מסוף הסדרה הראשונה עם תחילת הסדרה השניה, ואין נכון לעשות כן בשני ספרים. והנה"ג הביא את זה, וכתב דלפי"ז אם ביטל בשבת פרשה אחת, אך בשבת הבאה יש ב' פרשיות מחוברות, אין לקרא עמם הפרשה שביטלו, דעי"ז יהיו ג' פרשיות, וכ"כ העו"ת שם (אות ד'), ועטרת זקנים בסימן זה (אות ב'), ומגן אברהם (סק"ד), ויד אהרן בהגה"ט (סי' אות א'). ע"כ. [ולעיל כתבתי שכן מדוקדק בלשון הרמ"א ז"ל שכתב אם בטלו שבת אחת].

עו"כ שבהגהות ומנהגים כתב על דברי מהר"ם מינץ, שלא נראין דבריו, והא"ר הביאו וכתב שצריך להשלים הכל, וכ"ש כששנים דבוקות בשבת זו שקורין גם של השבת שעברה, וה"ה כשבטלו ב' שבתות יקראו הכל בבית אחת, וכ"ד הב"ד (סי' ק"ו) שסתר כל דברי מהר"ם מינץ, וכ"כ מט"י, ותשובת דבר משה ע"ש שכתב דבכל מקום שקורא בתורה יש חיוב לברך. וכ"כ לדוד אמת (סי' ט' אות ב'), וצריך לקרותם כסדרם משום תורת ה' תמימה, תחלה הפרשה שדילגו ואח"כ חיובא דיומא וכו', [נלע"ד שהוצרך לתת טעם שצריך לקרותם כסדרם משום תורת ה' תמימה, כדי לפרש שצריך להקדים של שבת שעברה שהיא קודמת בסדרם של הפרשיות, דאם לא כן, היינו צריכים להקדים של חובת היום, כמו בתשלומי תפלה, שמקדימים תפלת החיוב של עתה ואח"כ של התשלומים]. וע"ש שכתב בשם השומר אמת (סי' ט"ו) שהראשון יקרא הפרשה הקודמת כולה ותחלת פרשה של השבת הזאת, כדי שכל העולים

מאמרים ותשובות | צבור שמחמת אונס לא קראו בתורה

יקראו בפרשת השבת הזאת וכו'. [ולע"ד הכה"ח לא הכריע בזה, וגם לא הזכיר דעת הגר"א והמשנה ברורה וצ"ע]. ואולם בהגהות איש מצליח הערה 5 כתבו שהכה"ח פסק כהאליה רבה].

והמשנה ברורה שם (ס"ק) כתב שאם היו בשבת שבטלו ב' פרשיות מחוברות, דעת הר"ם מינץ שאין משלימין אותם כלל, דלא מצינו לעולם שקורין ג' סדרות בשבת אחת. וגם אין לקרות אחת מהן, דאין תקנה לחצאין, וה"ה אם בשבת זו ב' פרשיות מחוברות, אין משלימין הפרשה משבת שעברה, מהטעם הנ"ל. ובהגהות ומנהגים חולק על זה, וכן הסכים א"ר, דלעולם משלימים מה שביטלו משבת שעבר, וכן נוטה דעת המגן גבורים. עו"כ די"א שאם בטלו פרשת ויחי אין לקרותו עם פ' שמות, וי"ח וס"ל דלעולם משלימים, וכתב בשלחן עצי שטים דהנוהג כן אין מוחין בידו. עו"כ שם, דשערי אפרים כתב אם רוב ביהכ"נ אחת שמעו בביהכ"נ אחר, ויש מניין שלא שמעו א"צ להשלים, אבל אם הרוב לא שמעו הם צריכים להשלים. ונמצא דיש להשלים פרשה אחת, וכשיש יותר תלוי בפלוגתא דרבוותא. ועוד חידוש השערי אפרים שאם הרוב שמעו הפרשה בשבת שעברה, והמיעוט לא שמעו, אפילו שהם מניין או יותר, לא משלימים. והטעם פשוט לפי עניותי שהתקנה של משה ובית דינו (בב"ק פ"ב:) היא על הצבור, אבל לא חייבו את היחידים, וכיון שרוב הצבור שמעו, שוב אין חיוב על אלו שלא שמעו.

ומתחילה כשנשאלתי חשבתי לומר דכל זה הוא כאשר היה חיוב קריאה על הצבור אלא שמאיה סיבה לא קראו, אבל בנידון דידן שלא היה הצבור רשאי להקהל יחד, והיו בנפרד, באופן שלא היו חייבים בקריאת התורה, נלע"ד שלא חייבים להשלים בשבת הבאה. שהתקנה של משה רבנו ובית דינו היא על הצבור ולא על היחידים, וממילא אין חובת ההשלמה חלה על הצבור הזה.

והנה במה שכתב הרמ"א ז"ל אם בטלו שבת אחת קריאת הפרשה בצבור, כתבו האחרונים שביטלו מחמת קטטה, וכמ"ש המשנ"ב (ס"ק) שביטלו מחמת קטטה וכדומה, ומיירי שלא קראו כל היום, אבל אם בטלו רק בשחרית, ובמנחה כבר מצאו מנוחה, אם יש פנאי לקרות כל הסדרה יקראו ז' גברי, כי כל יום השבת הוא זמן הקריאה, אבל אם גם במנחה לא היתה מנוחה, לא יקראו בשני ובחמישי כל הסדרה משבת שעברה, כי בחול יש בטול מלאכה לעם, וכו'. עכ"ל.

הנה מדובר שהיה שם צבור, וחלה עליהם חובת הקריאה מכוח התקנה, אלא שמחמת סיבה לא קראו. אבל בנ"ד לא היה צבור, ואעפ"י שא"א לפסוק עפ"י סברא דמה אנו ומה סברתנו, מ"מ כיון שיש מחלוקת גדולה לענין ב' פרשיות ויותר, אם ישלימו או לא, אפשר שיש לצרף סברא זו לסברת הני רבוותא דס"ל שלא קוראים יותר משתי פרשיות בשבת אחת.

ובהיותי כותב בענין זה שמעתי מחכם אחד שפסק לקרא ד' פרשיות, וראיתי מהדין של פרשה אחת, באומרו שאין הבדל בין אחת להרבה פרשיות, ואשמתיתיה כל המחלוקת הגדולה שיש בזה וכמו כל האמור לעיל.

וכן הראני חתני הרה"ג ראצ"ס שליט"א, דברי מרן החיד"א בחיים שאל (סימן ע"א אות ה') שכתב, ועל אודות בני הכפר שהם מניין בצמצום, וביום שבת בבקר נאנס אחד מהם ולא בא לבית הכנסת, ובמנחה התאמץ והגיע לביכ"נ, והסתפקו אם יקראו הפרשה במנחה ועילו ז' עולים ומפטיר, או יקראו ג' עולים כל הפרשה. והשיב מרן החיד"א ע"ה, דבמנחה יקראו ג' עולים בפרשה של השבת הבאה, והפרשה של שבת זו יקראו בשחרית של שבת הבאה עם הפרשה של השבת הבאה. וכתב בזה"ל: ועיין בספד"ק ברכי יוסף (סי' קל"ה אות ב'), דאין לסמוך על מ"ש עטרת זקנים דאם לא קראו בתורה (ביום ב') שיקראו ביום ג', דאין לנו לחדש מדעתנו דבר אשר לא שערנו הראשונים, ואין לסמוך על מה שכתב בגנת ורדים א"ח (כלל א' סי' מ"ט) כמ"ש שם. וחתני הנזכר יצ"ו רצה ללמוד מזה דבכל גוונא צריך להשלים. ולענ"ד גם כאן היה חיוב, שיש להם מניין קבוע אלא שחלה אחד מהם, וכשנרפא דן אם ישלימו באותו היום במנחה או אכ"כ.

עו"כ שם, ואם נמצאו בשבת עשרה מישראל בעיר של גוים, והם מעיר גדולה הסמוכה, וכבר בעירם קראו הפרשה בבית הכנסת, אלו העשרה אינם משלימים לשבת הבאה, כיון שבבית הכנסת שלהם קראו, ובשבת הבאה קורין פרשה אחרת, אין לאלו להתאסף ביחד ולקרות שתי פרשיות בבית אחת בס"ת. ובהא אפילו הרב אליה רבה (ריש סי' קל"ה) מודה, עיין בדבריו ודוק היטב וכל זה פשוט בעיני. עכ"ל.

והנה כתבתי לעיל דרך במקום שהיתה חובה על הצבור לקרא, ומפני אונס כגון קטטה וכיו"ב, לא קראו, בזה אמרו דישלימו בשבת הבאה, והנה כאן יש עשרה בעיר של גוים, וכתב החיד"א דלא משלימים, ואפשר שהיו מפוזרים בעיר של גוים, ולא חלה עליהם חובת הקריאה, וע"כ פסק דאינם משלימים. אבל מלשוננו משמע דתלה הדבר בכך, שכיון שקראו בביכ"נ שלהם. וצ"ל הענין, ואולי שזה וזה גורם, שהחיוב חל על כל צבור בכל ביכ"נ,

צבור שמחמת אונס לא קראו בתורה | מאמרים ותשובות

וביכ"ז זה כבר קראו, ובשבת הבאה קורין הפרשה הבאה, ואלו לא חל עליהם חובה בשבת זו שהיו פזורים ואינם חייבים להשלים. ועדיין צ"ע.

ועוד אביא ראייה טובה ונכוחה מדין השלמת התפלה למי שנאנס או שגג שמשלים (שלא התפלל) תפלתו בתפלה הבאה, והלכה ידועה היא שאם היה פטור מן התפלה, כגון שהיה אונס ל"ע, ולא התפלל ערבית לא משלים בתפלת השחר לכופלה, דכיון שהיה פטור לא שייך תשלומים. וה"נ יש לומר לענין קריאת התורה דנ"ד שלא היה מנין, ולא חלה עליהם חובת הקריאה דלא נתקנה אלא בצבור, (וכמו שאבאר להלן), אין עליהם חובת ההשלמה.

ומצאתי תנא דמסייע לאותו חכם שאמר שאין הבדל בין פרשה אחת לפרשיות הרבה, והוא בדברי ערוך השלחן (א"ח סימן קל"ה אות ו') שם הזכיר דברי הרמ"א בהגה הנ"ל, והזכיר ה"א שאם באותו שבת שביטלו היו שתי פרשיות מחוברות שאין קורין אותם לשבת הבאה, משום שלא מצינו שיקראו ג' פרשיות בב"א (מג"א סק"ד), ולפי"ז ה"ה אם בשבת הבאה יהיו שתי סדרות דג"כ אין קורין. וכתב הרב ערוך השלחן על זה, ודברים תמוהים הם, דכיון דחובה להשלים מה שלא קראו, מה לי תרי מה לי תלת, ואפי' אם לא קראו כמה שבתות נראה שחובה להשלים כולם, וכן ראיתי מי שפסק כן, (א"ר סק"ב והביא כן מהנהגת מנהגים), וע"ש עוד שתמה על מ"ש המ"א דאם ביטלו פרשה שבסוף חומש לא ישלימו, משום שרביעי צריך לחבר את השתי סדרות וא"א לחבר משני ספרים קריאה אחת. דאטו לעיכובא הוא שיחברו שני ספרים, ועוד דאיזה איסור יש בזה אם יחברום, והעיקר נראה דבכל אופן החיוב להשלים בשבת הבאה, וע"ש שהעלה שלא ישלימו בחול אלא בשבת הבאה, או במנחה שבאותו השבת. ע"ש. ועל כל פנים ראינו לגדולים וכן שלמים מגדולי הפוסקים שמחלקים להדיא בין פרשה אחת לכמה פרשיות וכנ"ל. ובודאי שראוי והגון לצרף מה שכתבתי בעניותי, שאלה שהתפללו יחידים באופן שלא חלה עליהם חובת הקריאה מלכתחילה, דהוא הדין שלא חלה עליהם חובת התשלומים.

והנה בברכות המים על ש"ע א"ח סי' קל"ה, הביא דברי הרמ"א בהגה לס"ב, וכתב וז"ל, מעשה שהיה בעה"ק ירושלים ת"ו, השתא שנת התקמ"ז שירדו שלגים לרוב מיום ד' בשבת עד יום שבת קדש, ג' ימים מה שלא ראינו ולא ספרו לנו אבותינו, באופן שעלה גובה השלגים מעל הארץ בחצרות למעלה מפתחי הבתים ברוב המקומות, וברחובה של עיר שיעור קומת אדם והתור, ומיום ששי לא יצא איש ממקומו, ואפילו דלתות העיר הנעולות כלילה לא נפתחו, ומקום מקדשינו בתי כנסיות נמוכים בארץ וכסה השלג כל השערים, באופן שביום שב"ק פרשת בשלח לא נפתחו, ולא היה מי שיתפלל שם, זולתי שבחמלת ה' על עה"ק, נמצא כאן מקום קדוש מדרשו של שם הרב החסיד כמה"ר ג' חיון וכמה"ר ש' שרעבי זלה"ה, אשר שם מתפללים חסידים ואנשי מעשה לעשות כוונים, וכהיום הזה מתפלל ודר שם מרן מלכא מר חמי הי"ו, (הגאון מהרי"ט אלגאזי ז"ל), והיות והמקום גבוה ובית דירה, בהשתדלות מרן חמי קיבץ שם שנים שלשה מנינים להתפלל שם אותו שבת, והוציא ס"ת. אך בשאר בתי כנסיות לא נפתחו. ואני הצעיר נמצא איתי ספר תורה של מרן אבא [המחבר הוא הראש"ל רבי משה מרדכי יוסף מיוחס בן הראש"ל רבי רפאל מיוחס בעל פרי האדמה, וחתן הראש"ל רבינו יו"ט אלגאזי ע"ה וזיע"א] בביתי, וטרחתי למצא מנין להתפלל ולא באו, הואיל ואני דר במקום רחוק מרחוב היהודים, ולא היו עמי כי אם ח' והתפללנו ביחיד, בלתי קריאת התורה. ואחר התפלה סעדנו כמנהג, וקרוב לשבע שעות מן היום, הזמינו לי מן השמים שתי צנתרות הזה והיה מנין עמהם, ואז הוצאתי ס"ת וסדרתי סדר היום לקרות ז' עולים בברכות והפטרה כמנהג שחרית, ובו בפרק חיפשתי אם יש איזה סברא מעכבת ולא מצאתי, וגמרתי ועשיתי מעשה כאמור, וכדי שלא להביא לידי מכשול פן יאמרו רע לי על המעשה, נתישבתי בדבר לדון ולהורות בריש גלי בענין נדון דידן שכך צריך לעשות. (והנה מה שכתב בזה, הוא דלא כמו שכתב מרן החיד"א בחיים שאל הנ"ל, שבמנחה יקראו רק שלשה עולים בפרשה הבאה, כמו בכל מנחה של שבת, ובשבת הבאה בשחרית ישלימו הפרשה שביטלו בשבת הזאת. וכנ"ל).

ריש מילין יש לחקור אם קריאת התורה בשבת יש לה עת קבוע מן התקנה, או כך הנהיגו אחר התקנה, כדי שלא תתבטל התקנה לקרותה בצבור בעת התפלה. [ומכאן אביא ד"ק בקיצור מעט], והזכיר התקנה במס' ב"ק פ"ב ע"ב, שממנה משמע שאין לקריאה עת וזמן קבוע כיע"ש, שלא הזכירו בגמ' שתיקנוה בשחרית. אולם הרמב"ם (פ"ב מהל' תפלה ה"א) כתב וז"ל, משה תקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית, כדי שלא ישהו ג' ימים וכו', פשט דבריו מורה שתקנת משה רבינו בשבת לא קבע לה זמן, ובשני וחמישי היה בשחרית, והוא פלאי מנ"ל להא, דהא בחדא ברייתא איתנהו ואין שינוי. עכ"ל.

ואחר המחילה רבה מהדר"ג, לכאורה אינו מוכרח דבלשון הרמב"ם י"ל דתיבת "בשחרית" קאי גם על שבת וגם על שני וחמישי, והכל שוה בלא שינוי, וכדמשמע בברייתא נמי, ולא קשה מידי. והוא ע"ה חילק לשון הרמב"ם

מאמרים ותשובות | צבור שמחמת אונס לא קראו בתורה

ופירש דתיבת שחרית קאי רק על שני וחמישי בלבד ולא על שבת, ותמה על הרמב"ם למה חילק בין שבת לשני וחמישי, ובאמת הרמב"ם ז"ל לא מחלק ביניהם כלל, והכל על מקומו שלום.

עו"כ שם וראיתי למרן בכ"מ וכו' דמה שכתב, בשחרית אשבת נמי קאי, וביאר שם, שכתב בשחרית להורות, שקריאת שחרית שאנו קורין עתה היא תקנת משה, לאפוקי תקנת מנחה שהיא מעזר, וכפי זה לא בא לומר שהתקנה היתה בשחרית, אלא שלפי מה שאנו נוהגים היה נותן בהם סימנים, של שחרית היא תקנת משה וכו', ועפ"י דרך זה תתפרש מימרת הש"ס (במגילה ל"א ע"ב) דתניא מקום שמפסיקים בשבת בשחר, שם קורים במנחה וכו', שלא שעיקר התקנה בשחרית, אלא דלפי המנהג הנהוג, התנא נותן בהם סימנים, שבמקום שמפסיקים בשחרית עתה לפי המנהג, שם מתחילים במנחה, וכיון שבשבת היו ב' תקנות תקנת משה כדי שלא ישארו ג' ימים וכו', ותקנת עזרא משום יושבי קרנות, נהגו לקבוע התקנה הקדומה מימות משה בשחרית וכו', אמנם ודאי דתקנת משה מצותה כל היום, ובודאי דלא עדיף ולא גריעא מקריאת המגילה ותקיעת שופר, דקי"ל שמצותן כל היום, כנודע ממ"ש בש"ס, שמע"ט תקיעות בט' שעות ביום יצא, וע"ש, עוד.

ולענ"ד מרן בכ"מ בא לפרש פשט דברי הרמב"ם שם, שתיבת שחרית קאי גם על שבת. (וכמו שזכיתי לכיון בס"ד וכנ"ל), ומה שמעיר ממגילה ושופר, יש לחלק דמגילה ושופר הם חובה על כל יחיד ויחיד, וע"כ מצותן כל היום, אבל קריאת התורה שתיקנו, מלכתחילה רק בציבור, והזמן הראשון והעיקרי שהצבור נקהל בבית הכנסת הוא שחרית, והוא הזמן היותר ראוי לקיים התקנה, וע"כ מראש אמיר שתיקנו תקנה זו תיקנה בשחרית בין בשבת ובין בחול, שאז מתכנסים יחד זקנים עם נערים, ובשבת יותר ויותר, על כן אז קורין כל הסדרה.

ועפ"י הדברים האלו מתיישב גם מה שהעיר בהמשך (ד"ה האמנם), דמידי הוא טעמא שלא יעברו ג' ימים בלי תורה, מה לי בבקר ומה לי בערב. ולהנ"ל אתי שפיר דבחרו לתקנה בבקר שרוב העם מתאספים בצוותא חדא, לחזות בנועם ה' לבקר בהיכלו.

עו"כ שם להוכיח מן האמור בש"ע (סימן קל"ז ס"ג) אם דילג פסוק במנחה וכו', אבל בשבת אפילו דילג פסוק א' חוזר, ואפי' שהחזירו את התורה, ואפילו הפטיר והתפלל מוסף, חוזר וקורא. הרי דאפילו שהתפללו מוסף חוזר ולא אמרינן עבר זמנו ויקרא הפסוק שהוא בלא ברכה, מאחר שכבר עשו כל התקנה והמנהג, אלא אמרינן חוזר וקורא, וקי"ל אפילו בברכה כמו שהכריח הרב פרי"ח במים חיים שם, והאיר דלא כתשובת המנהיג ז"ל, והכריח הדבר ממס' סופרים (פכ"א ה"י) דתנן אם דלג פסוק א' ולא קראו והחזיר את התורה ואמר קדיש, חוזר ופותח ומברך וקורא הוא ושנים אחרים, וע"ש הרי דקתני מברך וכו'.

ולענ"ד אין מזה הוכחה לומר שלא תיקנו לקרא בשחרית, דלעולם התקנה מעיקרא היתה בשחרית, וכפשט לשון הרמב"ם, וכפי שפירשו מרן ז"ל בכסף משנה הנ"ל, אלא דמ"מ אם עבר ולא קרא יש לו תשלומים, דומיא דתפלה שיש זמן קבוע לכל תפלה, וקי"ל דאם נאנס ולא התפלל יש תשלומים לכל תפלה.

עו"כ הרב ברכות המים שם (ד"ה ולפקד) שכל זמן שלא התפללו מנחה בס"ת עדיין זמנה הוא לקיים מצות קריאת התורה, שבגמ' (ברכות ח') א"ר אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא אחד תרגום, ופירש"י, של כל שבת ושבת, ופסקו הטוש"ע (ס"ד) דמצוה להשלימה קודם אכילה ואם לא, ישלים אחר אכילה עד המנחה, וסיים הטור אבל משם ואילך כיון שהתחילו פרשה אחרת (במנחה), עבר זמנה של זאת, משמע דכל עוד לא התחילו אחרת עדיין זמנה של זאת, וכ"כ הכל בו בשם ר"פ כהנ"ל, ומשמע דכל שלא התחילו אחרת מיקרי עם הצבור, שגם הצבור אם לא קרא בשחרית, כל עוד שלא התחילו סדר אחר עדיין הוא זמן של הסדר הקודם, וע"כ ראוי לעשות לכתחילה כאשר הורתי, שאחר שהתפללו שחרית באו שנים והיה מנין והורה לקרא עם שבעה עולים, ולברך לפניו ולאחריה, שהברכות נתקנו לכבוד התורה כמ"ש הרמב"ם (פ"ב ה"ה), ומרן (ס"י קל"ט ס"ח) וכו', ומה גם למ"ש הגנת ורדים שכל יום שישכמו עשרה לקרא שפיר דמי ויקראו בברכות, וכתב שבמקום אחר האריך להצילו ממה שהשיגו עליו האחרונים, והראיתי פנים שמרן בש"ע מסכים עמו, מ"מ בנ"ד גם החולקים עליו יודו לסברתינו. (ומרן החיד"א בברכ"י דחה דברי הגנת ורדים ע"ש, וכן שב דחה דבריו גם בחיים שאל שהזכרתי לעיל).

וע"ש שהרב ברכות המים מצא שהמשאת משה ח"ג (ס"א) פוסק לקרא במנחה כמו שפסק הוא, וז"ל: וחדאי נפשיא שמצאתי דקאי כוותי דקריאה דאותו היום עדיף (משבת הבאה). עו"כ, ואם אל סודו תדרוש וכו', ע"ש שפירש בזה עפ"י סודן של דברים. ובד"ה ומעתה, כתב שצריך לברר, מה יעשה ישראל קהל ועדה שלא יצאו ידי חובה בקריאה נאמנה בפרשת בשלח (כנ"ל), ולהרמ"א בפרשת יתרו, צריך לקרא בשלח ויתרו, וגם מהר"י וויל וז"ל, בערפורט לא קראו פ' נשא בשבת וכו', וצויה בשבת בהעלותך יקראו נשא ובהעלותך. ושכן יש תשובה בידו שכן נעשה בקהל שלא קראו פרשת אמור, והורה רבי אליעזר בר' שמשון ז"ל שיקראו בשבת השניה אמור ובהר.

צבור שמחמת אונס לא קראו בתורה | מאמרים ותשובות

שוב הביא דברי מה"ר מינץ ז"ל (סי' פ"ה) שלא קראו ויקהל פקודי, שלא קוראים בשבת הבאה את הפרשיות הנ"ל עם ויקרא. והרב בית דוד (סי' ק"ו) חלק עליו בלי ראייה, וברכות המים כתב שיש סומכין שמחוייב להשלים כולם, בהגהות מיימוני (פ"ג מהל' תפלה אות ש') וז"ל וכתב רבנו שמחה אעפ"י שעיקר המצוה כל שבת פרשה עם הצבור, אם לא עשה כן ישלים בשמיני עצרת שבו גומרים הצבור. וראייתו מרב ביבי בר אבבי (ברכות ח') דסבר לאשלומינהו כולהו פרשתא דכוליה שתא במעלי יוה"כ, אלא שמיחה בו חייא בר רב מדיפתי, שלא יבטל מסעודת ערב יוה"כ ע"ש. והביא משם ר"ח שפירש שהיה רוצה להשלים כל הפרשיות שמר"ח אלול עד שבת כלה, שהיה עסוק בדרש, וכ"כ בערוך ערך כל ע"ש. וכתב שם שפירוש ר"ח לא נר' לרבינו שמחה, וע"ש ששם הכריח דאפי' שמעם בצבור בקריאת התורה בצבור, כל שלא קראם הוא צריכים להשלים, ובודאי דאשמתמיתה למהר"ם מינץ התשובה הזאת, לדעת הר"ש כל הפרשיות כולם חייב להשלים וזה ביחיד אפילו שכבר שמע בצבור, כ"ש צבור שלא קראו בתורה כתקנה דודאי חייבים להשלים, וכמ"ש הב"ד, עכ"ל.

ואחר המח"ר גם לראיה זו יד הדוחה יכולה לדחות ולחלק, בין דין דשמו"ת ובין קריאה בציבור, דשמו"ת היא תקנה על כל יחיד ויחיד, אבל החיוב דקריאת התורה היא מצוה דצבור דוקא, ואם לא היה צבור מכונס במקום אחד לא חלה עליו האי חיובא כלל, וממילא אין ענין של תשלומים. ועוד דיש לחלק שכיין שתיקנו כדי שלא ישארו ג' ימים בלא תורה, אפשר דאין ענין תשלומים מוסיף, דגם בפרשה אחת משיגים מטרות התקנה שלא יהיו ג' ימים בלי תורה, ואין הדבר תלוי בכמות הפרשיות. ואולם יש ענין שישמעו בכל שבת הפרשה של אותו שבוע, עד שבמשך השנה ישמעו כל התורה, אך אם הפסידו אפשר שאין חיוב, או שישלימו רק בפרשה נוספת שלא יהיו יותר משתי פרשיות בשבת אחת, דבזה משנים הדרך שתיקנו מראש.

עו"כ שם, ומ"ש עוד שלא מצינו שקורין ג' סדרים בשבת אחת וכו'. לפק"ד גם זה מתמיה, שבכל שבת קורין פרשה אחת, ואפ"ה כשחל ר"ח בשבת קורים שנים, וכשחל ר"ח טבת בשבת קורין ג' חובות, שבת ר"ח וחנוכה, וכן בשמיני עצרת קורין וזאת הברכה, ובראשית, וקרנן מוסף, וה"ש שהמציאות מחייבת, וכן נמי אם ביטלו כמה פרשיות המציאות מחייבת לקרא ג' סדרות. וכו'. ותמה על הברכ"י שהשיג על כל דברי מהר"ם מינץ, ולא השיגו בדבר זה. ע"ש. והנה גם בזה יש מקום לחלק בין ג' פרשיות שלמות המחולקות לכל שבת פרשה אחת מלבד המחברים, ולזה כתב מהר"ם מינץ ז"ל שלא מצאנו שקוראים ג' סדרים בשבת אחת, אבל קריאה של חובת היום כמו ר"ח חנוכה, או בשמיני עצרת שקוראים גם החלק של בראשית וכדומה, הוא ענין אחר.

עו"כ שם בשם העולת שבת (סימן רפ"ב) שאם יש יותר מביכ"נ אחד, וקראו בביכ"נ אחד, אפילו שבביכ"נ אחר לא קראו, לא מיקרי ביטול התמיד, ואין צריך להשלים בשבת הבאה. והרב 'ברכות מים' דחה דבריו, דלעיל אמרנו דחזור אפי' על פסוק א', ולא חילקו באם יש ביכ"נ אחד או לא, ועוד הביא זה משם מהר"ם מינץ וליתא שם, וכו' ע"ש.

עו"כ (בסוף ד"ה והרב עולת), ומ"ש מהריק"ש (סימן קל"ה) שאין נוהגים כן במצרים שהולכים קהל רב לכפרים וכו' ע"ש. (כפי הנראה שחלק מהצבור הולכים לכפרים ולא קוראים שם, דכפי הנראה אין להם ס"ת וכיוצא ב, וס"ל שא"צ להשלים.) וכתב לפקצ"ד יכולים אנו לומר, דלא דמי לדין של האור זרוע ומהר"י ווייל, דהתם ההולכים הם לקוטי קהל מכל קהל מעט, מש"ה נפטרים, מאחר דבקהלות כולם קוראים, ההולכים פטורים אגב קהלתם, משא"כ בשלא קראו לא הם ולא בקהל שלהם. וכתב שאח"כ ראה במהריק"ש כת"י עם הגהות מהר"י צמח ז"ל, שכתב על דבריו וז"ל, אין ראייה כי מציון תצא תורה ולא ממצרים, ועוד שאין הרב ז"ל מזכיר הדבר שאינו נהוג במקום אחר, ואולי דרך תרעומת קאמר, מדוע לא נהוג כן, ועוד שאולי צבור נקרא בבכה"נ ולא בשיירות, ותיבת שאם בטלו יש לה פנים. עכ"ד.

וסיכם שבנידונו שמחמת השלג ביטלו פ' בשלח כהנ"ל, בשבת שאחריה יקראו אותה לפני פרשת יתרו, ויקראו לכהן כל בשלח ושלשה פסוקים מיתרו, וימשיכו על הסדר. שאינה חובה כמו ב' פרשיות מחוברות, וגם כבר קראו מפרשת יתרו במנחה ובשני וחמישי, וע"כ צריך לעשות הכיור שזו היא לתשלומין, כמו בתשלומי התפלה (בס"י ק"ח). ועוד שהכהן צריך לקרא בחובת היום, והוכיח את זה מקריאת יום א' של חנוכה, שלא יקרא הכהן רק בברכת כהנים, אלא צריך לקרא גם בחובת היום, כמו שהסכימו שני גדולי הדור הרב הגדול כבוד מו"ר זקני מהר"ש אלגאזי וכמהר"ש ן' עזרא ז"ל, הביאם הכנה"ג (א"ח סי' תרפ"ד) וע"ש עוד. ע"כ תדק.

והנה במה שעשה שקראו בביכ"נ שלו במנחה, וכן במה שהורה שיקראו פרשת בשלח עם יתרו בשבת יתרו, שפיר דמי, אך מה שכתב לעיל שיכולים לקרא גם כמה פרשיות, כבר כתבתי שיש מקום לדון בראיותיו, ועל כל פנים מכלל פלוגתא לא נפקא, וכמו שכתבתי בתחילת הדברים.

ומאחר ובנ"ד היה אונס שלא יכלו להתאסף, ולא חלה עליהם חובת הקריאה בצבור, י"ל דגם חובת התשלומים לא חלה עליהם, ובשלמא פרשה אחת שזה מוסכם, יכולים להשלימה בשבת הבאה וכמו שעשה מעשה הגאון ברכות המים, אך לא להוסיף ולקרא ג' פרשיות.

והנה לעיל (בסוף עמ' ד') כתבתי שיש מקום לדחות מ"ש בברכת המים שם ד"ה ריש מילין, שכתב שבתקנה של משה ובית דינו, לא קבעו שתהיה בשחרית, אלא שנהגו לקרות בשחרית, ע"כ דמ"ש הרמב"ם בהל' תפלה (פ"ב ה"א) משה תיקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית וכו', והרב ברכת המים מפרש דכונת הרמב"ם ז"ל היא, שרק בשני וחמישי תיקן משה בשחרית, אבל בשבת לא קבע זמן, ותמה מנ"ל לחלק ביניהם וכו"ל. ובענייני כתבתי דבאמת הרמב"ם לא חילק ולא שינה, וכונתו פשוטה, דגם שבת וגם שני וחמישי, תיקן משה שיקראו בשחרית, דתיבת בשחרית קאי אכולהו. וע"ש שזה מפורש בדברי מרן ז"ל בכסף משנה שם, ע"ש.

ותבט עיני בדברי מרן הראש"ל ביביע אומר ח"ד (תא"ח סימן י"ז) בתשובתו הרמתי' לגאון הגדול רב עמרם חסידא אבורביע זצ"ל רבה של פתח תקוה, בענין פועלים שצריכים להגיע מוקדם למקום עבודתם ואין סיפק בידם לקרא בתורה בשני ובחמישי, ורוצים לקרא בתורה בתפילת המנחה, ע"ש שמרן הסכים עם הגאון השואל דשב ואל תעשה כן עדיף, ע"ש תשובה גדולה ומקיפה, מנופה ב"ג נפה, כדרכו בקדש ללבן כל חמירא, ולברר ולבאר כל דבר הקשה בשפה ברורה, ואמירה טהורה, תורה תמה, בחכמה ובנעימה, האשל אשר ברמה. וע"ש (באות ז') שהביא להרב תורת חיים סופר (סי' קל"ה סק"א) שאפשר להשלים במנחה את הקריאה של שני וחמישי, ממ"ש העטרת זקנים שאם ביטלו קריאת ס"ת ביום שני יכולים להשלים ולקרא ביום ג', וש"כ שם שהא"ר חלק על העט"ז, וכתב שמדברי הפוסקים משמע שדין ההשלמה הוא רק בשבת הבאה, כאשר התבטלה קריאת כל הסידרא בשבת הקודמת, אבל הקריאה דשני וחמישי משלימים בשבת שאחריהם. והתורת חיים הגו' כתב לפקפק בדחיית דברי העט"ז, והתורת חיים הוסיף וכתב, ומיהו גם בברכ"י הביא דברי המשאת משה שחלק על העט"ז, שהפוסקים כתבו שקבעו שני וחמישי שהם ימי רצון וכו', והברכ"י ג"כ הסכים שלא כהעט"ז, וכתב התורת חיים, ומ"מ כל זה אינו סותר מה שכתב לקרות בשני וחמישי במנחה, וכמובן מאליו. עכת"ד.

ומרן ביבי"א ע"ה כתב, הן אמת נכון הדבר שרבו החולקים על העט"ז, וכן הסכים המגן גיבורים (סק"ד) דרק כשהתבטלה קריאת כל הסידרא לגמרי ישלימו בשבת הבאה, משא"כ בשני ובחמישי, ושכ"כ הא"ר, ושכן פסקו גדולי ישראל האמת ליעקב והלודר אמת, והשערי אפרים בשו"ת גורן דוד, ובשו"ת מהרי"ל דיסקין בקו"א (סי' ח'), וכן העלה האור שמח בה' תפילה (פ"ג ה"א), וכן פסק המשנה ברורה בביאור"ל (רי"ס קל"ה), וכן הסכים הכף החיים (סק"ח) וכן עיקר, ומזה כתב מרן זצ"ל שם, ומ"ש התורת חיים דכל זה אינו סותר דינו שהעלה שיכולים לקרות בב' וה' במנחה לכו"ע, לפי האמור זה אינו, שהרי במנחה מתעוררים הדינים הקשים כמבואר בזוהר הקדוש, ולא הוי עת רצון, וכמו שדחה המשאת משה לדברי העטרת זקנים הנ"ל, ועכ"פ מבואר גם בדעת הרמב"ם שעיקר התקנה 'בשחרית', והוא בדוקא, וכמ"ש החיד"א בחיים שאל ח"ב (סימן ט"ז) הנ"ל. עכ"ל מרן ביבי"א שם.

הרי מפשט פשיטא ליה למרן שהתקנה מעיקרא היא 'בשחרית' דוקא, ושכן דעת החיד"א ע"ה, ובדאי שאם היה מביא מה שכתב הרב ברכות המים היה משיג עליו. ושמחתי שכיוונתי בזה לדעתו הגדולה, ולענ"ד אלו הם דברי הרמב"ם והכסף משנה המפורשים.

וע"ש ביבי"א (באות ח') שכתב שבשו"ת בית שערים (תא"ח סימן ב') נשאל על ביכ"נ שלא היה להם מנין בשחרית, אם יכולים לקרא בס"ת במנחה, והביא דיוק של מהר"י אסאד להתיר ממנחה רפ"ג דמגילה, וכתב לדחות הדיוק, וגם שמדויק בלשון הרמב"ם (פ"ב מהל' תפלה) דעיקר התקנה היא בשחרית דוקא, וכן משמע מהר"ן (פ' הקורא עומד), וכתב שם עוד טעמים, מהר"ם מנין ז"ל כתב שכשיש עוד ביכ"נ לא מקרי ביטול תמיד, וא"צ להשלים. והברכ"י כתב דהשתא שתיקנו בסדר הזמירות משניות וברייתות, אין ג' ימים בלי תורה. ולכן אין לקרא במנחה, דתמורה בעיני הצבור, ושב ואל תעשה עדיף. וע"ש בדברי מרן ז"ל שכתב להעיר בראיות הנ"ל, אך לענין דינא הסכים עם הבית שערים שלא לקרא בס"ת במנחה, ושכן פסק בשו"ת גורן דוד (תא"ח סס"ה), שכתב ששמע שרבינו בעל החת"ס נסע לפרשבורג והגיע במנחה לאחת הקהלות, וקרא שם בתורה במנין בביכ"נ, ואח"כ עליה הג"ר הירש אב"ד דק"ק קיצע, מח"ס תאומי צביה, כן סיפר החת"ס בעצמו, ולא פירש טעמו ולא טעם מוה"ר הירש. וע"ש. וגם בזה מרן פסק בשם כמה גדולים שאין להשלים במנחה, וזה דלא כהרב ברכות המים הנ"ל.

ובענין התשלום של פרשה בשבת שאחריה, הנה מרן הראש"ל ביביע אומר ח"ט (תא"ח סימן כ"ח) במעשה שהיה לו שנסע לארה"ב בשלהי ניסן התשל"ח, ששביעי של פסח היה ביום ששי בשבוע, ולמחרת בשבת קראנו בא"י

צבור שמחמת אונס לא קראו בתורה | מאמרים ותשובות

פרשת אחרי מות, ונסע ביום חמישי שאחריו, ובשבת קראו שם פרשת אחרי מות כשבארץ ישראל קראו פרשת קדושים, ובשבת שאחריה היה בא"י ואז קראו פרשת 'אמור', באופן שהפסיד קריאת פרשת קדושים. ומספר מרן שעלה בבית מדרשו ראשון במקום כהן, וקרא כל פרשת קדושים ושלושה פסוקים מפרשת אמור, ויתר העולים השלימו פרשת אמור.

וראיתי לו שם שהביא דברי הגאון הראש"ל בספר ברכות המים (א"ח סי' קל"ה) הנ"ל. במעשה של השלג בירושלים דשנת תקמ"ז ככל הנ"ל, והעלה שבשבת הבאה יקראו ב' פרשיות בשלח ויתרו, והכהן יקרא בשלח כולה ויקרא עוד ג' פסוקים מיתרו, ואח"כ יעלו שאר העולם בחובת היום בפרשת יתרו. דהואיל ופרשת בשלח אינה אלא לתשלומים, וע"כ לא עושים כמו בב' פרשיות מחוברות שקורים בראשון ג' עולים, והרביעי מחבר את שתי הפרשיות. וע"ש. אלא כל העולים קוראים בפרשת יתרו שהיא חובת היום.

עו"כ ביבי"א שגם הגאון רבי ישראל יעקב בורלא בשו"ת מקוה ישראל (סי' ק"ה) דן על השלג שהוא בירושלים דשנת תקמ"ז, וגם הוא העלה כהנ"ל.

אמנם בשערי אפרים (שער ד' סימן ט') כתב שגם בכה"ג יקראו ג' עולים בפרשה הראשונה וכו' כמו במחברים. אבל בשו"ת מהרי"א הלוי ח"ב (סימן ס"ד) הביא דברי רב גדול שפקפק ע"ד שערי אפרים הנז', דשאני הכא שזה רק לתשלומים, אך הגאון המחבר הסכים עם שערי אפרים. עו"כ שגם מהרח"פ בספר חיים (סי' י"ב אות י"ב) כתב כדעת ברכות המים, וכ"כ התורת חיים סופר, וספר לשון חכמים (דף ג' ע"ד).

וע"ש עוד בשו"ת שאל האיש (חא"ח סי' י') בתשו' רב חמ"א בן המחבר, בתיירים שהיו בארץ ישראל בפסח וביו"ט האחרון של גלויות דפסח שהיה בשבת קראו כל הבכור כמנהגם בחו"ל, ובני ירושלים קראו פ' שמיני, ובשבת הבאה בארץ קורין תזריע ומצורע, והשאלה אם אלה שביטלו פרשת שמיני רשאים לקרא אותה עם תזריע ומצורע או לא, והסיק שיתאספו בביכ"ב לבדם, ויקראו ג' פרשיות, והראשון יקרא פרשת שמיני כולה ושלושה פסוקים מפרשת תזריע, ושאר העולים יעלו בב' הפרשיות תזריע ומצורע, והסתייע משו"ת מקור ישראל של הרי"י בורלא הנ"ל. וסיים שכן הורה אביו הראש"ל הגאון יש"א ברכה לפני כמה שנים.

עו"כ מרן שם (אות ב') שיחיד שחזר מחו"ל לא חייב לטרוח להשיג מנין לקרא הפרשה שהפסיד, כי החובה לשמוע ס"ת בכל שבת היא חובת הציבור ולא חובה המוטלת על כל יחיד, וכמ"ש בחקרי לב בתשובה שנדפסה בשו"ת סמיכה לחיים, שהתקנה היא שיקראו בצבור בשבת ויו"ט סדרו של יום, וכל שקראו בצבור, אפי' שיחידים אחדים לא שמעו הקריאה, נתקיימה תקנת הנביאים, והחויב שהטילו על היחידים הוא מה שאמרו בברכות (ח' ע"א) חייב אדם להשלים וכו' שמו"ת, ותו לא מידי. ותנא דמסייע ליה הוא הרמב"ם במגילה (ה'). וכ"כ הר"ן שם, וע"ע בשער הכונות (דף מ"ח ע"ד) שזמן הרבה התפלל רבינו האר"י בביתו בעשרה, ולא חש שיהיה ס"ת לקרא בו בין בחול בין בשבת ע"ש. וכ"כ בפעולת שכיר על המעשה רב בשם הגר"א. וע"ש שציין עוד כמה פוסקים, וכן ביבי"א ח"ד (חי"ד סי' ל"א אות ג'). ועוד.

והנה המעשה רב דמרן הראש"ל גאון ישראל שביביע אומר ח"ט הנ"ל, הוא ממידת החסידות ואין בו משום טרחא דציבורא שכן כל העם נהרו אחריו מקצה העולם ועד קצהו, כי מלאך ה' צבאות הוא, ובודאי שבשמחה ועונג שמעוהו, וגם אם היה מושבים לשמוע לא רק אחת אלא כמה וכמה, יקבלו ויקשיבו באימה ובנעימה, כקול ה' משמי רומה, ואין להם מזה שום טרחה, רק ששון ושמחה, אבל חיוב ליכא אלא כשכל הקהל לא שמעו, שתקנת משה רבנו וביתו דינו היא על הצבור ולא על היחיד, וכמו שכן כתב מרן ע"ה בעצמו ביבי"א שם באותו ב' בשם החק"ל ועוד, וכבר כתבתי על זה בתשובה והיא נדפסה בשו"ת שמע שלמה ח"ד (ארי"ח סימן ה'), ועיין עוד בח"ט (ארי"ח סימן ג') והוכחתי את זה באותות ומופתים מכמה גמרות ומדברי הפוסקים ע"ש באורך וברוב.

ואשר ע"כ כתבתי לעיל שבזמן הזה שרוב הצבור התפללו ביחידות מפני הפחד של הנגף רח"ל ומורא מלכות שעמדו על תקנת הבריאות, הו"ל יחידים שלא קראו ואין עליהם חובת ההשלמה. וכנ"ל.

ואעפ"י שאין מדובר שהרבים התפללו וקראו קריאת התורה, ויחידים לא קראו, אלא רוב הצבור לא קראו, מ"מ היו רוב הצבור נפרדים ליחידים מבודדים, ועל יחידים לא חלה חובת הקריאה וממילא לא חייבים בתשלומים. ועוד י"ל דכיון שהיו שם כמה מנינים בסתר ובגלוי שהתפללו וקראו כל הקריאות של שבתות וחול וגם של המועדים, וכבר כתבתי לעיל בשם תשובת חקרי לב שנדפסה בשו"ת סמיכה לחיים שהביא מרן ביבי"א ח"ט (חא"ח סי' כ"ח אות ב') שהבאתי לעיל, שכתב שכל שקראו בצבור אפילו שיחידים אחדים לא שמעו את הקריאה, נתקיימה תקנת הנביאים, והחויב שהטילו על היחידים, הוא רק מ"ש בברכות (ח'). חייב אדם להשלים פרשיותיו שמו"ת.

ע"ש. ותו לא מיד. ובנידונו יש כמה מנינים במקום שקראו באותה שבת, בזה י"ל שמשום כך שוב לא חייבים להשלים, גם אלו שלא התפללו. ועיין להלן שגם הרב לדוד אמת כתב שאם לא סיימו הפרשה מחמת קטטה וכדומה, יסיימוה בשבת הבאה, אבל אם סיימו בבית כנסת אחר, גם אלה שלא סיימו אינם צריכים לקראתה בשבת הבאה. ועיין מ"ש לעיל מהמשנ"ב (סק"ז) בשם שערי אפרים, ע"ש.

והנה בהיותי כותב בזה בא אלי אברך יקר הערך והביא לי בידו ספר מנחת אהרן למוהר"ר יעקב פארדו ע"ה בנו של הגר"ד פארדו ע"ה וזיע"א, שהוא ההדירו והוציאו מחדש ביופי והדר, ראיתי לו במקום, שדן בכגון זה בכלל ט"ז אות ס"ח, (בעמוד רפ"ז ד"ה מעתה) במה שנשאל בקהל שלא קראו בתורה בחמישי בשבת, אי שריגן להוציא ספר תורה בששי, והעלה שלא יקראו בששי, שהבאר היטב (סימן קלה ס"ב) כתב בשם עטרת זקנים שאם לא קראו בשני יקראו ביום שלישי, והמשאת משה דחה דבריו, מכוח מה שכתב הרמ"א (סי' קל"ה ס"ב) בשם האו"ז ומהר"ם מינץ שאם ביטלו שבת זו, יקראו בשבת הבאה, ולא אמרו שיקראו תיכף ביום ראשון. ואולם בברכ"י (סי' קל"ה ס"ב) דחה כל ראיות המשאת משה, דמה שלא תיקנו ביום ראשון אפשר שהוא משום ביטול מלאכה, וע"ש שדחה גם שאר ראיותיו, ועם כל זה כתב שלא לסמוך על העטרת זקנים לקרא ביום שלישי, דשב ואל תעשה עדיף. והשתא שתיקנו בסדר הזמירות, גם משניות וברייתות נמצא דאין כאן ג' ימים בלא תורה. וגם הא"ר עמד ע"ז. ומ"ש הגנת ורדים שכל שיש עשרה יכולים לקרא בכל יום בברכה, אין דבריו מחוורים. וע"ש במנחת אהרן מה שהוסיף לבאר, שאם יקראו ביום שלישי או חמישי נפיק מינה חורבא כיע"ש. ושכן הסכימו גדולי ישראל הרב אמת ליעקב והרב לדוד אמת.

עו"כ שם (כלל י"ז אות כ"ה) שדן בביכ"ו שהתפללו בו רבים וקראו בס"ת והלכו, ובאו אחרים להתפלל שם בעשרה, אם רשאים לשוב ולהוציא הס"ת לקרא בו, וע"ש שהאר"ך בדברי הפוסקים, שיש כמה וכמה פוסקים שכתבו שלא להוציא שוב הס"ת כיע"ש, וכתב גם הטעמים וש"כ בד"ה אלא שהרב לדוד אמת וכו'. כתב וז"ל ועין רואה בארץ מצרים שמוציאים ג' פעמים ס"ת בג' תפלות זה אחר זה, ואמרו שהוא מנהג קדמון שם מזמן רבני וגאוני מצרים הקדמונים וכו', וע"ש.

והנה בימינו התפשט בכל העולם שגם כשיש מנינים רבים, חוזרים וקוראים בס"ת ויש בתי כנסת בירושלים ובבני ברק ועוד, שיש עשרות רבות של מנינים בכל יום ויום ובכולם מוצאים ס"ת ואין פוצה פה ומצפצף כלל וכלל. ואולם זה באותו היום בעוד שהחוב לא עבר זמנו, וכל מנין שבא ומתפלל חלה עליו חובת הקריאה מחדש, אבל אלו שהתפללו יחידים שמעיקרא לא חלה עליהם חובת הקריאה, אין עליהם חובת התשלומים. וכמו שכתבתי לעיל בתשלומים של התפלה. ועוד שבאותו הזמן היו בתי כנסיות שהתפללו גם קראו כל הקריאות של ס"ת במועדן, שבזה נתקיימה התקנה של משה ובית דינו, ופטורים מן התשלומים, וע"כ אמרתי דגם אם רוצים לנהוג בחסידות יקראו פרשה אחת לתשלומים ואחת של חובת היום, והכהן יקרא כל הפרשה שעברה ועוד ג' פסוקים מחובת היום, וכל העולים יעלו ויקראו בחובת היום. אבל כשיש יותר מפרשה אחת שזה תלוי במחלוקת הפוסקים, שב ואל תעשה עדיף, בצירוף זה שהיו יחידים ולא התחייבו בקריאה כלל.

ותוך כדי עיון ראיתי שאלה מענינת שם (כלל י"ז אות י"ט), דמבגילה פסקו דבמקום שמפסיקים בשבת שחרית, שם מתחילים במנחה ובשני ובחמישי, וכן בשבת הבאה, (מגילה ל"א ע"ב), וכ"פ הרי"ף שם, וכ"פ הרמב"ם (פי"ג מהל' ס"ת ה"ג), וכ"כ הטור ומרן (בסימן קל"ה ס"ב).

ועפ"ז שאל אם מחמת קטטה וכדומה לא השלימו הפרשה בשבת, והוכרחו להניח באמצע הקריאה, דרך משל שהיו קורים מפרשת אמור, והגיעו לשור או כבש ועצרו שם, האם בשני וחמישי יקראו י' פסוקים, מפסוק שור או כבש או מתחלת פרשת בהר. וכתב ונלע"ד בפשיטות שיתחילו מפסוק שור או כבש, ויקראו שלשה עולים עשרה פסוקים. וכן בשבת הבאה יתחילו משור או כבש, ויגמרו הפרשה ואח"כ יקראו פרשת בהר כולה, שזה הוא שאמרו שמתחילים ממקום שהפסיקו בשבת הקודם.

ואחר המחילה מהדר"ג, קשה שתאמר שלזה כיוונו חז"ל באומרם שמתחילים ממקום שהפסיקו בשבת שחרית, דפשוט הוא שכונתם על הכלל, דכשקראו בשבת פרשת בראשית מתחילים במנחה ובשני וחמישי מפרשת נח, וכן ע"ז הדרך, אבל אם היה אונס והפסיקו באמצע הפרשה, לא יתחילו אח"כ מאותו הפסוק שבו הפסיקו, אלא יתחילו מפרשה הבאה אחריה בסדר הפרשיות. ועוד אשוב להוכיח דבר זה בעה"ו. ולא עת האסף.

עוד עלה ונסתפק באם אותה שנה היו בהר ובחוקותי מחוברים, האם ישלימו פרשת אמור משור או כבש עד תומה, ואח"כ שתי הפרשיות של חובת היום או לא. ומעולם לא קוראים ב' פרשיות ומחצית. והזכיר דברי הרמ"א (סי' קל"ה ס"ב) הנ"ל, והמג"א (סק"ד) כתב שה"ה אם התחילו ולא סיימו משום קטטה, אבל אם היו בשבת הבאה

צבור שמחמת אונס לא קראו בתורה | מאמרים ותשובות

מחוברות אין קורין ג' פרשיות בשבת הבאה, דלא מצינו לעולם שקורין ג' פרשיות, ולא יקראו שנים שאין תקנה לחצאין, ובהגהות מנהגים כתב על זה ולא נראו דבריו בעיני, ואם ביטלו פרשת ויחי וכו', ע"ש.

וכתב המנחת אהרן דלפי דבריו גם שתי פרשיות וחצי אין לקרא, מאותו טעם שלא מצינו מעולם שיקראו ב' וחצי. אלא שהמג"א עצמו הביא דברי הגהות מנהגים שחולק על זה, ולדבריו הה"נ שיקראו ב' וחצי. תדע שהרב מטה יהודה (ס' רפ"ב ס"ק י"ד) שסובר שאין צריכים לחוש שיהא דוגמת שאר שבתות, אלא כיון שבאונס יוצא שבשביל להשלים מה שביטלו, צריך לקרא ג' פרשיות דמה לי חדא מה לי תרי, וכ"כ מסתם דברי האגודה, וכן הסברה נותנת, ולכך נראה דברי האגודה, וכן הסברה נותנת. ולכך נראה דאפי' אירע שביטלו תזריע ומצורע, ובשבת הבאה אחרי קדושים יקראו ד' פרשיות ואין בכך כלום.

והרב לדוד אמת כתב, שאם הפסיקו ולא סיימו הפרשה מסיימים אותה בשבת הבאה, ואם סיימו את הסדר בביכ"ג אחר, א"צ לקרותה בשבת הבאה. והוא כתשובת החקרי לב שכתבתי לעיל.

והמנח"א מדייק מסתמיות דברי הרב לדוד אמת, דאפילו יהיו הפרשיות דשבת הבאה מחוברים ישלימו ויקראו ג' פרשיות. עו"כ שהזכור לאברהם כתב דהבי"ד והדבר משה חולקים על מהר"מ מינץ, ובפרי חדש ג"כ העלה כהב"ד, וגם הא"ר חולק על מהר"מ מינץ ומדייק דאפילו ארבע פרשיות קורים כאחת. וכן עשינו מעשה בשנת התקנ"ג שנכנסו הקירא'נים האורחים יש"ו בעירנו, עד שלא הלכו לבכ"נ באותו שבת. ואחר שהציננו ה', לשבת הבאה קרינו פ' קרח עם חוקת ובלק שהיו מחוברים. ועיין להרב אמת ליעקב דהחוב להשלים היינו דוקא כשביטלו כל בתי הכסת שבעיר, אבל אם ביטלו רק בבית כנסת אחד וכו', לא מיקרי ביטול, ואינם צריכים להשלים. עינינו רואות דרוב מנין האחרונים ז"ל הסכימו דלא כמהר"ם מינץ דהיינו ב' פרשות היינו ד' פרשיות, וכ"ש ב' פרשיות וחצי, ובודאי דהכי נקטינן שלא ידלגו אותה חצי פרשה מלקרותה בצבור גם בלי טעם. ע"כ דבריו.

והנה הגם שהמנחת אהרן שם כתב דרוב מנין האחרונים ז"ל הסכימו דלא כמהר"ם מינץ ז"ל, והיינו שתי פרשיות היינו ד' פרשיות וכו'. והוא תנא דמסייע להגאון ערוך השלחן שהבאתי לעי שגם הוא כתב כן. מ"מ אין הדבר פשוט, דרבים וכן שלמים מגדולי הפוסקים סוברים דרק פרשה אחת חייבים בתשלומים, ולא יותר, דמלבד מהר"מ מינץ ז"ל שהוא כאחד הראשונים, ואמנם המשנה ברורה (סק"י) כתב שהא"ר חולק עליו, מ"מ המשנ"ב הוכיח מביאור הגר"א דס"ל כהדעה הראשונה. מזה שהגר"א ז"ל דימה דין זה לתשלומים של תפלה. ועיין במשנ"ב שם (סק"י).

והכה"ח (סימן קל"ה סק"ה) הביא דברי מהר"ם מינץ ז"ל, וכתב שהכנה ג"כ הוזכר דברי מהר"מ מינץ, וכתב דלפי זה אם ביטלו בשבת פרשה אחת אך בשבת הבאה יש שתי פרשיות מחוברות, אין לקרא עמם הפרשה שביטלו, כי על ידי זה יהיו ג' פרשיות, ושכן כתב העולת תמיד שם (אות ד') והעטרת זקנים (סימן קל"ה אות ב'), וכן כתב המגן אברהם (סק"ד), וכן כתב היד אהרן בהגה"ט (סי"ב אות א').

והנה בנוסף לזה דקדקתי לעיל מדברי הרמ"א ז"ל בהגה שם, שכתב, אם ביטלו שבת אחת קריאת הפרשה בצבור, משמע שגם הרמ"א ז"ל פוסק כמהר"ם מינץ ז"ל דרק על פרשה אחת צריכים להשלים, וכ"כ מהמשנה ברורה שם שמדקדק כן מהרמ"א.

נמצא דהדברים שקולים, וגם אם באמת יש יותר פוסקים דסברי כהחולקים על מהר"ם מינץ ז"ל, סוף סוף בני"ד שיש לצרף הסברה דהיחידים לא התחייבו בקריאת התורה, וגם הסברה דכשיש בית כנסת שקראו בצבור, אפילו שיחידים אחדים לא שמעו את הקריאה, אין משלימים אותה קריאה, שכבר נתקיימה תקנת הנביאים, כמ"ש בתשובת החקרי לב, שכתב שהתקנה לא הוטלה על היחידים מלבד שמו"ת שזו חובת כל יחיד. וגם הרב לדוד אמת כתב שאם סיימו הפרשה בביכ"ג אחר, גם אלה שלא סיימו לא משלימים בשבת הבאה.

וכע"ז כתב החיד"א בחיים שאל (סי' ע"א אות ה') בעשרה יהודים ששבתו בעיר של גוים, והם מעיר של ישראלים הסמוכה, ובערים קראו פרשת השבוע בס"ת, ואילו לא קראו, וכתב שאין לאלו להתאסף ולקרות שתי פרשיות בבית אחד בספר תורה, וכתב שגם הרב אליה רבה מודה בזאת, וסיים שזה פשוט בעיניו. וכמ"ש לעיל משמו.

וכתבתי ששם בבית כנסת שלהם קראו, והתקנה שחייבו, היא לצבור ולא ליחידים, הנה גם העשרה ששבתו בין הגוים, לא היו במקום אחד ולא התחייבו, וע"כ לא חלה עליהם חובת התשלומים.

וע"כ נלע"ד שבנידוננו שהיו מנינים שקראו חובת כל יום והתקיימה בזה תקנת משה ובית דינו, והנותרים היו ביחידות ועל היחידים לא חלה חובת הקריאה, (וגם אלו שהתפללו במנין מבית לבית ומרשות לרשות, אין להם דין צבור לענ"ד), וע"כ לא ישלימו אלא פרשה אחת שבזה אין מחלוקת, אבל ביותר מפרשה אחת דתלי באשלי וררבי, אין להיכנס למחלוקת, כאשר בלא"ה לא התחייבו, ואין עליהם חובת ההשלמה.

הגאון רבי
שניאור ז. רווח
שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

'כתר מלוכה'

תשובות בהלכה לשאלות אשר התעוררו בתקופת התפרצות הגגיף

בימים טרופים אשר עברו ובאו על כל העולם כולו, וכל יושבי תבל ישבו צפונים כל אחד בבית ובחצר אשר לו, מפחד נגיף דק מן הדק אשר שיעור אין לו, וכל בית ישראל נבוכים בשאלות רבות ועצומות, שאת ארבע חלקי השו"ע הם סובבות, ומפני שלא הורגלנו בזאת הצרה, לא היתה מזומנת התשובה, אל שולחנו של מו"ר ראש המכון הגאון רבי שניאור זלמן רווח שליט"א עלו ובאו שאלות כעין אלו לרוב, להורות הדרך בה יש לנהוג, ומורנו נענה במהרה, אך בזאת מחשבתו לא פסקה, אלא גזל מעותותיו שעות רבות ודרש וחקר עומק ההלכה, פרטיה ושורשה, ואספם זה עם זה כאחד, והכל העלה על הכתב דבר דבור על אופניו, תשובה אחר תשובה עם סימנה, זה הספר נקרא 'כתר מלוכה', לעד ולאות על התקופה אשר עלינו עברה, ובו ראינו יד ה' החזקה, המחיה וממית ומעלה מזור ותרופה, ובפינו הודאה ותפילה לאבינו מלכנו, כי ישלח מלאכו וירפאנו ולא תקום פעמיים צרה.

והנה סימן יהיב לן מן שמיא, כי בה בעת שעמד קנה מכתיבת ספר זה, ביום יסוד שביסוד מ"א למטמונים, ה' אלפים שבע מאות ושמונים, בו ביום התבשרנו כי לבתי כנסיות אנו חוזרים, תודה לאדוני האדונים, ובעזרת היושב במרומים, יסיר מעלינו האיומים, יפדנו מן העמים, ויגאלנו מבין האומים, אל ארץ הקדושים, ויעלנו אל הר ציון ששים ושמחים.

בימים אלו אנו עמלים לערוך ולסדר על ספר מכורך, להיות בו הכל נערך ולהעלות למכבש הדפוס במועד טוב ומבורך, אשר יעמוד לפני צורבי דרבנן ומורי הוראה. והנה כאן אנו מגישים לפני הקוראים כמה עלים, בכמה נושאים מעניינים, אשר נבחרו שלא כסדר הסימנים אשר בספר כתובים, לשמוח ולשמח בדבריהם הערבים:

תשובה א' - מחלק או"ח

כאשר בקרוב בעז"ה עם ישראל יחזור לבתי הכנסת, האם יש להשלים את הפרשיות שהסרו בשבתות שעברו

שאלה:

הנה לאחר ההגבלות ועם התחזקות ההסגר חלק גדול מעם ישראל בארץ ובעולם כולו התפללו ביחיד. וחלק אחר התפללו במנין מרפסות או חצרות באופנים המותרים, אולם ללא ספר תורה. ובעז"ה בקרוב ממש יוסרו כל ההגבלות עם חלוף הרעה והמגפה, ואנשים שואלים לאחר שיחזרו ויקראו בספר תורה, כמה פרשיות יצטרכו להשלים האם כל מה שהפסידו עד כעת או רק את חלקם.

תשובה:

חובת קריאת התורה חלה על ציבור ולא על יחידים, ולכן ציבור שהתפלל שבת אחת או אף כמה שבתות, ולא קרא בתורה, חייב להשלים הפרשיות בשבת בו חוזרים להתאסף. ואף אם חלק מבתי הכנסת כן התפללו, מכל המנינים שלא שמעו חייבים להשלים את הפרשיות.

אולם אם התפללו שלא במנין, ואפילו אלפי אנשים כל אחד התפלל בודד לעצמו, נחלקו הפוסקים אם חלה חובת קריאת התורה, והגם שאותם שאינם משלימים יש להם על מה שיסמכו, מכל מקום יותר נכון ורצוי להשלים את הפרשיות. וקודם לכן יש לוודא שהציבור מסכים לזה, שבאופן כזה אין טורח ציבור.

אופן הקריאה היא, יעלה הראשון [הכהן או זולתו] ויקרא או יקראו לו ברצף את כל הפרשיות שהחסירו מפרשת ויקרא או צו כל אחד לפי ענינו, וימשיכו לו עליית ראשון של פרשת השבוע, ומשם תמשיך הקריאה כסדרה.

מקורות:

כתב הרמ"א בשו"ע בסי' קל"ב (סעי' ב) שאם בטלו קריאה שבת אחת, לשבת הבאה קוראים אותה עם הפרשה השייכת לאותה שבת. ומקור דבריו הם מהאור זרוע (ח"ב הל' שבת סימן מה). ובשו"ת מהרם מינץ (סי' פה) דייק מהאור"ז שדווקא שבת אחת משלימים ולא שתי שבתות שלא מצינו שיקראו ג פרשיות. והכנה"ג בהגה"ט (סי' רפ"ב סק"ו) הביא דברי המהר"ם מינץ וכתב שה"ה להיפך אם הפסידו פרשה אחת, ובשבת הנוכחית אלו פרשיות מחוברות. וכ"כ המג"א (סי' ק"ד) וכ"כ העו"ת (סי' ד) וכ"כ הדג"מ והפמ"ג על דברי הרמ"א שם. אולם מאידך בספר המנהגים והב"ד להלכה והסכים עמו הא"ר על השו"ע שם. וכ"כ בשו"ת בית דוד (אור"ח סי' קו) וכ"כ הרב משה יהודה שישלים אפילו שתי שבתות שקורין מחובר כלומר ד פרשיות, וכן הסכים להלכה הערוך השולחן (קלה"ו). וכ"כ בחזו"ע (שבת ח"ב עמ' שלא).

דיון נוסף יש בפוסקים ונפתח בעז"ה (שם) שלמד מתשובת המהר"ם שאם בבית הכנסת אחר בעיר קראו בתורה, גם בבית הכנסת הנוכחי יהיו פטורים מלחזור, למרות שאצלם לא קראו. ויש מי שלמד לפטור אפילו לא שמעו כלל [כן משמע מדברי הגר"ח פלאגי בספר החיים סי' יב אות ב ודוק בדבריו], ויש מי שאמר שהם כן שמעו בבית הכנסת אחר, ובבית הכנסת הנוכחי לא הייתה קריאה, ואז אינם צריכים לחזור. אולם אם לא שמעו כלל, כן צריכים לחזור לשבת הבאה על הפרשה. וכ"כ מרן החיד"א בספרו לדוד אמת (סי' ס' אות ג בשם הא"ר שכן הביאור בעו"ח). וכ"כ הכה"ח (סי' קל"ג אות ו) להלכה. אולם גם את זה כתב לסייג מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' ע"א אות ה) שאם באותו בית הכנסת רוב הקהל שמע בקריאה שהייתה בבית הכנסת, ורק מעט אפילו יותר מעשרה לא שמעו כיון שיצאו למקום אחר ולא היה להם ס"ת שם, אינם צריכים לשוב ולקרוא את הפרשה שחסרה להם בשבת לאחר מיכן, וזאת מהטעם שהם נגזרים אחר עיקר הציבור שכן קראו. כלומר הלכה למעשה אין ביה"כ אחד פוטר את השני, וחייבים המפסידים להתפללו אך ללא ס"ת לשמוע את הפרשה לשבת הבאה. ורק אם גם בבית הכנסת שלהם הרוב שמעו, והמעט יצא ולא שמע, הם נגזרים אחר רוב המתפללים של אותו בית הכנסת [וראה בחזו"ע הל' שבת כרך ב עמ' שלב בסוף הערה שהביא דבריו אלו וכתב: וצ"ע. כנראה כוונתו להעיר מחמת שהם מניין שלם

נפרד ומדוע יגררו אחיהם, ודוק]. ועו"ע בבן איש חי (ש"א פר' כי תשא ס"ו) שכתב להסביר את המעשה שהיה עם האר"י שהתפלל בביתו בעשרה בלי ספר תורה, ולא השלים, ובע"כ שסמך על בתי כנסת אחרים שמתפללים. וראה בהליכות עולם (ח"א עמ' רג) שתמה על דבריו, וכתב שהיה לו לבאר שהאר"י היה אנוס, יעו"ש.

דין נוסף שיש לדון הוא אם החובה רק אם התפללו במנין ולא קראו בתורה, או גם אם התפללו יחידים. כאשר מחד נראה מוכח להדיא מהחיד"א הנז' לעיל בשו"ת חיים שאל, כאשר בפתח דבריו הביא מעשה שהיה בבית הכנסת בכפר שהיו רק תשעה מתפללים, ועשירי לא בא כי היה חולה, וכתב לדון אם ישלימו במנחה או בשבת הבאה, והכריע שישלימו בשבת הבאה. ומוכרח אם כן גם כאשר לא היה מנין שחייבים להשלים. ומאידך ידועים דברי הגר"א מרגליות בספרו שערי אפרים (שער ז סעי' לט) שכתב שאם לא היו עשרה אין צריך להשלים לשבת הבאה, ורק אם היו עשרה ולא קראו באונס ישלימו לשבת הבאה. והוא הרחיב וביאר את דבריו בביאורו פתחי שערים (ס"ק ז) 'כנלענ"ד דדווקא היכא דבני חיובא הם לקרות אלא שאירע להם אונס. אבל היכא דלא הוו עשרה מעיקרא לאו בני חיובא נינהו, ואי"צ להשלים. דמעיקרא הכי אתקון חיוב הקריאה על מקום שיש שם עשרה להקל'. וכדבריו כן פסק הגאון רבי שלמה קלוגר בספר החיים בהל' קריאת התורה (ס" קלה עמ' כ) שכיון שלא חל החיוב בלא עשרה, אינם צריכים להשלים בשבת שלאחריה, וסיים ששוב ראה שכן כתב בשער אפרים הנז'. ובאמת שרבות נפלאות איך השער אפרים (בס"ק לא) מביא את דברי החיד"א בחיים שאל הנז' באריכות מילה במילה לגבי ההשלמה במנחה [רק שלא התחיל עם סיפור המעשה שהיה תשעה ואחד חלה וכו'], ולא ציין שבחיד"א כתובים הדברים להדיא שלא כדבריו, אלא שגם אם התפללו בלי מנין ישלימו לשבת הבאה. ועוד נפלאות על הגאון רבי צבי הירש גרודז'נסקי בספרו מקראי קודש [על הלכות קריאת התורה, כלל יג סעי' יא] שהביא האי מקרה של הכפר שתיאר החיד"א וכתב שישלימו בשבת הבאה, והוסיף שיש מי שפטר לגמרי מלהשלים, וביאר בהערה יט, שכוונתו לשער אפרים, שחולק על החיד"א, וכתב שדבריו לא נראים כי התיקון הוא של מרע"ה לקרוא, וענין העשרה זה מדרבנן ומדין כל דבר שבקדושה, והוכיח דבריו שם, ולכן חלק על דברי השע"א, וכתב שלכן בשבת שחרית, גם אם אין מנין אלא רוב מנין, חל החיוב, וצריך לקרוא בשבת שלאחריה. והוסיף שכנראה השע"א לא ראה את דברי החיד"א ז"ל שאם היה רואה לא היה חולק. ובאמת הדברים הם פלא לומר שלא ראה דברי החיד"א, אחר שבהערה הבאה הביא השע"א דברי החיד"א בשלימותם, וצ"ע. ועוד ראה בדברי הגר"ח פלאגי בספר החיים (הנז' לעיל), שהביא מדברי הבית מנוחה שחילק בין אם לא היה מנין בכפר כלל שאז אין צריך להשלים, לבין אם היה רק שאחד חולה ולא הגיע שאז צריכים להשלים, וציין גם לדברי החיד"א הנז', יעו"ש.

והנה מרן הגרע"י זצ"ל דן בסוגיא זו בכמה מקומות, ראה ביביע אומר (ח"ד אר"ח סי' יז אות ו), ובחלק ט (אר"ח סי' כח), ובחזו"ע שבת (כרך א עמ' שיד. וכרך ב עמ' שכט), ועוד תשובה נדפסה בשו"ת יחוה דעת חלק ז הנד"מ (סי' ג) שהשיב תשובה לנהריה על שבת אחת שלא היה להם מנין בבית הכנסת של המעברה בנהריה, והורה להם שבשבת הבאה יקראו את הפרשה הקודמת [כהן יעלה ויקראו לו הפרשה הקודמת והנוכחית עד שני (ואפשר גם רק כמה פסוקים מן הפרשה החדשה, כמבואר בדברי הגר"ח הנז' שיקראו ג פסוקים בפרשה החדשה)].

ובזמן הדפסת הדברים הביאו פרסום מכתבו של מוריגו ראש הישיבה הגאון הכהן הגדול מאחיו חכם שלום הכהן שליט"א שכתב, שאותם שהתפללו יחידים אפילו קהילות שלימות אין צריכים להשלים, כי אין חובה אלא עם תפילה במנין [הרי שתפס עיקר כדברי רבי חיים פלאגי, והשע"א, ודלא כמקראי קודש, ולכאורה דלא כהחיד"א (אם אם חלק בין יחיד לרוב מנין), ודלא כמובא בתשובה ביחוה דעת הנזכרת]. ולענ"ד יותר נראה שאם הציבור מסכים ואין טירחא ויודיעום שיש הפוטרים, ויש המחייבים, ויסיכמו על כך, ככהאי גוונא, אין חשיב טורח ציבור, ושפיר דמי לצאת ידי כולם וישלימו את הפרשיות החסרות. אמנם אם אין תנאים לכך כגון שהם בשמש הקופחת ואין אפשרות מעשית, ודאי שיש על מי לסמוך שלא ישלימו.

ובמכתב שם כתב שאם התפללו במנין ללא ספר תורה, כגון במניני המרפסות כפי שהוא הורה להתיר בשעת הדחק (ראה לעיל סי' ד) בכה"ג חייבים להשלים כל הפרשיות גם כשזה כמה פרשיות.

ובאמת בסוף דברי ראיתי תשובה שכתב הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א בענין זה של השלמת הפרשיות, והביא שלמרות שמביאור הגר"א ממשש שאי אפשר להשלים רק הפרשה האחת הסמוכה, ולא כמה פרשיות, מכל מקום הביא מתוס' מעשה רב (אות לד) שכאשר יצא הגר"א מבית האסורים [שם כמובן התפלל יחיד ללא מנין] ביקש מבעל הקורא שיקרא לפניו את כל הארבע פרשיות שחסרו. וכן הביא מחוט המשולש שנהג הגאון רבי נתן אדלר. וכן הביא ממרן החזו"א (דינים והנהגות קריאת התורה אות ו) שלאחר שהיה חולה כמה שבועות, ולא שמע קריאת התורה, קרא לפניו כל הפרשיות שהחסיר, וקרא לכהן עד שהגיעו לשני של פרשת השבוע. ע"כ. הרי שלמרות דעת

המותר והאסור ביום טוב שני של גלויות | כתר מלוכה

השע"א והגרש"ק והגר"ח פלאגי הנז' לעיל מכל מקום נקטו הלכה למעשה שכן יש לנהוג כך, וכחוראת החיד"א, המקראי קודש ומרן הגרע"י ביוחוה דעת הנז', וכן ראוי לנהוג לכתחילה, אא"כ אין אפשרות לכך, ובפרט כאשר התפילות עדיין ברחובה של עיר, והשמש קופחת ויש בזה טירחא דציבורא גדולה, שיש לסמוך שלא להשלים הפרשיות, אך אם אפשר יש לעשות טצדקי כדי שלא יגרעו פרשיות מסדר פרשיות התורה.

ושוב התפרסם מכתבו של הראשון לציון הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א הרה"ר לישראל, היום יום כח ניסן תש"פ, ושם האריך להביא דיעות הפוסקים לכאן ולכאן, ולמעשה העלה כמו שכתבתי בענייני לעיל, שנכון ורצוי בשבת זו לקרוא כל הפרשיות שחסרות, גם אותם שהתפללו כיחידים. אולם גם הוא הסכים, שאם אין תנאים בחוץ לקרוא הפרשיות כולם, המקילים בזה יש להם על מה שיסמוכו.

וכעת בהכנת הדברים לדפוס [מ' למטמונים] הגיע מאמרו של הראש"ל מו"ר הגר"ר שמ"ע שליט"א רבה של עיר הקודש והמקדש, שם האריך והביא הצדדים לכאן ולכאן, ולמעשה העלה שאם התפללו ביחידות אינם צריכים להשלים הפרשיות וז"ל שם במסקנתו: 'וע"כ נלע"ד שבנידוננו שהיו מנינים שקראו חובת כל יום והתקיימה בזה תקנת משה ובית דינו, והנותרים היו ביחידות ועל היחידים לא חלה חובת הקריאה, (וגם אלו שהתפללו במנין מבית לבית ומרשות לרשות, אין להם דין צבור לענ"ד), וע"כ לא ישלימו אלא פרשה אחת שבזה אין מחלוקת, אבל ביותר מפרשה אחת דתלי באשלי ברבבי, אין להיכנס למחלוקת, כאשר בלא"ה לא התחייבו, ואין עליהם חובת ההשלמה, ושוחחנו מעט בענין והסכים שלמעשה אלו ואלו דא"ח, ולשני הצדדים יש גאונים ופוסקים, ובוודאי שגם מסקנת דברינו והנהגים כך ה"מ, נכונים על פי ההלכה, ודעביד כמר עביד [אלא שבתשובתו זו לא הביא התשובה שנדפסה חדשה זה עתה ביוחוה דעת חלק ז, במה שהשיב מרן זצ"ל לבית הכנסת בנהריה ששם יתפללו יחיד, ומסתמא ברור שהיו מנינים אחרים בנהריה, ומ"מ אמר להם שיקראו גם הפרשה של שבוע שעבר, ולא חשש לטורח יעו"ש].

תשובה ב' - מחלק או"ה

המותר והאסור ביום טוב שני של גלויות בלוויה וקבורה של תלמיד חכם שנפטר מהגניף הזה ל"ע

שאלה:

הנה ביום טוב שני של חג ראשון של פסח, במדינת מרוקו נפל שר בישראל, רבי שלום איידלמן זצ"ל, שהקים עולה של תורה במרוקו מעל 60 שנה. ודורות שלימים של תלמידי חכמים חבים לו את חייהם הרוחניים, ובנוסף הקים שם בית מדרש לרבנים ודיינים. וחלה בנגיף הארור הזה, ונפטר ביום שישי א דחוה"מ בא"י ויום טוב שני בחו"ל. ומיד קיבלנו סדרה של שאלות [בטלפון שהגיע אל אחד הידידים שהיה שואל ממני], על אופן הקבורה הלוויה, והאם המנהג שהם נוהגים בלוויות לרבנים לתקוע בשופר, יכולים לעשות גם בלויה זו ועוד שאלות. ולאחר זמן עוד הוסיפו לשאול בדיעבד על מת אחר שנפטר ביום טוב ראשון של חג כיצד היה נכון לנהוג.

תשובה:

א. הנפטר ביום טוב ראשון, כיון שמחמת המגיפה אי אפשר לדחות את הקבורה וחייב בו ביום, לכן, יטהרוהו הישראלים [על פי הנחיות הרופאים ובאופנים ההלכתיים שביארנו בפנים], ילבישוהו התכריכים, וישימוהו בארון. ומכאן ואילך הכל ייעשה על ידי הגויים. וכיון שבנידוננו, לא שייך לילך ברגל מחמת המגיפה. וגם לא ברכב הנהוג על ידי גוי [מחמת המגפה], על כן יעשו תיאום בין הגויים המובילים לבין הגויים שבבית העלמין, על תיאום הקבורה החפירה, ואופן הקבורה. ואפשר לבקש מהם שיסריטו את

כל התהליך כדי שיהיה ברור שלא היה כל בזיון בכל מה שהוסבר להם. אולם חלילה וחס לנסוע על ידי ישראל לבית העלמין. וראה עוד במקורות.

ב. הנפטר ביו"ט שני, מלבד כל האמור, יש מקום להתיר בשעת הדחק הזו של המגיפה, גם בנסיעה על ידי ישראל, וראה מה שכתבנו במקורות עוד לגבי שאר המלאכות, ולגבי חזרתם לביתם, והדינים המיוחדים מחמת המגיפה של"ע משתוללת, ויש צורך להיכנס לדוחקים גדולים בכמה ענינים.

ג. בפנים ביארנו עוד דינים הנובעים מחמת המגיפה, וכמה מהם שהוזכרו בקדמונים.

ד. הגם שמנהג המקום לתקוע בשופר בזמן לוית המת, לא ינהגו בזה בלווייה גם ביום טוב שני.

מקורות:

להלכה נפסק בשולחן ערוך (או"ח סימן תקכו סעיף ד) שיום טוב שני לגבי מת, עשוהו חכמים כמו יום חול. וכפי שיבואר להלן רוב ככל המלאכות גם מלאכות דאורייתא הותרו לכבודו של מת גם על ידי יהודים, ויבואר להלן. אולם בזאת נתחיל מדוע לחלל עליו יום טוב, ולא ילינוהו עד לאחר החג, ובפרט תלמיד חכם גדול? והנה בנידוננו לא היה הדבר אפשרי כלל לדון בו, מחמת כמה טעמים והעיקרי שבהם שאין המדובר ברצון איש ואיש, אלא גזירת ממשלה היא שבזמן המגיפה לא ישהו המתים ויקברו בו ביום, ובוודאי שהסכנה מחייבת שלא יעשו לוייה פומבית וכו'. אלא דקיי"ל שאין מלינים את המת, ואפילו כדי למעט באיסורים, וכמו שפסק מרן השו"ע (שם בסעי' ב) שאסור להלין את המת ביום טוב ראשון כדי לקבורו ביום טוב שני שאז יהיה מותר אפילו על ידי ישראל [וכל זה מחמת דלא קיי"ל כהראב"ד דהכי עביד לצוות להשאיר ליום טוב שני, וכמבואר באורך בבית יוסף, ואם כבר הלינו המת הגם שיש אומרים שיקנסוהו וגם ביום השני יקברוהו על ידי נכרים, מכל מקום האריך המשנה ברורה בביאור הלכה בריש הסימן, שהמת מה עשה שיקנסוהו ועל כן העיקר להלכה שביום טוב שני יקברוהו על ידי ישראל כפי פסק השולחן ערוך. וראה בשו"ת מקוה המים (ח"ב סי' יח) מעשה שהיה עמו במרוקו, שנפטר אדם ביו"ט ראשון, ולשאלת הח"ק אמר להם לקבור בו ביום על ידי גויים, ולא רצו לשמוע לו המשפחה כי התבזו בזה, והשאירו ליום השני, והוא דן אם לקנוס על כך, והכריע לקבור על ידי ישראל כעיקר הדין, ולא נחה דעתו עד שראה הדין כתוב בביאור הלכה הנו"ל. ואם כן הדברים ק"ו שאין להלין מת מיו"ט שני להמתין לימות החול, וכבר הביא הרב כה"ח (סי' תקכו אות כה) את דברי שכנה"ג (הגב"י אות ה) והשולחן גבוה (אות א) שאסרו לעשות כן. אמנם היה מקום לומר דבמקום שאם לכבודו עושים שפיר דמי להלינו וכגון שלאחר יום טוב, יהיו יותר קרובים וכו', ובאמת שראיתי במשנה ברורה איש מליח שכתבו כדבר פשוט בהערה 1 שיש מותר להלינו לכבודו כדי שיבואו קרוביו וכמבואר בשו"ע סי' שנו סעי' א. והדברים הם לא בעיני אחר שלא ראו דברי הגליון מהרש"א במקום ביו"ד שם, שהתירו להלין מפני כבודו, וכתב שכ"ז ביום החול דמותר, אולם ביום טוב שני אסור להלין לימות החול כדי שיבואו קרובים, והביא הדברים מתשובת עבודת הגרשוני (סי' צו) שהשיב על שאלה אם יפה עשו שקברו את החכם שלהם ביו"ט שני ולא דחוהו מחמת כבודו, והשיב שיפה עשו ולא הלינוהו כדי להמתין לאשתו ובניו וחביריו ותלמידיו, ועיקר הטעם שרק בימות החול זה נראה ביזוי אם אין מחכים, אולם ביום טוב, כולם יודעים שזה מחמת יום טוב, ולכן אין בזה כל ביזוי, ולכן אין להלינו שכידוע איסור גדול הוא גם בנגלה וגם בנסתר להלין את המת. עכת"ד. ומה שהביאו שם בהערה מדברי הבתי כנסיות, ועיינתי שם ולא מצאתי מאומה, מלבד מה שהסביר לדעת הראב"ד שהתיר לרחות מיו"ט ראשון לשני, את מעשה דדוד המלך ע"ה, יעוי"ש. ולכן העיקר נראה ברור שאסור להלין את הנפטר גם אם הוא חכם גדול מיום טוב שני ליום חול, בשביל לוייה גדולה או מכובדת יותר. והן אמת דמצניו בשיטה מקובצת על מס' ביצה (דף ו' ע"א) שכתב בתו"ד שבאדם כשר שיש בזיון לקבורו על ידי עכו"ם שרי להלינו ליום טוב שני, שאז יקברוהו על ידי ישראל. אמנם דברים אלו הם שלא כדברי מרן השו"ע בסעי' ב, שהכריע דהדבר אסור. וכבר כתב המשנ"ב שהיינו אפילו בתלמיד חכם, שהרי הא דהראב"ד התיר היה בתלמיד חכם וכמבואר במאירי, ועם כ"ז להדיא בשו"ע דלא כהכרעתו, וכן עיקר, וכ"כ בביאה"ל שהיא גופא הכרעת מרן השו"ע כפי שהביא בבית יוסף שם, דלא כדברי הראב"ד המאירי, וכן דלא כדברי השיטמ"ק שהולך כדעתם. גם הוסיף שגם מש"כ היעב"ץ להתיר להלין לכבודו, שגם זה נגד דברי השו"ע, יעוי"ש היטב בביאה"ל שם. ואמנם הכה"ח ניסה ליישב את דברי השיטמ"ק ולחלק בין חכם גדול ונכבד והכל לעיני ראות המורה, יעוי"ש. אולם קשה להכניס הדבר בדברי השיטמ"ק שכתב 'אדם כשר' ותו לא, ומאידך המאירי כתב במעשה הראב"ד דאירי בתלמיד

המותר והאסור ביום טוב שני של גלויות | כתר מלכיה

חכם, והרי השו"ע הכריע שלא כדבריו, וצ"ע. ואמנם ראיתי בגשר החיים (פ"ז ס"ב אות א בסופה) הביא שיש אומרים שבאדם גדול אפשר לדחות מיו"ט א ליו"ט ב, או בכלל לדחות ליום חול, והביא בהערה שהגר"א במעשה רב בכלל פליג על השו"ע וס"ל שלכתחילה אפשר לדחות מיו"ט א ליו"ט ב בכל גוונא, אז בוודאי שאפשר לסמוך על זה בתלמיד חכם, או אף לדחות ליום חול. אלא שדברים אלו נגד הכרעת השו"ע. אמנם היכא שלא מצויים נכרים, העוסקים בזה, או שאין אפשרות להגיע לחברא קדישא וכו', ודאי שיש לדחות ליום טוב שני שיתעסקו עם המת בהיתר. ועוד עי' בשו"ת באר משה (חלק ב ס"י מה אות ו-ז) ודוק.

ועוד רגע נדבר באותו ענין, על מש"כ הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל בספרו אגרות משה (חלק ג סימן עו) שם כתב שההיתר של חז"ל שיתעסקו ישראל עם מת ביום טוב שני, הוא פשוט שלא בשביל איסור לא תלין, ואדרבה כשמלינין בשביל כבוד שמים אין איסור בזה, ואדרבה יותר כבוד לאדם שלא יתחלל אף יום טוב שני על ידו, ומטעם זה אסור לקבור מת בשבת ע"י נכרים אף שהוא רק איסור שבות דרבנן. אלא הטעם הוא משום בזיון דסרחון המת. ועל זה שיש בזיון למת שנתחלל יום טוב על ידו, הביא מדברי הערוה"ש שבלא"ה ביו"ט איכא מלאכות שהתירה תורה, אז אין הבזיון ניכר כל כך. והאגרו"מ כתב שם שהדבר פשוט דכיון דאיכא בזיון דיסרח המת, קבעו חכמים שהוא כיום חול, כלומר אין כאן איסור כלל, ואין לו בזיון כלל. ולפ"ז כתב היום שבימינו יש קרח ויש בתי קירור, אם כן ליכא יותר בזיון המת, וכתב שאם זה היה מצוי בימי חז"ל ברור שלא היו מתירין לקבור ביום טוב שני אף לא ע"י נכרים, אלא שמ"מ יש לומר דכיון שעכ"פ תיקנו, ההיתר נשאר אף שנסתלק הטעם. אמנם אחרי שאנו רואים שיצא מזה תקלות שעוברים על כמה איסורים בהודעת הלוייה בקריאה בטלפון שהקרובים והמכירים יבואו ללוות את המת והרבה מהמלוים נוסעים במכונית מביים עד מקום הלוייה ואחר כך לבית הקברות, ונמצא שאלו שסדרו הלוייה גרמו לעבור ואיכא איסור לפני עור דאף למזידין איכא איסור לפני עור, וגם הוא בזיון היותר גדול להמת שחללו ממש יום טוב שני באיסור בשבילו. לכן כתב שפשוט וברור שעל הנהלת עדת ישראל להודיע שאין מסדרין שום קבורה ביום טוב שני אף כשע"ז יהיו שלשה ימים לפעמים שלא יוכלו לקבור. והסכים עמו מרן בעל חזון עובדיה (יום טוב עמ' קח). והנה לגופו של דין ודאי שעלינו לשמוע לדברי רבותינו הגאונים ולקיימם הלכה למעשה במקום דאיכא חשש. אולם לעצם הענין ראינו לעיל מכמה פוסקים שהביאו ענין איסור הדחיה שלא מחמת בזיון אלא מחמת איסור הלינה בנגלה ובנסתר וכמבואר בעבודת הגרשוני. אלא שהל"מ היכא דאיכא חשש לחילול יו"ט להכרעת גדולי ישראל אנו שומעים, ובמקום שאינם בני תורה, שידחו הלוייה לאחר יום טוב. וכל זה אינו קשור לגידוד שחייבים עקב המגיפה לקבור בו ביום.

והנה כתב הכנה"ג והביאו דבריו נו"כ השו"ע (ראה מג"א ס"ק ז, וביאר הדברים במחה"ש שם, וכן הוא במשנ"ב (ס"ק כד) ובכה"ח (אות לח) שיש לחלק בין היכא שיש יהודים רבים או מועטים, כלומר דקיי"ל שאם מת נמצא בחצר אחת מותר לעשות הכל באותה חצר, כיון שהם יודעים שלכבודו של מת הם עושים, אולם אין לעשות בחצר אחרת שיחשוהו שלצורכו הוא מחלל יו"ט. ולכן בכה"ג יעשו המלאכות רק ע"י גויים. אולם אם יש יהודים מעטים או אדם מפורסם שכולם יודעים שהוא נפטר שרי לעשות כל הצרכים אפילו על ידי ישראל.

ועוד הערה נוסף שהנה הגאון מהר"ש אידלמן זצ"ל קנה והכין חלקת קבר בארץ ישראל, ואם כן היה מן הנכון להשהות קבורתו שהרי מצוה לקיים דברי המת, ועוד לקבורה בארץ ישראל וכידוע, והכי נפסק להלכה בנידו"ד שאם אין חשש שיסריח המת דיש להשהותו עד עבור יום טוב, וכ"כ המהרש"ל (ביצה ס"י יג). ה"ט"ז (ס"ק ה). מג"א (ס"ק קיח). וכן הביא להלכה המשנ"ב (ס"ק כב) והכה"ח (אות מב). אלא שלמעשה בנידו"ד לא היה הדבר אפשרי, כיון שעקב המגיפה הרופאים מחייבים לקבור את המת בו ביום.

הנה אם כן אחר שראינו שצריך לקבור ביום טוב שני, יש לנהוג הכל כפי המבואר בשו"ע בס"י תקנו מסעי' ד ואילך. וחשוב להדגיש שמנהג הספרדים בכל אתר ואתר כפי שפסק שם מן שעושים הכל על ידי ישראלים ואפילו אפשר על ידי נכרי עושים על ידי ישראל, וכל זה דלא כרמ"א שכתב את מנהג האשכנזים לעשות על ידי נכרים גם ביום טוב שני [אא"כ אינם זמינים או שגורם לעיכוב או לבזיון כבוד המת], וכן המנהג בירושלים כדעת מרן השו"ע, וראה בגשר החיים שם, ובשו"ת הר צבי (או"ח סי' קטז), ובחזו"ע שם. וכן מנהג מרוקו וכמבואר במקוה המים הנז' לעיל. אמנם לגבי חפירת הקבר, כבר כתב בגשר החיים שם שאחר שכבר נהגו שהגויים הם אלו שחופרים כל ימות השנה, ודאי שגם ביום טוב שני הם אלו שיעשו. ומבואר בשו"ע שהתירו לכבודו של המת אפילו לחתוך הדס במחובר, ולעשות לו תכריכין וארון וכו' ומשכירין לו ספינה להוליכו ממקום למקום, דיום טוב שני לגבי מת כחול שווה רבנן. ומה שכתב מרן השו"ע לגבי ספינה, אינו סותר את האמור בסעי' ז לגבי לרכב על גבי בהמה ונסביר להלן.

והנה לגבי טהרת המת, הרשו הרופאים לעשות הרחיצה בבית החולים למרות הנגיף, והגיעו לשם ועשו טהרה תחת עיני הרופאים, והנה רבינו הרמ"א כותב סו"ס א לעשות הטהרה על עור או נסרים ולא בסדינים, אלא ששם איירי ביום טוב ראשון, אולם ביום טוב שני קיי"ל שמותר לטהרו בסדין כדרכו וכי"ל במהרש"ל בביצה שם, והב"ד המוש"ב בס"ק כו, אלא שהוסיף להזהר שלא יעשו סחיטה בידיהם. וכתב המוש"ב שהסדינים יהיו נקיים דאי לא"ה שרייתו זה כיבוסו. ואמנם מצאתי לרבי חיים פלאגי בספרו רוח חיים (סי' תקכו אות א) שכתב שכך מנהגם באיזמיר לעשות עם סדין ביום טוב שני. ואמנם ראיתי מה שכתב בגשר החיים (שם) לאסור שימוש בסדין משום סחיטה ואפשר שכוונתו רק ליום טוב ראשון, יעו"ש. ולגבי סבון ראה מה שכתבנו לעיל בס"י יב בדין שימוש בסבון בשבת, והנה מצאתי בדברי רבי חיים פלאגי שם, שהגם שמנהגם באיזמיר להחמיר בשימוש בבורית בשבת, מכל מקום סו"ס יש חולקים, וביום טוב שני לגבי מת היה נראה דשרי, יעו"ש. אולם בלא"ה יש בורית שהיא נוזלית, אולם ברור שאם זה מה שיש לפנייהם ודאי דשרי להשתמש גם בבורית רגילה.

והנה לאחר הטהרה, אם היה אפשר, היו נושאים בידיהם או על כתפיהם עד בית העלמין, ושם היו מוצאים הקבר פתוח והיו קוברים היהודים ומכסים את הקבר, ככל הנהוג בשאר ימים עד תום הכיסוי שיש עליו כמין תל [וכי"ז גם למנהג האשכנזים וכמבואר במשנ"ב ס"ק כח]. ואחר הקבורה היו חוזרים לביתם לשמחת יום טוב.

אולם המציאות שבנידו"ד א"א לישא בכתף ואין ברירה אלא ליקח ברכב, כי כל עוד שיש דרך ליקח בכתף או בידיים, כף יש לנהוג גם מכבוד המת, וגם ביום טוב שני אין להתיר מה שלא לצורך, וכמבואר בדין זה בשו"ת איש מצליח (ח"ג סימנים לד-לה), אולם כאשר הדרך רחוקה, או בזמן המגיפה בכל דרך לא יאשרו ליקח אלא ברכב, וכל הליכה ברחוב אסורה כי כל הדרכים בחזקת סכנה, בכהא גוונא כתב מרן השו"ע שמותר להשכיר ספינה, או עגלה או בהמה, וכמבואר בסעי' ד ובסעיף ז. ושם כתב מרן שאסורים לרכב על הבהמה אפילו ביום טוב שני, ואפילו האבילים, אבל הקוברים שצריכים לקבורו אם אי אפשר להם מתירים להם ביום טוב שני לרכב על גבי בהמה. וה"ה בספינה וכמבואר במשנ"ב שם. וכתב בגשר החיים (שם) שהוא הדין שמותר בימינו ברכב, ולכתחילה ינהג בו נכרי, ואם אין נכרי יסיעם נהג ישראל. וכן הסכים עמו להלכה בחזו"ע (יו"ט שם). ובגשה"ח שם כתב שקברנים הכוונה ל 4-6 אנשים שזו הכמות הנדרשת לקבורה. וכל זה אף אם אין מנין לאמירת קדיש וכו'. אולם כל זה להליכה שזה לכבודו של מת, אולם בחזרה הגם שהתירו למלוים לחזור אף אם יצאו מחוץ לתחום ביו"ט שני דשרי, שאם לא נמצאת מכשיל אותם לעתיד לבוא שלא ירצו לעסוק בצרכי המת וללוותו. אולם הביא הביאור הלכה (סעי' ו) שאם יש קרוב מקום יישוב יהודי, שישארו שם ולא יחזרו, ובכה"ג אין מה לחשוש [ועי' בביה"ל אם אנשי ח"ק המקבלים שכר גם יש לחוש על עתיד לבוא, וכן דן לגבי האבילים עצמם, יעו"ש], ויעו"י בחזו"ע שם שכשהנהגה נכרי מותר להם גם לחזור לביתם עם הנהג. יעו"ש.

והנה בנידון דידן, הגם שאמרנו להם לעשות על ידי נכרי, מכל מקום בדיעבד התברר שלא היה אפשר אפילו על ידי נכרי, כיון שהיו צריכים ליקח גוי מזדמן, כי לא היה לפנייהם גוי הנאמן עליהם מחמת המגיפה המשתוללת ואין אחד היודע מי המדביק ומי הנדבק. ועל כן לא היה שייך לנסוע עם נכרי כלל, והנהג הקבוע הגוי לא היה בנמצא. ובאמת שלכאורה בכה"ג שפיר דמי שאנשי החברה קדישא יסעו ברכב שיהודי אחד מהם יהיה הנהג וכמבואר לעיל שכשאין גוי שפיר דמי שיהודי יסע, ומצב כזה של המגיפה הוי כמי שאין גוי בנמצא. אמנם לשוב לביתם לכאורה לאחר הקבורה, אין היתר אלא שיחזרו ברגל, אלא שגם זה לא אפשרי, שהרחובות ריקים מרוב ככל האנשים הזהירים הנשמרים בביתם, והמסתובבים ברחובות סכנה גדולה על בריאותם, וחששו אנשי הח"ק לחזור רגלית מחמת הסכנה הרובצת בדרכים, ובוודאי לא להישאר בשום מקום שאינו ביתם המוגן, בימי המגיפה הזו. ואמרת נשנה פרק זה, הנה כל איסור רכיבה ודאי שאינו חמור מאיסורי תורה אחרים שהותרו לצורך קבורה, כאשר כל איסור רכיבה הוא דרבנן וכבר הקשה זאת הט"ז, וראה מה שיישב וראה עוד להלן. אולם יעו"י במג"א (ס"ק טו) שכתב שהיינו טעמא מחמת זילותא דיום טוב, וה"ה דאסור לילך בספינה [כלומר שישאל נוהג בה, ראה תשובת הגרצ"פ בגשה"ח ח"ב פ"ח]. ולכאורה זה מתחבר למה שכתב בס"ק טז מדברי כנה"ג שמכל מקום אין לרכוב בעיר מפני האומות [היינו שלא יאמרו שמזלזלים בחג]. ובאמת שכבר המשנה ברורה הבי"ב בס"ק לו טעם אחד שרכיבה על בהמה יכול להביא לחיתוך זמורה שהוא איסור תורה, ועוד שזה משום זילותא, ובשער הציון (ס"ק א) מביא שטעם זילותא כתב המגן אברהם ואלהי רבה והגר"ז, ומאידך בנהג שלום ובחמד משה תירצו דכל מה שהתירו הוא לכבוד המת אבל הכא אין הרכיבה כבוד, ואדרבא לילך ברגלים אפשר דאיכא כבוד טפי אלא דצערא הוא לחיים, ובשביל צערא דחיים לא נתיר שבות. עיין שם. וכתב השעה"צ, שגם תרוץ זה אינו מרווח, שהרי על כל פנים אי אפשר להם ללוות בשביל זה. ובבית מאיר תמה גם כן על המחבר ונחקק מאד. וכתב שם השעה"צ שבאמת ליישב דעת המחבר ביסודות חזקים אי אפשר בזה, שהרי על כל פנים איכא טובא מקדמאי

המותר והאסור ביום טוב שני של גלויות | כתר מלכיה

שבאמת מתירין לרכוב וללוות, וכמו שמביא הרמב"ן בעצמו, וכן הובא בכל בו בשם חכמי נרבונו וכן במאירי, אלא שלהרמב"ן לא נחא לה להתיר רכיבה, והראשונים מביאים שרבנו תם כעס מאד על הרוכבים, ואחריהם נמשך המחבר, והמחזור בכל הסברות הוא סברת המגן אברהם והאליה רבה ושאר אחרונים, וזכר לדבר יש, שהרי בשעת השמד סקלוהו למי שרכב, ומוכח שיש בזה זילותא וחוצפא טובא, עכ"ד. ומכ"ז יוצא שלדעת המג"א וסיע' היתר הרכיבה הוא רק מתי שיש טורח גדול, ומאידך לדעת הט"ז שטעם אחר עמו, יהיה מותר כמו שהוא כתב גם בטורח קצת וראה שם בביאה"ל בד"ה אם א"א. וכדעה זו להחמיר אם לא בטורח גדול, כ"כ גם הכה"ח (אות עה).

והנה ברור שהמלוים שהתירו להם הליכה בתוך התחום ביו"ט ראשון, וביו"ט שני הותר להם לא רק חוץ לתחום אלא גם חוץ לג פרסאות, ואף שאין בהם לצורך המת, אולם התירו מפני הכבוד. ועל אלה התיר מרן בשו"ע גם לחזור למקומם, כדי שלא יכשלו לעתיד לבוא שלא יתעסקו עם המת. אם כן כשם שהותרו תחומין כך הותרה רכיבה [כאשר עצם הרכיבה הותרה לקברנים] ושרי לחזור עם הבהמה למקומו. אלא אם כן כדברי הרדב"ז (ח"ד סי' קז, אלף קעט) שאם יש מקום מיושב מה צורך שיחזור, וכפי שכתב הביאה"ל (שם). אולם שוב עיינתי בתוך דברי הרדב"ז ומצאתי לו שם שכתב להדיא לא כך וז"ל: ואף על גב דכתב בספר כל בו מעשה בבדרש במת שמת במקום אחד והתירו לשנים מן הקרובים ללוותו עד בדרש ולרכוב בדרך אך לא שבו באותו היום למקומם אך נשאר בעיר בדרש אותו היום. ומשמע מהאי עובדא דאסור לחזור. לא קשיא כלל חזא שלא רצו לשוב על רגליהם ורוכבים על סוסים לא התירו להם דהבו דלא לוסף עלה דדוקא בשעת שמלוין את המת התירו רכיבה אבל בחזרה לא התירו. ותו כיון שהיו במקום מיושב ויותר טוב ממקומם מה צורך שיחזור וליכא הכא טעמא שלא תהא מכשילן אבל בנדון דידן שהבית הקברות הוא במקום שמם ומדבר ואפילו אילו אין שם להסתר מהשמש ואין שם לא מאכל ומשתה ודאי דאיכא טעמא שלא תהא מכשילן ולפיכך מותרין לחזור וכו', ע"כ. אולם הא גופא קשיא, אם החשש שמא נמצאת מכשילן לעתיד לבוא, מה יעשו אותם שאין להם מקום יישוב בדרך, ואין אפשרות להגיע בלא רכיבה? הרי אם לא תתיר להם חזרה, נמצאת מכשילן וכו'. ולכאורה נראה שכתב את שני הדברים כאחד, גם שלא יכולים לחזור אלא ברכיבה למקומם, ולמה לחזור אם יש להם מקום ללכת רגלי ליישוב יהודי? אולם בלא"ה אפשר להתיר להם לחזור גם ברכיבה. והנה חזרה עם נהג נכרי קל יותר מאשר רכיבה על בהמה. והנה באמת מצאתי לרבינו המאירי (עמ"ס ביצה שם) שכתב בהאי לישנא: ביום טוב שני אף של ראש השנה יתעסקו בו ישראל לכל צרכיו ואפילו היו שם עממין מזומנים ואף על פי שבשאלות פירשוהו דוקא בשאין שם עממין מה שאין כן בראשון שאף באין עממין אין עושין על ידי ישראל בראשון ודאי יפה כתבו דלעולם על ידי ישראל לא אבל בשני סתם אמרו כחול שויה רבנן אפילו יש שם עממין ואף מתים שמביאין אותם מעיר לעיר הותר על ידי הוראת גאונים לרכוב על סוס ולצאת חוץ לתחום אפילו של תורה ללוותו וכן כתבוהו גאונים ספרד בפסקי הלכותיהם ולשונם בזה מותר ללוות את המת ביום שני של יום טוב אפילו חוץ לתחום ופעם אירע מקרה במגדול קרוב לנו בשמיני של חג ונמנו וגמרו לבא למחר עמו על סוסייהם ושלחו לנו אם נסכים עמהם ושלחנו להם שהסכמנו עמהם אלא שהשליח נאנס בדרך ולא הגיע שם ונמנעו מלבא אלא בהסכמתנו ונראה לי דוקא לפי צורך שמירתו הא דרך כבוד לבד וכן החזרה מיהא יראה שאסורה אלא שקצת חכמי הדורות שבקאטאלוניא ראינו שהתירו בהדיא שלא תהא מכשילן לעתיד ואף אנו בגלילות אלו ראינו מי שהתירה למעשה כדברים שהתירו סופן משום תחלתן אלא שלעזה עליהם מדינה. הרי שלדעת המתירים חזרה שלא נמצאת מכשילן, היינו חזרה גם עם הסוס. ואחר שכך פסק השו"ע, כך הוא העיקר להלכה.

והשתא לפי כל האמור, היכא שלא היה בנמצא גוי שינהג ברכב, ולכן אנשי החברא קדישא נהגו בעצמם ברכב, לכאורה אותם כללים צריכים להיות גם בכה"ג ואם התירו לחזור יכול לחזור גם עם הרכב, שהותר בעבורו, שאל"כ נמצאת מכשילן לעתיד לבוא. ובמקרה דידן שהכל כל כך דחוק, גם שאין להם היכן לשהות שם, ובנוסף מחמת הסכנה אסור להישאר שם כלל, וגם ללכת ברחובות אסור מחמת הסכנה. ואף אם תמצא לומר שיש להם בתים של יהודים אחרים בין בית העלמין עד לביתו של איש הח"ק, מכל מקום בימים אלו אין אנשים נכנסים אחד למקומו של השני, מחמת חששות הנגיף כידוע, וכל אחד ספון רק בביתו שלו, נראה דבכה"ג שרי לאנשי ח"ק לחזור למקומם עם הרכב שאתו הם הגיעו.

ובהיותי חוכך בזה, עיינתי בדברי הבאר משה שציטטו מדבריו כמה אחרונים, וראיתי שהאריך שם בכמה תשובות (חלק שני סימנים מה-מח) ממש בסוגיות אלו, ועיקרי דבריו לנידון"ד שמסכים דלמ"ד דשרי החזרה הוא אפילו ברכיבה, אולם הביא (בסי' מז) כמה לשונות ראשונים דלא נחא להו בהיתר החזרה, עד אשר כתב שאילו היה רואה את דבריהם מרן הבית יוסף לא היה מתיר בפשיטות את החזרה, ולכן כתב כיון שההיתר לא ברור, על כן כשיש נהג נכרי ישובו עמו עד מקום שיש ישראלים אחרים שדרים ויתארחו אצלם. אולם אם זה כגון המקרה של הרדב"ז

שיום טוב שני היה בערב שבת, בכה"ג אפשר להקל שיחזרו לביתם. ואם היה הנהגה יהודי, יש להזהר מאד מאד להישאר בבית הסמוך לבית הקברות, ואם אין שם או שזה מקום שמם, שינסעו עד שיגיעו למקום יישוב ואפילו של נכרי, ולמעשה סיים שבכל זה אין לדיין אלא מה שענינו ראוות. ובאמת שבמצב המגפה הקשה הזו, אין בדינו לומר להם להתארח בביתם של אחרים, ולא להישאר בחוץ, ולא כל מקרה אחר, ולכן אחר שהותר להם ההליכה לצורך קבורת המת, אפשר לסמוך על סתמות לשון מרן השו"ע ולהתיר להם גם חזרה, שענינו הראוות שבשעה קשה כזו שהמלאך המשחית מסתובב ברחובות, וחייב אדם לכנס רגליו, יש להתיר להם לחזור לביתם. ובפרט שגם נידון דידן איירי ביום טוב שני שהוא ערב שבת. והיית' יצילנו משגיאות. [אולם זאת אומר שהיה מן הנכון לדעת אחר שיש שעת סכנה וכבר ל"ע נפטרו יב אנשים מן הקהילה לתפ"ץ, שיש לדאוג לאחד מהנכרים המוכרים ועובדים עם הקהילה ויודעים מבראות, שיהיה מוכן ומזומן לצרכי הקהילה שעה דחוקה זו, ולא יצטרכו להגיע לדוחקים גדולים כל כך].

והנה קיבלתי שאלה שהתקבלה מאחד מבני הקהילה, שהמנהג במרוקו, לתקוע בשופרות בזמן לוויית איש גדול, האם גם במקרה זה, יהיה הדבר מותר ביום טוב שני? והשבתי שלא יעשו זאת ביום טוב שני. וקודם שאבאר את דברי אביא את המקורות לתקיעת שופר זו, ראיתי בספר נוהג בחכמה לרבי יוסף בן נאים (ערך אבל, אות יג. ערך שופר אות ג), שם הביא שהיו נוהגים לתקוע בשופר תשעה שברים הרבה פעמים והרבה בני אדם. ועיקר הטעמים כמו שביאר שם, האחד כדי להודיע ברבים על פטירת הצדיק שעוד ועוד מהשומעים יצטרפו, וזה בהתבסס על דברי הגמ' במגילה (דכ"ט ע"א) והביא ש"כ טעם זה רבי משה בירדוגו בספרו דבר משה. ועוד הוסיף טעם שהוא כדי לבלבל את השטן כי אז אית ליה רשותא, ומדוע דווקא אצל תלמידי חכמים הרי היה להם לתקוע בכל המתים? אלא כיון שבלוויית תלמיד חכם יהיו בני אדם לרוב, לכן חששו עליהם מקטרוג השטן. והנה על פי זה אמרתי ראשית שבנידוד, כל הטעמים לא שייכים, גם כי אין יוצא ואין בא מביתו, והלויה יוצאת מבית החולים אל בית העלמין, ורק אנשי הח"ק יוצאים ללויה, וממילא בטל גם הטעם השני. אולם בלא"ה אם תאמר שמכל מקום יש להודיע זאת לרבים על פטירתו, מצאתי כעין זו שאפילו ע"י נכרי להודיע ברמקול על פטירה ולויה כתב מרן הגרש"א זצ"ל (ספר שולחן שלמה יו"ט ח"ב סי' תקכו עמ' צ בהערה למטה) שהגם שזה שבות דשבות ביום טוב, ומצד זה מותר. מכל מקום הוי זילותא דיום טוב, וגם יגרסו צער לאנשים ביום טוב, יעו"ש. אם כן הכא על ידי ישראל ועוד בתוך העיר בין האומות [ראה לעיל מש"כ בנידוד], וכעין זה וגדולה מזה ראינו לראבי"ה שכתב (ר"ה ס"ו ט"ז תקמא) על מנהג שנהגו בראש השנה, שלאחר התפילה היו מריעין כדי להרשות לעם שילכו לבתיהם. אך פליאה הוא בעיני דכיון דתקיעה היא שבות היאך יתקעו בלא מצוה כדי להרשות לעם שילכו לבתיהם. ע"כ. אם כן גם הכא הגם שהתירו כל צרכי הקבורה היינו לכבודו של מת ולא של החיים, וממילא למנוע מהשטן לקטרג על החיים, זה לא צרכי קבורה ולא כבודו של מת, והודעה ברבים כבר אמרנו שבצורה זו הוי זילותא דשבת אפילו על ע"י נכרי ואפילו בשבות דשבות וק"ו איסור שבות ע"י יהודי. כ"נ פשוט לענ"ד.

ואגב לסיום הדברים, אציין מה שהביא בשש"כ (כרך שני פס"ד הערה קמד) ששמע ממרן הגרש"א זצוק"ל דשרי לבקש מרופא תעודת פטירה ביו"ט שני כדי שיהיה אפשר בקבורה. ומשמע שם בבירור דהכוונה מרופא יהודי, שהרי מותר לו לסייע בכל הנדרש להיתר קבורה שהותר ביום טוב שני, וכמובן דאיירי שאין נכרי שנמצא כעת שם. וכך למד בדבריו בפסקי תשובות (תקכו, סעי' ה) דשרי ע"י יהודי אם אין נכרי. וכן למד בדבריו בחשוקי חמד עמ"ס ביצה (דף ו' ע"א), ובאמת שהדין פשוט דכיון דשויהו כחול, ואי אפשר לקבור בלי האישור, לא גרע משאר כל צרכי הקבורה דשרי גם ליהודי לעשות ביום טוב שני. ולכן מה מאד תמהתי לראות בספר שולחן שלמה (יו"ט ח"ב עמ' פט בהרה"ה בתחתית העמוד) שכתבו: 'ופשוט דהכוונה לבקש מנכרי, ולא שיכתוב או יחתום ישראל'. ולא הבנתי פשיטותם לאסור, מאי שנא משאר מלאכות הנעשות לצורך קבורה, והרי בלי זה לא יתנו האיש לקבורה, וצ"ל.

ולסיום דברי אדגיש שכל אשר דיברנו לעיל הוא לגבי יום טוב שני בלבד, אולם לגבי יום טוב ראשון שגם שם נפטר ל"ע איש מהקהילה, ואין שייך כלל להלינו כיון שהחוק אוסר, בזה לית דין ולית דיין, וכל המלאכות יעשו על ידי עממין, ואסורה הרכיבה כלל, והכל כמבואר בסי' תקכו. ועל כן גם אי נימא שיש כאן שעת הדחק גדולה, ואי אפשר לילך רגיל היתר היחיד הוא ליסע עם הרכב על ידי נכרי, וכמו שמבואר בגשר החיים (שם) שהביא את חידושו הגדול של הגרצ"פ זצ"ל וביארו הגרצ"פ את דבריו באר היטב בגשה"ח (ח"ב פ"ה, ונדפס גם בשו"ת הר צבי יו"ד סי' רצג) שהתיר לנסוע עם נהג נכרי בשעת הדחק גדולה, ושם ביאר הצדדים שרכב קל יותר מבהמה שאין חשש זמורה, ולהיפך שבשבת כעין זה הוא איסור תורה של הבערה, ולכן התיר בשעה"ד נסיעה על ידי נכרי. אולם בוודאי שלא ייאמר ולא ייזכר כל היתר לעשות מלאכה על ידי יהודי, ובוודאי שאין כל היתר ליהודי לנסוע עם רכבו לבית העלמין. ויש למצוא כל דרך אחרת שיהודים מאנשי הח"ק יהיו גם בקבורה, למנוע בזיון המת, שיהיה

המותר והאסור ביום טוב שני של גלויות | כתר מלכיה

עם גויים לבדם, וכדעת מרן השו"ע יהיה מותר להם רק להורידו לקבר, ובזה לסיים, ומכאן ואילך כל הכיסוי וכו', ייעשה הכל על ידי גוי (ראה משנ"ב ס"ק יא. כה"ח אות ט. י. יז). ואם אין כל דרך להגיע לשם לא ברגל ולא עם נכרי, אין אני רואה היתר שיהודי ינהג ברכבו בשביל זה. ואף אם יסריח המת לא התירו משום בזיון כבוד המת שום דבר על ידי יהודים, ואף אם יבוא לידי בזיון גדול, כגון שהחג הוא ערב שבת, מכל מקום לא התירו מאומה על ידי יהודי, וכמבואר ברבינו הריב"ש (סי' תפז והב"ד בב"י) שגם ביו"ט ראשון הסמוך לשבת ואינו מוצא עממין בו ביום, הדבר ברור שלעולם א"א לעשות ביו"ט ראשון ע"י ישראל אפילו ביו"ט הסמוך לשבת. ואפילו אם יסריח. ולכן כתב שבמקרה זה, אין תקנה אחרת אלא שיקבור את המת בחצר ביתו על ידי גויים, וביום ראשון לאחר שבת יעבירוהו לבית הקברות. או שיעשה לו ביו"ט על ידי [עממין] ארון וישימהו בו ויחמרהו בחמר ובזפת כדי שלא יהא ריחו נודף ולמוצאי שבת יקברנו. עכ"ד.

אולם היה מקום לומר שבנידוד, שכל המלאכות כולם עושים הגויים, ורק המלאכות המותרים ייעשו ע"י ישראל, אולם מכל מקום מלאכה זו של נסיעה ברכב שאיסורה רק מדרבנן ביום טוב, נתיר לעשות מלאכה זו בשעה"ד כזו שאין נכרים, כדי לקיים מצות קבורה שהיא מן התורה, ואולי איננה מתקיימת כשאין יהודים שיהיו בקבורה, ובשלמא האסור מן התורה, כתב בשו"ע הרב שלא אתי עשה דקבורה ודוחה עשה ול"ט דיו"ט, אולם לכאורה באיסור דרבנן, נתיר כדי לקיים מצוות קבורה. אולם ודאי שזה אינו שהרי מצות קבורה מתקיימת גם אם היא נעשית על ידי עכו"ם, וכן מצאתי שכתב הרב חלקת יעקב (יו"ד סי' רג) להוכיח מהאי דינא של קבורה ביו"ט ע"י עממין שמוזה מוכח דאף על ידי עכו"ם נתקיים המצוה כיון דעיקר מצוה היא תכלית שיהיה קבור בזה אין אנו צריכין שיהיה העכו"ם שליח שלנו רק כיון דעל ידי השתדלותינו נקבר המת, יהיה באיזה אופן שיהיה. ואם כן הוא הדין הכא, כל שאין אפשרות לנסוע עם גוי שהוא שמור מנגיף המגפה, יש להיות בקשר עם הגוי של בית החולים שם אפשר לעשות טהרה [גם על ידי יהודי וכמבואר בשו"ע שם בסעי' א] ולהלבישו, ולשמו בארון כפי דרישת השלטונות [וגם הוי מקצת קבורה, כמבואר בשו"ט שבות יעקב (ח"ב סי' כז), וזה מותר גם ביו"ט ראשון] ויעמדו גויים אלו בקשר עם הגויים של בית הקברות ויאמרו להם היכן לחפור ולקבור את הנפטר, שהתירו אמירה לגוי גם ביו"ט ראשון לצורך המת, ויסעו הגויים לבדם, ויעבירו הנפטר לעובדי בית העלמין הגויים שמצויים שם ויורידו את הנפטר ויכסוהו. ולכאורה מותר לומר לגויים שיצלמו כל טקס ההלוויה והקבורה, כדי שתארו לאחר חג שהכל נעשה כדת וכדין, ולא נהגו בבזיון המת, ובזה יהיה להם גם מירתת לגויים לעשות את הקבורה כפי שהם רואים ומכירים בכל לוייה שיש בבית העלמין. אך מעבר לזה אינני מכיר מקום להתיר בזה לנסוע לאותו מקום על ידי יהודי, צא ולמד שאפילו ביום טוב דשוינהו כחול, והתירו אפילו איסורי תורה, מכל מקום אסרו רכיבה שהיא מלאכה דרבנן, דזילא בה מילתא, ואפילו לאבילים ואפילו לא לקדיש להוציא לקברנים כיון שמותר להם לקבור ביו"ט שני. אם כן ק"ו ביו"ט ראשון שגם לקברנים אסרו. והן אמת שהיה מקום לדון באם לא היו גויים כלל, ואין אפשרות להלין, ומחמת המגיפה, אם לא יקחו את המת בו ביום לא יתנוהו לקבורה כלל, ככה"ג היה מקום לדון בהיתר מלאכות, וכמו שדנו הפוסקים באופנים של מת מצוה ויש חשש שיאכלוהו הכלבים (ראה כה"ח תקכ"ז אות פא) או בזמן מגיפה שהיה צריך לעשות מלאכות ע"י נכרי גם בשבת (ראה רוח חיים לגר"ח פלאגי סי' שכה אות ד), ובשו"ת אגרו"מ (ח"ד יו"ד סי' נה, שם התשובה אינה מושלמת). וכן בזמן שיש חשש שיביאו את הנפטר לשריפה גם התירו במלאכות מסוימות דרבנן [ראה גם בביאה"ל בסי' תקכו בד"ה מותר ודוק היטב], ואפשר אולי שגם רכב אם אין ברירה אלא ע"י ישראל ביום טוב, דהוי דרבנן אפשר להתיר, הגם שהכא זילא מילתא והוא דרבנן חמור יותר, אולם יש לצדד להתיר מכמה טעמים. והוא הדין כשהיו צריכים להציל מניתוחי מתים [ראה בגשה"ח הנז' לעיל]. אולם לא זה כראי זה, ובמקרה דידן שכל החסרון הוא קבורה על ידי נכרים ללא יהודים אינני רואה כל מקום להתיר כהאי גוונא.

ושוב מצאתי בתשובה לרבי חיים פלאגי בשו"ת לב חיים (ח"ב א"ח סי' ריא) שם הביא מעשה שהיה בכפר ליד אומיר, שמת יהודי ביו"ט א, וביה"ק מחוץ לתחום, ואם יש בזיון לשלוח מסוף התחום עד בית העלמין ושיקברו הכל על ידי הגויים. וכתב לדון בכמה דברים, וכתב שאין אפשרות לשמועה כי זקנו התיר לצאת מחוץ לתחום ביו"ט א, ודן מצד איסור לינת המת, וכתב שלמעשה המובילים שעושים עבורתם יודעים שיקנסו אם יתנהגו בבזיון ויש לגבם מירתת, שיעשו עבורתם נאמנה, ואם אפשר ליקח מהשר אחד השומרים שילך עמהם, וכו'. הנה אם כן זה המצב הנמצא לפנינו לאחר שאין אפשרות ללכת ברגל, ולא עם גוי מחמת הסכנה, אין ברירה אלא ישלחו הנפטר עם הגויים שיעשו את כל המלאכה הם לבדם [ושם כתב שגם מותר לדרוש על הנפטר בבית העלמין ביום טוב ראשון למלוים שהגיעו ברגלם כשהו בתוך התחום. ומותר גם ליקח הספר שממנו הוא דורש, כמו שהותר בכל יום טוב לסטלט השופר בר"ה או הס"ת, יעו"ש].

תשובה ג' - מחלק או"ח

היאך יכול לקיים מצוות 'שמחה' לאשתו בבגדים ותכשיטים כאשר הצויות אלו סגורות בימים אלו

שאלה:

בימים אלו שסכנה לצאת לרחוב, ורוב בתי העסק סגורים, היאך באפשרותי לקיים מצות 'ושמח את אשתו' כשאין באפשרותי לרכוש עבודה בגדים או תכשיטין לכבוד החג.

תשובה:

מצוה זו חשובה היא, ויש להחזיק בה, מעבר לחובת השמחה שחייב אדם לשמח את אשתו בחג, הרי שיש בה גם מעט מחובת הכרת הטוב הנפלאה לאם הבית, שכל כך טורחת לכבוד החג, ובכלל בכל ימות השנה.

אולם כיון שחננויות בגדים ותכשיטין, חלקן סגורים וחלקן הפתוחות הנשים חוששות להכנס למדידה וכיו"ב, לכאורה יש אפשרות נוספת, והיא לרכוש כלי בית לשולחן יום טוב, או אף מוצרי חשמל לשימוש, שהיא מאד חפצה ושמחה בהם, וגם בזה מקיים את המצוה, ובפרט אם הם לצורכי יום טוב.

ועוד, אפשר לתת לה מעות, בשווי המתנה שהיא חפצה בה, ובתום המגפה הנוראה והסגר המוטל, תקנה את אשר היא רצתה, וגם בזה מקיים מצות שמחה לאשתו.

מקורות:

כתב רבינו הרמב"ם (הל' חגיגה פ"א ה"א) החגיגה האמורה בתורה היא שיקריב שלמים ביום טוב הראשון של חג בבואו להראות, והדבר ידוע שאין השלמים באים אלא מן הבהמה, ושתי מצוות אלו שהן הראייה והחגיגה אין הנשים חייבות בהן, והשמחה האמורה ברגלים היא שיקריב שלמים יתר על שלמי חגיגה, ואלו הם הנקראים שלמי שמחת חגיגה שנאמר וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך, ונשים חייבות במצוה זו. וכותב הראב"ד: א"א לא בקרבן אלא בשמחה שתשמח עם בעלה שתעלה עמו והוא ישמח אותה. וראה בכס"מ ובלח"מ דנראה שגם הרמב"ם הכי ס"ל, כשמקור הדברים הם דברי אביו בקידושין (דל"ד ע"ב) שאשה בעלה משמחה, ומסביר רש"י שאין חובת השמחה תלויה בה אלא על בעלה שישמחה קרי ביה ושימחת. ובתוס' פירשו אשה בעלה משמחה בשלמי שמחה שלו שהחובה מוטלת על בעלה כלומר דמחוייב בעלה לשמחה בקרבן הוא שתאכל עמו. ועי' בלח"מ בהל' מעשה הקרבנות (פ"ד ה"ד) שכתב דהרמב"ם פליג על הראב"ד וס"ל להלכה כרבי זירא, ויעוי' בבאור הר המוריה על הרמב"ם בהל' חגיגה מה שכתב לבאר ומש"כ על הלח"מ ששכח מה שסתר עצמו בשני המקומות. ועוד ראה בספר יצחק ירנן על הרמ"ב בהל' חגיגה שגם ציין לסתירה בדברי הלח"מ והביא שכדבריו שם הכי ס"ל לפר"ח בספרו מים חיים. ועוד כתב להוכיח מהסוגיא שגם אביו חזר בו וס"ל שאשה חייבת בשמחה, עיי"ש בכל זה. והרב פנ"י (עמ"ס קידושין שם) כתב דודאי היכא שרוצית לעלות לרגל עיקר מצוה מן המובחר היא לקיים מצוה שמחה בשלמים אבל מ"מ אם אינה רוצית לעלות אף על גב דלא מקיימה מצוה שמחה מן המובחר אפ"ה לא עברה אעשה דשמחה דמקיימת בשאר מיני שמחה וכ"כ בעל המאור ז"ל [שזה בגדי צבעונים ופשתן הנז' ברש"י, שמוזה הקשה התוספות על רש"י שהא דשנינו בפסחים (דק"ט ע"א) אנשים בראוי להם ביין ונשים בראוי להם בבגדי צבעונים וההוא מילתא לא מיתוקמא אלא בזמן שאין בהמ"ק קיים, כדאמר התם דבזמן הזה אין שמחה אלא ביין אבל בזמן שבהמ"ק קיים אין שמחה אלא בבשר, יעוי"ש]. וכך פסק מרן השולחן ערוך (סי'תקכ"ט ס"ב) חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד, הוא ואשתו ובניו וכל הנלוים אליו. כיצד משמח, הקטנים נותן להם קליות ואגוזים. והנשים קונה להם בגדים ותכשיטין כפי ממונו.

הנה אם כן גם בימינו שאין שלמי שמחה מכל מקום יש מצות עשה מן התורה לשמוח ביי"ט בראוי לו ובמה שנהנה ממנו. ואשה יש לה מצוה מן התורה ושמחתה היא בצבעונים וכו', וכ"כ בשו"ת שאגת אריה חדש (סי' סה) והביא דבריו בברכ"י, והביא דבריו בשע"ת ובמשנ"ב על השו"ע שם. ואמנם הגרע"ק בשו"ת (מהר"ק סי' א) כתב שאשה

לקיים מצוות 'שמחה' לאשתו | כתר מלכיה

ששכחה יעלה ויבוא בסעודה לא צריכה לחזור ולברך, כי היא מותרת בתענית שלא נאסרה אלא מפני עונג, והיא איננה מצווה על מצות תענוג, ולא מביעה לראב"ד שאשה בעלה משמחה והיא אינה בחיוב, אלא אפילו להרמב"ם אליבא דהלח"מ במע"ק מכל מקום החיוב בשמחה שהיא אסורה בהספד ותענית, ולהיות לה שמחה בשתיית יין ובשר, אבל איננה מחויבת בפת.

מכל מקום כו"ע מודו שעל הבעל מוטל לשמח את אשתו, וקבעו חכמים שהיינו בבגדים ותכשיטים וכן פסק מרן בשו"ע שם. והנה כבר כתב המהרי"ל (י"ד אות טו) שאם אין ידו משגת כל כך יקנה לפחות מנעלים חדשים והי"ד האליה רבה על השו"ע ועוד נז"כ וכ"כ הגאון רבי שלמה קלוגר בספרו חכמת שלמה על שו"ע שם, שמדברי הגמ' בכתובות (דס"ה ע"ב) מוכח דהוא הדין דיצא אדם קונה לאשתו ולבניו מנעלים חדשים מרגל לרגל אם אין ביכולתו לקנות יותר, ע"ש ודו"ק. ובאמת הלשון של 'לפחות' אינו ראוי על זמנינו דלעיתים מחירים יקר כמחיר הבגד, ובוודאי דיצא בזה לכתחילה.

וראה עוד לשונו של הרמב"ם בסה"מ צ' (מ"ע נד) שכתב וכולל באמרו ושמחת בחגך מה שאמרו ג"כ שמח בכל מיני שמחה. ומה לאכול בשר בימים טובים ולשתות יין וללבוש בגדים חדשים ולחלק פירות ומיני מתיקה לקטנים ולנשים. ולשחוק בכלי ניגון ולרקוד במקדש לבד והיא שמחת בית השואבה (סוכה ג' - ג"ב). זה כולו נכנס תחת אמרו ושמחת בחגך. ואמרתיו כאן להעיר על מה שראיתי באחד המאמרים של הגאון הרי"ח סופר שכתב על לשונות הראשונים דלא כהתלמוד ופורסם בקובץ מקבציאל (א' עמ' נט) שכתב דלכאורה מכאן רואים שלנשים משמחם במיני מתיקה, וזה לא כתלמודא. ועוד שאל שמה שהזכיר הרמב"ם לשחוק בכלי ניגון צ"ע מקורו, ע"כ. ובאמת דבריו צ"ע, שתחילת דברי הרמב"ם הם לצדדים קטני, שעניני הבגדים זה לנשים, ועניני מיני מתיקה זה לקטנים, ובוודאי שאפשר גם לתת מתיקה לנשים וכו', אבל עיקר השמחה היא כתקנה. וענין הכלי ניגון, אינו עולה על השמחה של האיש, אלא על ההמשך של הריקוד ששניהם שייכים לשמחת בית השואבה, כנ"ל ופשוט.

והנה כיון שעדיין כמקום חיוני לקראת החג השאירו חנויות למכר מוצרי חשמל, ואותם אפשר לרכוש גם בלא מדידה אלא לפי היכרות, ולפי"ז נראה שאם האשה תשמח באחד מן המוצרים הללו, או לעצמה לטיפוח שלה אחד מן המוצרים, או לצרכי האפיה או הבישול דברים המקלים עליה ומשמחים אותה, ודאי שלא גרע משאר בגדים וגם בהם חשיב שמשמח את אשתו. והשתא אחר השיטוט מצאתי שכן כתב מרן הגרש"א זצ"ל, הוב"ד בספר שולחן שלמה יו"ט חלק שני סוף ה' יום טוב (עמ' קיב הערה ה) ושם ענה לשואל שבגדים לאו דווקא אלא הוא הדין מיקסר ושאר כלים שימושים שהיא רוצה בהם. ועוד הוסיף שגם אם ביום טוב עצמו איננה יכולה להשתמש בזה, מכל מקום לית לן בה. ובאמת שבהכרח לומר שלשון קצר נכלל כאן, שהרי בכלל תכשיטין זה גם כל קישוטי הנשים כגון הנקראים היום מוצרי קוסמטיקה וטיפוח, וכך מתבאר בלשון הרמב"ם בהל' אישות פ"ג ה"ד, ושם הוסיף בעשירי גם כלי הבית, ודוק בכל דברים אלו לנידו"ד כי הכל עולה למקום אחד. ובאמת שגם מש"כ הרמב"ם תכשיטין זה כבר תוספת על דברי הגמ' בפסחים שזה מקור הדין ששם כתוב רק בגדים, אלא שהכל הולך למקום אחד, וזה מה שעושה שמחה לאשה [ושו"ר שאפשר שמקורו טהור מן הירושלמי בפסחים כאן (פ"ה ה"א) 'מסנים וצוצלין' שפירוש צוצלין לחלק ממפרשי הירושלמי זה תכשיטין, אולם כמה מן המפרשים נקטו שזה בגדים קטנים].

והשתא ראיתי בשו"ת אום אני חומה להגר"מ גרוס שליט"א (ח"ב ס' רה) שדן אם קנה בגד שאינו צנוע שאינו יוצא בזה, ואף אם היא שמחה דהוי איסורא, ואף אם היא יכולה ללבושו בבית מכל מקום לא חשיבא לקיום מצות שמחה [להוציא אם זה בגדים שלכתחילה ראויים לבית שמשמע שם דאפשר], ושוב כתב שאפשר שאין צריך שמחה בגוף החפץ, אלא שהם גרמו לשמחה [אפילו שאלו דאמת אינם שמחה בעצמם כדוגמת הנז', ונשאר בצ"ע. ולכאורה מסתבר יותר כצד השני בדבריו ולא גרע ממיני מתיקה לנשים בדברי הרמב"ם בסה"מ צ', ואף אי נימא שבבגד שאינו צנוע, שהוא עבירה, הרי שזה מצווה הבאה בעבירה, אבל אינו מופקע מהמצווה, כיון שסוף סוף היא שמחה, ואם אכן משתמשת בזה באופן המותר כגון בבית, אז זה רק מצווה ללא עבירה כלל, ולכאורה מהני להיחשב כמצות שמחה.

ושוב מצאתי בשו"ת שבט הלוי (ח"ח ס' קכד) שכתב לדון אם אפשר לקיים שמחה ע"י נתינת פרחים לאשתו, או כששמע ממנה שיותר תשמח במכשיר אלקטרי לצרכי הבית מבגד ותכשיט, אם יוצאים גם בזה מצות שמחה? והשיב דכלל דהאי מילתא נתבאר ברמב"ם בספר המצות [שהבאנו לעיל], ובמרדכי פ"ק דביצה ס' תרנ"ח בשם ר"ת דלא אמרינן מתוך אלא היכא דאיכא צורך יום טוב קצת כגון ליטל לולב ולצאת בו וכו' ולטייל התינוק שיש שם שמחת יום טוב, וכעין זה בר"ן שם בלשון אחרת, והנה הצד השווה מהנ"ל דכל תוספת שמחה שבאה מחמת חדות היום היא בגדר שמחת יום טוב וחלק מהמצווה, א"כ פרחים לכב' יום טוב יתכן שהם בגדר זה, וכן בגדים וכו"ג או רקידה או טיול לכב' השמחה של היום שגורם הרחבת הדעת, אבל נתינת מכשיר אלקטרי של שיחת נשים בעלמא שאינו פוטר מיסודי שמחה של היום כגון בגדים ומיני מתיקה וכו"א גונא. ובדבריו מצאנו חידוש, שלא די שיש

לאשה שמחה, אלא צריך שיהיה קשר ליום טוב, לחדוות היום. ולכן מצד אחד החמיר שמכשירי חשמל לא ייחשב כמצוות שמחה, אולם מאידך רקידה או טיול שמרחיב את הדעת ייחשב לשמחה. ובאמת יש להעיר כדרכה של תורה, שרבינו הרמב"ם והמרדכי מנו ענינים שונים שכל אחד לפי ענינו, ואדרבה לגבי ריקוד וכלי לניגון כתב הרמב"ם במקדש לבד, ושם רק מה עניני שמחה, ועוד אמר בתחילת דבריו 'ומזה' הכוונה כגון אבל ודאי שיש עוד. ומאידך גם הרמב"ם וגם השו"ע כשבא לציין האופן שבו הוא משמח את אשתו בקנייה לחג, שם הזכיר קנייה ממונית 'כפי ממונו' ולא הזכיר במאום שאפשר גם לרקוד יחד או לטייל יחד. והרי קיי"ל במדרש (סאטר רבה פרשה א) רוצה אשה שתאהב בתים מצויירין ובגדים מצויירין מלאכול עגלים מפותמין, כלומר לא אוכל אף שהוא עיקרו של מצות החג, אלא רוצה את השמחה שלה האישית שזה בגדים או תכשיטין, או שאר דברים אישיים שלה, ולכאורה גם כל האלקטרי שתחת אחרייתה ובממשלת המטבח שלה יכול שמשמח אותה, ובפרט שאותו מיקסר גם מסייע לשמח בחג, וגם מיקל עליה, ולכן יש מקום וסביר לדברי מרן הגרשז"א שגם מוצרי חשמל או כל משהו אחר שעושה לה שמחה, הוא בכלל הקנייה הזו, ואכן אם אין לו מומן לרוב, יכול גם בדברים קטנים, ואם יודע ששמחה בפרחים, אז גם זר פרחים לכבוד יום טוב הוא מתנה הגונה אם היא שמחה בזה, שהרי להלכה נפסק 'כפי ממונו'.

ועוד ראה בחוט שני (יו"ט ע"מ קסא). ובחוט שני (שבת ד קובץ ענינים ע"מ שכד) שם כתב שאם קנה בגד אפילו שראוי לחול המועד אך אינו ראוי ליום טוב, אע"ג שיקיים בזה מצווה של חוה"מ, אבל חסר במצוות שמחה של יו"ט. ועוד כתב שבגדים וכלים זה כולל גם קונה לה כלי הית או כלי אכילה נאים ליום טוב, אם היא שמחה בהם, יעו"ש. ומאידך בספר לקט ה' יו"ט (פ"א הערה ד) הביא ממרן הגרשז"א זצ"ל שגם אם יש לאשה כל בגדי יו"ט עדיין חייב לקנות לה בגד, ולא מהני קנייה של פרחים וכיו"ב. וזה דלא כדעת שבט הלוי הנז' לעיל, ודלא כחוט שני ומרן הגרשז"א שהתירו גם בשאר כלים. ועוד ע"י בספר משנת יוסף ח"ג סי' קעב. ימי שמחה (ע"מ תרב) תשובה מהגרח"ק שליט"א. הלכות חג בחג (יו"ט פ"א ס"ט). ובשו"ת ויצבור יוסף הגר"י בר שלום זצ"ל (ח"ב סי' א) שם כתב שכל דבר השייך לגופה הוא בכלל, והוא הדין אם נתן לה מעות שתעשה טיפול פנים מיוחד שהיא עושה, וכתב בדרך אפשר שהוא הדין בכלי גדול שזה לשימושה כגון מקרר או מקפא [והביא שם מחוברת בר בי רב של כולל בית דוד חולון חודש אדר ב תש"ס, שכתבו משמיה דבעל שבט הלוי שהשיב להם שכל מכשיר שהוא מכשיר אוכל נפש לחג, יוצא בו ידי חובה, ודוק בדברי שבט הלוי הנ"ל]. ועוד ראיתי מביאים מספר עלינו לשבח להגר"י זילברשטיין (במדבר ע"מ תרצט) שבאה לפניו אשה שאמרה לו שהיא תהיה שמחה הרבה יותר אם בעלה יקנה לה מכשיר חשמלי מאשר יקנה לה בגד או תכשיט. והוא השיב להם שהדעת נותנת שזו שמחה מסוג אחר, ולא בכדי בהלכה נאמר בגדים או תכשיטין, שהתורה דורשת סוג שמחה זו בדווקא. ועוד ע"י בשו"ת שערי חיים (רוטר ח"ב סי' ט) שכתב שעיקרם הבגדים ותכשיטין ושאר דברים רק בדיעבד, כי זה סוג שמחה אחרת. ומ"מ כתב שגם בבגד של יום חול יוצא י"ח ומה טוב אם תלבשהו בחוה"מ כשאינו זילוטא, כל שהיא שמחה בבגד זה. ולענ"ד יש לדון בדבריו, הגם שראיתי עוד שכתבו הכי, מ"מ בשלמא בגד הראוי ליום טוב, רק לא לבשה, ניחא הדבר. אך בגד שאינו ראוי ליום טוב, אפילו אם יש לה עדיפות ואפילו אם זו שמחה, עדיין זה ודאי שמחה מסוג אחר, של בגד חגיגי, שהיא רוצה לשמוח בבגד ביו"ט. אבל עכ"פ יש פנים לדבריו כל שנאמר שבכל שמחה הנגרם לאשה, מקיים הבעל מצוות שמחה של אשתו, ויש עוד להתיישב בזה ועוד חזון למועד.

אלא שבאמת תמיד הסתפקתי אם יש צורך ללכת להכנס לחנות בגדי נשים או על ידי שליח ולקנות החפץ בפועל, או די בלתת מעות שבזה יקנו את החפץ, שהרי לא איירי הכא ב'הפתעה' אלא בשמחה, כלומר יצירת שמחה, וכאשר מביא לה את המעות שהיא קונה בזה את המוצר המדובר הרי שיש לה בזה שמחה. ואם הדברים נכונים, הרי שמרגע שהגיע הממון לידיה, חשיב שקיבלה המתנה לידיה. ובלשון מושאלת אשתמש במה שכתבתי לדון באריכות בשו"ת חלקת השדה חלק ב תרו"מ סי' לא לגבי דיני מעשר עני אם יכול לתת לעני גם את דמיה או בדווקא את הפירות, וגם אם אפשר בדמיה אם חייב דווקא בשוויין, ושם לאחר אריכות ולאחר שהבאתי שדמיהם בשוויין רבים הפוסקים שכתבו דהוה נתינה, לכן אם אינו יכול לתת הפירות עצמם יכול לתת גם את דמיהן, יעו"ש. ומעין זה גם כאן. הגם שלכתחילה חושבני שהגם שהלשון 'קונה' להם בגדים, מכל מקום אפשר שלשון זה נופל גם כשנותן מעות והאשה קונה את הבגד שהיא רוצה. ולא מצאתי דבר זה להדיא, אולם ראיתי בירחון אור הכולל (כולל אור יצחק ניו יורק חוברת כב, ע"מ ריח) הביא שם המעשה הנפלא בגמ' בחגיגה (ה ע"ב) על רב אידי, שהיה הולך שלושה חודשים מביתו כדי ללמוד יום אחד, והיה חוזר שלושה חודשים כדי להגיע לביתו לחג סוכות כדי לשמח את אשתו, וכתב בסוגרים שאולי היה קונה לה בדרך לביתו, או מניח לה מעות שתקנה בעצמה. וע"י עוד בשו"ת ויצבור יוסף הג"ל ודוק.

ומכל מקום לא הצענו שהאשה תמחול לבעלה, כיון היא יכולה למחול, שאין זה מחיובי הכתובה אלא זה חיוב של מצוה וכך מבואר בספר חוט שני (הנז' לעיל).

תשובה ד' - מחלק יו"ד

במדינה בה יש סגר של השלטונות, והיציאה היא ביום לצורך חיוני, ושואלות הנשים אם יכולות לטבול במקווה ביום השמיני, ומאימתי מותרות לבעליהן

שאלה:

נשאלתי ממדינה שבה הוטל סגר מחמת המגיפה הנוראה, ועיקר היציאה לצרכים חיוניים היא ביום, והגם שאם תתאמצנה תוכל לצאת גם בערב, מכל מקום עדיף להן בשעות היום, ושאלו לגבי טבילה במקווה ביום השמיני אם יהיה מותר לכתחילה, ואם יכולות לחזור תיכף לבתיהן ומאימתי מותרות לבעליהן.

תשובה:

במצב הנוכחי, ובפרט שהוא אונס כללי לכל העולם, מותר לכתחילה לטבול ביום השמיני [ולא ביום השביעי]. לבני ספרד, מותרת האשה לחזור לביתה, ואסורים בתשמיש [משום צניעות שזה יום] ומותרים בשאר קריבות. ולדעת הרמ"א תסתיר האשה את הטבילה מבעלה עד הלילה היכא דאפשר [ובימינו מחשש לשהות בחוץ, שלא תשהה ותחזור לביתה, ואם יכולה תסתיר תבעלה, ואם נודע לבעלה מזה, אסורים בתשמיש גזירה מחמת היום השביעי, וכתב טה"ב שמ"מ גם לרמ"א מותרים בשאר קריבות].

מקורות:

קיי"ל שנדה אינה טובלת אלא בליל שמיני דכתיב תהיה בנדרתה, כל ז', וזבה טובלת גם ביום השביעי שמקצת היום ככולו, ועל כן מקשה הגמ' בנדה (דף סז ע"ב), דכיון ובימינו הנשים ספק זבות, אז ממ"נ יכולות לטבול ביום השביעי [כלומר אם נדה הרי בימינו סופרים שבעה ימים נקיים חוץ מימי הראייה, שהרי נדה דאורייתא לא סופרת שבעה נקיים, ואם כן יכולה בוודאות לטבול ביום], ואם יש להן דין זבות אם כן זבה טובלת ביום? ועונה הגמרא שזה תקנת חז"ל מחמת הספק, שתטבול ואחר תבוא אל בעלה, ואחר שישמש עמה, תראה דם, ותסתור את כל מנינה, ולכן אסרו. ומוסיפה הגמרא שכבר גזרו על כל טבילה ביום אפילו ביום השמיני שאין חשש שתסתור את מנינה, מכל מקום שלא יעשואה מחמת 'סרך בתה', כלומר שהבת שלה, לא תדע שזה יום השמיני, ותחשוב שמותרת טבילה ביום השביעי גם כן [ואף אם אין לה בת לא חילקו בזה, וגם יש לחוש מפני טעות של שאר נשים, וכמבואר ברמב"ם בהל' איסורי ביאה (פ"ד ה"י) שהחשש מפני שאר נשים. וכ"כ הש"ך (קצו, ס"ק ח). וכ"כ בלו"ש (ס"ק ח) וכן עיקר], כל זה להוציא כלות שטובלות גם ביום השביעי כי אינן מגיעות לחופה אלא בלילה [ולכ"פ שהיחוד יהיה בלילה אף שהחופה בבית"ש ראה ששה"ל עמ' שט], וכ"כ המהרי"ל והב"ד הרמ"א (ס"ק קצו סע"א). ובשעת הדחק גדול מאד דנו הפוסקים להתיר גם באשה רגילה, ראה ששה"ל עמ' שי אות ב. ובשו"ת שבה"ל (י"ד ס"ק קצו אות ה). וראה מה שהאריך בזה בטהרת הבית (ח"ב עמ' תצט ב"ה ומה, ואילך), וכמה בתי הוראה בתירו באופנים דחוקים אלו, כגון במושבים שלא היה בהם מקווה והטבילה הייתה בליל שבת, והייתה האשה טובלת וחוזרת לביתה סמוך לשקיעה ושוהה בבית חברתה עד אחר עבור בין השמשות. [ובוודאי שעד אז אף התראתה עם בעלה ברור שאסורה להיות עמו, כמבואר לעיל שלא תסתור את מנינה, ואף כל קרבה של חו"נ אסורים דלא פליגי וכמבואר בטה"ב (ח"ב עמ' תקו)].

ומכל מקום מצינת הגמרא שם, שהאמוראים החריגו באופנים מסויימים לטבול ביום השמיני, כגון שהיה חשש מפני חיות רעות, או מפני צינה או גנבים או סגירת שערים, וכך ההכרעה להלכה ברמב"ם (שם הל' ח) 'היתה חולה או שהיה מקום הטבילה רחוק ואין הנשים יכולות להגיע לו ולחזור בלילה מפני הלסטים או מפני הצינה או מפני שנועלין שערי המדינה בלילה הרי זו טובלת ביום השמיני או בימים של אחרי ביום'. וכן פסק מרן השו"ע 'היכא דאיכא אונס, כגון שיראה לטבול בלילה מחמת צינה או פחד גנבים וכיוצא בו, או שסוגרין שערי העיר, יכולה לטבול בשמיני מבעוד יום, אבל בשביעי לא תטבול מבעוד יום אף על גב דאיכא אונס'. והן אמת שרבינו הרמב"ם

פתח באונס פרטי לאשה חולה, וסיים באונס כללי לכלל הנשים כגון ליסטים וכו'. ומאידך בשו"ע נקט רק מקרים של אונס כללי, אלא שגם הוא כתב לשון 'יראה'. ודין זה כבר נפתח ברבותינו האחרונים, ראה מה שהביא בפת"ש על השו"ע כאן מדברי החמודי דניאל דלא מהני אונס להתיר אלא באונס כללי בעיר, אולם רוב ככל הפוסקים חלקו על דבריו, והוכיחו דבריהם מהרמב"ם הנז', ויעו"ע בשו"ת שבה"ל (שם) ובטה"ב (שם עמ' תצח). והעיקר להלכה להתיר בזה גם באונס יחיד וביתר מכך הכריעו האחרונים להקל בשעת הצורך כגון שיש לה בבית ילדים גדולים ורוצה להסתיר הטבילה מהם ועוד, דאף אלו חשיב כאונס, דחמירא סכנתא לעמוד בסכנת ארור שוכב עם בהמה [שנאמר על מפרסמת טבילתה, וכ"ה לשון הרמ"א בשו"ת שלו סי' יט, שמחמת זה התיר לחפוף בלילה יעו"ש], וכן כתב הרב פעלים (ח"ב יו"ד סי' לג) להתיר לטבול ביום השמיני מחמת זה יעו"ש. ובטה"ב (שם עמ' תצח) הביא משו"ת כפי אהרון שכך היה המנהג בפועל בירושלים, אחר שהם היו גרים בצפיפות מרובה, ואם הייתה חווה בלילה היום יודעים מזה השכנים יעו"ש. [ובטה"ב שם (עמ' תצח) הוסיף שלמעשה גם בסיבה כלשהי ובמקום צורך קצת, אפילו שאין אונס גמור, אפשר להתיר לטבול ביום השמיני, אלא שתשוב לביתה עם צאת הכוכבים, על ידי שתעצב בבית הטבילה או תשהה אצל חברתה, יעו"ש].

הנה אם כן בנידו"ד הוי ודאי כאונס כללי ולא רק באותה עיר אלא בכל העולם כולו, והגם שמי שרוצה להתאמץ כן פתוח בשבילה, מכל מקום חשיב כאונס כללי, ולא גרע מטעמא דאבולאי הנז' בגמ' בנדה שם שהתיר מחמת זה רבא לטבול ביום, והגם שיש נשים אם ירצו שיכולות לפתוח השערים [וכמו שביאר הרשב"ם והוב"ד באור זרוע סי' ט] מכל מקום כיון שקשה להן התירו להם. וכן לפירוש השני של רש"י שהיה בורות בדרך לטבילה, לכאורה אם רוצה יכולה ליקח אבוקה [ראה הרמ"א הנז' בשו"ת שלו], אלא ע"כ דחשיב כאונס גם בכה"ג. וה"ה בנידו"ד דחוששת האשה ליגע בדרכים ובכל מקום, ונפשה רגוע יותר ביום שיכולה להיזהר, ולכן פשוט דחשיב כאונס ומותר לה לכתחילה לטבול ביום השמיני.

ומה ששאלו עוד מתי יכולות לחזור לביתן ומאימתי מותרות לבעליהן, ונאמר לי על ידי השואלים שאמרה להם הבלנית שהורה אחד מהמוצי"ם מבית דינו של בעל שבט הלוי, שהאשה צריכה לחכות עד הלילה. ובאמת שלא הבנתי מה כוונתו של אותו מו"ץ, אולם אקדים ואומר שעיקר הוראה זו במחלוקת נתונה, ואבאר את דברי, שהנה רבינו הרמ"א כתב (יו"ד סי' קצו סעי' ה) 'ומכל מקום לא תשמש אפילו בשמיני עד הלילה, ותסתיר טבילתה מבעלה עד הלילה' ומקורו מבית יוסף בשם האגור, אולם המעי' בבית יוסף יראה שביאר דבריו [פסק מה"ר שלמה אותן נשים שטובלות ביום צריכות להסתיר טבילתן מבעליהן שלא ישמשו עמה ביום ויבואו לידי ספק דאורייתא] בשני אופנים, או דאירי ביום השביעי [ולכן כתב שיכולות לבוא לידי ספק דאורייתא, שהרי בשמיני אין חשש כזה כלל, שהרי כבר ספרה את כל השבעה, וגם אם תראה דם לא תסתור]. או שאפשר שאירי גם בטובלת ביום שמיני שצריכה להסתיר טבילתה, וכל זאת מגזירה מחמת היום השביעי שאז יכול לבוא לידי ספקא דאורייתא, וסיים מרן בבית יוסף שם, שאם זה כוונתו, 'חומרא יתירה היא'. הרי שהרמ"א למד באגור כצד השני בדברי הבית יוסף, ולכן חשש גם ביום השמיני. אולם כבר כתב הגר"א שהעיקר כפירוש הראשון בבית יוסף שכוונת האגור רק על היום השביעי.

והנה רבינו הרמ"א כתב את דבריו, על תחילת דברי מרן בסעיף זה שאירי על עבר וטבלה ביום השמיני בלא אונס. ולכאורה על זה הביא את דברי האגור שתסתיר את טבילתה, ואפשר אם כן שבמקרה של אונס שהתירו, היינו לכתחילה מותר ואינה צריכה להסתיר את טבילתה גם לרמ"א, ורק במקרה שאיננו אונס וטבלה דקיי"ל שעלתה לה טבילה מ"מ בכה"ג תסתיר את טבילתה עד הלילה. אולם שוב ראיתי בסדרי טהרה (סי' טז) שכתב על דברי הרמ"א שר"ל שאפילו טבלה ביום שמיני מחמת אונס אפילו הכי תסתיר טבילתה עד הלילה. והוסיף שאף שכתב הבית יוסף על האגור שממנו מקור דין זה שהוא חומרא יתירא, מכל מקום לא נחלק עליו. וכן כתב הב"ח ע"כ. כלומר ס"ל שכוונת מרן בבית יוסף רק לומר שזו חומרא אך לא שבפועל דוחה דבריו. ובאמת שהכי ס"ל להב"ח בדעת הבית יוסף שכתב בסו"ס קצו, מיהו נכון דאף בטובלת ביום השמיני תסתיר טבילתה משום לא פלוג דשמא פעם אחרת תהיה טובלת ביום שביעי וישמש עמה ביום ויבואו לידי ספק דאורייתא, וכן נראה מסקנת בית יוסף אלא שכתב דחומרא יתירא היא, וכן כתב בהגהות שו"ע (סי' טז) דאף בטובלת ביום שמיני לא תשמש עד הלילה ותסתיר טבילתה מבעלה עד הלילה. ע"כ משמע דאינו חולק, רק כתב שזה חומרא יתירה.

וכן פסק להלכה בשו"ת רב פעלים (ח"ב יו"ד סי' לג), אחר שכתב שסיבת צניעות כמהו כאונס להתיר טבילה ביום השמיני, וסיים בזה"ל: על כן יש להתיר בני"ד בהיכא דאיכא שכנים בחצר, או יש לה בנים גדולים דרים עמה, שתטבול ביום שמיני ותבא לביתה ביום, אך תסתיר טבילתה מבעלה.

אלא שמרן רבינו בעל היבי"א (ח"ה יו"ד סי' יט אות ד) כתב להוכיח שלשון 'חומרא יתירה' פירושה שאין לחוש לחומרא זו. וכן חזר על דבריו בספרו טה"ב (שם עמ' תצח) וכתב שברור שהרוצה להקל אפילו לכתחילה יש לו עמוד ברזל

לחוש שלא לבדוק עדי בדיקה | כתר מלוכה

לסמוך עליו, והוא מרן שקיבלנו הוראותיו. ובוודאי שאין להורות לאחרים להחמיר בזה נגד מרן השו"ע. ועוד הביא שם שכן סתם הרב מהרי"ץ שאם יש אונס טבול ביום השמיני ואין עליה איסור. והגר"י רצאבי בהגהותיו שם (ס"ק לא) כתב אבל לא תשמש עד הלילה. אבל לא צריכה להסתיר מבעלה כדברי הרמ"א, כיון דס"ל למהרי"ץ שאין כן דעת מרן בבית יוסף שדחה דברי האגור, וציין שם ליב"א הנז'.

והן אמת שהנז' לעיל איירי כשטבלה האשה מחמת אונס, אולם שלא מחמת אונס אפילו היה קצת צורך בכה"ג הגם שכתב בטה"ב (בעמ' תצח הנז' לעיל) דשרי לטבול ביום, מכל מקום כתב שבכה"ג תשהה בבית הטבילה או בבית חברתה עד שתחשך, וברור שכל זה היכא שאין אונס ולא הותר מעיקר הדין, בכה"ג צירף זאת אולם בלא"ה ברור שאין דעתו להחמיר נגד דעת מרן בבית יוסף. וגם מה שכתב בגוף ההלכה בטה"ב (עמ' תצב) שממדת חסידות טוב אם אפשר להסתיר טבילתה מבעלה עד הלילה, לא כתב זאת אלא על האופן השני של צניעות שכתב שזה גם חשיב כאונס [ובזה לכאורה השווה מידותיו לפחות ממדת חסידות כדברי הרב פעלים הנז']. אולם במקרה שזה אונס גמור, וק"ו אונס כללי, הרי כתב דשרי אפילו בעוד היום גדול, ודבריו בהערה שמותר לכתחילה ואסור להחמיר לאחרים נגד מרן ברורים ופשוטים, והם יבארו היטב את הדברים כאן. כנלע"ד פשוט בדברי מרן וצ"ל.

ועוד רגע אדבר בדברי מרן בטה"ב שם (עמ' תקו) שם כתב לדון הטובלת ביום השמיני כגון במקרה של אונס, שכתב הרמ"א להסתיר מבעלה, וכתב לדון אם כבר נודע לבעלה מה יהיה הדין האם יהיה מותר בשאר קריבות של חו"ג, וק"ו בזריקה מידה לידו וכו', והעלה שם שאין איסור בזה אחר שכל מה שחששו ביום השמיני הוא משום גזירה, הבו דלא לוסף עליה, ועוד הוסיף שהרי הגר"א חולק על עיקר הדין, על כן נראה שאין לאסור חו"ג וק"ו שאר הרחקות. והנה פשוט וברור שכל הכתוב כאן הוא לדעת הרמ"א שאמר להסתיר הטבילה עד הלילה, ועל זה כתב שבדיעבד לא נאסרו שאר קריבות, אולם לדעת מרן מעיקרא ליתא, וזה פשוט, שהרי לא הזכיר במאומה דעת מרן בבית יוסף והחולקים אלא דעת הגר"א שהכוונה גם לחכמי האשכנזים, וזה ברור ופשוט.

והנה אחד מהשואלים שלח לי מדברי שו"ת אבני שוהם (ח"ב עמ' תשפו) שהבין שהטה"ב כוונתו בעמ' תצח, שהיכא דאפשר יש להחמיר שלא תחזור לביתה עד שחשכה, והוסיף וכתב שם, שמן הראוי להחמיר בזה ככל האפשר כדעת הרב פעלים גם באונס להסתיר את טבילתה, ורק בשעת הדחק יש להקל כדעת הבית יוסף. ועוד הוסיף, לגבי שאר קריבות, והביא דברי הטהרת הבי' הנז' בעמ' תקו, דס"ל שלדעת מרן הבית יוסף שאר קריבות מותר, אולם סיים שמכל מקום לכתחילה יש להימנע מנגיעה שהרי נכון להסתיר את טבילתה, עכ"ד. ואחמה"ר מהדר"ג, היכן ראה זאת תוב בטה"ב כל דבריו שם בדעת הרמ"א, וכלל לא לדעת מרן. שזה פשיטא דמותר לאחר שהתיר לכתחילה שלא להסתיר את טבילתה. וזה פשוט למעיין.

נמצא הלכה למעשה, שבנידו"ד שהוא אונס כללי ומפורסם, שרי לכתחילה לטבול בשמיני בעוד היום גדול. ולבני ספרד מותר לאשה לחזור לביתה, ואינה צריכה להסתיר טבילתה, אולם יימנעו מתשמיש עד הלילה [מדיני צניעות], אך שאר קריבות מותר, וכך דעת מרן הבית יוסף דלא חייש לגזירה ביום השמיני כמו ביום השביעי. אולם דעת הרמ"א שעל האשה להסתיר טבילתה מבעלה עד הערב, שחששו וגזרו ביום השמיני מחמת היום השביעי [ומכל מקום אם נודע לבעלה כתב בטה"ב, שיהיו מותרים בשאר קריבות, גם לרמ"א כיון שעיקר הדין היא גזירה הבו דלא לוסף עליה]. ודעת הרב פעלים להחמיר גם לבני ספרד, שהאשה תסתיר את הטבילה עד הלילה. ומאידיך דעת הגר"א כדעת מרן הבית יוסף שאין צריך.

תשובה ה' - מחלק יו"ד

האם רב צריך לחוש שלא לבדוק עדי בדיקה מחשש שידבק במגפה

שאלה:

נשאלתי מתלמיד חכם שמורה הוראה ובודק מראות דמים, כיון שמפורסם כי הנגיף עובר בנוזלי הגוף, האם בימים אלו יכול הוא להימנע ולסגור דלתותיו, ללא שיבדוק לנשים העדים, מחשש שמא אחת מהן תימצא כחולה.

תשובה:

אין כל צורך להימנע מלבדוק עדי בדיקה, אמנם בזמן הבדיקה יקפיד כל העת על הנחיות, שזה כולל חבישת מסיכה כולל על האף וחבישת כפפות. ובתום הבדיקה ישטוף ידיו היטב.

בדיקות שמגיעות ממי שבבדידור או אפילו מחולה מאומתת, יעטה הרב על עצמו הגנה כדבעי בידיו ובמסכה על פיו ואפו וכנדרש. והבדיקה תהיה בתוך שקית אטומה שקופה שניתן להבחין היטב דרכה, ומייד בתום הבדיקה יבצע את השטיפות בסבון וכו' כמפורסם על ידי משרד הבריאות, ויזהר בכל כללי משרד הבריאות.

ואין נכון לרב להימנע מבדיקה זו, בפרט בזמן זה שאנשים זקוקים זל"ז, ותפקידו של הרב חשוב בפרט בימים הללו, ויעמוד הקב"ה לימינו להצילו ושומר מצוה לא ידע דבר רע.

מקורות:

הנה כאשר העדים מונחים לפניו, או כאשר מגיע אשה אליו, ולא הוסיפה לו אזהרה שהיא בסיכון או בבידור או חולה ח"ו, הרי שאין לחוש אשה זו חולה, שהרי הרוב המוחלט איננו כזה, ולמה יחוש לזה, והרי זה אפילו רחוק ממיעוטא דמיעוטא, ולמה יחוש? והן אמת שראיתי בתשובת הגרמ"פ באגרו"מ (ח"ג ס"ק קלג) שכתב לגבי לבישת מנעלים של מת, בהאי לישינא 'משום דלסכנה יש לחוש אף לדבר שלא מצוי כלל, לכן אסר ללבוש גם מנעלים של אדם שמת דשמא מת ממחלה מתדבקת, ואף שלא שכיחא שלא ידעו שהיה חולה במחלה מתדבקת, מ"מ הא יש לחוש לסכנה גם לדבר שלא מצוי'. אמנם נראה פשוט שבמיעוטא דמיעוטא, לצורך בדיקה קצרה, ועוד שהוא נוהג בהגנה ככל האפשר, והוא דבר מצוה להתיר אשה לבעלה [בסתם אשה שאינה ידועה כחולה, ואף בחולה מ"מ מותרים הם באופן ששניהם חולים, או לשאר קריבות מה שכן אפשר, או שהיא לקראת תוצאה שלילית שתתיר לה הטבילה וכל כיו"ב] על כגון זה ודאי שיש לומר ששומר מצוה לא ידע דבר רע. ומצאתי כע"ז לגאון בעל חשוקי חמד (עמ"ס יבמות דק"ד ע"א) שדן לגבי חליצה בנעל של מת אי שרי, וכתב שלפי הביאור בספר חסידים בגזירת נעליים של מת שזה משום סכנה של מחלה מדבקת [כמבואר באגרו"מ הנו"], נראה שבזמן קצר אין סכנה, וממילא פשוט שמותר לחלוץ בו, אמנם אפילו אם נאמר שיש בזה ענין סגולי של סכנה, מכל מקום בחליצה שהוא רק מצוה, שומר מצוה לא ידע דבר רע, ומכל מקום יפדו הנעל תחילה, יעו"ש.

והן אמת שבסתם אשה לכאורה אפשר להתיר גם אם לא מצוי לפניו כל הנצרך להגנה, שכן הרוב המוחלט בריאות הן, וכו', וכאמור לעיל. אולם מכל מקום ימנעו עצמו ככל האפשר, אולם נראה שאם חייב להסיר הכיסוי לבחון טוב המראה שפיר דמי ומותר, בפרט ששאר ההגנות עליו, וכך עשיתי מעשה כמה פעמים. אולם באשה שהיא חולה ודאי, אסור חלילה להקל ראש בכל ההגנה ובמושלים ולחומרא, שהרי הרופאים שמצילים חיים וחייבים לעבוד גם עם מחלות מדבקות ואסור להם לברוח מתפקידם הקשה הזה, וכמבואר באריכות בשו"ת צ"צ (חלק ס"ו יו קונטרס רפואה פ"ה) כאשר דן שם אם רופא מותר לו או אפילו מחויב לטפל בחולה שנחלה במחלה מדבקת ובתחילה דן בסוגיית ביקור חולים לחולים אלו וכתב שברור שכל שהסכנה ודאית דאזי לא רק שאינו מחויב ליכנס בזה אלא גם אסור לו הדבר לסכן את עצמו בכך. אולם בנוגע לרופא אולי יש עוד לומר דבכלל הציוי הכפול של רופא ירפא נכלל בכלל היתר לרופא גם על כגון דא, והיינו, דבציוי זה מצווה הרופא לרפא (מכיון שכבר ניתנה לו רשות לכך) בין חולה שחלה בחולי שאינו מדבק ובין שחלה בחולי מדבק ואף על גב שיכנס ע"כ לידי סיכון עצמי. ועל כן יש לו לרופא בודאי לסמוך ע"ד הקדושים אשר בארץ המה כהרמ"א הכנה"ג והחסד לאברהם וכיוצא אשר דעתם הגדולה היא בכלל שלא למנוע מלטפל בהם, ומבטיחים על דברתם צדק שאם יעשו לשם שמים לא תאונה להם כל רע. ועוד הוסיף, שמכיון שזהו גדרו של עולם ומנהגו שהרופא המכיר במחלות ובנגעי בני אדם מגיש להם להעזרה הדרושה, ואם לא כן תבוא אנדרלמוסא גדולה בקרב החולים והבריאים גם יחד, א"כ על כגון דא מכיון שנוהג כמנהגו של עולם ותיקונו אין בסיכנונו זה כדי לרפאות החולים בכדי להחשיבו כמכניס א"ע באיסור בסכנה בכדי להציל חבירו. והוסיף שבגשת הרופא לטפל בחולה כזה יש לו להתפלל תפלה מיוחדת לד' שלא יחשוב לו זאת לעון מה שמכניס א"ע לסכנה עבור כן ויעמוד לימינו להצילו ולהצליחו במעשיו, וד' ישמע לבקשתו וישלח עזרתו מקודש לו ולחולה גם יחד. ולרופא מצוה רבה תחשב לו הדבר.

וכ"כ בשו"ת שבת הלוי (ח"ח ס"י רנא) שגם בחולה עם מחלה מדבקת מסוכנת, ובעיקר בזמן מגיפה ואסור לברוח מן העיר, רק שישמרו על עצמם ככל האפשר שלא להתדבק כתקנת הרופאים בימים הללו. והוכיח דבריו מדברי הגאון רעק"א המפורסמים שכן הנהיג אז בימי המגיפה [כמופיע באגרות רעק"א באגרת הסופרים, וראה לעיל בדברי המבוא שהבאנו מדבריו].

כמה ענייני כיבוד הורים בתקופת המגפה | כתר מלוכה

ועוד ראה בספר שולחן יוסף (עמ' קצב) שהביא מספר רבינו (עמ' קס) שחובש שנקרא לבצע הנשמה, ואין לו מסכה שהוא חייב ללבוש כדי שלא להידבק מהמונשם באם הוא חולה במחלה מדבקת, מכל מקום אם נקרא להציל חיים ואין בידו המסיכה, מחויב להנשים אותו כיון שהסכנה הוא ספק קלוש.

אמנם ברור שכאשר איירי בחולה מאומת, בכה"ג גם הרופאים, וגם החובש וכל האחרים, צריכים ומחויבים למגן עצמם ככל אשר הם צריכים, כדי שיעשו את אשר הם מחויבים וזה לטפל בחולים גם כאלו. וכן כתב בספר נשמת אברהם (ח"מ סי' תכו - מהדו"ב ח"ד סי' ריו), על האחיות והרופאים, שברור שחייבים הם לטפל במצבים אלו של מחלה מדבקת, שהרי לכך הם נכנסו למקצוע זה. והביא שם דברי הצי"א, והשבט הלוי הנז', והוסיף שכך אמר לו הגר"י נויבירט, שרופא שמסרב לטפל בחולה כזה, עובר על לא תעמוד על דם רעך. אולם הוסיף שאם זה סכנה ממשית, אינו חייב לסכן את עצמו אולם אם הוא רוצה מותר.

ומדוגמא זו נלמד כעין זה לנידוד, שכל שיש לפני הרב עד בדיקה של חולה מאומתת, שיעטה על עצמו כל המיגון הנדרש על פי הוראת הרופאים [ויטה לחומרא בכל הדרישות], ויבדוק את הבדיקה. צא ולמד, מביקור חולים במחלה המדבקת [ראה להלן סימן ח] שהרי גם הפוטרים או האוסרים לבקר, הסכימו שכל שממגן את עצמו על פי הוראות הרופאים מותר, ויעמוד הקב"ה לימינו להצילו ושומר מצוה לא ידע דבר רע.

ומלבד ענייני הרופאים מצאתי יותר מזה להגר"פ זביחי שליט"א בספרו שו"ת עטרת פז (ח"ג יו"ד סי' ז) שכתב תשובה ערוכה וארוכה לארגון חסד, ששאלו אם חובה עליהם להזדקק גם לחולים במחלקה מדבקת מסוכנת, ובתום דבריו אשר דן לגבי ביקור חולים, ורופאים, כתב: 'ועכ"פ אנשי חסד שזוהו עיסוקם לטפל בחולים וגלמודים כי האי דאנשי החסד שבחברתם היקרה חברת הקודש ה' ישמרם ויחייהם שפיר שרי להו להתעסק אף בחולים כאלה שיש להם מחלות מדבקות קשות ומצוה רבה נמי איכא בהכי וכבר הבטיחו רבותינו הקדושים אשר בארץ דכל העוסקים במצוה זאת לשם שמים לא יאונה להם כל און וכל פגע ושומר מצוה לא ידע דבר רע'. ואני אומר שזה הוא המוטל על הרבנים שיחיו בימים אלו ללוות הן בדיבור והן במעשה, הן בטלפון והן במכתב על כל סוגיו, פקס וככו"ב, וכן להיענות לשאלותיהם של כל בני עירו או קהילתו, ובוודאי לאותם המבודדים, או אף החולים היושבים בביתם או בבתי החולים, וכן בנדרו"ד, ועל כגון זה גם בזמן מגיפה, אמרינן ששומר מצוה לא ידע דבר רע.

תשובה ו' - מחלק יו"ד

כמה ענייני כיבוד הורים בתקופת המגפה

שאלה:

א. אם יספר לאביו על היותו בבידוד, או שאין לצערו בשל כך.

ב. אי שרי לנשק ידי אביו או רבו כפי שרגיל בשאר ימים.

תשובה:

א. אין אני רואה מניעה מלספר לאביו על היותו בבידוד, שהרי גם אביו יודע שהרוב המוחלט של המבודדים בריאים ושלימים, ואין זה אלא משנה זהירות. ומאידך אם יש לו סימפטומים כל שהם כל שאיננו יודע שהם קשורים למחלה, אין לו טעם לספר להם על כך, כל שאין לו דברים ברורים, שיכול לצערם בחינם.

ב. אמנם אם הוא חולה שאומת אצלו המחלה, מסתמא שאביו ידע מזה בהמשך, ולכן נכון יותר שהוא יודיע לאביו שהוא חולה, ושיבקש עליו רחמים שהוא יבריא, שתפילת אב חשובה היא. אלא אם כן חלילה יכול לסכן את אביו בהודעה זו.

ג. ענין גדול וחשוב יש לנשק ידי אביו ואמו, בערבי שבתות, ובהגיעו אליהם ובפרידתם, אולם בימים אלו, יש להימנע מלעשות זאת, כשם שיש להימנע משאר מגע, ובפרט להורים מבוגרים.

מקורות:

א. הנה איסור צער להורים הוא ודאי ביטול מצות עשה של כיבוד ההורים. וביותר מכך ראיתי באחרונים שכתבו דהמצער אביו הוא בכלל ארור מקלה אביו ואמו, ולכן כתב בתשובות והנהגות (ח"א סי' תקכו), שאם אביו מבקש ממנו להימנע ממעשה חסידות, עליו להימנע מכך כדי שלא לצערה. ולכן רבינו האריז"ל נמנע בחורף מללכת לבית הטבילה, כי כך ביקשה אמו, יעו"ש. ואופנים שונים של צער הורים והאיסור לנהוג כך מובא בגמ' בקידושין (דף לא) ואילך. וכן ראיתי שכתב בספר בית לחם יהודא (י"ד סי' רמ אות ח) וז"ל: בן שיודע שאביו ואמו מצטערים על שהוא מתענה, לא יתענה בתעניות שאינן חובה. וכן חולה שאמרו לו הרופאים שלא ישתה מים ולא יאכל דבר פלוני, ושאל האב לבן שיתן לו מים, ואמר לו אם לא תתן לי לא אמחול לך לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, אינו מחויב לשמוע לו. ע"כ. והנה בכל ענין של צער, יש לעיתים הצער הגדול יותר או הנלווה, שיש לשקול במאזני צדק מה להימנע ומה אדרבה שלא להימנע. שהנה כעין הכתוב כאן, הגם שמונע מאביו מים ומצער מכל מקום זו טובתו הגדולה שלא לצער יותר מכך. ולדבריו אלו צריך משקל של זהב לשקול בדקדוק, מה מותר ומה אסור. וראה כדוגמא בדברי מרן החיד"א שהביא בברכי יוסף (ס"ו רמ אות י) אם היה אביו חולה ואומר לו שישקהו דבר שמזיקו, אבל ודאי דליכא סכנה, ישמע לו. וכן משמע ממ"ש ספר החסידים סימן רל"ד, שכתב דבמידי דסכנה לא ישמע לו. ומוכח האב אי ליכא סכנה אף שמזיקו שרי. והביא זאת מדברי מוהר"י מולכו. וראה בהערה שם לירדינו הגרד"א שליט"א שהביא מדברי מהר"ם בן חביב, בקול גדול (ס"ו נד) שכתב דלא ישמע לו. ע"ש. וציטט עוד מדברי שו"ת ציץ אליעזר (ח"ה ברמת רחל פ"ה אות יא), שהביא סמך לדברי מהר"י מולכו, יעו"ש. וראה למרן החיד"א בשו"ר ברכה (י"ד סי' רמ אות ח ב"ה ועוד קשה) שהביא מדברי השאלות (פר משפטים) על האי דאמרינן שאב שמחל על כבודו, מחול, אולם על הכאתו וקללתו אינו מחול, והביא מחיבור קדמון, שגרס גם צערו שאיננו מחול, וראה בהערה 34 מש"כ ידידינו הדגול הגרד"א שליט"א.

ובעניני מחלה ראיתי בפוסקים שכתבו לדון על בן היודע על מצבו הבריאותי של אביו שהוא קשה, והאב מבקש שיגיד לו את מצבו המדויק, אם יספר לו הכל, וראיתי לגאון רבי בצלאל שטרן זצ"ל שכתב בשו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' נה) שלגבי חולה במחלה הידועה, יש להעלים דעת הרופאים מידיעת החולה. אבל כן להודיע לו על מצבו הקשה ועל שמחלתו רצינית, שע"כ יתאמץ יותר בתפלתו, ויעשה את חשבון עולמו ויחשב עם קונוהו מקירות הלב. ואז גם אם לא יזכה ח"ו להחלים ולהתרפאות ימות זכאי ואל ימות חייב ח"ו. אולם בן לכו"ע אינו צריך לציית לציווי אביו שמבקש להודיע לו במדויק דעת הרופאים, כי לא שייך בנ"ד לא מצות כיבוד ולא מצות מורא והוא עפ"י המבואר בשאלות דר"א (סוף שאלתא ס) האב שמחל על כבודו כבודו מחול, הני מילי כבודו אבל הכאתו וקללתו לא ע"כ. והביא משו"ב (הנ"ל לעיל) שהביא גירסא גם צערו. ולא צערא דגופא בלבד, אלא גם צערא דנפשא כמבואר בשו"ב (שם ד"ה אלא), וא"כ בנ"ד שאם יגיד לאביו את האמת המרה על דבר חוליו בודאי יצטער אביו הרבה, על כן אף שצוה לו אביו כן אסור לבנו לציית לו בזה, שהרי אין צערו מחול ונמצא מצוהו לעשות עבירה, ומכש"כ בנ"ד שלא מחל לו צערו בפירוש דגרע טובא, יעו"ש. וכן ראיתי שכתב הראש"ל הגאון בעל ילקוט יוסף שכתב בספרו (הל' ביקור חולים ואבלות סי' ג הערה ב) שכ"כ בספר שערים המצויינים בהלכה (ח"ב סימן קצא אות ב) שאם האב מבקש מבנו שיוודע לו על מצב בריאותו, והבן יודע שזה חולי מסוכן, אף שהאב גוזר עליו שיגיד לו אין לו לשמוע אליו, כדי שלא ליתרע מזליה. ועוד הביא ממש"כ בשו"ת בצל החכמה הנז', והביא גם מספר תוכחת חיים (פרשת תולדות) שכתב, ואפילו אם יודע באיזה דברים או ענינים הנוגעים לאביו או לאמו מצד כבודם או מוראם, כי בשמעם הדברים הם מצטערים בהם, הנכון לבנים שלא לגלות להם לא מבעיא בדברים הנוגעים להם ממש, אלא אפילו בדברים הנוגעים לאחרים באיזה ענינים ושמועות רעות וכדומה, שיוודע בודאי כי בשמועם דברים האלו, אביו ואמו מצטערים עליהם, ויש אפשרות ביד הבנים שלא לגלות כדי שלא יצטערו, הנכון הוא שלא יגלו להם ותבא עליהם ברכת טוב. ע"כ. וסיים, שלכן אם אביו דורש ממנו שיגיד לו על מחלתו, אין לו לציית לו בזה, דהוי כאומר לו לעבור על דברי תורה.

והיה נראה לכאורה גם להיפך שלא יספר הבן לאביו על מחלתו של הבן, שהרי זה ודאי יצער את אביו או אמו, אולם כמו שפתחנו בתחילת דברינו לעיתים צער שגורמים לאב הוא הנאתו האמיתית, כגון למנוע ממנו דבר המזיק לו וכו'. ואולי היה מקום לומר שבנדיד"ד רחמי אב על בנים הוא דבר שיש רק לאב ואם, ואין לאיש זולתם, ובכח"ג הם יכולים לעורר רחמי שמים מרובים וכמו שאנחנו רואים בעונותינו הרבים הורים שרואים בצרת ילדיהם מרעשים עולם בגשמיות וברוחניות למצוא מזור למחלתם של הילדים. ולכאורה כאן נראה שהדברים שונים.

וחיפשתי מעט בפוסקים, ומצאתי לגר"י זילברשטיין שליט"א שכתב בספרו חשוקי חמד (עמ"ס יומא דף ד ע"ב) שכתב לדון על אשה שחלה במחלה הקשה, וביקשה לא לספר זאת, ומ"מ בעלה מבקש לספר לאביה כדי שיתפלל עליה.

ובתחילת תשובתו כתב על האיסור החמור של מגלה סוד. אולם כתב שנידו"ד שאני, ואם אין מצבו הרפואי של האב חמור [כלומר שלא ישפיע עליו לא טוב על האב, עד כדי כך שלא יוכל לצום ביום הכיפורים, ומצב בריאותו ידרדר, פשוט הוא שאסור לגלות לו, ויש לעשות הכל כדי להעלים ממנו את מחלתה], אז כדאי מאד לספר לאב, כי תפילת אב מתקבלת, וכמו שנאמר בתורה "וישכם לבן בבוקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם" (בראשית לב א), וכתב הספורנו "כבר אמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך (מגילה טו), ולכן סיפר הכתוב ברכת לבן לבנותיו, להורות שברכת אב אשר היא על בניו בכל נפשו, בלי ספק ראוי שתחול יותר מסגולת צלם אלוהים המברך, באמרו "בעבור תברכך נפשי" (בראשית כז), והביא שם מעשה מענין זה יעו"ש.

ב. על השאלה השניה, הנה מנהג עתיק הוא לנהוג כבוד באביו וברבו לנשק ידיהם. וראה מה שכתב מהר"א פאפו בספרו חסד לאלפים (יו"ד ס"ו"ס רמ) שבכלל הכבוד שינשק ידיהם בשבתות ובמועדים כנהוג ויתאווה לברכתם שמלבד שאפשר שברכתם תעשה פירות עוד בה שכר מצוה של כיבוד וראויה היא שתגן, וכו' ובפרט בנשיקת יד אם [ובבא"ח ש"ש בראשית סעי' כט כתב ידי אביו וידי אמו] בליל שבת יש סוד כמ"ש משם האר"י ז"ל, לכן אם הם בעיר אחת לא יעבור מלילך אצלם לנשק ידיהם. [וראיתו בספר כבוד הורים פ"ה סעי' ב בהערה] שהמקור ממנו התפשט בכל ארצות ספרד, דווקא מקורו מארצות אשכנז, והביא זאת מספר מאה שערים למהר"א קפשאלי (שער פד) שבהיותו כתב בישיבת פדוא"ה יוצק מים על ידי רבותינו האשכנזים ראה מנהג מעולה ביניהם שבכל ע"ש ויו"ט אחר תפלת ערבית הולכים הבנים אצל אבותיהם ומשתטחים לפניהם וכורעים על ברכיהם ואבותיהם, ומנשקים כפות ידיהם, וכו' והביא למנהג כשר זה מהגמ' בע"ז (דף יז ע"א ובפירש"י שם). ועם הזמן נתפשט מנהג זה בכל תפוצות ספרד, יעו"ש.

ומצאתי לרבי חיים פאלאג'י בספרו תוכחת חיים (בראשית עמ' קיב) שכתב 'ונראה דכמו שהזהירה תורה בלאו דלא תונו עמיתו שדרשו רבותנו זכרונם לברכה בגמרא דבאונאת דברים הכתוב מדבר דכל דבר וכל דיבור הגורם צער לחבירו עובר בלאו זה, כמ"כ החינוך (סדר בהר סי' שמא) דלאו דוקא בדברים אלא אפילו בשב ואל תעשה אם גורם לחבירו צער או בזיון כגון שהיה נוהג לכבדו באיזה מין כבוד או לנשק ידיו, ומונע ממנו בשב ואל תעשה, וההעדר הכבוד זה הוי בזיון וצער לחבירו, ואיכא איסור משום לאו דלא תונו איש את עמיתו, וכמ"ש עט"ר רבינו בעל החקרי לב (יו"ד ח"ג סי' פ, ראה שם בד"ה ודרך אגב), אם כן כ"ש וק"ו דאסור לעשות כן לאביו ולאמו כדי לצערם או לבזותם או להקל מכבודם ואפילו יהיה בשב ואל תעשה שמלבד איסור לאו דלא תונו הרי הוא עובר על מצות כבוד או"א ומוראם וענוש יענש בכפלים השם יצילנו אמן, ע"כ מדברי תוכחתו של רבינו חיים פאלאג'י.

אלא שהאמת תורה דרכה, שכל זה כאשר מונע ממנו כבוד זה, כדי לצערם או לבזותם כלשונו של הגר"ח זצ"ל. אולם ברור ופשוט שכאשר עושה זאת לכבודם כדי לשומרם ולשמור חייהם מפני המגיפה הרעה הזו, בוודאי שרק לכבוד הוא להם. ושכרו מרובה מן השמים, ולא גרע ממונע מאביו מים או אוכל, כיון שזה מזיקו וכמבואר לעיל. [וראוי לזכור את אזהרת משרד הבריאות להזהר מכל קירבה להורים ולשאר מבוגרים מסכנה גדולה לחייהם, ויש להישמע ולדקדק היטב לכל ההוראות ובכל ספק לילך לחומרא].

תשובה ז' - מחלק יו"ד

האם חובה לבקר אדם שהוא בבידוד, והאם יש חובת ביקור חולים אצל חולה מאומת, והאם מקיימים מצות ביקור חולים [או ניהום אכלים] באמצעות טלפון או שאר מכשירים

שאלה:

אנשים רבים נכנסו לבידוד על פי הוראות משרד הבריאות, ונשאלנו אם יש חובה לבקרם בזמן הבידוד [באם יש אופן שמותר]. ומה דין חולה

בנגיף, אם יש מצוות ביקור חולים אצל חולה זו שמחלתו מדבקת. ואם לאו, אם מקיימים את המצווה גם בניחום בטלפון או בשאר מכשירים.

תשובה:

אין מצוות ביקור חולים לאדם הנמצא בבידוד, כיון שאינו חולה. אולם יש מצוות ביקור חולים למי שחולה בנגיף. אולם אסור לבקרו כשם שאסור לבקר את כל החולים במחלות מדבקות. אלא אם המבקרים הם רופאים או אירגונים העוסקים עם חולים, שלאחר שיתמגנו היטב, יעשו את מלאכתם והשם יתברך ישמרם מכל נגע.

מצות ביקור חולים מן המובחר הוא ללכת לבית החולה ולהיות עמו, או בהחלף מקיים מצוה גם בשיחה בטלפון, ואם יש טלפון שגם רואה את פניו והוא רואה את פניו, יותר משובח הוא. וגם אם חיוקו באמצעות כתב או מכתב קיים מצווה בזה.

מצות ניחום אבלים, לכתחילה יש לעשותה בהליכה לבית האבל עצמו, אולם כשיש סגר כמו בימים הללו לתפ"ץ, יכול לצאת ידי חובה גם בניחום באמצעות הטלפון.

מקורות:

הנה בד"ז כבר כתבנו מעט דברים לעיל ראה לעיל יו"ד סי' ו, ובאו"ח סי' יח. והנה רוב ככל המדברים בדין זה הביאו בראשית דבריהם את מה שכתב רבינו הרמ"א (בשולחן של סו"ס כ) אודות מי שהשכיר בית לחבירו, ולפני הכניסה חלתה אשת השוכר במחלה מדבקת, והמשכיר רוצה לעכב את הכניסה שלא על דעת זה השכיר לו, והוי אונס שמחמתו הוא רוצה לבטל השכירות. והשיב הרמ"א שאין המשכיר יכול לבטל, ואף אם נאמר שמחלה זו היא אונס, וכ"ש שאין זה אונס, כי מה שאומר שהוא חולי מתדבק כולו הבל ומי שלבו נוקפו אומר כן, כי השם יתעלה הוא המוחץ והרופא. ואם היה כדברי המשכיר בטל כל דיני ביקור חולים כי לא מצינו בשום מקום שחלקו בין חולי מתדבק לשאינו מתדבק חוץ מלענין בעל ראתן דאסרו לישב בצלו, וכ"ש בנדון דידן, דחולי זה שכיח מחמת עיפוש האויר הנהוג בעיר ההיא הוה מידי דשיכח ואין בית אשר לא היה שם חולי זה, דמסיק כל אדם אדעתיה ואיכא למימר סבר וקיבל. עכ"ד. וכבר העירו רבים מן האחרונים שהרי קיי"ל שדבר בעיר כנס רגלך (ביק ס ע"ב), וכ"כ הרמ"א להלכה ביו"ד סי' קטז (סע"ה), וביותר מזה, שקיי"ל שכשאיור מעופש אין אפילו להסתכל עליו כי הוא מדבק, וכך ביאר הרמב"ן את הפס' בפרשת וירא 'אל תביט אחריו'. ובהערות על שו"ת הרמ"א (מהר"ם מישור) גם כתבו להעיר, שמצינו במקורות רבים שנהזרו וגם נקטו באמצעים שונים שלא לתפשט מחלה מדבקת. רבים ברחו מעירם בעת עיפוש האויר. רבינו הרמ"א בעצמו ברח מקראקא לשידלוב בשנת שט"ז ושם חיבר את פירושו למגילת אסתר בשם מחיר יין בדרך פרד"ס ושלחו לאביו במשלוח - מנות. כן הוא כותב בהקדמת החיבור: ואני משה בן כבוד אבא מרי הפרנס והמנהיג ישראל שלי"ט הנקרא משה איסרלי"ש מקראקא הייתי בתוך הגולה אשר נתגלגלו מעירנו בשנת ש"ו לפ"ק מחמת עפוש האויר ל"ע והיינו גרים בארץ לא לנו בעיר שידלו"ב. המהר"ל (סי' א) כותב שמותר וטוב לברוח בעידן ריתחא ודווקא קודם שנתחזק ונתפשט. ועי' ג"כ שו"ת מהר"ם מפאדובה סי' פו בענין תלמיד שברח מעיר ווינציה בשעת הנגף אם חייב לשלם למלמד בעד ימי הביטול. ומסיק דפטור ואומר בין השאר: דזה שברח מאימת הנגף יקרא אונס בודאי דהירא ורך הלבב הוא מסוכן בעת הדבר ב"מ (בר מינן) כמפורסם אף כי רבים הם אשר הם אבירי לב ואינם מפחדים מ"מ אותם המפחדים מסוכנים הם ויש להם להמלט על נפשם גם לא עלה דעת שום אדם סכנו' הדבר ב"מ א"כ אינו שייך לומר' היה לו להתנות. בים של שלמה ב"ק פ"ו סי' כו נותן מהרש"ל דעתו בזה. ועי' ג"כ אוצר הספרות קראקא תרנ"ב בענין תקנת העיר קראקא על אודות שוכר בית שיש לו חולים במשפחתו, ומאמרו של פ. ה. וועטשטיין קדמוניות מפנקסאות ישנים שמביא תקנת הקהילות שכל מי שמרגיש באיזה חולי המתדבק מחויב להודיע לקהל תיכף ומיד ולא יעלים שום דבר הוא וכל בני ביתו ואפילו המשרתים והעובדים בבית. ואולי כוונת רבינו 'שאין להתדבקות מחמת אדם זה דוקא, אלא מן האויר'. אולם גם זאת אנו יודעים היום שאין המציאות כך, ומחלות מדבקות עוברות מאדם לאדם. ואמנם הרב כנסת הגדולה בהגה"ט (אות ב) הביא דברי הרמ"א ולא העיר עליהם. ומאידך המהר"י מולכן בספרו שולחן גבוה (סי' שלה סע"א) כתב על דברי הרמ"א 'ומי ישמע לו להכנס בספק נפשות'. גם רבי חיים פלאגי בשו"ת נשמת כל חי (חור"מ סי' מט) דחה את עיקר דברי הרמ"א שחולי המגיפה אינו מדבק, והוכיח שהם מזיקים ומדבקים והביא דברי הרמב"ן ועוד. ובהשמשות (דף קד ע"א) הביא דברי השו"ג וכתב שכך המנהג שנשמרים הרבה שלא לבקר את חולי המגיפה. אולם הוא גופיה כתב בסי' מט שם בד"ה ומ"מ נראה, שמי שכן נשאר ולא עוזבים את המקום, יש עליהם חיוב מצות ביקור חולים [ולזה התכוין הפסקי תשובה בח"ב סי' קע"ה, שדעת הגר"ח פלאגי כדעת הרמ"א שיש מצות ביקור

האם יש חובת ביקור חולים | כתר מלכוכה

חולים, וסרה מעליו תמיתה החזו"ע (אבילות א' עמ' יד בסוף טור א') ודוק]. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' רנא) כתב שסברא גדולה היא כדעת המחמירים שלא לבקר, וכתב על דברי רבינו הרמ"א, שמש"כ שנתבטל כל מצות ביקור חולים, הוכחה זו צ"ע. חזק דהא אנו דנים על שכיחי הזיקא ולפעמים סכנה ואיזה נתינת טעם הוא דא"כ נתבטל, ועוד דמחלות מדבקים הם עכ"פ בזמנינו מיעוט נגד סתם מחלות, ועוד דהא אפשר לקיים מצות בקור חולים גם בהם ע"ד המבואר בשו"ע יו"ד סי' של"ה ס"ח דנכנסין בבית החיצון ושואלין ודורשין בו אם צריכים לאיזה שרות, וגם בלי לקרב אליו בצורה שיכולה להזיק, ואם באמת אפשר להזהר ע"ד באופן שאין חשש להתדבקות בודאי יש גם בזה מצות בקור חולים.

ובספר חזו"ע (הגד') הביא רוב הדברים הנ"ל וגם סיכם להלכה שאין לבקר חולה במחלה מדבקת, והביא עוד מקורות מן הראשונים והאחרונים שכן הוא להלכה. אלא שסיים כדברי השבט הלוי הנז' שהיכא שיש הגנה טובה של חלוקים ומסיכות לפי המלצת הרופאים יהיה אפשר לבקר, אלא שיש לנהוג כהמלצת רבינו האר"י שהמבקר בחולי המגיפה לא ישב אלא יעמוד והוא הולך ובא, והביא עוד מדברי החמדת ימים חל' ר"ח (דף קכב ע"ד) מדברי האר"י, יעו"ש.

ועוד ראיתי לרבים מן האחרונים שדיברו בזה, וראה בשדי חמד (בכללים מערכת ב אות קטז) שהביא הדיעות השונות וכתב שקשה להכריע בין הצדדים. ובאחרוני דורינו עוד האריכו בזה, ומלבד האמור לעיל בסי' ו', ומש"כ כאן, ראה עוד להגראש"ל הגאון רבי מרדכי אליהו בשו"ת מאמר מרדכי (ח"ג יו"ד סי' כא) שכתב שלאדם רגיל אין חיוב ואפשר שאף אסור לבקר חולה במחלה מדבקת, להוציא הרופאים שצריכים, יעו"ש. ובשו"ת ודרשת וחקרת (ח"ד יו"ד סי' ג), ולעיל בסי' ו' הבאנו משו"ת עטרת פז שגם כתב כך להלכה, אלא שהוסיף שאירגוני החסד, העושים חסדים עם החולים, ומשמחים אותם, דינם כדין הרופאים, יעו"ש.

ומסקנת הדברים כפי הנראה שמצוות ביקור חולים ודאי קיימת גם בחולה שיש לו מחלה מדבקת, אולם בפועל אין לבקרו מחמת שאסור לאדם להכניס עצמו לספק סכנה, ודעת הרופאים ברורה, שביקור ללא כל ההגנות, היא סכנה גמורה. אולם מכל מקום לוי יצויר, שיכול לבקרו באופן בטוח על פי הנחיות הרופאים, כגון בחדר החיצון, או ללבוש כל בגדי ומסכות ההגנה הנדרשות ושאר דברים, הרי שמקיים בזה מצוה מן המובחר של ביקור חולים. אלא שכבר הבאנו לעיל בחא"ח מדברי הגאון בעל מנחת יצחק (חלק ב סימן פד) שאף שקיום המצוה בשלימות לא הוי רק בהליכתו לבקרו בפועל, [דאן שייכים כל הענינים הנאמרים במצות ביקור חולים, שאיתא בשי"ס ופוסקים (עיין טושי"ע יו"ד סימן של"ה)], מכל מקום באם אי אפשר לקיים כולם, מקיים גם כן המצוה בכל פרט ופרט, ויש הרבה ענינים, שאפשר לעשות לטובת החולה על ידי דיבורו עמו ועם בני ביתו על ידי טלפון וכיו"ב. כלומר הגם שנטילת אחד משישים יכולה להיות רק פא"פ ועוד כמה ענינים, כבר נהגו באופנים רבים להיפגש מן החדר חוצה, או בבית החיצון, או באמצעים אלוטטיים או על ידי שליח.

וראיתי להגאון רבי חיים פלאגי בספרו תוכחת חיים (פר ויחי עמ' רב) שהביא מספר תהילה לדוד ששאל שאלה זו איזו תועלת יש בביקור חולים מחוץ לחדר, וגם מה שנוהגים על ידי שליח, והשיב שכיון ורואים שמתענינים בו ובפרט אישים חשובים, מסייע להקל מעליו החולי, והוא מתכבד בהם וכו', יעו"ש. ומזה מצאנו החשיבות לבקר חולים גם בדרכים אחרות שאינם מן המובחר. וכדומה לזה כתב הגאון בעל אגרות משה (יו"ד ח"א סי' רכג) שאף שמקיים מצוה של ביקור חולים בטלפון, אבל אינו שייך לומר שיצא ידי חובה, כיון שחסר בבקור זה ענינים האחרים שיש בבק"ח וכמבואר ביו"ד סי' שלה. ורק יצא מזה שאם א"א לו לקיים בהליכה לשם, לא נפטר לגמרי אלא צריך לבקרו במה שאפשר לו לכה"פ ענין אחד או שנים שהוא גם ע"י הטלפון. וכ"כ בשו"ת צ"א (ח"ה קונטרס רמת רחל סי' ח אות ו. ח"י"ז סי' א). וכ"כ בשו"ת יחזקאל דעת (ח"ג סי' גא), שהגם שאין זה המצווה בשלימותה, מכל מקום מקיים בזה המצווה.

והנה במנחת יצחק שם כתב שאם יתפתח הטעליווישען לשימוש יחידים כמו הטלפון כהיום, ויהי יכולת לראות החולה ולספר עמו, כידבר איש אל רעהו פנים בפנים, בודאי אין צריכים שיראה כל דבר על שיעור האמיתי, ואין נפ"מ אם הוי לי' כל דין ראייה, כיון שסו"ס רואהו פנים אל פנים ויש בו מעלות רבות יותר. ולפי"ז בימינו שהדבר אפשרי אפילו אצל חולים מבודדים שאפשר לשוחח עמם במכשירים שונים ולראות הפנים זה את זה, הוי שפיר יותר לכתחילה בביקור חולים.

ומה שכתבנו לגבי ניהום אבלים, הנה גם בזה יש במצווה זו שני ענינים האחד עם החיים לנחם את האבל ולהפיג את צערו. והשני עם המת שנוח למתים שבביתם יתפללו וישמעו ד"ת ויתחזקו ויהיה זה לע"נ. ולכן החלק הראשון אפשר לכאורה לעשותו גם בטלפון, אולם זה יועיל לחיים ולא למתים. וכ"ז מבואר בשו"ת אגרו"מ (או"ח ח"ד סי' מ

אות יא, וראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב י"ד ס"י תקפז) ובספר פסקי משה הל' אבילות (ח"ב פט"ו סעי' י). ושו"ר למרן זצ"ל בחזו"ע בדיני ביקור חולים (אבלות א סעי' ח) שהביא מדבריו ביחוד דעת הנז' לגבי ביקור חולים בטלפון, ובסו"ד הוסיף בקיצור, שלפי"ז נראה גם באבל שיושב שבעה בעיר אחרת, כל היכא דאפשר לנסוע אליהם לנחמם, בוודאי שיש לעשות כן, שבוה הוא גומל חסד עם החיים ועם המתים. אבל אם נבצר ממנו יש לו לנחמם דרך הטלפון או יכתוב להם מכתב תנחומין. אולם גם כאן יש לומר שיכול אדם להעביר מדבריו אל הציבור בבית האבלים, ולדבר בדברי תורה וחיזוק, ובוה יתחזקו הנוכחים ויעשו נחת רוח לנשמה, ולכאורה בזה יכול לעשות מצוה גם עם החיים וגם עם המתים, ובתקופה זו של המגפה ראינו רבות כעין זה לצערינו, הן בהספדים על המת, והן בניחומים ובדברי תורה ברבים באמצעות הטלפון ללא נוכחות פיזית.

תשובה ח' - מחלק אה"ע

היאך יעשו חופה בזמן הסגר, שאסרו כינוס בעשרה

שאלה:

בימים אלו [ו ניסן תש"פ] הגבירו את האיסור להתכנס בחוץ בשום אופן וגם חתונות אסרו בכינוס והתירו רק ב 3, האם יש דרך לעשות חופה, והאם אפשר לצרף עשרה באמצעות 'זום' או כל מערכת של שידור חי?

תשובה:

מעשה הקידושין אי אפשר לעשותו כדת בלי שיש שני עדים כשרים. ומסדר הקידושין אם אינו קרוב משפחה של הזוג, יכול להיות אחד מן העדים.

ברכת אירוסין לכתחילה יש לברך רק כשיש עשרה נוכחים [והחתן, מסדר הקידושין והעדים בכללם].

ברכת נישואין חייב עשרה בלבד, ועשרה אלו צריכים להיות פיזית בסמוך לחופה אפשר גם במרחק 2 מטר כנדרש בתקנות, או בחצירות סמוכים, בכל אופן ששייך לצרף לדבר שבקדושה, ואפשר לשמוח פיזית עם החתן והכלה. אולם אין מועיל לצרף עשרה ב'זום' כיון שאין מכשיר זה מצרף לדבר שבקדושה, וגם אינם שמחים פיזית עם החתן והכלה.

אם אי אפשר למלא כל הדרישות הנז' על פי ההלכה, אין לערוך חופה כלל ויש לדחותה עד יעבור זעם. אולם אם הדבר כן אפשרי על פי ההלכה, נכון יותר שלא לדחות את החתונה, הגם שחסר 'ברוב עם הדרת מלך', מכל מקום ראוי יותר לקיים החתונה בזמן אף במיעוט משתתפים, ועליהם תבוא ברכת טוב ושלוש וברכה בביתם.

מקורות:

ראשית רבים שואלים בדין זה אם לדחות החתונה, כיון שאי אפשר ברוב עם הדרת מלך, ואי אפשר לשמח חתן וכלה כדבעי ועוד. וכל העת השיבנו להם שחלילה מלדחות החתונה ולבטל, כל שיש אפשרות לשמוח, ולכן כל זמן שהיה אפשר בחצירות, עם תזמורת או מרמקול, וחברים משמחים פשוט שאין לדחות למרות שהחתונה הייתה מוגבלת באנשים, ושוב כשירדו עד עשרה איש, גם בזה אמרנו שלא לדחות, למרות העגמת נפש, מכל מקום שמחת חתן וכלה בבנין ביתם החדש מעלתו גדולה עד מאד. וכך פורסמו קריאות קודש של חכמי הדור שלא לדחות החתונות, ובי"ה סברו וקיבלו ועם ישראל פתח את חצרותיו לחתנים וכלות, ושמוח על פי הנדרש. אולם כאשר פורסמה תקנה זו שאין אפשרות כינוס של 10 אפילו בשטח פתוח לחתונה [ובתקנות נרשם איסור כינוס של 2 אנשים שאינם מתגוררים באותו בית, ובנוסף נאסר על השתתפות בחתונות במרחב הציבורי], נשאלנו אם יש דרך הלכתית לערוך חופה בתנאים אלו, כיון שנשמעו קולות של ארגונים שמדוע בתקנות הבריאות מאפשר, והרבנים אינם מחתנים, ובשביל מה להקשות על זוג יותר, ובפרט שבדיעבד אין צורך בעשרה, וכו'.

היאך יעשו חופה בזמן הסגר | כתר מלוכה

ובאמת שאינם צודקים להלכה, ובשלמא ברית מילה שחייב בזמנה, התירו אפילו עד עשרה, למרות שמעיקר הדין אין חובת מנין [ראה לעיל בחי"ד סי' ט] מכל מקום נישואין שאני, ועל כן כל שאפשר לעשותה כדת וכדין, ודאי שכן יעשו, בעיתו ובזמנו, והוא נכון מהרבה טעמים של בין אדם למקום ובין אדם לחבירו, אולם כאשר אין אפשרות, אז להבדיל מברית שיש מצוה לעשותה בזמנה, נישואין ודאי אין חובה, וכל שאי אפשר על פי תקנות הבריאות, יש להישמע להוראות, ולצמצם ככל האפשר את הסכנות, ויקבלו הזוג את גזירת הי"ת, וידחו הנישואין לזמן אחר.

ונשנה בקיצור פרק זה. הנה עצם מעשה הקידושין זקוק לשני עדים ולא יותר מזה, וכמבואר בשו"ע (אבה"ע ריש סי' כז), וגם הרב מסדר קידושין יכול להיות אחד מן העדים כמבואר בנחלת שבעה (סי' ב אות יא), אולם ברכת האירוסין מצאנו שנחלקו בזה רבותינו הראשונים והביאים הרא"ש בריש מסכת כתובות, כשדעת רב אחאי גאון שחייב עשרה, ודעת רבי שמואל הנגיד שאין צריך עשרה אלא ברכת חתנים ולא אירוסין. וכתב הרא"ש שדעת רב אחאי נראים בעיניו, וכ"כ המאירי עמ"ס כתובות (דף ז ע"ב), וכך כתבו האחרונים שכן דעת הרא"ש (ראה ארצה"פ סי' לד על סעי' זה). מאידך רבינו הרשב"א והריטב"א בכתובות (שם) ס"ל שאי"צ עשרה לברכת אירוסין וז"ל הריטב"א שם: 'וכתב הרב בעל העיטור דברכת אירוסין נמי צריכה עשרה דהא נמי על עסקי מקור היא וכן כתב ר' אחא גאון ז"ל, ולא נהירא מדלא אדכרו עשרה אלא לברכת חתנים, ועוד דקי"ל דקדושין בפני שנים וא"כ אתה מצריכן עשרה דהא מסתמא העומדים בשעת ברכה צריכים שיהיו בשעת קדושין, וכן השיב הנגיד ז"ל דלא חשיב עסקי מקור אלא בנשואין שהוא מותר לבעול'. ובערוה"ש (סי' לד סעי' י) כתב שכן משמע מהרמב"ם שלא צריך, כלומר מהא שהשמיט דין זה. ובטור הביא הדיעות ולהלכה פסק מרן השו"ע (סי' לד סעי' ד) ברכת אירוסין צריכה עשרה לכתחילה. כלומר דחש לכתחילה לדעת הרא"ש, אך בדיעבד העיקר כדעת שאר פוסקים שאפשר גם בלי עשרה. וכ"כ בנו"כ השו"ע ראה בב"ה, ובב"ש ובנח"צ ועוד. וכ"כ בערוה"ש הנז' שבדיעבד אי ליכא עשרה לא מעכב. אמנם המהר"א"ל צינץ בספרו יעלת חן (ורבני נישואין סי' ו אות ה) כתב בזה"ל: 'ואם כן נראה דאפילו תימא דיכול לקדש בפחות מעשרה ואין ברכת אירוסין מעכבת, מכל מקום אין לברך אותה בפחות מעשרה דהוי ספק ברכה, ודלא כמשמעות המחבר'. ובאמת כאן שדעת מרן בדיעבד שרי בלי עשרה, והכי דעת רוב ככל הפוסקים, והכי ס"ל לרוה"פ בדעת מרן להוציא דעת היעלת חן, על כן העיקר הלכה למעשה שאפשר לברך ברכת אירוסין בדיעבד גם בלא עשרה [ושבו ראיתי בהערה על דברי היעלת חן שהביאו מדבריו בספר טיב קידושין שיצא לאחר ספרו יעלת חן, ושם חזר המחבר וכתב שאם יש טורח מלקבץ עשרה, אין לו למנוע מלקדש ויברך בלא עשרה. אם כן גם הוא הדר הוא לכל חסידיו]. וממילא בימינו שהיו שעת דחק, יש לומר דכל שעת הדחק כדיעבד דמי, ויש להתיר לברך ברכת אירוסין בלא עשרה, כל שיש שני עדים על כל מעשה הקידושין, וכן כתב הערוה"ש (בסי' סב סעי' יא) 'אבל ברכת אירוסין אין עשרה מעכבה כמ"ש בס' ל"ד דהיא ברכת המצוה ככל ברכת המצות אבל לכתחלה גם שם צריך עשרה כמ"ש שם, ושלשה אפשר דגם שם מעכב דשלשה מוכרחים להיות החתן ושני עידי הקדושין, כוונתו להשוות לברכת אשר ברא שכתב הרמ"א שם שמכל מקום בעינן שלשה [אלא שאיני יודע אם התקנות של משרד הבריאות אישרו לעוד אחד חוץ מהחתן והכלה ומסדר הקידושין].

אולם ברכת נישואין דינה שונה מהאמור לעיל בברכת האירוסין, ובשלושה דברים יש לדון בהאי דינא האם בעינן בברכת חתנים עשרה. ואם כן מאיזה טעם זה, וכמה נפ"מ בזה. ועוד אם ברכות אלו מעכבות את החופה.

לגבי אי בעינן בעשרה בברכת חתנים, זה נתבאר בגמרא במגילה (דכ"ג ע"ב) ובגמרא בכתובות (ד"ז ע"א ואילך), וכן פסק הרמב"ם בהל' אישות (פ"י ה"ה) אין מברכים אלא בעשרה גדולים. וכן כתב הרשב"א (ח"א א' קס) במעשה שהיה בעיר שלא היה בה עשרה אנשים, והשיב שברכת חתנים אינה בפחות מעשרה [וראה עוד להלן]. וכן כתב הרשב"ש (סי' רצג) בסוף הסימן, שלגבי ברכת חתנים ברור שלא יברך אלא בעשרה [וראה עוד להלן]. וכן פסק בשו"ע (סי' סב סעי' ד) שאין מברכים ברכת חתנים אלא בעשרה גדולים ובני חורין, וחתן מן המנין.

ואם בירך ברכת חתנים שלא בעשרה, אם ישובו ויברכו בעשרה את הברכות? ראה פתחי תשובה שהביא מהנוב"י (מהר"ק סי' נו) שבדיעבד עלה לו הברכה גם לדעת הרשב"א וסיע' שברכות מעכבות. ומאידך הביאו שם לעי' בדברי נכדו הגאון הגר"א סגל לנדה בספרו יד המלך מש"כ על הרמב"ם בהל' אישות (פ"י ה"ה) ושם אכן חלק על דברי זקינו, וכתב שלטובים דברכות מעכבות, אם בירך שלא בעשרה הרי שהם ברכה לבטלה וסיים בזה"ל: 'אבל בברכת חתנים דמוטל החיוב על החתן לברך הברכה בעשרה, אפשר לומר דכי בירך בפחות מעשרה אף בדיעבד לא עלתה לו הברכה, ולשיטת הסוברים דהברכה מעכבת גוף הנישואין הוי כמו שלא בירך כלל וצריך לחזור ולברך בעשרה, אך בעיקר דינא כבר כתבתי לדעת רבינו ורוב הפוסקים אין הברכה מעכבת הנישואין כלל'. ועוד ראיתי בערוך השולחן (סי' סב סעי' ג) שהביא דברי הנוב"י וכתב דלא משמע כן מכל הפוסקים. וציין שם בסוגריים לדברי נכדו יעו"ש. וראה עוד בשו"ת יבי"א (ח"ב אבה"ע סי' ו אות ז) שהביא שם דברי הנוב"י, והוכיח דלא כדבריו

כתר מלוכה | היאך יעשו חופה בזמן הסגר

מדברי בעה"מ על מס' מגילה, שכתב שבכל אלו וברכת חתנים בתוכם זה לעיכובא, יעו"ש, וכך כתב להלכה שהברכות לבטלה ויש לחזור ולברך בעשרה.

והנה בטעם הדברים שצריך עשרה, הבאנו לעיל (יו"ד סי' ט) את מש"כ בפרקי דרבי אליעזר (פ"י יט) כל עדות נאמנת לישראל, בעשרה. הכינור וכו' עדות ברית מילה בעשרה, עדות ברכת נשואין בעשרה שנאמר ויקח בועד עשרה אנשים. ע"כ. לכאורה אם כן הטעם לעשרה הוא כדי שיהיה עדות לישראל כלומר שיהיה לעדות ופרסום עושים זאת בעשרה. וכן כתב הערוה"ש (ס"י סב סע"י יא) 'אין מברכין ברכת חתנים אלא בעשרה גדולים ובני חורין ולא עבדים והחתן מן המניין דכיון דהם ברכות שמחה והוא שרוי בשמחה למה לא יהא מן המניין בין כשואמרים אותם בשעת נשואין ובין כשואמרים אותם בהמשחה אחר ברכת המזון ואף על גב דלאו דבר שבקדושה הוא כקדיש וקדושה שלא יתאמרו בפחות מעשרה מ"מ כיון דאומרים שהכל ברא לכבודו לכבוד הנאספים ומזכירין בניין ירושלים אין מדרך הכבוד להזכירם בפחות מעשרה (ע' מגילה כג ב) וילפינן לה מקרא דבועד דכתיב ויקח עשרה אנשים וגו'. הרי להדיא בדבריו, שאין ברכות אלו חשיבא דבר שבקדושה, אולם כן צריך עשרה שתהיה שמחה, כלומר שישמחו כולם יחד עם החתן כאחד, וכיון שמברכים לכבוד הנאספים, אין מדרך הכבוד להזכיר בפחות מעשרה.

אלא שמאידך מצאנו דעת הגאונים להדיא לא כך, וכך מביא השיטמ"ק עמ"ס כתובות (דף ז ע"ב) 'גופא אמר רב נחמן כו' מנין לברכת חתנים בעשרה שנאמר ויקח בועד עשרה אנשים. פי' סתמא דמילתא שלא כנסן אלא לברכת חתנים דאי משום עדים או קנין בתרי סגיא ליה הא לא כנסן אלא לברכה בלבד ומפני שדבר שבקדושה הוא לברך את השם כינס עשרה. לשון הגאונים ז"ל. ועוד ראה לשון חת"ס על הסוגיא בכתובות בד"ה שכתב בכמה מקומות שם דהוי דבר שבקדושה וז"ל שם: 'דלגוף ברכת חתני' שהוא דבר שבקדושה בעי' עשרה אנשים גדולים בני חורין דוקא'. וראה עוד בביאור הפנ"י שם על הסוגיא.

והשתא לפי מה שביארנו לעיל (אור"ח סי' כו בתיאור פעולת מיכשור זה. וסי' יח לברך עליו בברכת האילנות. ובסי' כב לגבי סיום מסכת. וביו"ד סי' ט לגבי ברכת אבי הבן) הלכה למעשה להצטרף לעשרה בדבר שבקדושה אי אפשר, וממילא לא שייך להעביר בשידור חי, ואפילו בזום שיהיה כל העשרה על מסך אחד לא יועיל, דבפועל כהאי גוונא לא מהני להיחשב כעשרה לדבר שבקדושה. ומאידך לריבוי שמחה אפשר שאם כולם כאחד רואים או שמחים ביחד, אלא שלשון הערוה"ש דס"ל דברכת חתנים אינו דבר שבקדושה, מ"מ דבעינן עשרה שהברכה היא לכבוד הנאספים וכו', הכא שאין נאספים שיש לכבדם, נראה דבכל גווני ולכו"ע אין לברך ברכת חתנים על סמך שידור חי ואפילו בתוכנת 'זום' שכל העשרה נראים כאחד.

והנה עד כען ברירא לן שברכות חתנים אין לברכם בלא עשרה, ואם בירך להלכה הם ברכה לבטלה, ואין לברכם גם במקום טורח גדול או דוחק גדול [וראה לשון הרב מנחת יצחק (ח"ב סי' מב) ודוק]. ואם ברכת שהמחה במעונו וברכת אשר ברא, גם אי אפשר בשעת הדחק, ראה לשון הרשב"ש בסוף התשובה הנז' 'אלא שבהשמחה במעונו ובאשר ברא ששון ושמחה וכו' יש שכתבו שאין לברכם אלא בעשרה, ויש שכתבו שאין צריכין עשרה, והרא"ש ז"ל סובר שאין צריכין עשרה שהרי מברכין אותה כל שבעה אף בלא פנים חדשות'. ורבינו הרשב"א בתשובה הנז' גם כתב שאין לברך אפילו ברכת אשר ברא בלא עשרה והיא בכלל ברכת חתנים. ומרן השו"ע כתב בסוף הסעיף הנז' הדגיש חילוק כדלהלן, שכאשר אומרים ברכת חתנים בין בחופה בין אחר המזון חייב עשרה. אולם כאשר אומרים אחר ברכת המזון רק אשר ברא אפשר גם בלי עשרה והרמ"א הוסיף שמ"מ שלשה בעינן ע"כ. והאמת שמלשון מרן נראה שדווקא אחר המזון הוא דשרי, ולא בשעת חופה, אלא שזה תימה שהרי לשון מרן בבית יוסף להדיא דשרי לומר אשר ברא שלא בעשרה ודלא כהרשב"א, והרי הוא דיבר בזמן החופה. אלא על כרחך שהחילוק הוא שבשעת חופה נתקן שבע ברכות ולא חלק מהם, וכך ראינו שכתב בערוך השולחן (שם ס"ו יב). ועוד ראה בשו"ת מנחת יצחק הנז' לעיל. ועוד יעו"י ביבי"א הנ"ל (אות ו) שהביא את דברי המקנה דס"ל שגם מרן מודה שבדיעבד לא יבטל עצמו מפ"ו אם אין מנין, אלא שישאנה בתורת פילגש, ועוד כתב וי"ל עוד מ"ש כלה בלא ברכה היינו בלא שום ברכה, אבל כיון שיכולים לברך ברכת אשר ברא דא"צ עשרה לית ביה איסורא. עכ"ל. אם כן לדבריו יש אפשרות לברך אשר ברא וזה מתיר את האשה לבעלה, וזה אפשר גם בשעת חופה ללא עשרה לדבריו. אלא שכתב ע"ד ביבי"א שם, ובדבר הצעתו האחרונה, יש להעיר קצת, כי בתשו' הרשב"א (סי' אלף קסו) מבואר שאף בר' אשר ברא אין לברך בפחות מעשרה. אולם אנן קי"ל בד' הרא"ש והטור והר"ן שכ' דב' אשר ברא א"צ עשרה. וכ"נ בשו"ת הרשב"ש (ס"ס רצג). ע"ש. וכ"פ מרן בש"ע (אבה"ע סי' סב ס"ד). וע' במאירי ובס' חינוך וחסדא (דקל"ט ע"א). ע"ש. ואף על גב דקי"ל ספק בר' להקל אפילו נגד מרן, מ"מ במקום מנהג לא אמרינן סב"ל. ונהגו לברך אשר ברא בפחות מעשרה, משלשה אנשים ולמעלה. וכמ"ש בס' פני יצחק אבולעפייא (מנחת חינוך אות קא). ושכ"כ ה' בית

היאך יעשו חופה בזמן הסגר | כתר מלוכה

עובד. ע"ש. אלא שיש לחלק בין כשאומרים ברכה זו בשעת סעודה, לאמירתה בשעת החופה. וצ"ע. ועוד יש לדון שכל הו' ברכות מעכבות. ועוד ציין לדברי החיד"א בשו"ת חיים שאל שם שכ"כ בדעת מרן כמש"כ, ועוד ציין לדבריו בספר כסא רחמים (ריש כלה) ששם העיר ג"כ ע"ד המקנה הנ"ל, דלד' מרן לא סגי בברכת אשר ברא, אלא בעינן ז' ברכות. ע"ש.

הנה אם כן מה שנשאר לעשות זה לקיים את החופה בעדים כנזק לעיל, ולברך ברכת אירוסין בדיעבד בלא עשרה, ואת הנישואין יעשו בלי ברכת חתנים, ובזה יש לדון אם אחר שאין ברכת חתנים אלא בעשרה, האם ברכות מעכבות את החופה או לאו.

הנה במבט ראשון נחלקו בזה מרן הבית יוסף והרמ"א, שהנה מרן בבית יוסף (סי' סב) הביא את דברי הרשב"א הנז' על עיר שאין בה עשרה בני אדם לברכת נישואין ואי אפשר להביאם שם ממקום אחר והשיב ברכת חתנים אינה בפחות מעשרה. ומאידך הביא את דברי תרוה"ד (ח"ב סי' קמ) שהביא תשובת המיימוני (תשו' דשייכי להל' אישות סי' יח) דאין ברכות מעכבות דיעבד, דמסתברא דכלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה היינו בלא חופה אלא דנקט בלא ברכה לפי שעושים ברכה בשעת נישואין וכי תעלה על דעתך אם אין במדינה עשרה שלא תנשא אשה משום דברכת חתנים בעשרה עד כאן לשונו. וכתב על דבריו בב"י, דאין דבריו נראין דמה טענה היא זו דאין הכי נמי שאם אין שם עשרה שלא תנשא אשה ואין זה אלא כמכריח הדבר בעצמו. ורבינו הרמ"א בדרכי משה (אות ח) כתב שאין דבריו נראין אלא אין הברכות מעכבות כמו שנתבאר לעיל בסמוך, ומיהו לכתחלה יש ליהדר אחר עשרה. ע"כ.

אלא שהאמת תורה דרכה, ומצאנו שדעת רוב הפוסקים ראשונים ואחרונים לא ס"ל הכי, וכלשון יד המלך הנז' לעיל. ראשית דברי הנז"כ ראה בח"מ (ס"ק א) שכתב ואם אין במדינה עשרה וא"א לו לילך למדינה אחרת רק בטורח גדול אז הוי כדיעבד וברכות אין מעכבות ויכניסנה לחופה בלא ברכה וחוזר ומברך אפילו אחר כמה ימים כמו שנתבאר למעלה סי' נ"ד. והב"ש (ס"ק ד) שהביא מח' הב"י והד"מ וסיים ואם א"א בעשרה אלא בטורח גדול הוי כדיעבד כמ"ש בת"ה טורח גדול הוי כדיעבד. וכ"כ הבאר היטב (ס"ק ד) ובדיעבד אינו מעכב, רק לכתחילה יש להדר אחר עשרה. ואם א"א בעשרה אלא בטורח גדול, הוי כדיעבד. וכן כתב רבינו המהרש"ל ביש"ש (כתובות פרק א סימן ג) 'ואני אומר, שאין הדבר צריך הכרע, שלא אמרו שאינו אלא בעשרה, ובפחות אינו יכול לברך, אבל לא אמרו שהברכות מעכבות'. וכ"כ רבינו הב"ח על הטור שם, אחר שהביא דברי הב"י כתב דאין לך דיעבד גדול מזה דאין שם עשרה וכי יעלה על הדעת דמשום ברכה דאינה אלא תקנת חכמים ואינה מעכבת לא תנשא אשה ויבטל מצות עשה דאורייתא דפרו ורבו והכי עיקר ואף על גב דבגמרא (כתובות ז ב) נפקא לן ברכת חתנים מקרא, אסמכתא בעלמא הוא כמ"ש התוספות (שם ד"ה שנאמר).

ועל כל אלה נשוב אל הראשונות שלהדיא ברבינו הרשב"ש הנז' לעיל, שרק את הברכות לא יברכו, אבל לעצם הנישואין והסכים ועוד הסביר כיצד לעשות הכתובה, וכמבואר שם. ובאמת המעי' היטב גם בלשון הרשב"א, יראה שכל דבריו היה אם יברכו ברכת חתנים או לא יברכו, אך אין הכרח שהנישואין עצמם גם לא יעשו, שהרי לא דחאם שלא יעשו נישואין כלל, אלא על הברכות כתב שלא יעשו. ולפי"ז אפשר שכל דברי מרן הם על תרוה"ד, וללא קשר לדברי הרשב"א כלל, ושוב ראיתי שכ"כ להדיא בספר יד המלך (הנז' לעיל) שלכאורה אין כל הוכחה מדברי הרשב"א, ואדרבה יש הוכחה להיפך שלעצם הנישואין כן הסכים מהא דלא העיר להם. וכ"כ השדי חמד הנז' להלן בדעת הרשב"א. ושוב עיינתי בדברי הערוה"ש הנז' לעיל (ס"ו סי' יב) שגם כתב ללמוד בדעת הרשב"א שאין הכוונה שלא יעשו נישואין אלא שלא יברכו בפחות מעשרה. וכן ראיתי שכתב המהר"א"ל צינץ בספרו יעלת חן (דיני נישואין סי' י אות ג) שדעת הרשב"א על הנישואין עצמם דאפשר ורק על הברכות היו דבריו.

ועל כולנה יש להביא את דברי הנחלת שבעה (ח"א מחודשים סי' יב אות יא) והביא דבריו מרן ביב"א (שם אות ו) שכתבת דלדעתו פשוט שגם הב"י מודה בעיקר הדין דבכל התורה אין הברכות מעכבות את המצוה, אך הב"י חולק על הראיה שהביא תשו' מיימוני, דוכי תעלה על דעתך שאם אין עשרה במדינה שלא תנשא וכו', ועז"כ הב"י דאין דבריו נראין דמה טענה היא זו וכו', הרי שהב"י אינו חולק רק על הראיה אבל בעיקר הדין מודה. ע"כ. וכן ראיתי שהביאו באוצה"פ (סי' סב סעי' ד) את דברי השדי חמד (ברכות י ג אות ו) שכתב שאף הבית יוסף לא התכוין שלא תינשא כי זה לא הוזכר בשו"ת הרשב"א כלל. ומה שכתב הב"י לדחות אין כוונתו לדחות את הדין אלא את ההוכחה. וכ"כ בשו"ת משפטי עוזיאל (חאה"ע סי' סב), בדעת מרן הבית יוסף.

נמצינו למידים שנחלקו הפוסקים בדעת מרן הבית יוסף אי ס"ל דהוי לעיכובא או לאו. ואין הדברים ברורים שהם לעיכובא, אלא שכאמור לעיל דעת הב"ש שיש בזה מחלוקת גם לעיכובא בין הבית יוסף והרמ"א, וכ"ה הב"ח, ולכאורה כך הבינן גם הדרכי משה בדעת הבית יוסף.

ובתוך הדברים הב"ח הנו' לעיל הביא ראייה חזקה שצריך ליתן עליה תשובה, דאי נימא שזה מעכב גם בדיעבד, הרי שהדין נסתר מדברי הרמב"ם שפסק בהל' אישות (פ"י ה"ו) אירס וכנס לחופה ולא ברך ברכת חתנים הרי זו נשואה גמורה וחוזר ומברך אפילו אחר כמה ימים. ומזה הוכיח שאין זה לעיכובא. ובאמת שזה לא רק הרמב"ם אלא הכי ס"ל למרן השו"ע להלכה (ס"י נה סעי' א) וכתב כלשון הרמב"ם ממש. וזו שאלה גדולה והוכחה גדולה שלמעשה בדיעבד אין ברכות מעכבות ואפשר לעשות החופה בשעת הדחק, שכל שעת הדחק כדיעבד דמו. והנה הלשון הוא 'נשואה גמורה', ואין הלשון בכדי שהרי משמע שהוא לכל דבר, ואמנם הב"ש (כתב בס"ק ז) לכמה פוסקים הוי כנדה, שהרי קי"ל שכלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה. אלא שהוא גופיה כתב בסי' זה בס"ק א שלא ממש כנדה ובדיעבד מהני. וכך הוא כתב בסי' ס"ק ה. ובפת"ש (ס"ק א) הביא מהרדב"ז (ח"ה סי' שני אלפים שכו) שעדיין לבוא עליה אסור ללא ז ברכות. אלא שהוא ציין שם שהוא סותר לדבריו (ח"א סי' שצב) דמותר לו לבוא עליה גם בלא ברכות, ודייק שם שהכי ס"ל להרמב"ם. הנה אם כן אי נימא שלשון נשואה גמורה הוא לכל דבר, הרי שלמעשה אחר שבדיעבד יכול לעשות החופה בלא ברכות, ויברך כמה ימים לאחר מיכן כשיתאפשר [ראה בערוה"ש שם סעי' יב עד מתי יכול לברך] שסו"ס היא מותרת לו. אולם אי נימא שהיא עדיין אסורה עליו, אם כן עדיין הברכות מעכבות, ולא יועיל גם בדיעבד.

והנה מרן ביביע אומר (שם בתחילת דבריו באות א ובהמשך אות ו) כתב לדחות שהכוונה שהיא אשתו לכל דבר היינו לענין קנין ליורשה, להיטמא לה ולהפך נדריה ולא לבועלה. יעוי"ש. וכל זה למעשה כאמור נמצא במחלוקת כאשר דעת הרדב"ז בדעת הרמב"ם דשרי גם לבועלה. וכן כתב השע"מ (קונ' חופת חתנים סעי' ו). ועוד ראה בדברי הגאון רבי יונתן אייבשיץ בספרו בני אהובה על הרמב"ם בהל' אישות (פ"י ה"א בתחילת דבריו), וכ"כ הרב בית מאיר בדעת הרמב"ם בבית מאיר (אבן העזר סימן נה סעי' א) ובתו"ד כתב, 'הרי זו נשואה גמורה, ושיהא כונתו שעכ"ז אסורה לו, חלילה להעלות כזה בלשון הצח ובפרט שעד כאן לא השמיענו בשום מקום דכלה בל"ב אסורה'. ועוד יש באחרונים בזה, והדברים ארוכים.

אולם אחר כ"ז שנראה שדעת רוב הפוסקים לומר שברכות אינן מעכבות, וכך נראה דעת רוב האחרונים, וגם רבינו הרשב"א שהוא ראשון המדברים, הבאנו כמה וכמה שלמדו בדבריו שעל עצם הנישואין לא קפיד, כי זה שעת הדחק ואין עשרה, וכ"כ להדיא רבינו הרשב"ש, ויותר פשוט לבאר שברכות אינן מעכבות ולשון המוזכר ברמב"ם בשו"ע שאם נשא אשה בלא ברכה הרי שהיא נשואה גמורה כולל הכל גם שמותרת לו, אם כן בדיעבד מהני ושעת הדחק כדיעבד דמי, והיה מקום להתיר בלא ברכות חתנים עד אשר יתאפשר להם. ובאמת הרחי"ד א בספרו כסא רחמים הנו' לעיל, בביאורו ללפ"א משנה א, מביא שהזדמן לו ספר המקנה שיצא חדש, והביא דבריו שהבאנו לעיל [וראה מש"כ על הרשב"א דוק היטב למש"כ לעיל], וכתב שם, ועוד הוה מצי למימר דאם הוא בעיר דליכא עשרה ולא בכל אותה מדינה ואינו יכול ללכת למדינה אחרת מסכנת דרכים או מדלית איסר [שאין לו ממון], הוי מילתא דלא שכיחא ולא גזרו בה רבנן. ע"כ. הרי שכתב להתיר בשעת הדחק, וכך הכריע הלכה למעשה הרב בן איש חי (שופטים סעי' יד) 'ואם הוא במדינה דליכא עשרה בכל אותה מדינה, ואינו יכול ללכת לעיר מסיבות הכרחיות, יש לסמוך על המקילין שיעשו חופה שם ויברך אשר ברא דווקא, מיהו אחר הנישואין נזדמן להם שבאו האיש ואשתו לעיר אחרת, ילכו שניהם ויעמדו אצל חופה שיש באותה העיר, וישמעו שבע ברכות, ויתכוונו לצאת ידי חובה לעצמם גם כן. עכ"ל. ואמנם ביבי"א בסוף התשובה הביא דברי הב"ח וכתב שזה לכאורה היפך דעת מרן שקיבלנו הוראותיו. אולם באמת שאין הכרח שזה נגד דעת מרן, שהרי גם הב"ח כתב שחילו מדברי החיד"א הנו', ומרן החיד"א להדיא כתב גם לדעת מרן וכמבואר שם.

אולם למרות כל המבואר לעיל, עדיין שני נביאים נתנבאו בשפה אחת, האחד הוא מרן זצ"ל ביבי"א שעיקר שאלתו היה במקום במקום שהממשלה אוסרת לערוך נישואין דתיים, והיה אפשרות או להימנע לחלוטין, או לברך שלא בעשרה, ואחרי שכתב שלא לברך שלא בעשרה, סיים שלדעתו יש לצדד שגם לא ישא בלי שבע ברכות. [אך המתבונן יראה שלא כתב בסכינא חריפא]. והשני הוא מורינו רבי שלום משאש בספרו תבואות שמש (אבה"ע סי' קמח) שכתב שהמקרה שהוא נשאל להתיר ברכת חתנים שלא בעשרה, וכתב לדחות סברא זו במקרה שנשאל, והוסיף 'שגם לפי הדין אין מקום להקל וכן נראה מפשט דברי הפוסקים'. והמתבונן יראה שבאמת מעיקר הדין בשעת הדחק גדולה, יש מקום גדול לישא אשה בלא ברכות, ולסמוך על ראשונים ואחרונים, ואין בריא כלל שדעת הרשב"א ומרן הבית יוסף לחלוק על זה. ולכן לא נעל הדלת גם ביבי"א, רק צידד שלא לישא כלל. ונראה שחומרתו העיקרית מפני האי כללא שכלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה, וזה עיקר טעמו להחמיר, אי נימא שפירוש הדברים כפשוטן, אולם גם הוא לא נעל דלת לפני המתירים כי יש ביאור אחר בדברים, והמתירים הם הרבים.

חולה בנגיף, שלא שמר על ההוראות | כתר מלכה

אלא שעדיין נראה ברור שכל מה דאמרנו לעיל שיש מקום להדחק זה במצבים דחוקים ביותר כמתואר לעיל בפוסקים, אולם סוג שעת הדחק של ימינו אינו שווה למקרה שאין עשרה יהודים בכל המדינה כולה, או כיו"ב, שהרי בימינו בזמן הנגיף הזה לתפ"ץ שבדאי יש שעת הדחק גדולה מכל מקום, עדיין יש כמה אפשרויות לעשות גם על פי החוק, וכגון שיהיו הווג יחד עם הרב ועם עד נוסף, בחצר אחת, ובחצר סמוכה יהיו משפחה [גרעינית כלשון תקנות הממשלה], שיש בה כמה גברים [שהרי אפילו כולם בני משפחה מצטרפים לעשרה ובוודאי שהחתן העדים ומסדר קידושין מן המניין]. ועוד חצר מהצד השניה, וכל שאין שבילים ביניהם והם פתוחים זל"ז, הוי כרשות אחת לצרף האנשים זל"ז לדבר שבקדושה [וראה מש"כ בזה באריכות באו"ח סי' ד], וכיון שכולם רואים אלו את אלו, יש אפשרות לעשות בעשרה גם עם תקנות הממשלה. וגם אם לא ימצאו כך, הרי בעז"ה יעבור זעם עוד כמה שבועות, ואם יצטרכו להקל בזה בימי העומר, יהיה אפשר להקל בזה, בפרט אם לא קיימו פ"ו עדיין.

ועוד יש להדגיש, לגבי שבע ברכות, סוגית אכילת פת, שיש הסוברים שאין צורך כלל בסעודת פת [והכי ס"ל לר"ן ע"מ כתובות דף ז ע"ב ועוד ראשונים]. ויש ראשונים דס"ל דבעינן סעודת פת [כ"כ הפוסקים לדייק מדעת רבינו משולם בתוס' (ע"מ פסחים דק"ב ע"ב בד"ה שאין), ועי' ע"ז בספר עצי ארזים סי' סב ס"ק יח. וכ"כ ביבי"א ח"ג אבה"ע סי' יא. ועוד ראה במאמר של הגאון בעל נטעי גבריאל בקובץ אור ישראל (לד, תשסד) מש"כ על הוכחה זו מהתוס', ועוד ראה שם מה שהוכיח מדעת הרמב"ם בתשובה] ויש מי שכתב שדי בשלושה מתוך העשרה שיאכלו פת [כ"כ הגרש"ק בשו"ת האלף לך שלמה או"ח סי' צג, ועוד מהאחרונים]. ויש הסוברים שבעינן רוב של שבעה שאוכלים לחם [וכן הביא הפת"ש סי' סב ס"ק ח מהרב זכור לאברהם, וכ"כ עוד אחרונים], ובשו"ת יבי"א (ח"ג אבה"ע סי' יא) הכריע מרן זצ"ל שצריך סעודת פת [ומש"כ שם בדעת רב האי גאון הגם שלא כתב שזה מעיקר הדין מ"מ כתב שאין זה מנהג יפה, יעו"ש] ועוד כתב שיש לחוש לדבריהם שבעה שיאכלו פת (או שיקבעו סעודה על פת כסניף). ובלעדי זה לא יברכו ז"ב. דכלל גדול בדינו ספק ברכות להקל. ונכון שגם השלשה הנותרים הנמצאים שם יאכלו עכ"פ כזית פירות וכיוצא, להצטרף עמהם. ומ"מ הסומכים על מהרש"ק ומהר"ם אריק [שדי בשלושה שאכלו] הנ"ל אין למחות בידם שיש להם ע"מ שיסמוכו. ועוד כתב שם שהמברך צריך להיות מאוכלי הפת, יעו"ש. וכל זה לכאורה לגבי שבע ברכות שבסעודה, ולא בחופה שהיא עיקר השמחה, ושם המברכים לא מאוכלי פת כלל, אמנם לגבי שבע ברכות באם יעשו סעודה באיזה אופן אם יתאפשר על פי התקנות, צריכים לדעת מן האמור כיצד לנהוג בברכת שבע הברכות.

עכ"פ לענין החופה, כיון שכמבואר לעיל הלכה למעשה שעת הדחק של ימינו איננו אופן הדחק המתואר בפוסקים הנז' לעיל שהתירו חופה בלא שבע ברכות או רק אשר ברא, ולכן נכונה יותר הוראת הרבנים שלא לעשות נישואין כלל בזה"ז, ואין להקל בלא עשרה אא"כ מתאפשר בחצירות סמוכים כמתואר לעיל בסו"ד. והיי"ת יצ"מ וימ"ן.

תשובה ט' - מחלק חו"מ

חולה בנגיף, שלא שמר על ההוראות, ויצא והיה בסביבת בני אדם, האם דינו כרודף. ובמידה ונדבקו אנשים ממנו, האם יכולים הם לתובעו על נזיקה, הוצאות הרפואיות שלהם, על שביתתם ממלאכה ועוד. ומה דינו אם הזיק לממון כגון שטס במטוס בהיותו חולה, או נכנס למסעדה ומחמת ביקורו הוציאו הוצאות ושבתו ממלאכה

שאלה:

חולה בנגיף, שלא שומע להוראות, ויוצא לרשות הרבים, האם יש עליו דין רודף, עד שיש להכניסו בכח להסגר, או להתלונן לרשויות שיכפו עליו בידוד?

בנוסף אותו חולה שאיננו ממושמע, מה הדין כשנכנס בין אנשים, או למקומות כגון שעלה לטיסה, או נכנס לבית עסק, וכיו"ב, ולא הודיע על

מצבו. ולאחר שהדבר נודע, נאלצו לסגור את המקום או לחטא את המקום, אם יכולים לתבוע את החולה על נזקים אלו?

ומה דינם של אנשים שנדבקו בסביבתו של אותו חולה, האם יכולים לתבוע ממנו על נזקים, על ההוצאות הרפואיות, תשלום על ביטולם ממלאכה עקב מחלתם או שנאלצו להתבודד בגללו?

תשובה:

חולה בנגיף שיוצא לרשות הרבים, הרי שהוא מסכן את הציבור ודינו כדין רודף, שיש להתרות בו, ולהכניסו אל ביתו אפילו בכח. ומצוה להודיע על כך לשלטונות שיכופו עליו בידוד לבל יזיק לרבים.

חולה בנגיף שהדביק אחרים, דינו כאדם המזיק, והיזקו נחשב כהיזק הניכר, ומעשיו הם אינם גרמא אלא מכח פיו וחייב משום אש וכדין אדם המזיק. ולכן כל שברור שאיש זה הוא המזיק, חובה עליו לשלם חמשה תשלומים של אדם המזיק אדם. ובוזה"ו יכול האיש הנדבק לתבוע ולקבל מהמדביק שבת ורפיף אולם נזק, צער ובושת אין גובים בזמן הזה, וגם לבני אשכנז יכפוהו עד אשר יפייס את האיש הנזק.

חולה שיצא במזיד לרחובה של עיר, ומחמת שהותו נכנסו אנשים לבידוד, הרי שמעשיו הם גרמא, ופטור מדיני אדם וחייב דיניי שמים, והדיינים יתנו לו תוכחת מוסר שיצא ידי חובתו לשמים, ואם קיבל מוטב ואם לאו, יאמר הדיין לפני שני בעלי הדין להכריז על החייב דיניי שמים.

חולה שנסע במטוס, או שהה במסעדה, ומחמת זה הוציאו הוצאות של חיטוי, ועוד הוצאות, מעשיו גרמו לנזק ולא נזק ישיר, ולכן ככל דיני גרמא פטור מדיני אדם וחייב דיניי שמים.

חולה שטעם בידי ממאכל, וזרקו מחמת זה את האוכל, הרי שזה היזק בידים, אולם נחשב כהיזק שאיננו ניכר, ובמזיד חייב בנזק ובשוגג פטור. ואפשר לכופו לשלם, הגם שיש חולקים כי אין אומרים קים לי נגד מרן השו"ע. וגם לבני אשכנז, בית הדין יאמר לו שראוי לו לשלם. אולם הנזקים הנלווים כגון אוכל חלופי, זה גרמא ודינו כנז' לעיל.

מקורות:

הנה זו הלכה פסוקה שמי שמצער את הציבור ומצער אותו, מותר למוסרו ביד עכו"ם אנסים להכותו, לאוסרו ולקונסו. אולם מפני צער דיחיד אסור למוסרו. וכל זה בצער, אולם במוסר אפילו בממון שרי אפילו ביחיד, וגם צער היינו כשלא רגיל בזה לצער. וכל זה מבואר בשו"ע וברמ"א ובנ"כ לחו"מ סי' שפח סעי' יב. והוסף הרמ"א שם, שגם מי שעוסק בזיופים, ויש לחוש שיזיק רבים מתרין בו ואם אינו משגיח, יכולין למוסרו, וכתב הגר"א שם (ס"ק עד) שאיש זה גם הוא בדין רודף הוא, ואף שאין מתכוין, כמ"ש בההיא חמרא וכו', ואף שאינו רק גרמא כמו במסור שאף ע"י ממון קל כמו תיבנא, ואף שאינו רק חששא כמו במסור וכו', ועי' סי' תכה ס"א בהג"ה וס"ב. ע"כ. וכוונתו לנאמר בסי' תכה על דין רודף את חבירו להרגו, והזהירוהו, והרי הוא רודף אחריו, אפילו היה הרודף קטן, הרי כל ישראל מצווים להצילו באבר מאברי הרודף, ואם אינם יכולים לכוין ולא להצילו אלא א"כ יהרגו לרודף, הרי אלו הורגים אותו אף על פי שעדיין לא הרגו.

נמצינו למידים, שיש דין של רודף להורגו, שיש להזהירו, ואם ממשיך מצווה להציל גם באמצעות פגיעה באיבריו ואם אם אפשר גם בהריגתו, ואפילו שלא הרג. ויש דין של מסכן את הציבור שדינו כרודף שמותר למוסרו למלכות, ולדברי הגר"א זה אף אם זה בגרמא ולא בכוונה, ואף אם זה על עניני ממון, ואף אם זה רק חששא. והוכיח את דבריו מהגרמא בב"ק (דף ק"ו ע"ב) לגבי מי שהעלה חמור לספינה וסיכן את הנוסעים דחשיב בעליו כרודף, אף שוודאי לא התכוין לכך, יעו"ש.

הנה אם כן הלכה למעשה לאחר שיותר מארבע מליון איש חלו בעולם כולו, ורבות אנשים מתו בעולם כאשר הממוצע העולמי עומד על 0.07% תמותה של החולים בנגיף זה [ובארצינו הקדושה ראינו ניסים ונפלאות כאשר המרחק הוא גדול שאחוז התמותה עומד על שיעור של 0.016%]. ואין אחד מהם שנדבק במחלה ללא שהוא נדבק מן הזולת, וכבר בדקו הרופאים ופרסמו צורות שונות של הדבקה ואפילו על משטחים ועוד שהזולת נוגע בהם ועוד כיו"ב. נמצינו למדים שוודאי כל מי שחולה במחלה או אף יש חשש שהוא חולה במחלה, חייב להרחיק את

חולה בנגיף, שלא שמר על ההוראות | כתר מלוכה

עצמו ולקיים את הנאמר על הצרעת שהיא מחלה מדבקת 'בדד ישב מחוץ למחנה' [אין הכוונה בדד לחלוטין שהרי עם שאר מצורעים שרי לו לישב, ראה בארוכה מה שהביא בזה בספר תורת יעקב (סופר) על התורה בריש פרשת תזריע], ועוד צריך להודיע על כך ברבים להזהירם כדכתיב 'שמא שמא יקרא', ואם לא עושה כאן חובה להזהירו ולגרשו לביתו, ואם לא עושה כן פשוט שמותר למוסרו לרשויות כדי שלא יזיק לרבים. וכבר שנינו כעין זה במדרש ויקרא רבה (וילנא, מצורע פרשה טז סימן א) ד"א זאת תהיה תורת המצורע הה"ד (איוב כ) אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע שיאו לרומא לעב לעננא כגללו לנצח יאבד מה גללים הללו מזוהמין אף הוא מזוהם וכו', רבי יוחנן ורשב"ל ר"י אומר אסור לילך במזרחו של מצורע ארבע אמות, ור"ש אמר אפי' מאה אמה, ולא פליגי מאן דאמר ד' אמות בשעה שאין הרוח יוצא ומאן דאמר ק' אמה בשעה שהרוח יוצא, רבי מאיר לא אכיל ביצי מן מבואה דמצורע, ר' אמי ור' אסי לא הוו עיילי למבואות של מצורע, **ריש לקיש כד הוה חמי חד מנהון במדינתא מרגם להון באבניא אמר לו פוק לאתרך לא תזהום ברייתא וכו'.** וכבר כתב בספר חסידים (סימן תרעג) על הפסוק 'לפני עור לא תתן מכשול' שלא ירחץ אדם שהוא מוכה שחין עם יהודי אחר שנאמר 'ואהבת לרעך כמוך' וכתב 'ולא תעמוד על דם רעך'.

ועל כגון דא נאמרו דברי רבינו הרמב"ם בהל' רוצח (פ"א ה"ד, והל' יד ואלף) 'אחד הגג ואחד כל דבר שיש בו סכנה וראוי שיכשל בו אדם וימות כגון שהיתה לו באר או בור בחצירו בין שיש בהן מים בין שאין בהן מים, חייב לעשות להן חוליה גבוהה עשרה טפחים או לעשות לה כסוי כדי שלא יפול בה אדם וימות. **וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה שנאמר, השמר לך ושמור נפשך, ואם לא הסיר, והניח המכשולות המביאין לידי סכנה, ביטל מצות עשה ועבר על לא תשים דמים.** כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך, וכן הרואה את חברו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להצילו ולא הציל, או ששמע גוים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח ולא גלה אוזן חברו והודיעו, או שידע בגוי או באנס שהוא קובל על חברו ויכול לפייסו בגלל חברו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו, וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על לא תעמוד על דם רעך. הרואה רודף אחר חברו להרגו או אחר ערוה לבעולה ויכול להציל ולא הציל, הרי זה ביטל מצות עשה שהיא וקצותה את כפה ועבר על ג' שני לאוין על לא תחוס עינך ועל לא תעמוד על דם רעך. אף על פי שאין לוקין על לאוין אלו מפני שאין בהן מעשה חמורים הם שכל המאבד נפש אחת מישראל כאילו אבד כל העולם כולו וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים כל העולם כולו.

הרי שמחוייב האדם לשמור נפשו ולהסיר המכשולות, ואם לא עובר על איסורים חמורים, ואם אדם אחר רואהו, ולא מציל את האנשים מהאיש הזה, עובר הוא על איסורים אלו. וכבר כתב בזה הגאון בעל חמדת צבי (חלק שלישי ס" לא) ומנה שם את החיוב להודיע על מי שיש לו מחלה מדבקת שאינו שומר עצמו מלהדביק אחרים ומנה שם האיסורים בדבר זה, וסיכם דבריו: א. בין רופא בין כל אדם היודע שפלוני עושה מעשים שיש בהם ספק נפשות או שיש לו מחלה שצ"י כך מסכן חיי אדם ואפילו חיי עצמו של אותו חולה, מחייבים להודיע זאת למשטרה. ואם לא עושים כן הרי עוברים על לא לעמוד על דם רעך, על לא לשים דמים, על ואם לא יגיד ונשא עונו. וכן ג' מצוות עשה ואהבת לרעך, השמר לך ושמור נפשך, ולגבי עצמו ועשית מעקה. ב. אפילו אם אין כאן סכנת נפשות ואפילו לגבי הפסד ממון לפי השאלות וגם לפי ספר חסידים שייך הלאו דלא לעמוד על דם רעך וגם אם לא יגיד. ג. האדם בעצמו מחוייב לגלות שיש לו מחלה מדבקת וכדומה, שלא יגרום מחלה ונזק לאחרים ואם לא גילה הוא עובר על כל הנ"ל. יעו"ש [ובתו"ד הביא שם מהצ"ח שגם רופא מחוייב להודיע זאת ואינו עובר על שבעות הרופא. וכ"כ מרן הגרע"י זצ"ל בשו"ת יחזקאל דעת (ח"ד סי' ס) שרופא הגם שהוא מזוהר על חוק הסודיות הרפואית, באופן שידוע על מי שרוצה להוציא רשיון נהיגה והוא חולה במחלה שיכולה לסכן את אותו ואת הסביבה במצב כזה מצוה עליו להודיע למשרד הרישוי, ואין בזה שום חשש איסור כלל וכלל.

הרי לך חומרת האיש החולה, ואפילו בספק ובחשש, איש כזה יש עליו דין רודף, וחובה להזהירו ולהתרות בו, ואם לא ישמע, חובה למוסרו לרשויות שיעצרוהו ולא יסכן את עצמו או את סביבתו.

אולם זאת עלינו לדון, אם חולה זה כגון הנגוע בנגיף הנמצא בזמנינו העובר מאיש לזולתו בנגיעה או דיבור, או כל שאר נזולי הגוף, ובקירבה לכל אדם וכו', אם אותו איש יצא תוך כדי סיכון אנשים והתערבב עם, ושוב אחד מהם נחלה האם יכול הוא לתבוע את החולה הזה, על נזקיו, הוצאות הריפוי שלו, על ביטולו ממלאכתו כל ימי מחלתו? וכן כיו"ב לגבי חברת התעופה בה נסע חולה שידע שהוא חולה ולא הודיע, ומחמת זה נאלצה החברה לנקות ולחטא את המטוס תוך השבתתו לכמה שעות, אם יכולה לתבוע נזקים אלו מחולה זה.

הנה אדם שהזיק אדם חייב בחמשה תשלומים, נזק, צער, ריפוי, שבת ובושת. ומאידך אדם שהזיק ממון או להיפך חייב רק נזק. רבים הם דיני נזקי אדם, אולם ניגע בשנים מהם, האחד בו יש לדון האם נידון דיון חשיב כמזיק בידים, או גרמא ואז יהיה פטור מדיני אדם ככל גרמא בניזקין. ועוד גם אם חייבים, האם שייך בזמן הזה לתבוע חמשה תשלומים אלו.

בסוגיית גרמא, לכאורה יש סברא לומר שאין כאן פעולה ישירה אלא גרמא, שהרי ידוע לכל שהמחלה עוברת דרך האויר, כאשר החולה מתעטש או משתעל או מדבר וכיו"ב ומעביר לזולתו, ואף נשאר באויר לכמה שניות, והעובר מקבל זאת דרך אחד מנקביו אל מערכת הנשימה והוא ל"ע נחלה מכך [ולעיתים נדירות יותר הדבקה דרך מגע על משטחים שהשאיר עליהם החולה שאריות]. הנה אם כן יש לומר שיש כאן גרמא של האיש החולה, שהוא הוציא לבחוז את הנגיף, והאחר קיבל זאת אליו, בסיוע האויר והרוח וכו', ואם כן שומה עלינו לפוטרו מכל חוב בידי אדם. וכבר שנינו כע"ז בכמה מקומות בהלכה, ראה כדוגמא את סוגיית שיסוי כלב באדם שפטור מדיני אדם, וחייב בדיני שמים, וכמבואר בגמ' בב"ק (דכ"ג ע"ב) וברש"י שם שהוא פטור משום גרמא. וכ"פ הרמב"ם בהל' נזקי ממון בפ"ב ה"ט [וראה עוד בפ"י ה"ח, וראה ברה"מ שם ובאבן האזל, מש"כ ע"ד. ומשי"כ בביאור הלכה למשה על הרמ" שם ודוק בכ"ז], וכך נפסק בשו"ע (חור"מ סי' שצ"א סעי' א) לגבי משסה הכלב בחבירו, שפטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים. ומבאר הסמ"ע (ס"ק א) שהטעם משום דהוי גרמא בנזקין ופטור. ולהלכה קיי"ל כחכמים שם שאפילו האדם השיך [לא רק שיסה] נחש בחבירו פטור מדיני אדם, כי הנחש הוציא בסוף מעצמו הארס, וכן פסק ברמב"ם שם. ועוד מצאנו דוגמא כע"ז בנותן סם המות לפני בהמת חבירו, גם שם קיי"ל בגמ' (ביק דמ"ז ע"ב) דפטור מדיני אדם וחייב בידי שמים. וכ"פ הרמב"ם (בהל' נזקי ממון פ"ד ה"ב) וז"ל: 'הפורץ גדר לפני בהמת חבירו ויצאת והזיקה, אם היה גדר חזק ובריא חייב, ואם היה כותל רעוע פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, וכן הנותן סם המות לפני בהמת חבירו פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים'. והאי דינא דפורץ גדר, מקורו בגמ' בריש הכונס (דנ"ה ע"ב), תניא, אמר ר' יהושע, ארבעה דברים, העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואלו הן, הפורץ גדר בפני בהמת חבירו, והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה, והשוכר עדי שקר להעיד, והיועד עדות לחבירו ואינו מעיד לו. ומבאר רש"י דהוא מחמת דגרמא בנזקין ופטור. וברש"י ובתוס' שם (בד"ה אילימא) על המשך דברי הגמ' שאי בכותל בריא חייב גם בדיני אדם, כתבו דאכותל קאיירי, ולא על הבהמה דבכל גוונא פטור דהוה גרמא בנזקין. אמנם כידוע דעת הרמב"ם שחייב גם על נזקי הבהמה כשיצאה והזיקה, ובתשובה שכתב לחכמי לונלי והב"ד במגדל עוז על הרמב"ם, כתב להשיב מה החילוק בין זה לבין הוציאה ליסטים, ובדבריו כתב להכריח דע"כ אבהמה קאי ועל ההיזק שהזיקה דא"א לומר על הכותל דא"כ למה קתני בפני בהמת חבירו, ועוד דלמה פטור בכותל רעוע ליחייב בדמי רעוע, ואם נימא דרעוע כ"כ דמצוה לסתור אמאי חייב בדיני שמים, אלא ע"כ אבהמה ועל הנזק שהזיקה מדקתני לה אמתני', והא דקשה מהוציאה ליסטים דדוקא הכישה אבל פרצו הדלת פטורים, היינו משום דליסטים אין מכוונים אלא לגנוב הבהמה ואין מכוונים לפרוץ הדלת שתצא ותזיק אבל הפורץ גדר מכיון שתצא ותזיק ולכן חייב כדין כל מזיק. ובאריכות מרובה על שיטת הרמב"ם ראה באבן האזל על הרמב"ם שם, וראה בהלכה למשה שהאריך מאד בביאור השיטות השונות בסוגי זו. ובאבן האזל שם הביא מדברי ביאור הגר"א (חור"מ סי' שצ"א) שכתב שהרמב"ם מחייב משום דינא דגרמי והרמב"ם לשיטתו דינא דמחלק בין גרמי לגרמא [וכמבואר ברמב"ן בדיני גרמי, והב"ד בש"ך סי' תיח ס"ק ד, יעו"ש] ורק דסובר דדינא דגרמי אינו חייב אלא במכוין להזיק וכו' יעו"ש. והוסיף באבן האזל שם והקשה שלפ"ז שלדעת הרמב"ם הכא יהיה חייב יש להקשות מה נחלק בין דין זה של פורץ גדר בפני בהמת חבירו מדין המשסה כלבו של חבירו ומנותן סם המות לפני בהמת חבירו דפטור, וכתב לחלק, שנראה דכיון דהכלב לא היה נעול רק שגרם במה ששיסהו א"כ אינו ברור ההיזק משני טעמים חדא דינא ברור שישתסה במה שמשסה אותו, ועוד דאפשר היה נושכו גם בלא ההשסה ע"כ לא דמי לפורץ גדר דאף דגם שם לא ברי היזקא אבל לפחות בלא הפרצה לא היה להבהמה באפשר להזיק, ונותן סם המות לפני בהמת חבירו מבואר בגמ' בדף מ"ז דסם המות לא עבירה דאכלה, ולרב דפסקינן כותיה גם בשאר פירות דעבידא דאכלה פטור משום בור משום דהו"ל שלא תאכל וא"כ פטור מטעם זה גם משום גרמי ועיין בתוס' שם. [וראה מש"כ לבאר לשונו של הרמב"ם בתשובה לחכמי לונלי, שכתב שפורץ גדר חבירו אין כונתו לגנוב ולא נתכוין אלא שתצא הבהמה ותזיק ויתחייבו הבעלים בנזקה. ראה ביאורו שם, וסיים שמדרי הרמב"ם הללו רואים שגם מחשבה כזו חשיבא מתכוין להזיק, יעו"ש]. ולהלכה ראה בטור בסי' שצ"א ובבית יוסף בסו"ד כתב שם שכיון שהרמב"ם יחיד בזה לא קיי"ל כדבריו. וראה בנו"כ, וראה עוד בשו"ע סי' שצ"א סעי' ד ובנו"כ שם. ובדיני גרמא בנזקין ראה באריכות מרובה בשו"ע סי' שפו, ובאריכות גדולה בש"ך בריש הסימן שם העמיד כללים גדולים בהאי דינא. ועוד ראה שם בש"ך ס"ק ג, על דברי הרמ"א שכתב כמה מקרים וכתב שהם פטורים שכולם הם גרמא בנזקין, הוסיף הש"ך: 'וכן משסה כלב בחבירו סי' שצ"ה ופורץ גדר לפני בהמתו סי' שצ"ו ס"ד והשולח את הבער'

חולה בנגיף, שלא שמר על ההוראות | כתר מלוכה

ביד חש"ו סי' תי"ח ס"ז וליבה וליבתו הרוח שם סעיף ט' וכופף קומתו/ קמתו/ של חבריו לפני הדליקה שם סעיף י"א ותקע באזנו סי' ת"ך סכ"ח וכה"ג כולם גרמא נינהו ופטורין, עוד איתא בטור ופוסקים הנותן סם המות לפני בהמת חבריו פטור מדיני אדם דלא הוי אלא גרמא וכ"כ הרמב"ם רפ"ד מהל' נזקי ממון ותימה שלא כתבו המחבר בשום מקום, ובש"ס פרק הפרה (דף מ"ט ע"ב) איתא דל"מ אכלה סם המות אלא אפילו אכלה עשב מאכל בהמה שהיא סם המות לה פטור ונראה דה"ה כשעירב סם המות במאכל הראוי לה פטור.

הנה מוכרח מכל הנ"ל שגם אם בוודאות נגרם נזק על ידי מעשה אדם, מכל מקום הוא עדיין פטור כל שהוא לא הגורם הישיר והבלעדי, כלומר אף אם הוא פרץ את הגדר, או שהוא נתן סם המות ואפילו אם עירב במאכל הראוי לה, או שהוא שיסה את הכלב או אפילו שהוא השיך את הנחש, מכל מקום הוא פטור מדיני אדם. ולפי זה צריך לומר גם בנידון"ד הגם שהוא הוציא רוח מזיקה מפיו מכל מקום, היא הלכה או האדם האחר בא אליה, ואז נכנסה אל פיו וממילא יש לומר דהוי כד"ן גרמא ויהיה פטור מדיני אדם.

ובשלמא אם היה אוזחו את האדם ונושף לתוף פיו או עליו לחללי פניו, יש לומר דהוי מזיק בידים, אולם בלא"ה צריך לפוטרו מדין גרמא. וכבר כתב כע"ז להלכה מרן השו"ע לגבי תשלומי שבת (ח"מ סי' תכ סעי' יא) בהאי לישנא: הכניסו בחדר וסגר הדלת עליו ובטלו ממלאכתו, אינו נותן לו אלא שבת בלבד. אבל אם היה כבר בחדר וסגר עליו מלצאת, הוי גרמא בנזקין ופטור מדיני אדם. ומקור הדברים הם דברי הרא"ש (ב"ק פ"ח סי' ג, דפ"ה ע"ב) שבת דהדקיה באדרונא ובטלו ממלאכתו נותן לו דמי שבתו. ומסתברא דמייירי שהכניסו לחדר וסגרו בתוכו. אבל אם היה כבר בחדר וסגר עליו הפתח גרמא בנזקין הוי כמו פורץ גדר בפני בהמת חבריו ויצאה ונאבדה דאמרינן לעיל ב'פ' הכונס (דף נה ב) דפטור מדיני אדם. ומה לי פורץ גדר ונאבדה ומה לי גודר בפניה ומתה ברעב. וכה"ג כתבו התוס' בפרק אלו הן הנשרפין (דף ע"א) גבי כפתו במקום שסוף חמה לבוא או סוף צינה לבוא דפטור שאם הביאו ממקום אחר וכפתו שם חייב. ע"כ. ולפי כל האמור ה"ה בענינו שיש לפוטרו מתשלומים.

ועוד היה מקום להעיר דהכא הוי היזק שאינו ניכר, שהרי קיי"ל בחו"מ סי' שפ"ה סעי' א, שהמזיק את חבריו בהיזק שאינו ניכר כגון שניסק את יינו, פטור מן התורה, ומדרבנן חייבוהו כל שזה היה במזיד. אולם בשוגג וק"ו באונס פטור שלא קנסו אלא את המזיד, וראה בטור בסי' זה, ובבית יוסף שם, ובנו"כ על השו"ע כאן שיש מן הראשונים דס"ל שאין הדין כן בכל היזק שאינו ניכר אלא במטמא, מדמע ומנסך, יעו"ש. ולפי"ז יש לתלות גם הדין כאן בהאי דינא של היזק שאינו ניכר. ואף אם חייב לצאת ידי שמים או רק שעונשו מן השמים ראה במקור הדין בגמרא בגיטין (ד"ב ע"א), וראה מה שדנו בזה הפוסקים, יעו"ש בשו"ת כתב סופר (ח"מ סי' כד) ובשו"ת חכם צבי (נוספות סי' י). ובאמת ראיתי בספר אורות המשפט לגר"צ אושינסקי במיה"ד ירושלים כתב שם (עמ' ל) לגבי קידושי בעל החולה במחלה מדבקת המועברת על ידי תשמיש, ופתח בזה שמצינו דוגמא לאיסור חבלה או נזק שאינו ניכר חיצונית כדוגמת הדבקה במחלה מדבקת שאין הנזק ניכר בגופו של הנזוק וכו' וסיים בזה שאדם המעביר מחלה מדבקת לאחר וב"ש לאשתו שמעביר לה ישירות את המחלה גרע טפי מהנותן סם המוות לפני בהמה והוי ממש מזיק ישיר ואיסורו ברור. ועוד ראיתי לגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א בשו"ת ווי העמודים (גליון 79 עמ' עד) שכתב 'ואולי נחשב להיזק שאינו ניכר, וצ"ע'. ובאמת שלא כל כך הבנתי את הצד להחשיב זאת אינו ניכר, והרי אינו דומה, למטמא או מדמע או מנסך, או שהניח מתחת למיטה ופגם ברו"ר, או איסורים שנחמתם נאסר אוכל או כלי, שבכל אלו אין שינוי במוצר אלא מחמת ענינים הלכתיים, איך אפשר להשוות למצב דנן, בו אדם נהיה חולה, ומחלתו ניכרת לעין כל, וכל זה נגרם מהמחלה שהכניס בו החולה, איך אפשר לקרוא לזה היזק שאינו ניכר? ואף שצורת ההיזק איננה ניכרת, שהרי חיידיקים הם שעברו ממקום למקום על ידי החולה, הנה זה ודאי אינו צד להחשיבו כהיזק שאינו ניכר. ואף שזה ניכר רק אחרי כמה שעות או עד יומיים כמו שמפרסמים המומחים, עם כל זאת ברור דחשיב ניכר מכעת, דלא גרע ממאכל או סם לפני בהמה, באופן שהוא חייב, שלא אמרינן דחשיב היזק שאינו ניכר, אף שהתוצאה היא לאחר כמה שעות [ושו"ר בשו"ת אורחותך למדני, ראה להלן שהבאתי מדבריו, שכתב כן].

ושוטטתי מעט בדברי הפוסקים וראיתי בדברי הגר"י זילברשטיין בספרו חשוקי חמד עמ"ס ב"ק דנ"ו ע"ב בסוגיית המעמיד בהמת חבריו, לדון על חולה חצבת שהתרו בו שזה מחלה מדבקת ולא שמע אל המזהירים, ויצא ורקד בחתונות, והסתובב בבתי כנסת, והדביק אנשים רבים ולא יכלו לצאת מבתיהם, אם יכולים לתובעו. ולגבי החיוב על הנזקים ראה להלן שהבאנו את דבריו, אולם לענינו כתב 'ונראה דהוי היזק הניכר, שהרי לאחר כמה שעות ניכר מיד שהוא חולה וחומו עולה, ויש גם סימנים בגופו והרי זה היזק הניכר'. וכן ראיתי למעלת ידידנו הגר"א פרץ שליט"א שכתב בספרו חוקת המשפט (פרק י סעי' נט-ס) שחולה במחלה מדבקת אסור להסתובב בין הבריות כאשר נהגו להקפיד, ומש"כ לגבי חיובי תשלומים ראה מה שהבאנו מדבריו להלן, אולם לנידוננו כתב

ודע כי אין לטעון שמשום שלא ניכרים חיידקים אין זה מזיק כי מסתבר שכל מזיק ואפילו ע"י שם נחשב מזיק וראה בקהילות יעקב ב"ק סי' מד. עכ"ד. ועיינתי בדברי הקה"י שציין שם, והם שם בסי' מה, ושם כתב על מי שמזיק אחרים או הורגם על ידי שם או כישוף או כל מיני ענינים סגוליים, דפליג על מ"ד שאינו חשיב כמזיק בידים, אלא אה"נ אם יוכח שהוא הגורם יהיה חייב בכל התשלומים, ושוב כתב לחלק בין שלשה סוגים, של ענינים סגוליים ועיו"ש. אמנם למעשה אין זה כ"כ מנידונינו, אבל עכ"פ נראה פשוט וברור, שהמזיק את חבריו במחלה מדבקת כגון החצבת, או הקורונה וכיו"ב, זו מחלה הניכרת ובודאי דינה כהיזק ניכר, וכך הוא פשוט, אמנם אכן אם הוזק לחפץ או מאכל, הוי דינו כהיזק שאינו ניכר ויבואר להלן.

ועל כן נותר בידינו מש"כ לעיל שיש לפטור מדין גרמא בנזקין דפטור. אולם שוב ראיתי ועיינתי שלכאורה קשה מאד לפטור בהאי דינא כדן גרמא, שהרי איש חולה שיוצא מביתו ויודע שכל הבל פה שיוצא מפיו הוא מדביק אנשים, הרי שבכל פתיחת פה, והוצאת הבל, הוא יורה חץ, שבהמשך מגיע אל האדם המקבל, וקשה מאד להגדיר זאת כגרמא, ויותר נכון לחייבו משום אש, ואשו משום חיציו שם נתחדש דין לחייב גם כשאין הנזק בגופו ממש. וכמבואר בשו"ע סי' תיח (סע"ו), אש שעברה והזיקה את האדם וחבלה בו, הרי המבעיר חייב בנזקו ובשבתו ובריפוי ובצער ובבשתו כאילו הזיקו בידו, שאע"פ שאשו ממונו הוא. הרי הוא כמו שהזיק בחציו, והוא שהיה האש ראוי להגיע שם למקום שהזיק בשעה שהדליק, אבל אם לא היה ראוי להגיע שם, כגון שהיה גדר ביניהם ונפל שלא מחמת האש, אפילו אם היה אפשר לו לגדרה, כבר כלו חציו ויש לו דין ממונו שהזיק אדם שאינו חייב אלא בנזק בלבד, ופטור מארבע דברים. והוא כדן המובא בשו"ע (שם סע"ט) בדן שאחד הביא את האור, ואחד הביא את העצים, וכו' ליבה וליבתו הרוח, חייב. ואמנם מצינו למרן השו"ע שכתב בהל' נזקי שכנים (סי' קנה סע"ד) מי שעשה גורן בתוך שלו, או קבע בית הכסא או מלאכה שיש בה אבק ועפר וכיוצא בהם, צריך להרחיק כדי שלא יגיע העפר או ריח בית הכסא או האבק לחבירו, כדי שלא יזיקו. אפילו היתה הרוח הוא שמסייע אותו בעת שעושה מלאכתו ומוליכה את העפר או נעורת הפשתן והמוץ וכיוצא בהן ומגיעתן לחבירו, הרי זה חייב להרחיק, כדי שלא יגיעו ולא יזיקו, ואפילו ע"י רוח מצוייה, שכל אלו כמי שהזיקו בחציו הן. ואף על פי שהוא חייב להרחיק כל כך, אם הוליכה הרוח המצויה המוץ והעפר והזיקה בהן, פטור מלשלם, שהרוח הוא שסייע אותו. ומאי שנא זמ"ז, ראה בש"ך על סי' תיח שם (ס"ד) ובנתיחה"מ כאן בסי' קנה (ס"ק יח) כתב יסוד דארבעה אבות נזיקין אינו חייב עליהן רק כשאפשר להחזיק ברשותו ובשמירה שלא יזיקו, דאז רחמנא חייביה בשמירה וכשלא שמרו חייבין בתשלומין, אבל הני דחשיב בפרק לא יחפור, הוא באופן דכשיתחייב לשלם ההיזק אין אפשרות לו לעשות תשמיש זה ברשותו כלל, ויתבטל תשמיש זה מרשותו כיון דאי אפשר כלל בעשיה ובשמירה, ובביטול רשות לא חייביה רחמנא. ולפי"ז לא קשה קושי תי"ח מסימן תי"ח, דכאן בסימן קנ"ה אי אפשר בשמירה כי אם בביטול רשות מתשמישין אלו, ולהניק אפשר להרחיק ולשמור עצמו שלא יזיק, לא חייביה רחמנא, דרחמנא לא חייביה רק בשמירה, משא"כ בהך דסימן תי"ח דחייב מטעם אש והוי מד' אבות נזיקין, ולא שייך שם ביטול רשות, ואפשר למזיק לשמור שלא יזיק, ולא לניזק, חייב כמו בכל ד' אבות נזיקין. אם כן במקרה דידן אפשר למזיק לשמור את עצמו, והניקז אין באפשרותו לידע מי מזיק להישמר באופן אטום לחלוטין. בכה"ג חייב.

ואמרת להשוות לעיקר הענין, למה שכתב ביבי"א (ח"ט חו"מ סי' ה) אודות ראובן שיש לו מכונית וביקש לנסוע בה לחיפה, ושכנו שמעון שאף הוא ביקש לנסוע לחיפה, ביקש מראובן שיקחנו עמו במכוניתו, ויעש כן, והנה באמצע הנסיעה חטפה תרדמה את הנהג ראובן, ואירעה תאונה קשה, ושמעון נפצע פצעים קשים, ואושפז בבית החולים כחודש ימים, והזמין רופאים מומחים לרפואתו, ועתה שהחלים, תבע את ראובן לשלם לו דמי ריפוי ושבתי, וראובן טוען שהיה אנוס בדבר ולא נתכוון להזיק, ואינו חייב לשלם לו כלום, היאך הדין נוטה בזה? ופתח בזה דמאחר ששני הצדדים ספרדים שקבלו עליהם הוראות מרן, הרי שפפשר לגבות ריפוי ושבתי גם בזמן הזה. ופתח בהאי דינא של אדם מועד לעולם, והגם שבאנוס גמור פטור, מכל מקום כאן הוברר שראובן הנהג לא ישן ככל הצורך בלילה שלפני הנסיעה, ולכן נרדם על ההגה, וגרם לתאונה, והו"ל תחלתו בפשיעה וסופו באנוס שחייב, ובכלל, אנוס שינה לא נחשב אנוס, וכו'. וכאן נחשב כקרוב לפשיעה, שמפני שלא ישן ככל הצורך בלילה, נאנס בשנתו ביום, וע"י כך גרם לתאונה, ולכל היותר כשהרגיש בעצמו שהוא עיף, היה לו להפסיק את נהיגתו במכונית, ולנוח איזה זמן, עד שיווכח בעצמו שהוא יכול כבר לנסוע מבלי חשש שתחטפנו שינה. והרי הנוסע עמו, אליו הוא נושא את נפשו, ואחריות הנהג גדולה בזה הרבה יותר משומר שכן, שהרי יכול היה הדבר להסתיים באסון ממש, וכשנרדם בשעת הנסיעה הוי כחובל בידים. ועוד הוסיף שאין לומר דהכא הוי גרמא בעלמא, כי המכונית נסעה מאליה והתנגשה, ולא ידיו עשו כל זאת, וקי"ל גרמא בניזקין פטור (ב"ב כג א), שהרי כתב הנימוקי יוסף (ב"ב דב"ק) גבי אשו משום חציו, וז"ל: ואי קשיא לך א"כ היכי שרינן להדליק הנרות בע"ש עם חשכה, והדלקתן הולכת ונגמרת בשבת, ואי אמרינן אשו משום חציו הרי הוא כאילו הדליק בשבת, הא לק"מ, שהחייב משום חציו

חולה בנגיף, שלא שמר על ההוראות | כתר מלכוכה

הוא כזורק חץ שבשעה שיצא החץ מתחת ידו, באותה שעה נעשה הכל ולא חשבינן המעשה למכאן ולהבא, דאי חשבינן ליה הכי הוה לן למפטריה דאנוס הוא שאין בידו להחזיר החץ, אלא ש"מ דלאו כמאן דהדליק השתא הוא אלא כמאן דאדליק מעיקרא בידים הוא, משעת פשיעה חשבינן ליה, וכן הדין לענין הדלקת נרות מע"ש, על מנת שיהיו דולקות בשבת, כמאן דאגמריה בידים בהווא עידנא דלית ביה איסור חשיב. ע"כ. וכן כאן משעה שהדליק את המנוע של המכונית ע"מ לנסוע בה, נחשב בידים הוא, ולא גרמא. והביא דברי החזון איש (מועד סי' לו), שכתב, שהחורש בשבת ע"י מכונה, אף שהאדם לוחץ לחיצה אחת, ותנועת הגלגל נמשכת מאליה, מ"מ כל החרישה נחשבת גירי דיליה, ומעשה ידיו הם, וכמ"ש הנימוקי יוסף בדיון אשו משום חציו. ע"ש. עכ"פ אין לומר שהעושה חבלה ע"י המכונית נחשב לגרמא, אלא כעושה בידים. ושלם ישלם המבעיר את הבערה. וחייב בשבת וריפוי.

ולכאורה הוא הדין הכא, מרגע שיצא ממקומו כשידע שהוא חולה, ויודע שהוא מדביק בהבל פה ושאר כל האופציות היוצאות מגופו, אין זה חשיב כגרמא, אלא כעושה בידים, ושלם ישלם המבעיר את האש. ואל תאמר שמה כיון שזה יוצא מהבל פיו אין זה חשיב ככוחו ממש, כיון דברור שכוחו הוא ממש, ואמרת להשוות כעין זה, הגם שאין צריך לזה, למש"כ הראש"ל מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א בספר שמע שלמה ח"ח (א"ח סי' ב ד"ה ואחר ובעוד כמה מקומות) לגבי איסור הרמקול בשבת, דכל מה שעושה שינוי בהבל פיו הוי כוחו ממש, יעו"ש. וכמובן שאין אני מביא דוגמא אלא מהביטוי ולא מההלכה שיש ענינים לחלק.

ואחר שכך היה פשוט ונלענ"ד שיש לחייב בכה"ג ואין בזה פטור של גרמא, שוטטתי בדברי הפוסקים, ומצאתי בחשוקי חמד עמ"ס ב"ק (דנ"ו ע"ב) שדן לגבי חולה חצבת שהלך למקום ציבורי והדביק אנשים, ובתחילה דן שלא עשה מעשה בגופו של הניזוק, והמשיך בסוגיא של מעמיד בהמת חבירו, והביא דברי הרשב"א שחייב משום אדם המזיק, והסביר ע"פ החזו"א שבאדם המזיק חייב מדין אש, שאז התורה חידשה שאין צריך לעשות מעשה בגוף הניזוק, ולכן כתב שמי שיש לו מחלה מדבקת הוי כמעמיד בהמת חבירו על קמת חבירו שהלכה ואכלה שחייב, שהעיקר להלכה כדעת הרשב"א שחייב משום אדם המזיק, שהרי כך פסק השו"ע (סי' שצ"ג ס"ג) המעמיד בהמת חבירו על גבי קמת חבירו, המעמיד חייב לשלם מה שהזיקה. וכן אם הכישה (פי' הכה אותה) עד שהלכה לקמת חבירו והזיקה, זה שהכישה חייב. והוסיף הרמ"א, שאפילו הפירות ברשות הרבים, דהוי כמזיק בידים וצ"ע שהמקור הוא מדברי הבית יוסף בשם הרשב"א. [ועוד כתב בחשוקי חמד שם כתב דהוי היזק הניכר, והבאנו דבריו לעיל. ומ"מ סיים שיש לוודא שודאי נדבק ממנו, יעו"ש].

וראיתי למעלת ידידנו הגר"א פרץ שליט"א שכתב בספרו חוקת המשפט (פרק י סעי' נט-ס) שחולה במחלה מדבקת אסור להסתובב בין הבריות כאשר נהגו להקפיד, וכתב בהערה שם שהטעם משום היותו מזיק בגרמא שהרי לא ברי היזיקא כי אין זה ברור שידבקו ממנו בנ"א ויחלו, ולו יצויר שברי היזיקא וההיזק יהיה ע"י החולה לבדו ולא ע"י הנדבק יהא חייב לשלם נזקו. ובסעיף ס כתב, מי שהסתובב בין הבריות והדביק בני אדם חייב לשלם לצאת ידי שמים. ובהערה ביאר שזה כדין גרמא וראה בש"ך סי' שפ"ו סעי' כ"ג ודע כי אין לטעון שמשום שלא ניכרים החיידקים אין זה מזיק כי מסתבר שכל מזיק ואפילו ע"י שם נחשב מזיק וראה בקהילות יעקב ב"ק סי' מד. עכ"ד. ומש"כ דהוי גרמא, ראה להלן שלענ"ד אין זה גרמא, ומכ"מ לענינו גם דעתו שאין זה חשיב כהיזק שאינו ניכר. ועיינתי בדברי הקה"י שציין שם, והם שם בס"י מה, ושם כתב על מי שמזיק אחרים או הורגם על ידי שם או כישוף או כל מיני ענינים סגוליים, דפליג על מ"ד שאינו חשיב כמזיק בידים, אלא אה"נ אם יוכח שהוא הגורם יהיה חייב בכל התשלומים, ושוב כתב לחלק בין שלשה סוגים, של ענינים סגוליים יעו"ש. אמנם מש"כ שהכא איירי בגרמא, כתבתי לעיל שלענ"ד באם המחלה היא בהדבקה ישירה מאדם לאדם, צריך לומר דלא הוי גרמא, אלא הוי חיצוי של האדם וזה אדם המזיק וחייב. כנלענ"ד.

והנה אחר שבייררנו שאין זה חשיב כגרמא, אלא דינו כאדם המזיק, מחמת שאשו משום חיצוי, והם אלו שפגעו באיש ועשאוהו לחולה, ולפי"ז יש לדעת דהגם דקיי"ל שאדם הפוגע באדם חייב בתשלום של חמשה דברים, מכל מקום בזמנינו כבר פסק מרן השו"ע (ח"מ סי' א סעי' ב) שאדם שחבל בחבירו, אין מגבים דיינים שאינם סמוכים בארץ ישראל, נזק, צער ופגם ובושת וכופר, אבל שבת וריפוי מגבים. והרמ"א כתב שי"א (הוא הרא"ש) שאף ריפוי ושבת אין דנין. וסיים הרמ"א, ולא ראיתי נוהגין לדקדק בזה, רק כופין החובל לפייס הנחבל ולקנסו כפי הנראה להם וכמו שיתבאר בסמוך סעיף ה. כלומר לדעת הרמ"א כמ"ש"כ כאן ולהלן בסעי' ה (וכ"כ הסמ"ע כאן), שאין כופין על השבת והריפוי על פי השומא רק כופין אותו לפייסו. וכך הוא לשון השו"ע בסעי' ה: אעפ"י שדיינים שאינם סמוכים בא"י אינן מגבין קנסות, מנדין אותו, עד שיפייס לבעל דינו, וכיון שיתן לו שיעור הראוי לו, מתירין לו (בין נתפייס בעל דינו בין לא נתפייס). וכן אם תפס הניזק שיעור מה שראוי לו ליטול, אין מוציאין מידו. כלומר לדעת

השו"ע מעבר לכך שכופים על פי שומא שבת וריפוי, גם על שאר הקנסות שאין דנים היום כגון נזק, צער ובושת, על האדם המזיק לפייס את בעל דינו שיתן את השיעור הראוי לו.

ושוב ראיתי לגאון רבי יעקב ריישר מגדולי הרבנים בפראג ועוד מקומות באירופה בעל המנחת יעקב על ספר תו"ח לרמ"א, שכתב בספרו שבות יעקב (ח"א סי' קעט) לדון אודות ראובן שתבע לשמעון שהכה אותו ופצע בו והביא עדים שהעידו שראו שהכה אותו ושמעון משיב שלכך הכה אותו לפי שראובן קרא אותו גנב ומחמת חימום לבבו הכה אותו כי יש בוטה כמדרקת חרב וראובן משיב אמת שקראתי אותו גנב ורוצה להראות עדים שגנב. ובתשובתו דן בזה מכמה פנים, ובתו"ד, כתב שלמעשה שיש לגבות עדות גם בזמן הזה, לדעת הרמב"ם והשו"ע שמגבין, והוסיף 'ובאמת בטעם הרמב"ם דגובין שבת וריפוי כבר האריכו כמבואר בלחם משנה ובני שמואל וגידולי תרומה דף שמ"א שהשיגו על הב"י ובספרי ישועות יעקב כתבתי דנ"ל דעיקר הטעם דהרמב"ם דאע"ג דנזקי אדם באד' אין דנין בזה"מ שבת וריפוי דבא לאח' מכאן ע"י גרמנו דהוי דיני דגרמי וכיון שדיני דגרמי דנין בזמן הזה גם זו בכלל ודנים, וכיון שדנים עליו ע"כ המנהג פשוט לגבות העדות. ובהמשך הוסיף על כלל עניני תשלום חמשת הדברים, וכיון שיש ענינים הנוגעים הל"מ, אביא תמצית דבריו, ועל מה ששאלת כיצד שמין החמשה דברים כי ראית חילוק דעות הפוסקים בזה, הנה א"צ שאלה לכאורה בזה דהא מבואר בשו"ע (כוונתו לדברי הרמ"א בסעי' ב, והשו"ע בסעי' ה) שכופין החובל לפייס הנחבל ולקנסו כפי הנראה להם, והביא מספרו ישועות יעקב לגבי חמשה תשלומים וביאר לגבי נזק שהעיקר כדעת הרמב"ם בפ"ב מהל' חובל ומזיק, ובשו"ע (סי' תכ סעי' יד) דכל שפשעה חייב בנזק אף שנתרפאת בשרו ונעשה צלקת, ובכל מקום, ודלא כמי שסובר שדווא במכה שעל הפנים. ולגבי צער, מבואר בשו"ע שהעיקר כדעת ר"י דאין גובין רק צער של שעת המכה ולא על צער הנמשך וכתב ליישב מה שתמה מן בבית יוסף על הטור. לגבי ריפוי הביא את דברי המהרש"ל (פ"ר החובל סי' מ) והסכים למחצית דבריו למה שכתב שהעיקר ליתן ליד ב"ד מה שאמדהו וב"ד ישכור לו רופא, אפי' אם יאמר המזיק אשלם לו דבר יום ביומו אין שומעין לו כי יאמר הניזק לא אטרח אותו להביאו כל יום ויום לב"ד. אולם מה שכתב שאין נותנין שכר הרופא ליד הניזק ממש זה ודאי נגד משמעות הש"ס וכל הפוסקים דנקטו והרפוי והשבת נותנין מיד ליד משמע לידו ממש. ואין לחוש שמא יתירשל וכו', וכמבואר שם. ולגבי שבת הכל לפי מה שרגיל לעשו' אומנות. והביא מדברי המהרש"ל (פ"ר החובל סי' יא) שאם אינו רגיל במלאכה מחמת עשירות או מחמת עצלות, אינו נותן לו כלל. ועוד הביא מדבריו שכתב דלא שיימין שום שבת אלא דמלאכה, אבל שבת שהיה יכול להסתחר ולהרוויח לא שיימין דמי יודע אם יצליח. וכתב דדבריו תמוהים דאם כן גבי מלאכה נמי נימא הכי כי אין עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות כדאי' בקדושין דף פ"ב. וכן הדבר מצוי שהעשירות יותר אצל הסוחרים מהבעלי מלאכות וכל לשון הפוסקים משמע דכל בעלי אומנות שמין השבת לפי מה שהוא דגם הסוחרים בכלל דלא כמהרש"ל שמחלק מסבירות הכרס הא לך עיקר הדינים.

הראית לדעת שלדעת השו"ע חייבין מן הדין לשלם שבת וריפוי, ונזק ושאר קנסות משלם ומפייס לניזק. ולדעת הרמ"א אין גובין מן הדין אולם כופין אותו לפייסו ולשלם לו כפי ראות עיני הדיינים. ויש לידע שאם המזיק הוא ספרדי לא יוכל לברוח ולומר קים לי כדעת החולקים על מרן שכן קי"ל להלכה שאין אומרים קים לי נגד מרן השו"ע וחיוב לשלם ככל הנפסק והנדרש ממנו. ואחר שישלם שבת וריפוי יוסיף לו עוד לרצותו על הנזק, וכמבואר בשו"ע הנז' בסעי' ה. וגם לדעת החולקים ראה עוד בשו"ע במש"כ הסמ"ע (ס"ק ה) ובנתי"מ (חידושים סק"ז) שאומדין כמה יתן עבור דמי רפואה וזהו הכל בכלל פיוס עי"ש. וראה עוד בפוסקים שאף שאין מגבין בבי"ד, מ"מ המזיק חייב חיוב גמור מן הדין ואם לא שילם גזלן הוא, אלא שהבי"ד אין כופין אותו בזה. אלא שודאי כל זה מותנה, שיכול הנדבק להוכיח שחולה זה הוא שהדביקו, ולא נדבק מלפני המפגש עם איש זה או אחרי המפגש עם איש זה, וזה פשוט.

והשתא בס"ד גדולה הזדמן לי לעי' בספר הגדול שו"ת אורחותיך למדני (ח"ב חו"מ סי' קנג), וראיתי שם שהלך בדרך שכתבנו בס"ד לעיל, שחולה במחלה מדבקת היוצא לחוץ וחבירו נדבק ממנו, וכתב שם שחייב משום אש, ודימה לחלק מהסוגיות שהבאנו לעיל והוסיף עליהם עוד כיד ה' הטובה עליו. ובהמשך דבריו, כתב דהוי היזק הניכר [כדכתיבנא לעיל בעניונית], ועוד כתב שנידו"ד אינו צריך כלל שיהיה ברי הזיקא, וכל מאי דאמרין דבעינן ברי הזיקא כגון סוגיית שיסוי הכלב והנחש [כמבואר לעיל] הוא רק שם בדיני גרמי וגרמא, אולם במזיק על ידי בור ואש, אין צריך כלל שיהיה ברי הזיקא, שהרי גם בשורף על ידי אש, והלכה לשדה אחר, חייב למרות שלא ברי הזיקא, שמא תכבה בדרך, או תלך למקום אחר, מכל מקום חייב. ולכן חייב כדין אש וכלשון הרמב"ם בפרק יד מהל' נזקי ממון (פ"ד הסי' י"ז) 'אש שעברה והזיקה את האדם וחבלה בו הרי המבעיר חייב בנזקו ובשבתו וברפוי ובצערו ובבשתו כאילו הזיקו בידו, שאע"פ שאש ממונו הוא הרי הוא כמי שהזיק בחציו'. ושוב כתב לדון אם חייב

חולה בנגיף, שלא שמר על ההוראות | כתר מלוכה

גם בבושת, והכריע שלדעת מרן חייב גם בבושת אף שאינו מתכוין לכך. אלא שסיכסם שכ"ז מעיקר הדין, אולם בזה"ז אין מגבין נזק, צער ובושת, ורק רפוי ושבט גובים, ולדעת הרמ"א אין גובין, אבל כופין את החובל לפייס. ע"כ עיקרי דבריו. ושתי על דבריו שהם בס"ד כמו שהעלינו לעיל.

אולם זאת יש לדון אם לא גרם לחולי לאיש, אלא גרם לבידודו, כלומר ביציאתו אל הרחוב, כאשר הוא יודע שהוא חולה, והוא גם יודע שכל מי שהוא יהיה בקירבתו יצטרך להכנס להסגר, ובפרט שיש היום איכון, והוא יודע מזה, ולמרות זאת יוצא לחוץ, ועקב קירבתו לאנשים, הם קיבלו הודעה ממשרד הבריאות על כך שהם חייבים להיכנס לבידוד לשבועיים ימים, אם כן לכאורה יכולים לתובעו על נזק זה, שהשבית אותם ממלאכתם? ונראה דבזה אין חייב לשלם לו שבת, שהרי למעשה מתברר שלא הזיק לו ולא הוציא עליו מהבל פיהו, ולכן למעשה הוא בריא ונשאר בריא עד סופו, אלא שמשך הבריאות מחייב כל מי שבא במגע עם חולה, להיסגר שבועיים ימים, אם כן אין זה אלא מעשה של גרמא, וקיי"ל שגרמא בניזקין פטור, והוא מה שפסק מרן בשו"ע (ס"ח חכ סעי' יא) 'הכניסו בחדר וסגר הדלת עליו ובטלו ממלאכתו, אינו נותן לו אלא שבת בלבד. אבל אם היה כבר בחדר וסגר עליו מלצאת, הוי גרמא בנזקין ופטור מדיני אדם'. ואף במעשה גרמי פטור אדם מלשלם שבת כמו שפטור בשאר דברים, שרק נזק חייב בגרמי ולא שאר תשלומים, ולא רק במעשה גרמא פטורו, וכמבואר בטור בשם הרמ"ה וראה בקצוה"ח (ס"ח שח ס"ק ב).

ועוד אמרתי שהוא הדין אם אותו חולה, גרם לחברת התעופה לחטא את המטוס מחמת שהותו ומגעו שם [שבתחילה חששו מאד במעבר במגע מה שלבסוף התברר כאפשרות נדירה יותר, ועיקר מעבר הנגיף הוא דרך חללי הגוף], וכן אם נכנס למסעדה ומחמת זה גרם להם נזק של סגירה, או צורך בחיטוי, או זריקת האוכל מחמת שלא נגע בו, כל זה פעולת גרמא, ואין אפשרות לתבוע בדיני אדם. ועוד שהוא הזיק שאינו ניכר, שהנגיף אינו ניכר על המשטח, והולך הוא מאליו, ואינו משנה את המשטח כמו שמשנה את החולה וכמ"ש לעיל. ולכן ככל דיני גרמא, יהיה פטור בדיני אדם ויהיה חייב בדיני שמים. ועל כן צריך הדיין להודיע בנחת תוכחת מוסר שיצא ידי חובתו לשמים, ואם קיבל מוטב ואם לאו, יאמר הדיין לפני שני בעלי הדין להכריז על החייב בדיני שמים (לשון המהר"מ מינץ ס"ח קא).

אמנם לו יצויר שחולה היודע שהוא חולה, ועם כל זאת אכל מתוך סיר אוכל או טעם ממני אוכל המוצגים לראווה וכיו"ב, ומחמת זה זרקו את כל האוכל, הרי שכאמור לעיל כל מעשיו של איש זה חשיבי כנזק, כי ידע ויצא למרות ההתראות הרופאים כפי שפורסמו ברבים, הרי שזה מוזק בידים ואין להחשיבו כגרמא, אולם עדיין היזיקו חשיב שאינו ניכר, כי הרי אין ניכר הנגיף בתוך סיר האוכל, ובכה"ג דינו כמו שהבאנו לעיל (בד"ה ועוד היה מקום) את פסק מרן השו"ע (ס"ח שפה סעי' א) שהמוזק את חברו בהיזק שאינו ניכר פטור מן התורה, ומדרבנן חייבוהו כל שזה היה במזיד. אולם בשוגג וק"ו באונס פטור שלא קנסו אלא את המזיד. והבאנו שם שיש חולקים הסוברים שאין זה בכל היזק שאינו ניכר. ומכל מקום כל שהוא ספרדי ודאי שאינו יכול לומר קם לי גג מרן בה, ויהיה חייב לשלם הנזק לבעל הסיר, ואפשר להוציא זאת ממנו. ואם לאו ימליצו לו בית הדין שראוי שהוא ישלם, אולם יכול הוא לומר קים לי כדעת החולקים. אולם אם תפס הנזק תפיסה, יכול להשאירה אצלו גם לדעת החולקים. [ושו"ר בספר הנפלא משפטי התורה לפי סדר מס' בב"ק ס"ג, שכתב כעין זה לגבי בחור במחלה מדבקת שאכל מהסיר של הישיבה, וזרקו הסיר, ונאלצו לקנות אוכל חדש, שכתב לחייב את בחור בנזק כיון שמעשיו הם מזיד וחייב בהיזק גם אם לא ניכר, אלא שכתב שאי אפשר להוציא ממנו מחשש לדיעות החולקות, אולם כל זה לא אהני לן בני ספרד, וכאמור. ועוד כתב שגם אם הבחור מודה מעצמו, אינו חשיב כמודה בקנס שהוא פטור, יעוי"ש בדבריו הנפלאים. ועוד כתב שעל הקנייה החדשה שהישיבה עשתה יהיה פטור מחמת דגרמא בנזקין פטור, יעוי"ש].

הרה"ג
משה יהודה לנדא
שליט"א

מרבני המכון

לרגל הגליון ה - 150

מאמר זה נכתב לכבוד הגליון ה- 150 של תנובות שדה. כל גליון הוא נדבך חשוב להעמדת תורת ארץ ישראל, תורת סדר זרעים, תורת כשרות המאכלים, ושאר ענייני הרוח וההלכה למעשה. גליון החותם שלוש יובלות של גליונות משובחים מושקעים ואיכותיים מאד הינו אבן דרך לפרויקט תנובות שדה בפרט, ולמארג ולמפעל הכביר בכלל, שהוא המכון למצוות התלויות בארץ שיסד והקים מורינו ורבינו ראש המכון היקר הרב הגאון רבי שניאור זלמן רוח שליט"א.

אין סוף של יגיעה ומחשבה בכל פרט ופרט בכל אגפי המכון שהשקיע ומשקיע מו"ר שליט"א, כאשר כל המטרה היא אך ורק להוסיף ולזכות את עם ישראל בכשרות מהודרת על המאכלים למיניהם, בריבוי לימוד התורה, ובהאדרת כבוד התורה ולומדיה בכלל ובפרט, והכל מתוך כבוד הבריות באופן המופלא ביותר.

המאמר שלפנינו העוסק בהגדרת המושג שכחה בתורה במצוות ובאיסורים, דן גם באיסור שלא לשכוח את מעמד הר סיני, שהיא מצות לא תעשה השניה שהרמב"ן בהשגותיו השיג על הרמב"ם מדוע לא מנאו בספר המצוות. ובמגלת אסתר שם תירץ שמצוה זו כוללת את כל התורה כולה, ואינה בפרטי המצוות. הרי לנו שכל עסק בתורה ובמצוותיה, ובפרט כשעוסקים בזיכוי הרבים בתורה ובמצוות, מקיימים בכך את זכירת מעמד הר סיני. ולפי המבואר בהרחבה במאמר שלפנינו שאיסור שכחת מעמד הר סיני ושכחת התורה הוא גם ע"י היסח הדעת והסרת הלב משמירתה, הרי שההתעסקות בקיומה ובהעמדתה היא השמירה הגדולה לזכירתה.

ומתוך כך נברך ונאחל בזה למו"ר שליט"א שיזכה להמשיך ולהוסיף בפועליו לאורך ימים ושנים, ולהוסיף אורך ימים בימינה, ובשמאלה עושר וכבוד, הוא ובני ביתו והוריו הגדולים וכל משפחתו וצאצאיו, מתוך בריאות איתנה ונהורא מעליא, וסייעתא דשמיא בכל.

הגדרת שכחה במצוות התורה - בשכחה בשדה, בשכחת התורה, ובמהיית עמלק, ועוד

הקדמה:

לגבי כמה מצוות ואיסורים בתורה נאמרו דינים שתלויים בשכחה, בין לדינים הנוגעים מחמת השכחה למי ששכח, כדוגמת שכחה שהיא ממתנות עניים שבשדה, כששכח קמה ועומרים בשדה, ובין לגבי האיסור לשכוח, הנאמר בכמה מצוות, כגון איסור שכחת התורה, איסור שכחת מעשה עמלק ומחייית.

יש כמה רמות בשכחה, וכפי שיתבאר להלן יתכנו הגדרות שונות לעצם המושג שכחה, ויש בזה נפ"מ רבות להלכה.

ההבנה וההגדרה הפשוטה של שכחה היא שהאדם אינו זוכר את הדבר הנדון, ויתכנו בזה כמה אפשרויות: או שאינו זוכר באותה שעה, אבל בכל רגע נתון יכול להיזכר, מאחר שהזכרון קיים אצלו. ויש שהשכחה היא מזכרונו, ולא יזכר כלל, או שיזכר רק אם יהיו פרטים שיזכירו לו, ויציפו את הזכרון.

ברור שלגבי איסור שכחת דברי תורה, או שכחת עמלק לא עובר על האיסור גם כאשר הדברים אינם לנגד עיניו כל היום, ואם הדבר עומד בזכרונו אין זו שכחה. מאידך לגבי שכחת עומרים בשדה חלה שכחה מיד כשלא זכר באותה שעה שאוסף את העמרים, אף שמיד כשסיים צף ועלה בזכרונו ששכח.

ברצונינו במאמר זה להביא לדון ולהוכיח הגדרה נוספת לשכחה בתורה, והיא כאשר האדם מחליט בדעתו שהוא מסיר דעתו מהידיעה האמורה, ואינו מתעניין בה. במקרה זה יתכן שתהיה שכחה גם אם לא שכח בדעתו מהדברים. ולפי זה באיסורים הנובעים משכחה שמא שלא יעבור עליהם אלא אם כן החליט וחשב בדעתו שהדבר אינו מעניינו, וכ"ש אם אינו מסכים לדברים ומבטל אותם בליבו. לדוגמא: אם זוכר שיש עמלק ויש מצוה בתורה למחותו, אלא שהוא אינו מסכים לזה ח"ו, ומסלק מליבו שהמצוה אינה מעניינו. אפשר שיעבור בזה אף שזוכר את המצוה.

איך שלא יהיה, ראוי להגדיר בכל מצוה מהי הגדרת שכחה האמורה בה, ועל כך דברינו.

יש להדגיש, המאמר אינו מתייחס לחיוב זכירה שיש במצוות, אלא למצב השכחה. ההגדרות אינם שוות, וגם מי שאינו בכלל שכחה עדיין אינו מתחייב מכך שמקיים את מצות הזכירה. ואפילו במצוות שיש בהם לאו של שכחה ועשה של זכירה, והלאו מוגדר כלאו הניתק לעשה, עדיין לא מתחייב שחיוב הזכירה ואיסור השכחה שווים, כדלהלן.

מצוות בתורה שקשורות לשכחה:

שכחה, ממתנות עניים - שנאמר (דברים פ"ד פס' ט): "כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה למען יברכך ה' אלוךך בכל מעשה ידיך".

איסור שכחת מעמד הר סיני - שנאמר (דברים פ"ד פס' ט): "רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלוךך בחרב".

איסור שכחת מעשה עמלק ומחיייתו - שנאמר (דברים פ"ב פס' ט): "והיה בהניח ה' אלוךך לך מכל אויביך מסביב בארץ אשר ה' אלוךך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח".

איסור שכחת מעשה העגל, שנאמר (דברים פ"ט פס' ז): "זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלוךך במדבר".

א. כיצד בועז עזב לרות מהעומרים, והרי מכשיל אותה באכילת טבל

לאחר שאמה של מלכות בית דוד - רות - באה עם נעמי לארץ ישראל, וירדה ללקוט עם שאר העניים ממתנות העניים שבשדה, הגיעה לשדה של בועז. לאחר שבועז הכיר וידע מי היא, ואמר לה להישאר וללקוט בשדה שלו, הוא הנחה את הקוצרים איך להתייחס אליה. בתוך הדברים אומר בועז (פ"ב פס' טז): "וגם שול תשולו לה מן

הצבתם ועזבתם וליקטתם ולא תגערו בה". ופירש רש"י: "וגם שול תשולו - שכח תשכחו, עשו עצמכם כאילו אתם שוכחים".

רבים מהמפרשים הקשו כיצד יכול היה בועז לצוות כך, והרי הדין הוא שמתנות עניים שבשדה פטורות מתרומות ומעשרות, ובכללם פירות השכחה, אבל אם הם אינם שכחה, אלא שהושארו בכוונה, הם אינם בכלל פטור זה, והעניים שלוקחים אותם חייבים להפריש מהם תרומות ומעשרות. ואף אם הבעלים נותן להם במתנה או שמסכים שהם יקחו, אינם פטורים מתרומות ומעשרות. אם כן איך יכשיל בועז אותם באיסור אכילת טבל החמור?

ואמנם התשובה שענו המפרשים פשוטה, שאכן בועז הפקיר את אותם צבתיים שהושארו, והפקר פטור ממעשר. והוסיף המלבי"ם שם בביאורו שלכן הוסיף בועז ואמר "ועזבתם", וכוונתו שיהיה זה הפקר.

אלא שעדיין יש להעיר, שהרי ההלכה כדברי ב"ה (פאה רפ"ו) שהפקר לעניים אינו הפקר? וע"כ צ"ל שהפקיר הפקר גמור לכולם [אף שאף אחד מלבד העניים לא ילקוט, שהרי הפקר זה מעורב ונמצא בין הלקט שכחה ופאה שבשדה, מ"מ התבואה הופקרה לכל. ובפרט שהבחורים המלקטים שידעו שהוא הפקר יכולים לקחתם]. ויש להעיר, אם כן, כיצד אמר להם בועז "ועזבתם", אם הפקיר הפקר גמור, היו יכולים ללקט לעצמם, ובוז לא יכול למנוע מהם זאת. וצ"ל לפי זה שאכן אינו מונע מהם מלקחת בתורת הפקר, אלא שאמר "ועזבתם" שלא יאספו אותם כפועליו, אלא יעזבום להפקר.

אמנם לפי דברינו להלן אפשר שיעלה תירוץ נוסף, ואולי גם עזיבה זו יכולה להיכלל בכלל שכחה.

ב. מדוע בכל שכחה אין לחשוש שמעורבים פירות שאינם שוכחים

מתוך שאלת המפרשים הנ"ל עולה שאלה נוספת בכל אופני הלקיטה של פירות ותבואת השכחה. בין פירות השכחה שהעני מלקט ישנם פירות שלא נשכחו, כלומר שהסיבה שהפירות לא נלקחו אינה מפני שבמחוץ של המלקט היתה שכחה כלשהי, אלא או שמעולם לא ידע על קיומם של הפירות, כגון שלא היה יכול לראות אותם, או יתירה מכך, הוא ראה ולא נשכח, אלא שלא רצה לקחת אותם, כגון שהיו פירות גרוועים או שהיו במקום שאינו חפץ לקחתם, כגון שהם גבוהים מאד, ולא שווה לו הטירחא לעלות, או שסתם התעצל מלקחתם, או אפילו יתכן שהחליט להשאיר לעניים שיקחו בעין יפה. לכאורה פירות אלו אינם שכחה, וא"כ גם בזה יש להקשות מדוע אין לחשוש שבמה שליקט העני ישנם פירות שאינם שכחה, והם טבל וחייבים במעשר. וא"כ כל עני שמלקט יחשוש שמא לא כל מה שבידו פטור ממעשר!! התינוח בשכחת עומרים, שניכר לכל שלא היו משאירים אותם אלא אם כן שוכחים, אבל בשכחת קמה, וכן בפירות שיש בהם שכחה, ושכח בעודן על העץ, נחשוש לזה!

התשובה לכאורה פשוטה. הדין הוא שפירות שנותרים בשדה לאחר הלקיטה, והבעלים משאיר אותם ואינו לוקחם, הפירות הם הפקר לכל, אם הבעלים אינו משמר את שדהו. דין זה מבואר בכמה מקומות, ובהם בברייתא המובאת בפסחים ו: שבסופי תאנים וענבים שמשירי בשדהו, אם הבעלים אינו מקפיד מותרים משום גזל ופטורים מן המעשר. וכ"פ הרמב"ם בהל' מעשר פ"א ה"ב. עוד מבואר כן בדין מכנשתא דבי דרי שהוא מקום אסיפת הגרנות, שהנשאר שם והבעלים מסלק דעתו מלקחתו מותר לכל אדם משום שהוא אבידה מדעת. וכן מבואר במשנה בפאה רפ"ח, ומובאת בגמ' בב"מ שם: מאימתי כל אדם מותרים בלקט, משילכו בה הנמושות [ובכל הנ"ל יש להאריך בזה, ובמחלוקת אם הוא הפקר גמור או רק כשכח לרשות זוכה, אך מ"מ ביד הזוכה פטור ממעשר. והרחבנו בזה במקו"א. ואכ"מ].

אלא שעדיין יש להקשות, דמ"מ בכל שדה כשהבעלים מקפידים, ואינם מוכנים שאחרים שאינם עניים יזכו, א"כ הפירות שאינם לקט שכחה ופאה שנשארו בשדה אינם הפקר, וא"כ מדוע העניים הלוקטים פטורים ממעשר מהכל, ומדוע לא יחששו לאותם פירות שנשארו שאינם שכחה? וכן יש לעיין דהנה רע"א בפירוש המשנה הנוכרת לעיל (רפ"ח) הקשה מדוע מותרים כל אדם בלקט, ולא אמרינן תזכה לו חצירו לבעלים, ע"ש? הרי שהבין שדין זה נכון גם במקום שהבעלים רוצה שתזכה לו חצירו, ומקפיד שלא יקחו מי שאינם עניים. ולפי זה יש להקשות מדוע המלקטים פטורים ממעשר בכה"ג.

ג. פירות שלא נשכחו, אם יכול לשוב לקחתם

וביותר יש להבין בהגדרת מצות שכחה. במשנה בפאה (פ"ו מ"ג ואילך, ובתחילת פ"ז) מבואר ששכחה נקבעת לאחר שעבר את המקום שבו נמצאים התבואה או הפירות, ושכחם, וכאמור (במשנה ד): זה הכלל כל שהוא בכל תשוב,

הגדרת שכחה במצוות התורה | מאמרים ותשובות

שכחה. כל שעבר את מקום הפירות ולא אספם, הריהו בבל תשוב, ודין שכחה להם. והנה לא הוזכר בשום מקום שאם מה שהשאיר אינו מחשש ששכח, אלא משום שאינו חפץ בפירות, לא יהיה לזה דין שכחה ויוכל לשוב לקחתו. ואף שבמשנה שם בסוף פ"ו מבואר שהמלקט שהתכוון ליטול בלקיטה זו רק את הגסים והגדולים אין זו שכחה לגבי הקטנים, ויש שסוברים שאפילו לגבי הגדולים אינה שכחה, שהרי עדיין עוסק בליקוט האילן ולא עבר מעליו, שם הוא משום שדעתו להמשיך ללקוט. אבל כאשר אינו מתכוון ללקוט יותר, אך לא מסיבת שכחה, לא הוזכר שיכול לשוב לקחתם. מדוע?

ד. הקוצר בלילה וסומא שקצר

יתירה מכך. במשנה (פאה פ"ו משנה יא) מובא: הקוצר בלילה והמעמר [בלילה] והסומא יש להם שכחה. ביאור הדברים, מבואר במשניות הקודמות שכשם שנאמרה בתורה מצות עזיבה לעניים בשכחת עומרים, דהיינו ששכח לאסוף מהעומרים שעמר כבר, כמו כן יש מצות עזיבה בשכחת קמה, דהיינו פירות שעדיין מחוברים ששכחם על האילן ולא ליקטם עד שעבר משם, מצוותם בעזיבה. החידוש שבמשנה הוא שאפילו כאשר הבעלים מלקט בלילה, או שהוא סומא, וברור שהוא אינו יכול שלא לשייר חלק מהפירות, ובודאי שמה שמשאיר אינו מפני ששכח להסתכל, או ששכח ללוקט וכדו', אלא שמלכתחילה הוא מוגבל, ועל דעת כן הוא לוקט שמה שהוא יראה הוא יקח, ומהשאר מסיח דעתו. [ובהמשך המשנה מבואר שאם אינו סומא וכדו', אלא ברצונו נוטל הגס הגס, כמוכא לעיל, לא הוי שכחה כלפי הדק, ואפילו כלפי הגס לא, ע"ש במפרשים. ובפשטות ההבדל מהאמור ברישא לגבי בלילה או סומא ששם הוי שכחה, הוא משום ששכחה נקבעת בגמר מלאכת הקצירה, ואם שוכח בקציר לילה הוי שכחה מפני שזו דרך הקצירה שלו, ומי שמחליט שהוא אינו קוצר אלא את מה שלא קשה לו להגיע אליו, מהני קצירה זו להחשיב את הנשאר כמתנו"ע. אבל כשקוצר הגס הגס, מתחילה מגלה דעתו שמשיר לקצירה נוספת וממילא לא נגמרה מלאכת הקצירה שלו].

ויש להבין מדוע נכלל גם זה בכלל שכחה, הרי ודאי הוא לא שכח, כלומר שלא היתה כאן עזיבה מחמת שכחה וחוסר בזכרון, אלא להיפך, הוא יודע בבירור שיש עוד פירות, ויודע שאם היה לוקט ביום או מי שאינו סומא, היה מוציא הרבה יותר פירות, אלא שמסיבותיו הוא מחליט ללקוט בתנאים האלה, שאין לו את האפשרות לגלות היכן הפירות, ומדוע גם זה מוגדר כשכחה?

כעין שאלה זו יש לעיין בדין המובא במשנה בפ"ז מ"ב. במשנה שם מובאת מח': כל שיש לו תחתיו יש לו בראשו [ופירשו הראשונים [חוץ מהרמב"ם] שכשלוקט את הפירות שתחתיו מסתכל בראש האילן, ולכן אף כששכח וגמר בראש האילן אינה שכחה כ"ז שיש למטה]. ולר"מ משתלך המחבא [המחבא הוא כמין מקל שכשהוא עומד למטה הוא משתמש במחבא כדי לגלות את הפירות המוסתרים באילן]. ובירוש' דנו אם ר"מ לקולא או לחומרא. וברא"ש שם שואל לרבנן מ"ט אינה שכחה, מ"ש ממי שמתנה שמה שיששכח יחזור ויטול, שמבואר במשנה בסוף פ"ו שלא מועיל תנאו? ומת' שבזה כל שלוקט מסתכל אם יש מחוברים. ולכאורה הבנת הענין היא שכשלוקט את כל השדה כסדר הלקיטה, נגמרה מלאכת קצירה, ומה ששוכח זו חזרה, משא"כ באילן שמנערו, כל זמן שיש לו תחתיו לא נגמר מלאכת האסיפה, וזו צורתה, ולכן אין זו חזרה [ולא כמו שפירש בברכת כהן על הירושלמי שהחילוק הוא שתחת האילן זה רק ממילא, משא"כ במתנה הוא חוזר להדיא]. ור"מ [לשיטה שבירושלמי שר"מ חולק לקולא] סובר שאפילו לאחר מכאן, מאחר שלא עשה עם המחבא אין זה גמר. ולכאורה ודאי שלא נחלקו באופן שכולם נוהגים להשתמש במחבא, ועדיין לא השתמשו, שאם כן, מדוע לחכמים הוי שכחה, הרי זה דומה לנוטל הגס הגס שאינה שכחה? וע"כ שלפעמים משתמשים במחבא ולפעמים לא, או שהרוב לא משתמשים, אלא המקפידים, והמלקט לקט בסתם, ונחלקו האם משום כך עדיין אינו מוגדר כמי שסיים את ליקוט האילן או לא.

וכאן נשוב ונשאל, אם המציאות היא שיש משתמשים במחבא, א"כ גם האחרים שאינם משתמשים יודעים שאם ישתמשו במחבא ימצאו את מה שלא מצאו קודם, אלא שטריחא להו להשתמש במחבא, או מסיבות אחרות. מדוע אם כן נקרא הנשאר שכחה, הרי זו לא שכחה אלא שאינו מעוניין לחפש יותר. מדוע חשיב שכחה לרבנן?

ה. הגדרת שכחה

אשר על כן נראה שע"כ הגדרת שכחה אינה דווקא במה שנשכח מדעתו, אלא אפילו כשיודע שנשאר שם קצת והוא מחליט שאינו מחפש ומסיח דעתו ממנו, גם זה בכלל שכחה, שהרי ודאי וברור הוא ששכחה במתנות עניים

אין פירושה רק בדברים שהיו בדעתו או בידעתו ושכח אותם, אלא גם פירות שלא ראה אותם בזמן הלכיתה, והמשיך הלאה, גם הם בכלל שכחה [ומה שנאמר במשנה (שם פ"ה מ"ז) ששכחה מחמת דבר אחר אינה שכחה, היינו כשנעשתה ע"י אחרים הסתרה כלשהי לפירות, אבל ודאי ששכחה פירות היו בדרך גדילתם אלא שהוא לא ראה, גם זה בכלל שכחה מחמת עצמו. כנלענ"ד. וראה מש"כ בזה בתפארת ישראל ביכין אות סט]. וכעת אנו מרחיבים את ההגדרה, שגם פירות שמבין בדעתו שצריכים להיות במקומם, אלא שהוא אינו טורח לחפש אחריהם מסיבות שונות, גם הם בכלל השכחה.

על פי זה מובן שגם כשסומא מלקט, או המלקט בלילה, הפירות שנשארו מוגדרים כשכחה, מאחר שכבר לקט את האילן באופן שמבחינתו כבר האילן לאחר לקיטה [לאפוקי נוטל הגס הגס, או שדעתו והרגילות לחזור ולעבור עם מחבא, וכאמור לעיל].

כמו כן מובנת המחלוקת במי שלקט ויכול לעבור ולבדוק במחבא, שאם ודאי דרך לעשות כן, אינו שכחה, ואם יש מי שעושה כן, בזה חלקו האם כבר נגמרה מלאכת האילן לאחר שעבר ממנו, וגם זו שכחה אף שיועד שיכול למצוא עוד אם ישתמש במחבא, מאחר שסוף סוף בדרך כלל מסיח דעתו מזה, והסילוק שלו בדעתו והיסח הדעת מלשוב וללקוט הוא המגדיר את השכחה, ומ"מ ר"מ חולק וסובר שכיון שיש משתמשים במחבא עדיין לא סילק דעתו. ולהאמור עולה ההגדרה ששכחה מתקיימת כשעבר והיסח דעתו מללקוט.

ויתרה מכך יש להוכיח, שאפילו כאשר שכח מלקט, וכבר עבר והמשיך, אבל אם הנשכח היה דבר חשוב, אינה שכחה, הרי שלא השכחה בפועל קובעת, אלא היסח הדעת שמחמת השכחה. הנה המשנה בפאה בתחילת פרק שביעי מביאה שעץ זית שיש לו שם, כלומר שהפירות שלו חשובים וידועים בשם [ע"ש], אינו שכחה, אע"פ שהמלקט שכח ללקט וכבר עבר ממנו, והיינו טעמא, שמאחר שהאילן חשוב והמלקט ודאי יזכר לחזור וללקוט, אין זה היסח דעת של שכחה. כלומר שההבנה בזית אינה שלא שכח, אלא שכיון שודאי יזכר ויחזור, בודאי אינו מסיח דעתו ממנו.

אלא שלפי זה צ"ב על מש"כ בסיפא דמתניתין שכשמתנה שכל מה שישכח יחזור עליו הרי זה מתנה על מש"כ בתורה, ולכאורה אם הגדרת שכחה הוא שסיר מליבו, א"כ כאן אינו מסיח. ועו"ק מה ההבדל בין המתנה לבין המלקט שאח"כ חוזר עם מחבא, וכן מהמלקט שנטל רק את הגסים שיכול לחזור?

ונראה לומר שאם אומר שכעת יודע שנשאר ולא בדק ועשה כפי הצורך, יכול אח"כ לחזור, וזה כעין מש"כ שאם לא עשה במחבא אע"פ שעבר אינה שכחה, שדעתו לחזור. וכן כשנוטל רק את הגסים עדיין דעתו עליו. ומסתבר לכאורה שה"ה בלוקט בלילה, ודעתו לחזור ביום, וכך רגילים ללקוט [כגון שמעדיפים ללקוט בשעות הקרירות], דמאי שנא מהמלקט שדעתו לשוב וללקוט עם מחבא, וכך היא דרכו, ממי שחוזר ביום על מה שמלקט בלילה, וכך הדרך [אין הבדל בין אם חוזר ועובר עם מחבא, לחוזר ועובר עם פנס, לחוזר ועובר ביום, אם כך הדרך]. ומה שכתבה המשנה שכשמתנה ע"מ לחזור אינו חוזר הוא במי שלוקט בדרך הלוקטים, שבאופן הזה בדרך כלל הוא מסיח דעתו ממה שנשאר, ואין לו סיבה לשוב וללקוט, והוא חיפש עכשיו ולא מצא, וכל מה שלא מצא עכשיו אין סיבה חדשה שימצא אח"כ, אלא שמחמת שהוא לא רוצה להפסיד הוא אומר שאינו מתייאש מהנשאר, זה נקרא שכחה והיס"ד ומתנה עמש"כ בתורה [ועיין ברע"א על המשנה שם].

א"כ עולה לפי הצעתנו הנ"ל ששכחה היא הפעולה והסיבה, אבל הגדרת המצוה היא בכל אופן שמסיח דעתו מללקוט. ולפיכך העני המלקט אינו צריך לחשוש שמה בעה"ב לא שכח את הפרי אלא סתם התעצל מללקוט, כי זה היה לו מסובך, או שהיה עייף ולא היה שווה לו להתאמץ בשביל פרי אחד, או שהחליט לשמח את העניים, וכדומה, כל זה בכלל מצות שכחה שמסיח דעתו מללקוט.

הוכחה מדברי הר"ש ומצינו ליסוד זה ראייה נפלאה מלשונו ודבריו של הר"ש (פאה פ"ז מ"ב), וז"ל: תניא בספרי (פיסקא עד, על הפס' בדברים פכ"ה פס' כ: "כי תחבוס זיתך לא תפאר אחריו לגר ליתום ולאמנה יהיה"): "כי תחבוס זיתך - בראשונה היו חובטין זיתיהם והיו נותנים בעין יפה... פירוש, כיון שהיו נוהגים עין יפה בפאה ובשכחה...". הנה מבואר בדבריו במפורש שיש מושג של עין יפה בשכחה, ולדבריו זו כוונת הפסוק וכפי דיוק הספרי, שהפסוק משתמש בלשון כי תחבוס ולא כתב כי תלקט וכדו', לומר שהראשונים היו נוהגים בעין יפה, ולא היו מלקטים הכל, אלא חובטים, ומה שנשאר לאחר החבטה היו משאירים לעניים, וע"ז מוסיף הר"ש שאת השאר היו נותנים לעניים או כפאה או כשכחה. ונראה שכתב כן משום שבפסוק הזה נלמד גם חיוב פאה באילן ["לא תפאר"], וגם שכחה

הגדרת שכחה במצוות התורה | מאמרים ותשובות

[“אחריו”]. מבואר בדבריו שמי שמתעלם בכוונה ולא מחפש פירות שיש באילן, כדי שישאר לעניים בעין יפה, גם זה בכלל שכחה.

ואמנם יש שהתקשו בדברי הר”ש הנ”ל [ראה הגהות וביאורים לחכם קדמון ספרדי שמובא בספרי ע”פ רבינו הלל, הובא בהערות לר”ש הוצאת וגשל], ומשום כך מחקו וגרסו ללא המילה שכחה, וע”ש שלפי זה הוצרכו להוסיף ולפרש את המשך דברי הספרי. אמנם ברור שהגיר’ בכת”י הר”ש היא כשלפנינו, וממילא ברור שסבר ששייכת מידת עין טובה בשכחה, וכדלעיל.

ו. שכחה כשהמלקט רואה ואעפ”כ משאיר

אדאמינא להכי, יש מקום לדון בשלב נוסף של היסח הדעת מהשכחה. מה יהיה הדין כאשר המלקט רואה באילן את הפירות ואעפ”כ משאיר, אם מצד שטירתו מרובה, או שהמאמץ לא שווה את הטירחה, או שאין לו זמן ללקוט את הבודדים, וכדו’, האם גם בזה יהיה דין שכחה, שהרי כבר הוכחנו שהגדרת השכחה אינו בשכחה בפועל, אלא בהסתלקות הדעת מלשוב וללקוט, אם כן אפשר ויתכן שגם כשרואה להדיא, אלא שאינו לוקטו, יהיה גם זה בכלל שכחה. מאידך, אפשר שכשרואה בפועל לא יהיה דין שכחה לפירות, ומה שהעניינים יכולים לאסוף הכל ללא חשש חיוב מעשרות הוא משום דין הפקר. ולענ”ד עפ”י האמור לעיל נראה יותר כצד הראשון, שגם כשזוכר ויודע, ואעפ”כ עובר מללקט או מלאסוף, כגון שרואה פרי שקשה להורידו והמאמץ אינו שווה לו, ולכן מניחו וממשיך, גם זה בכלל שכחה. ולפי זה אם המלקט עבר וראה ואעפ”כ לא לקט, ואח”כ נמלך בדעתו לחזור וללקטו, אינו רשאי, שכבר חל עליו דין שכחה.

לדברינו הנ”ל אם כנים הם, תתבאר גם הנהגת בועז שאמר לקוצרים “וגם שול תשולו... ועזבתם...”, שאמר לקוצרים שיעשו עצמם שוכחים אף שלמעשה זכרו, משום שגם כשמשאיר המלקט בכוונה, ומסיח דעתו מללקט, גם זה בכלל לקט הוא, וכדברי הר”ש הנזכרים. ומשום כך אמר לקוצרים “ועזבתם”, שפירות אלו אינם הפקר לכל אלא מתנות עניים.

ז. תרגום המילה שכחה

בתרגום אונקלוס על הפסוק “ושכחת עומר בשדה” תירגם את המילה “ושכחת” ויתנש” [וכן תרגם במילים לא תשכח האמור במחית עמלק, אמנם לגבי זכירת מעשה העגל האמור לעיל תירגם “לא תנשי” וצ”ע]. יש להתבונן שהיה צריך לתרגם ויתנשי מינך, כלומר שישתכח ממך, ואם השכחה פעילה, אולי היה צריך לתרגם ויתנשי? משמעות המילה ויתנשי משמעה יותר שאתה תהיה משוכח, ולא שישתכח ממך. ואמנם התרגום ביאר את המילה ושכחת, ולא כתבה התורה וישתכח ממך עומר בשדה. ומ”מ זו שאלתינו מדוע אכן נאמר בלשון זו.

לפי דברינו יתכן שזה הביאור, אין הגדרת השכחה שנשתכח ממך, ולא זכרת, אלא שנעשה משוכח, דהיינו שהסתח מדעתך ממנו כשעברת ממנו.

ח. הגדרת שכחה בלימוד התורה ומעמד הר סיני

והנה יש מקום להשוות את הגדרת שכחה המחייב הנחה במתנו”ע, לאיסור שכחת דברי תורה. וראיתי שיש שהשוו ביניהם, וכן משווה למצות זכירת עמלק שיש שם לא ד”לא תשכח”, הנלמד מהפס’ השמר לך פן תשכח.

במשנה באבות (פ”ג משנה ח) נאמר: רבי דוסתאי ברבי ינאי משום רבי מאיר אומר כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, שנאמר: רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך. יכול אפילו תקפה עליו משנתו? תלמוד לומר: “ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך”, הא אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו.

מסקנת המשנה שהאזהרה החמורה שלא ישכח ועליה מתחייב בנפשו היא כשישב ויסירם מליבו, והיא השכחה שנאמרה בפסוק. והנה רבינו יונה בפירושו על המשנה מבאר שכשתקפה עליו משנתו היינו כגון מחמת זקנה או אונס, ואינו חייב משום דאונס רחמנא פטריה. ולדבריו בחומרת הלאו דפן תשכח כלולים כל שכחות, אלא

שבאונס פטור. ומש"כ שאינו חייב עד שיסירם מליבו הכוונה שישכח שלא באונס. וצ"ק. אבל בפירוש רבינו בחיי על המשנה ביאר: "ת"ל ופן יסורו מלבבך, הא אינו חייב עד שיסירם מליבו - כלומר שהוא מכניס עצמו בטירות ועסקים עד ששוכח ומסיח דעתו ממנה, ומסיר הדבר מליבו..." לדבריו משמעות השמר לך פן תשכח הוא בהסחת הדעת מהדברים, והסרתם מן הלב. לענ"ד אפשר שבדבריו יש קולא וחומרא. הקולא היא שגם מי שלא חזר על הדברים היטב [ולא מחמת אונס] ומשום כך שכח, אינו מתחייב בנפשו עד שיסירם מהלב, ואילו לדברי רבינו יונה מתחייב כששוכח מחמת שאינו חוזר שוב ושוב. מאידך יש חומרא בדבריו שמי שמסיח דעתו מהלימוד ומדברי התורה, ומסירם מהלב, אע"פ שעדיין לא שכחם הריהו בכלל זה, כגון מי שאומר שנושא זה שלמד אותו לא מעניין אותו לזכור, ואין לו עניין בזה, עובר מפני אותו היסח הדעת אע"פ שבפועל לא שכח.

והנה הגדרתינו לענין שכחה שעובר בהסחת הלב להגדרת רבינו בחיי הנ"ל לענין שכחת התורה. ואולם אין סתירה מדברי רבינו יונה ושאר המפרשים שעמו, שכן ברור הוא שגם בשכחה בפועל יש דין שכחה, אלא שאנחנו הוספנו שהמילה שכחה כוללת גם הסתלקות מהעניין וחוסר עניין בדבר.

לאור האמור, אפשר שמשום כך הנוסח המקובל לומר בעת סיום מסכת פותח במילים הדרן עלך מסכת... ודעתן עלך... וכו', כדי לומר שאע"פ שסיימנו אותה וכעת אנו פונים ללמוד מסכתות אחרות, אין זה משום שאנו מסלקים דעתינו ממנה ח"ו, ועלולים להיכשל בהשמר לך פן תשכח, אלא דעתינו עליה ואין אנו מסיחים את הדעת ממנה.

ט. הגדרת שכחת מעשה עמלק וחטא העגל

גם באיסורים הנוספים שנאמרה בהם בתורה שכחה - איסור שכחת מעשה עמלק ומחייתו, וכן איסור שכחת מעשה העגל - שנאמר בהם "לא תשכח", ניתן לומר גם שאסור להסתלק מלהבין שיש חיוב מחיית עמלק, ויש חיוב לדעת חומרת מעשה העגל ואיסור מלהסתלק מזה במחשבתו, ואף אם זוכר את הדבר אלא שיחשוב שמחיית לא ראוייה בדור הזה, או שחטא העגל אינו מעשה בלתי נאות וכדו', יעבור על האיסור.

י. מקומות נוספים בתורה שנאמר בהם עניין השכחה

"ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחנה". מלבד ששר המשקים לא זכר, הוא גם שכח. לדברינו מתפרשים הדברים היטב, שהוא גם הסיח את עניינו של יוסף מדעתו, כלומר שבדעתו היה שאין זה מעניינו כלל.

ותאמר ציון עזבני ה', וה' שכחני. והנביא משיב מפי הקב"ה "התשכח אשה עולה מרחם פרי ביטנה... גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך". ודאי שעם ישראל לא טעו שהקב"ה יכול לשכוח פרטים וכדו', אלא שהשכחה כאן הכוונה סילוק והיסח דעת מחמת חוסר עניין בעמ"י, וע"ז תשובת הקב"ה שכשם שלא אין מצב של סילוק הדעת מפרי בטן, כך הקב"ה לא הסתלק ח"ו בדעתו מעמ"י. "גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך", כבר ביאר הגר"א ש"אלה תשכחנה" היינו חטא העגל, שנאמר בו "אלה אלוהיך ישראל", זה תשכחנה, הקב"ה מסלק עצמו מזכרון זה, אבל "ואנכי" - מתן תורה שפתח באנכי, "לא אשכחך".

סיכום: נראה שהגדרת מצב שכחה בדיני התורה אינה רק כש"שוכח", כלומר שהמידע שהיה במוחו לא נשמר בזכרונו, אלא גם אם לא ידע, או שידע באופן כללי את הדבר אבל הסיח דעתו ממנו, גם זה בכלל שכחה. ויתכן שאפילו כשזוכר את הדעת בזכרונו, אלא שהחליט בדעתו שמידע זה אינו רלוונטי ולא מעניין אותו יותר, והוא מסיח דעתו מכך, גם זה בכלל שכחה.

מפתח נושאים לגליונות תנובות שדה

מפתח ענינים מפורט לגליונות 1-150

קטגוריה	הנושא	הכתוב	גליון	עמ'
הלכות ברכות	ברכה על פרי הגדל בענין שאינו נקוב	הרב שניאור ז. רווח	1	27
	ברכה על דבר הגדל בצמר סלעים	הגר"מ מאוזו שליט"א	2	8
	בענין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	2	10
	בענין הנ"ל	הגר"מ מאוזו שליט"א	3	7
	ברכת האילנות על עצי ערלה	הרב שניאור ז. רווח	14	19
	בענין הנ"ל ובענין ברכה על עצים מורכבים	הרב שניאור ז. רווח	83	
	ברכת החבושים הקשים	הרה"ג יצחק רצאבי	15	18
	ברכת שהחיינו על פירות וירקות	הרב דוד וקחי	18	30
	ברכת הבשמים והמומר - שר"ע המבורא	הרב יהודה אדרי	22	45
	הכוס חטים ושעורים לענין חומש וברכה	הרב דוד אביטן	41	36
	ברכת בורא פרי העץ על החרובים, זיתים וענבים	הרב אליהו ראש	82	12
	הגדרת "אילן" ר"פ האדמה" לענין ברכות הנהנין	הרה"ג דוד יוסף	83	12
	כס פלפלי	הרב אליהו ראש	84	20
	בענין הנ"ל	הרב מישאל חיימוב	87	10
	אסור להנות מהעולם הזה בלא ברכה	הרב אליהו ראש	85	10
	הכוס חטים ושעורים לענין חומש וברכה	הרב דוד אביטן	41	36
	כוס חטים ושעורים וברכת החומץ	הרב אליהו ראש	86	10
	ברכה על שמן זית	הרב אליהו ראש	87	10
	עיקר וטפל לענין ברכה	הרב אליהו ראש	89	10
	ברכה על שמן שושה ע"י אניגרון	הרב אליהו ראש	88	10
	בענין הקדמה בברכות	הרב אליהו ראש	90	10
	המשך בענין הנ"ל	הרב אליהו ראש	91	10
	דברים הבאים עם הסעודה	הרב אליהו ראש	92	10
	המשך בענין הנ"ל	הרב אליהו ראש	93	10
	המשך בענין הנ"ל וסיכום	הרב אליהו ראש	94	10
	מכתב בענין ברכה על לכבות רקל	הרב בכור דוורי	93	10
	מכתב תשובה בענין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	93	10
	דין המכרך על פרי שהיה בידו ונפל	הרב אליהו ראש	97	24
	טעה ובירך שהכל על ירקות ופירות, מיני מזונות, פת ויין	הרב אליהו ראש	98	24
	הנהות על משניות מס' ברכות	הגר"מ מאוזו שליט"א	המאה	39
	הערה בהלכות 'פת הבאה בכיסנין'	הרב מישאל חיימוב	125	51
	ברכת הנהנין על פרי החמוציות	הרב שניאור ז. רווח	136	36
	על ברכת הגפן ביינות השונים בארץ ישראל	הרב שניאור ז. רווח	138	7
	ברכת הנהנין על לחמים מסוגים שונים	הרב שניאור ז. רווח	139	7
	האם נשים מברכות שהחיינו על מרקחת אטרונים שנהגים לאכול כליל טו בשבת	הרב שניאור ז. רווח	142	32
הלכות שבת ויו"ט	השקיה בשבת באמצעות שעון מערכת	הרב ראובן אוהנה	35	36
	המשך בענין הנ"ל	הרב ראובן אוהנה	36	48
	בענין יו"ט שני ביישובי דרום א"י	הגר"צ עדיאל זצ"ל	13	9
	המשך בענין הנ"ל	הגר"צ עדיאל זצ"ל	14	7
	האם יו"ט קובע למעשר בשבת	הגר"ש מזרחי זצ"ל	40	7
	עציץ נקוב המונח ע"ג יתדות מה דינו לענין שבת ושאר דינים	הגר"ש עמאר שליט"א	64	2
	דין פורס מפה ומקדש	הרב אליהו ראש	83	לג
	פירות שנקטפו בשבת במוזיז האם מותרים באכילה	הרב אליהו ראש	86	20

קטגוריה	הנושא	הכותב	גיליון	עמ'
פסח	אילנות המורכבים לעניין ברכת האילנות	הרב שניאור ז. רווח	137	9
	בריקת חמץ בלול תרגול	הרב דוד וקני	5	39
	ציאה יד"ח במצה של טבל	מנחם ז. יוסף שליט"א	7	8
	לקט הלכות ומנהגי פסח	הגר"ש עמאר שליט"א	41	16
	תערובת דגנים בכמון לענין פסח	הרב שניאור ז. רווח	47	יא
	בענין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	53	ז
	חששות של תערובת חמץ בדגנים קפואים	הרב שניאור ז. רווח	53	יג
	בענין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	65	ז
	דגים מעובדים – כשרות לפסח תשס"ה	הרב שניאור ז. רווח	59	ז
	כשרות הדגים לפסח	הרב אליהו בר שלום	59	כז
	כשרות הדגים לפסח + טבלה	הרב שניאור ז. רווח	88	ח
	בדין מכירת חמץ לגוי, והמכר חמץ של יהודי בלא ידיעתו	הגר"ש עמאר שליט"א	65	ט
	חששות חמץ בדגנים ובתוספים בדגנים	הרב שניאור ז. רווח	95	ח
	חששות חמץ בנס קפה	הרב שניאור ז. רווח	95	ח
	הלכות כשרות המאכלים לפסח	הגר"ש עמאר שליט"א	95	י
	חירות בחג הפסח	הגר"ש עמאר שליט"א	101	10
	הלכות מכירת חמץ	הגר"ש עמאר שליט"א	107	13
	מידע הלכתי לקראת חג הפסח	הרב שניאור ז. רווח	113	6
	תוספים בדגם לקראת פסח תשע"ה	הרב שניאור ז. רווח	119	7
	כשרות הדגים לפסח	הרב שניאור ז. רווח	125	8
	כשרות לפסח בחומרים שונים שאינם לאכילה	הרב שניאור ז. רווח	131	8
	הכשרת כלים לפסח	הגר"ש עמאר שליט"א	137	22
	חמץ שעבר עליו הפסח	הרב ישראל מאיר פלמן	137	36
	ערכון על צמח 'כמון' לעניין פסח	הרב שניאור ז. רווח	137	9
	דינים השכיחים באפיית מצות	הרב ישראל מאיר פלמן	143	39
	מצה עשירה עם מין תפוחים	הגר"ש עמאר שליט"א	143	27
	תמצית דינים השייכים לחג הפסח	הרב שניאור ז. רווח	143	30
	דין כלי זכוכית בביטול, ואופן הכשרת כיריים קרמיות ואינדוקציה	הרב שניאור ז. רווח	149	22
	לקט ביאורים על סדר הגדה של פסח	הגר"ש עמאר שליט"א	149	18
	תמצית דינים השייכים לחג הפסח	הרב שניאור ז. רווח	149	6
ספירת העומר ושבעות	דיני ספירת העומר	הגר"ש עמאר שליט"א	83	ח
	חג השבועות - ותייצבו בתחתית ההר	הגר"ש עמאר שליט"א	84	יא
	הלכות ומנהגי חג השבועות	הגר"ש עמאר שליט"א	24	יא
	דינים ומנהגים לחג השבועות	הגר"ש עמאר שליט"א	84	יב
	דינים ומנהגים לחג השבועות	הגר"ש עמאר שליט"א	102	15
בין המצרים	דינים ומנהגים לחודש אב	הגר"ש עמאר שליט"א	91	יא
	לקט דינים ומנהגים לימי "בין המצרים"	הגר"ש עמאר שליט"א	96	11
	דיני אכילה בתשעה באב	הגר"ש עמאר שליט"א	103	15
	תענית י"ז בתמוז	הגר"ש עמאר שליט"א	108	14
	איסור אכילה ושתיה בתשעה באב	הגר"ש עמאר שליט"א	133	19
ט"ו באב ראש השנה וי"ז	ט"ו באב – חשיבות היום לנטיעות חדשות	הרב שניאור ז. רווח	97	7
	חששות חרקים בסימני ראש השנה	הרב שניאור ז. רווח	55-56	ז
	חששות חרקים בסימני ראש השנה	הרב שניאור ז. רווח	61	ז
	בענין אכילת הסימנים בראש השנה. סדר האכילה, והזהירות מחרקים בסימנים אלו	הרב שניאור ז. רווח	98	11
	דינים ומנהגים ליום הכיפורים	הגר"ש עמאר שליט"א	86	ז

לגליונות 1-150 | מפתח נושאים

קטגוריה	הנושא	הכתוב	גליון	עמ'
סוכה וארבעת המינים	דיני ומנהגי הסליחות ותקיעת שופר בחודש אלול	הגר"ש עמאר שליט"א	109	14
	מצות האכילה בערב יום כיפור	הרב אליהו ראש	110	32
	חרקים בסימני ראש השנה	הרב שניאור ז. רווח	134	7
	יום כיפור - התחלה חדשה בעבודת ה'	הגר"ש עמאר שליט"א	134	21
	חרקים בסימני ראש השנה	הרב שניאור ז. רווח	140	7
	בענין מנהג אכילת הסימנים בראש השנה והזדירות מחרקים	הרב שניאור ז. רווח	146	13
	צא מדירה של קבע והכנס לדירה של עראי	הגר"ש עמאר שליט"א	91	יב
	אתרוג שנדל בעציץ שאינו נקוב	הגר"ש עמאר שליט"א	1	7
	גידול ושיווק ערבות למצוה בעציצים	הגר"א בקשי דורון	1	8
	כשרות אתרוג הגדל בעציץ שאינו נקוב	הרב שניאור ז. רווח	1	27
	בדין אתרוג של טבל	הרב אליהו ראש	8	32
	אתרוג טבל או שקבע מקום ולא נתן ללוי	הרב שניאור ז. רווח	44	14
	דין ערלה בהדסים למצות ארבעת המינים	הרב יעקב יעקב	8	36
חנוכה	לקט דינים ומנהגים לארבעת המינים	הגר"ש עמאר שליט"א	20	7
	אתרוג טבל או שקבע מרקם ולא נתן ללוי	הרב שניאור ז. רווח	44	14
	תקציר דיני ארבעת המינים לעניין שביעית	הרב שניאור ז. רווח	78-79	י
	סיכוך על נגי סככת עץ	הגר"ש עמאר שליט"א	44	9
	הסוכה - מצות בנייתה וקדושתה	הגר"ש עמאר שליט"א	98	8
	דיני דפנות הסוכה	הגר"ש עמאר שליט"א	104	10
	חרקים בסכך	הרב שניאור ז. רווח	104	8
	כשרות הערבות ב'הידורית'	הרב שניאור ז. רווח	104	13
	ספיקא דרבנן בד' כוסות, מגילה, ומעשר באתרוג	הרב מאיר שטרך	119	52
	מדיני ארבעת המינים לעניין שביעית	הרב שניאור ז. רווח	122	7
	חנוכה - "בימים ההם ובזמן הזה"	הגר"ש עמאר שליט"א	93	י
	הדלקת נר חנוכה בשמן זית של ערלה	הרב דוד וקני	15	28
	הדלקת נר חנוכה בשמן תרומה טמאה	הרב יעקב יעקב	15	33
ט"ו בשבט	האם הדלקת נרות חנוכה בחור האוכל המרכזי בכסים, מועילה לחיילים לצאת ידי חובתם	הגר"ש עמאר שליט"א	81	9
	דינים ומנהגים לחנוכה	הגר"ש עמאר שליט"א	87	ט
	מעניני חורש כסלו וזג החנוכה	הגר"ש עמאר שליט"א	99	11
	הדלקת נר חנוכה משמן זית של שביעית	הגר"ש עמאר שליט"א	3	10
	בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	15	14
	סדר הדלקת נרות חנוכה ואיסור הנאה מהם	הגר"ש עמאר שליט"א	105	22
	מידע הלכתי בעניין: שמן, נרות חנוכה, סופגניות ומצוות הארץ	הרב שניאור ז. רווח	129	7
	בעניין הדלקת נר חנוכה על ידי כהן בשמן תרומה	הרב שניאור ז. רווח	141	27
	כשרות השמן לאכילה, ושמן המיועד להדלקת נר חנוכה	הרב שניאור ז. רווח	141	7
	עניני ימי החנוכה	הגר"ש עמאר שליט"א	147	5
	דינים ומנהגים לט"ו בשבט	הגר"ש עמאר שליט"א	10	11
	לקט דינים ומנהגים לט"ו בשבט	הגר"ש עמאר שליט"א	82	י
	מנהגי אכילת מיני פירות בט"ו בשבט	הרב שניאור ז. רווח	94	י
תנובות שדה גליון מספר 150	מדרוך נגיעת בחורים ואופן חבדיקה בפירות ט"ו בשבט - בליווי תמונות	הרב שניאור ז. רווח	82	לד
	ט"ו בשבט ר"ה לאילנות - לענין מעשר עני	הרב שניאור ז. רווח	94	י
	טו בשבט ר"ה לאילנות לענין תרומה וערלה	הרב שניאור ז. רווח	112	6
	טו בשבט - ראש השנה לאילן	הרב מאיר שטרך	118	44
	חרקים בפירות המצויים בטו בשבט	הרב שניאור ז. רווח	136	6
	בענין טו בשבט	הרב ישראל מאיר פלמן	142	48
	דיני ברכות לקראת טו בשבט	הגר"ש עמאר שליט"א	142	21

קטגוריה	הנושא	הכותב	גיליון	עמ'
	הרקים המצויים בפירות טו בשבט	הרב שניאור ז. רווח	142	8
	ט"ו בשבט - מעבר לשנה החמישית	הרב שניאור ז. רווח	148	6
	לקט דינים ומנהגים לקראת ט"ו בשבט	הגר"ש עמאר שליט"א	148	11
	סדר ט"ו בשבט כולל הברכות והלימוד	הרב שניאור ז. רווח	148	46
פזרים	משלוח מנות מפירות שביעית	הרב שניאור ז. רווח	34	19
	דיני ומנהגי פרשת שקלים	הגר"ש עמאר שליט"א	106	12
	ברין פורים דערי חומה והסמוכים להם ודין בתי 'בורגנין' לחבר העיר	הגר"ש עמאר שליט"א	136	21
חדש	ברין איסור חדש (ח"א)	הרב אליהו אלתר	6	27
	ברין איסור חדש (פ"ב)	הרב אליהו אלתר	7	42
	אי חדש חשיב דבר שיש לו מותרין	הרב אליהו אלתר	8	23
	ברין קבוע ופריש באיסור חדש	הרב אליהו אלתר	10	40
	חדש במשקין (ח"א)	הרב אליהו אלתר	11	27
	חדש במשקין (ח"ב)	הרב אליהו אלתר	12	28
	חדש במשקין (ח"ג)	הרב אליהו אלתר	13	29
	אוצר התשובות - חדש סימן רצג	הרב דוד אביטן	17	31
	אוצר התשובות - חדש סימן רצג	הרב דוד אביטן	18	34
	אוצר התשובות - חדש סימן רצג	הרב דוד אביטן	19	46
	אוצר התשובות - חדש סימן רצג	הרב דוד אביטן	4	43
	אוצר התשובות - חדש סימן רצג	הרב דוד אביטן	22	39
	אוצר התשובות - חדש סימן רצג	הרב דוד אביטן	24	38
	האם יש איסור חדש בשדה של גוי	הרב אליהו ראש	88	לט
	חשש איסור חדש בקמח מיכוא	הרב שניאור ז. רווח	95	ח
	איסור חדש בחיטה ובשעורה	הרב שניאור ז. רווח	96	7
	בעניין איסור חדש	הרב שניאור ז. רווח	108	7
	איסור חדש (קיץ תשע"ד)	הרב שניאור ז. רווח	114	7
	על מה שעורר להזהיר על איסור חדש	הרב שניאור ז. רווח	132	17
	איסור חדש - לקראת חורף תשע"ח	הרב שניאור ז. רווח	134	7
	איסור חדש	הרב שניאור ז. רווח	140	7
ביכורים	אילם האם יכול להביא ביכורים	הגר"ש מזרחי זצ"ל	45	7
	הבאת ביכורים ממשקים	הגר"ש עמאר שליט"א	48	כא
	שורש מצות הביכורים - עבודת מקדש או ממתנות כהונה והנפק"מ	הרב משה לנדא	126	47
	שורש מצות הביכורים - עבודת מקדש או ממתנות כהונה והנפק"מ	הרב משה לנדא	127	28
ערלה ונטע רבעי	שורש מצות הביכורים - עבודת מקדש או ממתנות כהונה והנפק"מ	הרב משה לנדא	128	43
	איסור ערלה בעציץ שאינו נקוב	הגר"א בקשי דורון	1	8
	בעניין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	1	27
	ניקוב בעציץ של עץ ושל חרס	הרב אליהו ראש	המאה	71
	עלי הקאת לענין ערלה	הרה"ג שלמה מחפז	2	17
	ברין הנ"ל - תגובה	הרב יואל פרידמן	3	37
	בעניין הנ"ל	הרה"ג יצחק רצאבי	4	15
	ערלה בהרכבה על גבי כנה זכרית	הגר"ש עמאר שליט"א	4	7
	ערלה בהרכבה	הגר" יצחק רצאבי	היובל	פא
	פלפל חריף לענין ערלה	הגר"ש משה זצ"ל	5	7
	בעניין הנ"ל	הרה"ג משה לוי זצ"ל	5	18
	בעניין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	5	29
	בעניין הנ"ל - תגובה	הרה"ג משה לוי זצ"ל	7	61
	בעניין הנ"ל - תשובה להג"ל	הרב שניאור ז. רווח	7	63

לגליונות 1-150 | מפתח נושאים

קטגוריה	הנושא	הכתוב	גיליון	עמ'
	מה היא חנטה לענין ערלה ותרו"מ	הגר"ש עמאר שליט"א	5	8
	דין ערלה בהרסים לריח	הרב יעקב יעקב	8	36
	דיני ערלה - שולחן ערוך המבואר	הרב יהודה אדרי	13	34
	מהי חנטה ומהו סמדר לענין ערלה	הגר"ש עמאר שליט"א	14	11
	ערלה בהרסים ובדורים	הרב שניאור ז. רווח	14	19
	הדלקת נר חנוכה בשמן זית של ערלה	הרב דוד וקחי	15	28
	מנין שנות ערלה בעציצים	הגר"ש עמאר שליט"א	16	8
	בעניין הנ"ל - רקע הלכתי	הרב שניאור ז. רווח	22	48
	איסור ערלה ונטע רבעי (וזמרת הארץ)	הרב אדרי יהודה	16	34
	חיוב קפריסין בערלה בא"י	הרב רפאל לוינסון	17	28
	בענין קפריסין וסמדר	הרב רפאל לוינסון	18	25
	אגנס לענין ערלה	הרב שניאור ז. רווח	17	38
	פסיפורה - עץ או ירק	הרב שניאור ז. רווח	20	17
	בענין חנטה הקובעת לדיני ערלה ורבעי	הגר"ש עמאר שליט"א	21	8
	המשך בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	22	10
	"שלום ירושלים" - ערלה בחציילים	מכ"י הגר"א אלאזרק זצ"ל	39	7
	"שלום ירושלים" - ערלה בא"י בסוריה ובחור"ל	מכ"י הגר"א אלאזרק זצ"ל	היובל	ג
	מנין שנות ערלה בשתיילים שהונחו בשקיות פלסטיק	הרב דוד אביטן	39	35
	פרק א' מתוך ספר עץ השדה	הרב שניאור ז. רווח	42	18
	חששות ערלה בפירות הקיץ	הרב שניאור ז. רווח	54	ז
	רכישת פירות בשוק ללא השגחה	הרב שניאור ז. רווח	60	ז
	ערלה בפרי הפאטייה הגדול באויר	הגר"ש עמאר שליט"א	62-63	ז
	נטיעות שעלו מאליהם ושגדלו במקום טרשים מה דינם לענין ערלה	הגר"ש עמאר שליט"א	62-63	טז
	פריון נטע רבעי בשמיטה	הרב דוד אביטן	78-79	מ
	עצים הנטועים לנוי לענין ערלה	הרב יוסף צברי	82	כד
	המשך הענין הנ"ל	הרב יוסף צברי	83	לו
	צמח הפסיפורה לענין ערלה	הרב אליהו ראש	83	מג
	כיצד לנהוג בשתיילים בשקיות ניילון כדי שלא יצטרך למנות שנות ערלה מחדש	הרב אליהו ראש	83	מד
	ברין נטע רבעי	הרב יוסף צברי	84	לג
	המשך הענין הנ"ל	הרב יוסף צברי	85	מא
	העברת אילן ממקום למקום לענין חשש ערלה במקום החדש	הרב אליהו ראש	87	מ
	עלי צבר הנאכלים לענין ערלה	הרב שניאור ז. רווח	89	ל
	האם יש איסור ערלה בשדה של גוי	הרב אליהו ראש	88	לח
	שלב הגידול הקובע לעניני ערלה ונטע רבעי	הרב אליהו ראש	88	מא
	בענין ספק ערלה	הרב יוסף צברי	92	ל
	המשך בענין הנ"ל	הרב יוסף צברי	93	ל
	שאלה בענין לולב האם נוהג בו איסור ערלה	הרב אבישי גרינצייג	99	14
	תשובה על הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	99	15
	בענין החיוב לשרוף פירות ערלה	הרב אבישי גרינצייג	המאה	105
	בענין החיוב לשרוף פירות ערלה	הרב אבישי גרינצייג	101	34
	בענין ערלה בעציץ שאינו נקוב ממתכת	הרב אבישי גרינצייג	103	19
	בענין ערלה בעציץ שאינו נקוב ממתכת	הרב שניאור ז. רווח	103	20
	הנאה מראית עצי ערלה	הרב יוסף צברי	104	21
	אודות צמח הנותן פרי בתוך שנתו לענין ערלה	הרב שניאור ז. רווח	105	24
	בענין עץ הנותן פרי תוך שנתו לענין ערלה	הרב אבישי נחום	107	33
	בענין נטע רבעי בחור"ל	הרב אליהו ראש	109	23

קטגוריה	הנושא	הכותרת	גיליון	עמ'
	דין ערלה בנרעני הפרדות	הרב משה טימסטיט	109	36
	מניין שנות ערלה בעציצים ניידים	הרב שניאור ז. רווח	109	18
	תיקון הבשיל שיש בו טעם של רבעי או מעשר שני	הרב משה לנרדא	109	27
	דין ערלה באתרוג	הרב משה טימסטיט	110	37
	אוסנה ופטל אדום לעניין ערלה	הרב שניאור ז. רווח	112	8
	ערלה בשדה עכו"ם ובחור"ל	הרב אליהו ראש	112	12
	חשש ערלה וחורקים בפירות נוגי' ברי מיובשים	הרב שניאור ז. רווח	114	7
	ברין זה וזה גורם בערלה	הרב שאול קצב	130	43
	בעניין מיטוט דקרא עץ מאכל ולא לסייג וקורות	הרב דביר עמר	131	55
	חששות ערלה בעבר הירדן חלק א'	הרב שניאור ז. רווח	133	8
	חששות ערלה בעבר הירדן חלק ב'	הרב שניאור ז. רווח	134	24
	חששות ערלה בעבר הירדן חלק ג'	הרב שניאור ז. רווח	135	21
	האם יש מקום להחמיר ביותים המגיעים ללא פיקוח ערלה	הרב שניאור ז. רווח	134	24
	עוד בעניין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	135	21
	ערלה בצמח נוגי' ברי	הרב שניאור ז. רווח	135	7
	בעניין נטיעת אגוז ערלה	הרב מישאל חיימוב	139	40
	אוכמניות שהועברו ללא פיקוח, דינם לגבי ערלה	הרב שניאור ז. רווח	148	17
	בענין שימוש בפירות ערלה ללימוד	הרב יוסף צברי	148	32
כלאים	קיום אילנות המורכבים	הגר"ש עמאר שליט"א	6	6
	דין בן נח באיסור כלאי אילן	הרב דוד וקחי	6	18
	הרכבה באילנות סרק	הרב יעקב יעקב	6	22
	טעם ומהות איסור כלאים	הרב דוד וקחי	7	52
	דין ביטול ברוב בכלאים	הרב יעקב יעקב	7	57
	דיני הרכבת אילן - שו"ע המבואר	הרב יהודה ארדי	10	7
	בעניין הנ"ל - שו"ע המבואר	הרב יהודה ארדי	11	25
	סיכום שיטות הפוסקים בכלאי הכרם	הרב יעקב יעקב	11	34
	קיום עץ המורכב על ענפיו כמה זני הדר	הגר"ש עמאר שליט"א	12	8
	נטיעה בנוש לענין כלאים	הגר"ש עמאר שליט"א	12	11
	הרחקה בין מיני תבואה הורועים בעיגול	הרב דוד וקחי	12	39
	ברין אילנות המורכבים כלאים	הגר"ג רזונטל זצ"ל	17	9
	הגדרת מינים שוים לענין כלאים	הרב שניאור ז. רווח	19	8
	בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	19	20
	בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	24	14
	הרכבת אפרסק על אפרסק שקד	הרב שמואל דוד	20	25
	האם מותר לשבת תחת כלאים בכרם	הרב שניאור ז. רווח	22	15
	צמחים טרנסגנטיים לאור ההלכה	הגר"ש עמאר שליט"א	23	15
	ירק שעלה בכרם אם מותר לשותלו במקו"א	הרב שניאור ז. רווח	24	34
	הרכבת ירק בירק	הרב יעקב יעקב	25	40
	ברכי יוסף – באיסור קיום אילן המורכב	מרן החידו"א זללה"ה	48	יג
	כלאי זרעים בארץ ישראל	הרב יחזקאל מוצפי	57-58	לט
	המשך בעניין הנ"ל	הרב יחזקאל מוצפי	59	נג
	כלאים בגנף וכרם שזרע תחתיו רחוק מעיקרו	הרב דוד אביטן	62-63	מא
	כלאיים בכרם צעיר מאוד שטרם הוציא פירות	הרב שניאור ז. רווח	64	כד
	האם איסור כלאי הכרם נוגה בדרשא העשוי לנוי	הגר"ש עמאר שליט"א	68	ז
	כלאים בכרם צעיר	הרב דוד אביטן	69-70	לה
	הזרע שזרע ירק ושדות תבואה כמה צריך להרחיק ביניהם	הרב דוד אביטן	69-70	לט

לגליונות 1-150 | מפתח נושאים

קטגוריה	הנושא	הכתוב	גיליון	עמ'
	תמצית דיני כלאי אילנות כולל טבלה המסכמת סוגי העצים למיניהם	הרב שניאור ז. רווח	71	כד
	ברכת האילנות על עצים מורכבים כלאים ועל עצי עדלה	הרב שניאור ז. רווח	83	כד
	פסיפורה לעניין כלאים	הרב אליהו ראש	85	מז
	נענע וריחן לעניין כלאים	הרב אליהו ראש	85	מח
	זריעת גידולי חיפוי בכרם יין	הגר"ש עמאר שליט"א	86	כ
	שאלה בעניין הנ"ל	הרב יוסף אלמשעלי	86	כא
	תשובה ערוכה ומפורטת בעניין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	86	כב
	עוד בעניין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	87	ל
	בעניין הרכבת עץ השקר	הרב אליהו ראש	87	לט
	שאלות בעניין כלאי הכרם	הרב שלמה בוארון	88	כה
	תשובות לשאלות הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	88	כו
	הגדרה נגטיב בהלכה	הרב אהרון בוארון	המאה 83	
	שר"ת למעשה בעניין כלאים	מרדכי שר"ת מקוון	המאה 110	
	כלאיים במשטח זריעה מפלסטיק לתלמידים המחולק לכמה תאים	הרב שניאור ז. רווח	103	48
	כלאי זרעים באילן	הרב אליהו ראש	105	27
	איסור הנאה מכלאי הכרם	הרב אליהו ראש	106	19
	הרכבת אילני סרק	הרב משה פרץ	106	28
	מיני ירק האסורים בכלאי הכרם	הרב אליהו ראש	106	19
	סוגיא דמחיצת הכרם	הרב אליהו ראש	107	20
	כלאי הכרם שנורעו בחור"ל	רבי דוד טהרני	108	32
	כלאי הכרם בנכרי	הרב משה תעניי	112	27
	כלאי הכרם באלוורה	הרב שניאור ז. רווח	144	16
הפרשת חלה	שיעור הפרשת חלה	הגר"ש עמאר שליט"א	1	14
	האם יש להפריש חלה מעיסת הסופגניות	הרב יצחק לוי	3	34
	הפרשת חלה מעיסת חבלניצ'ס והלחוח	הרב יצחק לוי	3	34
	בעניין הנ"ל	הרב יוסף צברי	המאה 93	
	עיסה העשויה ליחלק בעודה בצק	הרב דוד וקני	4	30
	הפרשת חלה מעיסה שנילושה ללא מים	הרב שניאור ז. רווח	15	23
	אוצר התשובות - חלה סימן שכ"ב	הרב יחזקאל מרצפי	16	32
	הפריש חלה ולא קרא לה שם	הרב שניאור ז. רווח	18	14
	אוצר התשובות - חלה סימן שכ"ב	הרב יחזקאל מרצפי	18	37
	הפרשת חלה ממצות אם להפריש מן היפה	הרב שניאור ז. רווח	23	28
	שכחו להפריש חלה מהמצות ונזכרו בחג	הרב יחזקאל מרצפי	23	30
	חובת שריפת תרומה וחלה טמאים	הרב שניאור ז. רווח	39	18
	הפרשת חלה מעיסה שנקנתה אחר גלגול	הרב גר שקורי	39	29
	תקנת ב' חלות בארץ וחור"ל וכוה"ז	הרב שמואל אביטן	42	31
	שיעור הקמת החייב בחלה	הרב גר שקורי	44	31
	הפרשת חלה בלילה בזה"ז	מרן הגר"ע יוסף שליט"א	היובל 120	
	הפרשה מבצק שגולש במי פירות	הרה"ג אברהם יוסף	היובל 120	
	חלת חוצה לארץ - הפרשתה מן המוקף	הרב גר שקורי	57-58	מג
	התנאים לחיוב חלה ותרומה מן התורה בא"י	הרב דוד אביטן	60	כג
	המשך העניין הנ"ל	הרב דוד אביטן	61	כז
	הלכות חלה - סיכום סימן שכ"ד סעיף א'	הרב אליהו ראש	60	לא
	המשך העניין הנ"ל	הרב אליהו ראש	61	ל
	המשך העניין הנ"ל וסיכום	הרב אליהו ראש	62-63	מד
	הלכות חלה - סימן שכר סעיף ב	הרב אליהו ראש	64	מז

קטגוריה	הנושא	הכותב	גיליון	עמ'
	המשך העניין הנ"ל	הרב אליהו ראש	65	מא
	המשך העניין הנ"ל	הרב אליהו ראש	66-67	מט
	צירוף מורסן וסוכין לחלה ח"א	הרב יוסף צברי	62-63	נג
	המשך העניין הנ"ל	הרב יוסף צברי	64	מט
	המשך העניין הנ"ל	הרב יוסף צברי	65	מה
	המשך העניין הנ"ל	הרב יוסף צברי	68	כג
	שריפת חלה בנייר כסף	הרב אליהו ראש	86	מו
	הפרשת חלה מלחם קפוא	הרב אליהו ראש	86	מח
	האם פיצול האפייה מהעיסות לזמנים שונים מחייב הפרשה חרשה	הרב אליהו ראש	90	מד
	מכתב שאלה בעניין הנ"ל	הרב משה כהניאן	91	לח
	מכתב תשובה בעניין הנ"ל	הרב אליהו ראש	91	לט
	האם בעל רשאי לקיים מצות הפרשת חלה	הרב אליהו ראש	92	לט
	הפרשת חלה מסופגניות	הרב שניאור ז. רווח	105	39
	הפרשת חלה על מאפים דקים	הרב מאיר שטרך	106	34
	מכתב ברין חובת שריפת החלה	הרב שניאור ז. רווח	107	15
	מכתב תגובה על הנ"ל	הרב יואל פרידמן	107	18
	חלות הנאפות במכשיר אופה לחם לעניין צירוף לחלה	הרב שניאור ז. רווח	110	15
	דין קוגל אטריות לעניין הפרשת חלה	הרב משה לנדא	112	19
	הפרשת חלה כתבשיל שנשר משום טעם טבל	הרב משה לנדא	113	31
	מהו שיעור הקמח בימינו המחייב הפרשת חלה	הרב שניאור ז. רווח	124	14
	ברין עיסה העשויה ליחלק לאשה בבית באופן שלא יבוא לידי צירוף לאחר האפייה	הרב שניאור ז. רווח	125	22
	הפרשת חלה במפעל גדול חלק א'	הגר"ש עמאר שליט"א	125	18
	הפרשת חלה במפעל גדול חלק ב'	הגר"ש עמאר שליט"א	126	23
	הפרשת חלה מעיסה שעומדת לבישול ואיך הדין אם חזר ואפה עיסה זו ונפק"מ לקוגל	הרב שניאור ז. רווח	126	29
	אימותי הזמן שהעיסה חייבת בחלה	הרב שניאור ז. רווח	127	19
	ברין עיסה הנילושה מקמח שנעשה מתבואה שגדלה בעציץ שאינו נקוב, אם אפשר להפריש מעיסה זו על עיסה שנילושה מקמח שגדל בארץ או בעציץ נקוב	הרב שניאור ז. רווח	128	26
	ברין הפרשת חלה משעת נתינת מים	הרב משה לנדא	129	39
	ברין עיסה שעירבו בה מעט מים	הרב שניאור ז. רווח	129	28
	מכתב בעניין עיסה שעירבו בה מעט מים	הרב יאיר משעלי	130	29
	הפרשת חלה מקמח מלא שהחזירו לו את הסוכין לאחר ניפוי	הרב שניאור ז. רווח	132	17
	הגדרת עשירית בהפרשת תרומת מעשר ומעשרות והמכשולות בזה חלק א'	הרב משה לנדא	133	27
	הגדרת עשירית בהפרשת תרומת מעשר ומעשרות והמכשולות בזה חלק ב'	הרב משה לנדא	134	28
תדומות ומעשרות	דבר הגדל בעציץ שאינו נקוב לענין תר"מ	הרב שניאור ז. רווח	1	27
	עלי הקאת לענין תר"מ	הרה"ג שלמה מחפז	2	17
	בעניין הנ"ל	הרה"ג יצחק רצאבי	4	15
	גדרי תבלין לענין תר"מ (נפ"מ לנענע)	הרב שניאור ז. רווח	2	20
	ברין הנ"ל - תגובה	הרה"ג סעדיה אריבי זצ"ל	9	35
	ברין הנ"ל - תשובה	הרב שניאור ז. רווח	9	37
	נוסח הפרשת תר"מ עפ"י שיטת מרן	הרב שניאור ז. רווח	3	22
	ברין הנ"ל - תגובה	הרה"ג סעדיה אריבי זצ"ל	9	36
	ברין הנ"ל - תשובה	הרב שניאור ז. רווח	9	37
	תר"מ מפרי הגדל בחצר ונאכל ע"י אורח	הרב שניאור ז. רווח	4	22
	הפרשת תר"מ מהדלורית על הדלעת	הרב יעקב יעקב	4	34
	מצות עשה ולא תעשה של טבל	מרן הגר"ע יוסף שליט"א	7	8
	מירוח ע"י פועל נכרי בכרם ישראל	הגר"ש עמאר שליט"א	7	10

לגליונות 1-150 | מפתח נושאים

קטגוריה	הנושא	הכתוב	גליון	עמ'
הדרומות ומעשרות	מקומות שנכבשו ע"י עולי מצרים - תר"מ	הרב שניאור ז. רווח	12	22
	תר"מ בזה"ו כשטחי עמון ומואב וסוריא	הרב יחזקאל מוצפי	13	48
	האם הסוכר חייב בתר"מ	הרב יחזקאל מוצפי	14	37
	הרלקת נר תנוכה בשמן תרומה טמאה	הרב יעקב יעקב	15	33
	כרין שאלה על מעשרות שעושר	הרב שניאור ז. רווח	16	21
	חשיבות הפרשת תרומות ומעשרות	הרה"ג שלמה מחפזר	17	7
	הבאת שליש לענין תר"מ	הגר"ש עמאר שליט"א	17	15
	גמר מלאכה - הגדרתו	הגר"ש עמאר שליט"א	18	7
	אורז ודוחן - גמר מלאכתו	הרה"ג סעדיה אריכי זצ"ל	19	40
	הפרשת תר"מ מקוניאק	הרה"ג יחיאל זאיר זצ"ל	24	25
	המשך בענין הנ"ל	הרה"ג יחיאל זאיר זצ"ל	25	26
	הפרשה בנסח המקוצר	הרב אהרון בוארון	25	34
	המשך בענין הנ"ל	הרב אהרון בוארון	26	24
	המשך בענין הנ"ל	הרב אהרון בוארון	27	2
	המשך בענין הנ"ל	הרב אהרון בוארון	28	31
	הפרשת תר"מ בכתי עסק	הרב אהרון בוארון	29	55
	תנוכה על הנ"ל	הרב אהרון בוארון	34	38
	הפרשת תר"מ על ידי משגיח כשרות	הרב אהרון בוארון	39	42
	תנוכה על הנ"ל	הרב אהרון בוארון	42	36
	חובת שריפת תרומה וחלה טמאים	הרב שניאור ז. רווח	39	18
	האם יו"ט קובע למעשר כשבת	הגר"ש מזרחי זצ"ל	40	7
	עשה יין משמרים האם צריך לשוב ולהפריש תר"מ	הרב דוד אביטן	40	36
	הפרשת תרומות ומעשרות מתמיד ויין שני	הרב דוד אביטן	66-67	לז
	תערובת יין או מים עם שמרים טבל ודין ערק	הרב דניאל גורדס הלוי	המאה	64
	שאלה בענין תרומות ומעשרות על כרנני	הרב אילן סעדה	96	20
	תשובה בענין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	96	20
	מאורסת, האם אוכלת בתרומה	הגר"ש מזרחי זצ"ל	41	11
	החשוד על המעשרות האם נאמן כשבת	הגר"ש מזרחי זצ"ל	41	13
	הכוסס חטים ושעורים לענין חומש וזכרנה	הרב דוד אביטן	41	36
	חי' וכיאוורים כרמב"ם הל' תרומות	מרן הגר"ע יוסף שליט"א	42	7
	בענין הנ"ל	מרן הגר"ע יוסף שליט"א	43	7
	זמן גמר מלאכת הבגנות	הגר"ש עמאר שליט"א	42	14
	בענין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	43	9
	בענין הנ"ל	הרב מנחם קטאשווילי	המאה	108
	התורם משלו על של חבירו	הגר"ש מזרחי זצ"ל	44	7
	אתרוג טבל או שקבע מקום ולא נתן ללוי	הרב שניאור ז. רווח	44	14
	חיוב תר"מ בעציצים שונים	הרה"ג אליהו לוי	44	24
	הפרשת תר"מ ממין הפירות	הגר"ש עמאר שליט"א	45	9
	המשך בענין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	46	7
	תנוכה על הנ"ל	הנ"ל והעורך	46	לז
	שיעור אסור אכילת תרומה לזר וטמא	הרב דוד אביטן	48	לז
	המשך בענין הנ"ל	הרב דוד אביטן	49	מ
	חיוב תר"מ בדבר הגדל בגנים ציבוריים	הרב יחזקאל מוצפי	45	36
	זכיה משלחן גבוה בתר"מ ובמת"כ	הרב אהרון בוארון	49	כט
	בענין הנ"ל	הרב אהרון בוארון	51-52	נד
	מהלכות תרומות ומעשרות	הרה"ג יצחק יוסף	היובל	נז

קטגוריה	הנושא	הכותב	גיליון	עמ'
כרמי הפקר	הזוהוב עשה מהם יין האם חייבים בתר"מ	הגר"ש עמאר שליט"א	51	ז
	המשך בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	52	ז
זכיה ושלוחות בתרומות ומעשרות	הגר"ד יונה מצנר	51-52	כא	
	בגדרי הפרשה מהפטור על החייב	הרב דוד אביטן	51-52	מה
בחיוב ופטור תר"מ מלש"פ והפקר שעשאן כרי וגורן	הרב דוד אביטן	54	כז	
	שלוחות בתר"מ באדם שאינו שומר תר"מ	הרב דוד אביטן	54	לט
בגדר אומד האמוד בתרומה	הרב דוד אביטן	57-58	לד	
	תנאים לחיוב תרומה וחלה מן התורה ח"א	הרב דוד אביטן	60	כג
בעניין הנ"ל	הרב דוד אביטן	61	כז	
האם מותר לאכול עדאי ללא הפרשת תר"מ מגן עם תשלום דמי כניסה	הגר"ש עמאר שליט"א	61	ט	
	לברך על הפרשת תר"מ מדיקות הגדלים בעציץ שאינו נקוב. ודין הגדל בתוך בית	הרב שניאור ז. רוח	61	יז
ישראל שיקבל מגי פירות מחוברים במתנה ומרחום הגוי והישראל יחדיו	הרב דוד אביטן	69-70	כא	
	תרומות ומעשרות בשביעית לפי מקורות אספקה	הרב שניאור ז. רוח	74	ז
סיכום דיני תרומות ומעשרות בשנת השביעית	הגר"ש עמאר שליט"א	78-79	יא	
	בענין סדר הפרשת תר"מ הנהוג כיום	הרב אהרון בוארון	86	מב
קנה ענבים מגוי לעניין תר"מ	הרב אליהו ראש	87	לט	
	תיכול רוזמרין לעניין חיוב מעשרות	הרב אליהו ראש	88	מה
עונש האוכל טבל ומקורו	הרב אליהו ראש	88	מו	
	הפרשת תר"מ מתבואת חברו ללא ידיעתו כדי למנוע מכשול	הרב אליהו ראש	88	מו
שאלה בעניין תרומה מהתלש למחוכר	הרב אליהו ראש	88	מ	
	האם ניתן לעשר אבוקדו בעודו קשה ואינו ראוי לאכילה	הרב אליהו ראש	90	מד
אכילת עדאי מפירות טבל ביר"ט	הרב אליהו ראש	90	מד	
	הפרשת תר"מ בקופסאות שימורים סגורות	הרב אליהו ראש	92	לט
שאלה בענין שמן מזית הפקר לעניין חיוב בתר"מ	הרב ראובן אוחנה	95	טו	
	תשובה בעניין הנ"ל	הרב שניאור ז. רוח	95	יז
נתינת מעשרות דרך "בית המעשר" לסיטונאים	הגר"ש עמאר שליט"א	המאה	32	
	הרה"ג משה מרדכי קארפ	המאה	49	
שו"ת בכמה עניינים הלכה למעשה בהלכות תר"מ	הרב שניאור ז. רוח	המאה	54	
	הרב דוד אביטן	המאה	77	
פירות וירקות שנקנו מחנות שאין לה השגחה	הרב שניאור ז. רוח	101	40	
	הרב שניאור ז. רוח	101	40	
אגנס הגדל בארץ ישראל לעניין תרומות ומעשרות	הרב שניאור ז. רוח	101	16	
	שו"ת בהלכות תרומות ומעשרות	הרב שניאור ז. רוח	101	16
משגח שהפריש מיבול של עולי מצרים על יבול של עולי בבל	הרב מאיר שטרך	104	31	
	הרב משה לנדא	106	24	
הפרשת תרומות ומעשרות בשבת	הרב משה לנדא	107	27	
	דינים בקבוקים ומאזנים לעניין חילול מעשרות	מון זצוק"ל	107	10
חובת הפרשת תר"מ בתבלינים השונים	הרב מאיר שטרך	107	45	
	תרומות ומעשרות במפעל למציץ פירות	הרב משה לנדא	108	36
האם יתכן חיוב תר"מ בפירות רבעי	מון זצוק"ל	109	9	
	גוי שמירה תבואה לצורך ישראל	הרב שניאור ז. רוח	109	7
תקלה בשיווק תרומות ומעשרות לציבור הרחב	הרב מאיר שטרך	110	44	
	אורות הפרשת תר"מ מעבניות וירקות	מון זצוק"ל	110	11
תרומת מעשר שהופריש משמן אם ניתן לתת לכהן לצורך הדלקה	הרב מאיר שטרך	110	11	
	מון זצוק"ל	113	28	
תורם כרעת בעל הבית	הרב משה לנדא	113	28	
	תרומות ומעשרות מפירות האילן בשנה השמינית	הרב שניאור ז. רוח	124	7
דין מעשר באילנות אי דאורייתא או דרבנן	הרב משה לנדא	128	33	
	הרב משה לנדא	131	51	
לקיטה ממשע שאבדו בו גידולים של ערלה וכלאים או גידולי תרומה חלק א'				

לגליונות 1-150 | מפתח נושאים

קטגוריה	הנושא	הכתוב	גיליון	עמ'
הדרומות ומעשרות	לקיטה ממטע שאברו בו גידולים של ערלה וכלאים או גידולי תרומה חלק ב'	הרב משה לנדא	132	21
	תבלינים לעניין חיוב מעשר	הרב מאיר שטרך	133	40
	דין השיעור בתרומה גדולה ובחלה	הרב מאיר שטרך	134	36
	הפרשת תרומה מן המוקף	הרב משה לנדא	135	30
	בדין הפרשה מן המוקף, אם צריך שגם המפריש יהיה מוקף עם הפירות	הרב שניאור ז. רווח	137	25
	פטור פירות מתרומ' מ כשהיו שעה אחת הפקר, באבידה מדעת וביאוש	הרב משה לנדא	139	31
	בעיית טבל וחולין מעורבים בגידולים שהיו בבעלות משותפת	הרב משה לנדא	140	34
	הפרשת ישראל בפירות של גוי, ובדין מאמץ על ידו, וקטן המפריש של גדול חלק א'	הרב משה לנדא	141	37
	הפרשת ישראל בפירות של גוי, ובדין מאמץ על ידו, וקטן המפריש של גדול חלק ב'	הרב משה לנדא	142	42
	המעבר לשנת מעשר שני באילנות	הרב שניאור ז. רווח	142	8
	הפרשה בפירות שלא היתה להם שעת הכושר	הרב משה לנדא	146	30
	ראש השנה למעשר - המעבר בין שנות המעשר	הרב שניאור ז. רווח	146	6
	גידולים במרפסת של בית, מה דינם לתרומות ומעשרות	הרב שניאור ז. רווח	147	11
	הפרשה בפירות שלא היתה להם שעת הכושר	הרב משה לנדא	147	19
	הפרשת תרומ' בפירות שנקנו מגוי	הרב אליהו הכהן מונק	147	28
כיעור וידידי מעשרות	דיני כיעור וידידי מעשרות	הרב שניאור ז. רווח	17	21
	מתוך ספר קצירת השדה - מצות כיעור וידידי מעשרות	הרב שניאור ז. רווח	59	ט
	החייבים בכיעור וידידי מעשרות	הרב דוד אביטן	59	מה
	תקציר דיני כיעור וידידי מעשרות	הרב שניאור ז. רווח	76-77	י
	דיני כיעור וידידי מעשרות	הרב שניאור ז. רווח	101	6
	בדין מי שלא קיים את מצוות כיעור מעשרות	הרב שניאור ז. רווח	102	7
	דיני ידידי מעשרות	הרב שניאור ז. רווח	119	7
	דיני כיעור מעשרות כתבשיל ובפירות שנה רביעית ושביעית	הרב משה לנדא	119	33
	טבלת כיעור פירות שביעית	הרב שניאור ז. רווח	123	7
	תמצית דיני כיעור פירות שביעית	הרב שניאור ז. רווח	123	7
	בעניין המוליך פירות ממקום שלא כלו למקום שכלו והחזירים	הרב יחיאל רווח	126	53
	בענין כיעור מעשרות	הרב שלח בן ציון פלמן זצ"ל	143	10
	דיני כיעור וידידי מעשרות	הרב שניאור ז. רווח	143	6
	רשמים מקיום מצות כיעור מעשרות	הרב יקותיאל דהן	144	40
מצוות הארץ	הצלב לעניין מצוות התלויות בארץ ולעניין ברכה	הרב אליהו ראש	108	26
	בעניין שאין קנין לעכרם בא"י וכיצד הדין בזמן הזה	הרב מאיר שטרך	123	36
	שיכר האם חייב בתרומה ושביעית	הרב שניאור ז. רווח	124	7
	שלב הקובע בפיר' לענין שביעית ומעשר, כתבואה, זיתים וענבים ושאר אילנות	הרב אליהו ראש	125	31
	עוד בענין הג'ל	הרב אליהו ראש	126	38
	עוד בענין הג'ל	הרב אליהו ראש	127	23
	בדין נוטע ברשות הרבים לצורך רבים	הרב אריאל אילוז	132	38
	בעניין הימים שבארץ ישראל חלק א'	הרב ישראל מאיר פלמן	132	26
	בעניין הימים שבארץ ישראל חלק ב'	הרב ישראל מאיר פלמן	133	36
	בעניין הימים שבארץ ישראל חלק ג'	הרב ישראל מאיר פלמן	134	32
	דין השיעור בתרומה גדולה ובחלה חלק א'	הרב מאיר שטרך	135	41
	דין השיעור בתרומה גדולה ובחלה חלק ב'	הרב מאיר שטרך	136	36
	מור"מ בדין רוב יושביה עליה	הרב ישראל מאיר פלמן	138	27
	עניני ירושלים [בלחלה ובאגרה] והמסותפי למצוות התלויות בארץ	הרב משה לנדא	138	33
מעשר ראשון	תשובה בדין רוב יושביה עליה והאם יש נפקא מינא למעשה בימינו	הרב שניאור ז. רווח	138	32
	חיוב נתינת מעשר ראשון ללוי בזמן הזה	מרן הגר"ע יוסף שליט"א	11	8
	בעניין הג'ל	הרב שניאור ז. רווח	11	9

מפתח נושאים | לגליונות 1-150

קטגוריה	הנושא	הכותר	גיליון	עמ'
מעשר שני	בעניין הנ"ל	הרב ראובן אוחנה	13	36
	בעניין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	78-79	טז
	האם ניתן ליתן מעשר ראשון לכהן בזה"ז	הרב אליהו ראש	89	מד
	נתינת מעשר ראשון מטבול ודאי בצורה מדויקת	הרב אליהו ראש	89	מה
	חילול על פרוטה שאינה מבוררת	הרב דוד אביטן	40	39
	חידושים וביאורים ברמב"ם הל' מעשר שני	מנחם הגדול"ע יוסף שליט"א	43	7
	חילול מעש"ש על פרוטה של בית המעשר ותנאי על דבר שלא בא לעולם	הרב דוד אביטן	51-52	מח
	המשך העניין הנ"ל	הרב דוד אביטן	53	לז
	חילול מעשר שני על פרוטה בב' מטבעות	הרב דוד אביטן	53	ל
	מעות מעשר שני שקנו בהם דבר מאכל ללא רשות הבעלים	הרב דוד אביטן	55-56	מד
מעשר עני	שנת המעבר ממעשר שני למעשר עני	הרב שניאור ז. רווח	66-67	ז
	מידע הלכתי לקראת שנת מעשר עני	הרב שניאור ז. רווח	92	ט
	מידע הלכתי לקראת שנת מעשר עני	הרב שניאור ז. רווח	98	6
	מקורות לדיון פרוטה חמורה	הרב אליהו ראש	85	מז
	חילול מעש"ש או נט"ר על כפית סוכר ששווה פרוטה	הרב אליהו ראש	89	מד
	שיעור פרוטה – לחילול מעשר שני ורביעי	הרב שניאור ז. רווח	95	ט
	הדרך להפטר מחומש כפריון מעשר שני ואופן הוכחה בפירות לאחר הפדיון	הרב משה לנדאר	114	39
	הל' מעשר עני (פ"א)	הרב שניאור ז. רווח	6	34
	הל' מעשר עני (פ"ב)	הרב שניאור ז. רווח	7	29
	הל' מעשר עני (פ"ג)	הרב שניאור ז. רווח	8	17
מעשר עני	הל' מעשר עני (פ"ד)	הרב שניאור ז. רווח	9	15
	הל' מעשר עני (פ"ה)	הרב שניאור ז. רווח	10	22
	דרכי הקנאה במעשר עני באופן מעשי	הגר"ש עמאר שליט"א	8	6
	מכתב שאלה שהופנה להגר"ש עמאר שליט"א בעניין נתינת מעשר עני מהיבוש שברשות המדינה	הרב עזריאל אריאל שליט"א / הרב שניאור ז. רווח	9	7
	תשובה על הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	9	9
	הקנין המועיל להקנות את הפירות לעני	הגר"ש עמאר שליט"א	9	13
	הקנאת המעשר לעני ע"י קטן	הרב שניאור ז. רווח	11	14
	בעניין הנ"ל	הגר"י אריאל שליט"א	11	15
	ברין הנ"ל - חליפת מכתבים	הרבנים הנ"ל	11	16-19
	ברין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	11	22
מעשר עני	ברין הנ"ל - תגובה	הגר"ש שלוש שליט"א	13	54
	ברין הנ"ל - תשובה	הגר"ש עמאר שליט"א	13	55
	הקונה פירות וירקות בזמן המעבר ממעש"ש למעשר עני	הרב שניאור ז. רווח	26	17
	טעה והפריש מעש"ש במקום מעשר עני	הרב שניאור ז. רווח	26	22
	שו"ת בריני מעשר עני	הרב שניאור ז. רווח	היובל	פה
	שנת המעבר ממעשר שני למעשר עני	הרב שניאור ז. רווח	66-67	ז
	מידע הלכתי לקראת שנת מעשר עני	הרב שניאור ז. רווח	92	ט
	מידע הלכתי לקראת שנת מעשר עני	הרב שניאור ז. רווח	98	6
	מחיר ההלוואה למעשר עני לעומת מעשר ראשון	הרב אליהו ראש	88	מו
	מעשר עני בירקות מאוסים:	הרב שניאור ז. רווח	93	ח
מעשר עני	ט"ו בשבט ר"ה לאלילות - לענין מעשר עני	הרב שניאור ז. רווח	94	ז
	מעשר עני באמצעות הפקדת נכסי המפריש	מנחם הגדול"ע יוסף שליט"א	המאה	28
	המעבר לשנת מעשר עני (תשע"ד)	הרב שניאור ז. רווח	111	ח
	חובת נתינת מעשר עני בספק טבל	הרב שניאור ז. רווח	111	ח
	שו"ת בריני מעשר עני	הרב שניאור ז. רווח	111	ח
מעשר עני	הרב שניאור ז. רווח	הרב שניאור ז. רווח	111	ח
	הרב שניאור ז. רווח	הרב שניאור ז. רווח	111	ח
	הרב שניאור ז. רווח	הרב שניאור ז. רווח	111	ח
	הרב שניאור ז. רווח	הרב שניאור ז. רווח	111	ח
	הרב שניאור ז. רווח	הרב שניאור ז. רווח	111	ח
	הרב שניאור ז. רווח	הרב שניאור ז. רווח	111	ח
	הרב שניאור ז. רווח	הרב שניאור ז. רווח	111	ח
	הרב שניאור ז. רווח	הרב שניאור ז. רווח	111	ח
	הרב שניאור ז. רווח	הרב שניאור ז. רווח	111	ח
	הרב שניאור ז. רווח	הרב שניאור ז. רווח	111	ח

לגליונות 1-150 | מפתח נושאים

קטגוריה	הנושא	הכתוב	גיליון	עמ'
	שיעור נתינת מעשר עני	הרב משה תעניז	116	46
	המעבר לשנת מעשר עני	הרב שניאור ז. רווח	134	7
	המעבר לשנת מעשר עני באילנות	הרב שניאור ז. רווח	136	6
	המעבר לשנת מעשר עני	הרב שניאור ז. רווח	140	7
	בדין מעשר עני המתחלק בגורן חלק א'	הרב משה לנדא	148	27
	בדין מעשר עני המתחלק בגורן חלק ב'	הרב משה לנדא	149	38
	דמלה וחמושים הסמוכים - בכיבוש ע"ב	הרב שניאור ז. רווח	12	19
	גדר מקומות שנכבשו רק ע"י עלי מצרים	הרב שניאור ז. רווח	25	15
	הגבול הדרומי	הרב שניאור ז. רווח	13	18
	הגבול הצפוני	הרב שניאור ז. רווח	21	20
גבולות הארץ	גבולות עבר הירדן	הגר"ש עמאר שליט"א	34	11
	המשך בעניין הג"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	45	12
	גדרי קדושת עזרא ומלכי חשמונאי	הרב דוד אביטן	45	31
	המשך בעניין הג"ל	הרב דוד אביטן	46	כו
	מקום מעברות הירדן ומהו ירדן ירחו	הרב דוד אביטן	חיובל	צח
	הישוכים אופקים, שדרות ונתיבות הסמוכים להם האם הם מכיבוש ע"מ וע"ב	הרב יחזקאל מוצפי	69-70	גד
	בעניין תר"מ בעיר אילת	הרב שניאור ז. רווח	106	15
	דין הערים עזה ודמלה לעניין גבולות ארץ ישראל	מרן זצוק"ל	106	9
	חובת מצוות הארץ בארצות הסמוכות לא"י	מרן זצוק"ל	111	יב
	בדיני גבולות ארץ ישראל חלק א'	הרב שניאור ז. רווח	113	14
	בדיני גבולות ארץ ישראל חלק ב'	הרב שניאור ז. רווח	114	18
	בדיני גבולות ארץ ישראל חלק ג'	הרב שניאור ז. רווח	115	17
	בדיני גבולות ארץ ישראל חלק ד'	הרב שניאור ז. רווח	116	15
	בדיני גבולות ארץ ישראל חלק ה'	הרב שניאור ז. רווח	117	11
	בדיני גבולות ארץ ישראל חלק ו'	הרב שניאור ז. רווח	118	12
	בדיני גבולות ארץ ישראל חלק ז'	הרב שניאור ז. רווח	119	17
	בדיני גבולות ארץ ישראל חלק ח'	הרב שניאור ז. רווח	120	17
	גבול צפון של ארץ ישראל דיני עכו וכזיב חלק א'	הרב אליהו ראש	122	22
	גבול צפון של ארץ ישראל דיני עכו וכזיב חלק ב'	הרב אליהו ראש	123	21
	גבול צפון של ארץ ישראל דיני עכו וכזיב חלק ג'	הרב אליהו ראש	124	23
גבולות ירושלים	האם נתקדשה ציון בקדושת ירושלים	הרב דוד אביטן	20	32
	גבולותיה של ירושלים המקודשת	אשר גרוסברג	21	30
	מקומו של "בית פאני"	הרב דוד אביטן	26	30
	תגובה על הג"ל	אשר גרוסברג	27	38
	תגובה על הג"ל	הרב דוד אביטן	28	38
	הביציעין שבהר המשחה	הרב דוד אביטן	31	27
	קריעה על עיר יהודה	הרב דוד אביטן	31	38
	תגובה על הג"ל	הרב מנחם מ. ברונפמן	32-33	62
	גבול הר הבית הדרומי	הרב דוד אביטן	37	32
	ירושלים - המשותפת לכל שבטי ישראל	הרב משה לנדא	136	39
שביעית - שמיטת קרקעות	ירושלים לא נתחלקה לשבטים	הרב משה לנדא	137	29
	דבר הגדל בעציץ שאינו נקוב לענין שביעית	הרב שניאור ז. רווח	1	27
	דין מיכלים גדולים שאינם נקובים	הגר"ש עמאר שליט"א	25	8
	תגובה על הג"ל	הרב י. פרידמן	26	33
	תגובה על הג"ל	הרב משה בן גיני	27	40
	תגובה על הג"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	27	7

קטגוריה	הנושא	המכתב	גיליון	עמ'
	דין דבר הגדל במצעים מנותקים ובחממות	הגר"ש עמאר שליט"א	26	8
	בעניין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	72-73	יא
	ניקוב בעציון של עץ ושל חרס	הרב אליהו ראש	המאה	71
	הדלקת נר הנזכה משמן זית של שביעית	הגר"ש עמאר שליט"א	3	10
	בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	15	14
	מו"מ בענין מזהות וגדרי "אוצר בית דין"	הגר"ע זליכה. והרב שניאור ז. רווח	27	16
	מתוך "אוצר התשובות" – שביעית בזה"ז	הרב דוד אביטן	27	31
	בעניין הנ"ל	הרב דוד אביטן	28	24
	בעניין הנ"ל	הרב דוד אביטן	29	41
	מתוך "אוצר התשובות" – על מה חל קרו"ש	הרב דוד אביטן	32-33	39
	עוד בעניין הנ"ל	הרב דוד אביטן	35	32
	גדר לאקומי ולאברויי אילנא	הגר"ש עמאר שליט"א	28	8
	המשך בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	29	7
	שפיכת מים כשנשפכים לנינה	הרב יחזקאל מוצפי	29	32
	ביאורים וחז' ברמב"ם הל' שמיטה פ"א ה"א	הגר"ש עמאר שליט"א	30	14
	בהג"ל פ"א הל' ב-ג	הגר"ש עמאר שליט"א	31	19
	בהג"ל פ"א הל' ד-ה	הגר"ש עמאר שליט"א	32-33	15
	על מה חלה קדושת שביעית לד' הרמב"ם	הרב דוד אביטן	30	36
	הלכות שביעית	לטרב"צ עזריאל	31	8
	באיוה גידולים יש קדושת שביעית ח"א	הרב שניאור ז. רווח	30	כה
	בעניין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	31	19
	ביאור ללו"ז בשביעית לפירות, ירקות ושאר צמחים	הרב שניאור ז. רווח	32-33	32
	משלוח מנות מפירות שביעית	הרב שניאור ז. רווח	34	19
	קרו"ש בפריחים שיש בהם ריח	הרה"ג אליהו לוי	34	25
	שימוש במחשבי השקיה בשביעית	הרב ראובן אהנה	34	34
	ספחין בבגנה	הרב גד שקורי	34	37
	זמן הביעור בפיטאיה	הרב דוד אביטן	34	40
	שביעית בזמן השללים	הרב ישי מזלומיאן	34	43
	בדין תולדת זריעה	הגר"מ מאוזו שליט"א	34	46
	עבודה בעצמים שנמכרו לגוי	הרה"ג אליהו לוי	35	24
	בעניין הנ"ל	הגר"א לוי	37	22
	גם הפסד בפירות שביעית	הרב גד שקורי	35	44
	קרו"ש בשמן החוחובה	הרב שניאור ז. רווח	36	9
	בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	36	17
	קרו"ש בעלי הקאת	הרב יחזקאל מוצפי	36	44
	קרו"ש בקאת ובחוחובה	הגר"ש עמאר שליט"א	37	7
	המשך בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	38	9
	בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	88	ח
	המשך העניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	89	יד
	עצין שנמכר לגוי האם נוהג בו קרו"ש	הגר"א לוי	37	22
	דין הבגנה בשנה השמינית	הרב שניאור ז. רווח	38	21
	האם מותר לערב יין של שביעית במים ודין הביעור בו	הרב דוד אביטן	38	28
	הוצאת אתרוגים לחו"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	39-40	9
	המשך בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	40	14
	צמח תבלין שנמכר ופסקו להשקותו קודם שמיטה ונלקט בכניסת השמיטה	הרב שניאור ז. רווח	69-70	יב

לגליונות 1-150 | מפתח נושאים

קטגוריה	הנושא	הכתוב	גליון	עמ'
שביעית - שמיטת קרקעות	צביעה מפירות שביעית	הרב אליהו ראש	69-70	מא
	הדלקה בשמן הנקנה בדמי שביעית	הרב אליהו ראש	69-70	מט
	בירורי הלכה וחידושי דינים על סדר הרמב"ם ז"ל בהלכות שמיטה ויובל	הגר"ש עמאר שליט"א	71	ז
	המשך העניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	72-73	כד
	המשך העניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	74	כה
	המשך העניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	75	ז
	המשך העניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	76-77	י
	זמירת גפן בונים אפלים בשביעית	הרב לוי יצחק הלפרין	71	יג
	בגדר עשה ד'ושבתה הארץ' במלאכות שונות מערב שביעית לתועלת שביעית	הרב דוד אביטן	71	לג
	מלאכה בשינוי, אינו מתכוון ועל ידי גוי בשביעית	הרב דוד אביטן	71	לז
	קדושת שביעית במיני כביסה ובעצים	הרב אליהו ראש	71	מו
	המשך העניין הנ"ל	הרב אליהו ראש	72-73	נח
	אוצר בית הדין	הרב שניאור ז. רווח	72-73	ח
	דיון הלכתי על גדר "בית" וסוג "נג" שיחשב כבית	הרב שניאור ז. רווח	72-73	יג
	אמידה לנכרי לזרוע בקרקע שלו עבור שנת השמיטה	הרב שניאור ז. רווח	72-73	יט
	עבודה בשביעית בשדה נכרי במלאכה אוקומי אילנא	הרב דוד אביטן	72-73	נד
	קדושת שביעית במיני מלוגמא	הרב אליהו ראש	72-73	נט
	סיכה בפירות שביעית	הרב אליהו ראש	72-73	ס
	תרומות ומעשרות בשנה השביעית לפי מקורות האספקה השונים	הרב שניאור ז. רווח	74	ז
	קדושת שביעית, איסור ספיחין ומצות ביעור, ותמצית עיקרי דיני שביעית לצרכן	הרב שניאור ז. רווח	74	יא
	דילול פירות (חנטים) שביעית	הרב דוד אביטן	74	לו
	דילול עצי פרי נשירים בשמיטה	רבני המכון	75	מז
	מכתב בעניין דילול פירות בשנת השמיטה	הרב מרדכי איכלר	76-77	מט
	מכתב תגובה בעניין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	76-77	נא
	מכתב תגובה לתגובה הנ"ל	הרב מרדכי איכלר	76-77	נב
	תגובה למכתב התגובה הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח / הרב דוד אביטן	76-77	נג
	חלוקת פירות שביעית שברשות ביה"ד ברשתות השיווק	הרב ראובן אוחנה	75	יט
	תגובה לעניין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	75	כד
	אמידה ודמיה לגוי בשביעית	הרב דוד אביטן	75	לב
	האכלת פירות שביעית לגוי ושכיר	הרב אליהו ראש	75	מ
	אסיפת ומכירת פירות שביעית שדרכן להאגד	הרב אליהו ראש	75	מד
	זמירת קווי בשמיטה	רבני המכון	75	מה
	נטע עץ בשביעית וחזר בתשובה	הרב שמואל דוד	76-77	נד
	זמירה בשינוי בשביעית	הרב שמואל דוד	76-77	נט
	החלפת אוכלי אדם ובהמה	הרב אליהו ראש	76-77	ע
	מכתב בעניין אכילת מאכל בהמה הקרוש בקרו"ש	הרב חיים אהרונב	76-77	עה
	מכתב תשובה למכתב הנ"ל	הרה"ג שבתאי לוי	76-77	עז
	מכתב תגובה למכתב התשובה הנ"ל	הרב חיים אהרונב	76-77	פ
	מכתב תגובה למכתב התגובה הנ"ל	הרה"ג שבתאי לוי	76-77	פב
	תגובה לעניין הנ"ל	הגר"מ מאוזו שליט"א	78-79	סד
	שמן 'אלווד' בשמיטה, מכתב ומכתב תשובה	הגר"ש בן שמעון שליט"א	76-77	פד
	מכתב בדין ריסוס העצים בשביעית	הרב מרדכי אייכלר	76-77	פה
	תקציר דיני ארבעת המינים לעניין שביעית	הרב שניאור ז. רווח	78-79	ז
	סיכום דיני תרומות ומעשרות בשנת השביעית	הגר"ש עמאר שליט"א	78-79	יא
	ענינים שונים בדיני שמיטה	הרב שניאור ז. רווח	78-79	יג
	פריון נטע רכעי בשמיטה	הרב דוד אביטן	78-79	מ

קטגוריה	הנושא	הכותב	גיליון	עמ'
	ריסוס נגד מזיקים בשביעית	הרב דוד אביטן	78-79	מד
	בניית חממה בשביעית לצורך מוצאי שביעית	הרב דוד אביטן	78-79	מט
	אסיפת ומכירת פירות שביעית שדרכן להאגד	הרב אליהו ראש	78-79	נב
	מאימתי אין קוצצים את האילן בשביעית בד' הרמב"ם	הרב אליהו ראש	78-79	נג
	הוצאת פירות שביעית מהארץ לחו"ל	הרב אליהו ראש	78-79	נה
	ביאור בדברי הרמב"ם מהל' שמיטה ויובל פ"ה ה"ד	הרב גבריאל דוד פור	78-79	נח
	המעבר משביעית לשמינית	הרב שניאור ז. רווח	80	6
	ביאור שיטות הראשונים לנבי ביעור פירות שביעית	הרב אליהו ראש	80	27
	הסדר קוצים מעצי אתרוג בשביעית	הרב אליהו עזריאל	80	31
	תמצית דיני ביעור פירות שביעית	הרב שניאור ז. רווח	81	6
	בענין תערוכת שמן הקדוש בקדושת שביעית בבית הבר	הרב שניאור ז. רווח	81	15
	ביאור שיטת הרמב"ם בסוגיא דמחליף שמן	הרב אליהו ראש	81	36
	ביעור ביין בערב פסח. ובאגוזי פקאן	הרב שניאור ז. רווח	83	1
	ספיון בתבן וקש	הגר"צ בוארון שליט"א	המאה	42
	לקראת שנת השמיטה	הרב שניאור ז. רווח	112	6
	עוד בענין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	113	6
	דילול בפירות שביעית חלק א'	הגר"ש עמאר שליט"א	113	8
	דילול בפירות שביעית חלק ב'	הגר"ש עמאר שליט"א	114	9
	דילול בפירות שביעית חלק ג'	הגר"ש עמאר שליט"א	115	11
	דילול בפירות שביעית חלק ד'	הגר"ש עמאר שליט"א	116	9
	דילול בפירות שביעית חלק ה'	הגר"ש עמאר שליט"א	117	9
	קנה יין והחברד שהוא של שביעית ורוצה לבטל המקח	הרב דוד אביטן	114	32
	תוספת שביעית	הרב אליהו ראש	114	28
	דין אינו מתכוין בעבודות האסורות בשביעית	הרב משה לנדאו	115	38
	מקורות אספקה לקראת שנת השמיטה	הרב שניאור ז. רווח	115	8
	עוד בענין תוספת שביעית בזמן הזה	הרב אליהו ראש	115	31
	גדר מלאכת חרישה בשביעית	הרב יוסף צברי	116	49
	האם יש עניין לקנות שדה קודם השמיטה	הרב ישראל מאיר פלמן	116	58
	הנאת דברים בפירות שביעית	הרב יחיאל רווח	116	54
	חרישה בשביעית	הרב אליהו ראש	116	28
	נטיעת אסור בשביעית	הרב אליהו אלחנן	116	24
	עדכוני שמיטה לחודשים תשרי חשוון	הרב שניאור ז. רווח	116	7
	שמיטה כבניין משותף	הרב משה לנדאו	116	36
	ביאורים והערות על סדר הרמב"ם הלכות שביעית	הרב דוד אביטן	117	33
	ביאורים והערות על סדר הרמב"ם הלכות שביעית	הרב דוד אביטן	118	23
	ביאורים והערות על סדר הרמב"ם הלכות שביעית	הרב דוד אביטן	119	27
	ביאורים והערות על סדר הרמב"ם הלכות שביעית	הרב דוד אביטן	120	25
	ביאורים והערות על סדר הרמב"ם הלכות שביעית	הרב דוד אביטן	121	29
	ביאורים והערות על סדר הרמב"ם הלכות שביעית	הרב דוד אביטן	122	26
	ביאורים והערות על סדר הרמב"ם הלכות שביעית	הרב דוד אביטן	123	25
	ביאורים והערות על סדר הרמב"ם הלכות שביעית	הרב דוד אביטן	124	27
	ביאורים והערות על סדר הרמב"ם הלכות שביעית	הרב דוד אביטן	126	43
	ביאורים והערות על סדר הרמב"ם הלכות שביעית	הרב דוד אביטן	127	26
	ביאורים והערות על סדר הרמב"ם הלכות שביעית	הרב דוד אביטן	128	37
	גדר אבות ותולדות מלאכות לענין שבת ושביעית	הרב אליהו ראש	117	26
	גדר חיוב האכילה 'לאכלה' בפירות שביעית	הרב משה לנדאו	117	38

לגליונות 1-150 | מפתח נושאים

קטגוריה	הנושא	הכתוב	גיליון	עמ'
שביעית - שמיטת קרקעות	נתונים לשנת שמיטה - חודשים כסלו טבת	הרב שניאור ז. רווח	117	7
	עבודות האסורות בחצר המשותפת וברחוב העיר	הרב אליהו מונק	117	46
	חידושים וביאורים על הרמב"ם הלכות שמיטה חלק א'	הגר"ש עמאר שליט"א	118	9
	חידושים וביאורים על הרמב"ם הלכות שמיטה חלק ב'	הגר"ש עמאר שליט"א	119	14
	חידושים וביאורים על הרמב"ם הלכות שמיטה חלק ג'	הגר"ש עמאר שליט"א	120	14
	חידושים וביאורים על הרמב"ם הלכות שמיטה חלק ד'	הגר"ש עמאר שליט"א	121	11
	חידושים וביאורים על הרמב"ם הלכות שמיטה חלק ה'	הגר"ש עמאר שליט"א	122	14
	חידושים וביאורים על הרמב"ם הלכות שמיטה חלק ו'	הגר"ש עמאר שליט"א	123	12
	בעניין אמירה לעכו"ם בשביעית	הרב אליהו ראש	118	21
	גדר אבות ותולדות מלאכות לעניין שבת ושביעית	הרב אליהו ראש	118	29
	דיני סחורה בהבלעת דמי פירות שביעית	הרב יחיאל רווח	118	41
	נתונים לשנת שמיטה - חודשים שבט אדר	הרב שניאור ז. רווח	118	7
	תגובה בענין זה	הרב משה לנדא	118	38
	בגדר שמיטת קרקעות	הרב יחיאל רווח	119	43
	דיני ביעור מעשרות בשנה השביעית	הרב שניאור ז. רווח	119	7
	האם לזאת תעודת 'כשר' למהדרין' לחנות עם 'היתר מכירה'	הרב ראובן אוחנה	119	49
	לוח זמנים קדושת שביעית וספיחין	הרב שניאור ז. רווח	119	7
	תולדות שנאסרו בשביעית	הרב אליהו ראש	119	22
	בגדר איסור סחורה בשביעית	הרב משה לנדא	120	30
	בגדר ההיתר דמכירת והשאלת דברים העשויים למלאכת שביעית	הרב יחיאל רווח	120	40
	ביאור כמה תולדות שנאסרו בשביעית	הרב אליהו ראש	120	20
	לוח זמנים קדושת שביעית וספיחין	הרב שניאור ז. רווח	120	7
	עוד בענין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	121	7
	קדושת פירות שביעית השימושים וההגבלות	הרב שניאור ז. רווח	120	7
	בגדר 'שמור' האסור בשביעית	הרב יחיאל רווח	121	41
	בעניין עידוד וקשקוש בשביעית	הרב אליהו ראש	121	22
	דין ריבה שנעשה מאתרוג שיש בו ספק אם קדוש בקדושת שביעית לאחר זמן הביעור	הרב שניאור ז. רווח	122	17
	המעבר משביעית לשמינית	הרב שניאור ז. רווח	122	7
שמיטת כספים	דין תעריכות ונתינת טעם בפירות שביעית חלק א'	הרב משה לנדא	121	34
	דין תעריכות ונתינת טעם בפירות שביעית חלק ב'	הרב משה לנדא	122	30
	דין תעריכות ונתינת טעם בפירות שביעית חלק ג'	הרב משה לנדא	123	28
	דין תעריכות ונתינת טעם בפירות שביעית חלק ד'	הרב משה לנדא	124	29
	הכנת משחות ותרופות לצרכי קוסמטיקה מפירות שביעית ומצמחים שונים	הרב שניאור ז. רווח	123	16
	תקציר דיני יין ושמן בקדושת שביעית	הרב שניאור ז. רווח	123	7
	גדר פועל ובעל הבית לגבי איסור סחורה בפירות שביעית	הרב יחיאל רווח	124	36
	קדושת שביעית בירקות מאוסמים	הרב שניאור ז. רווח	124	7
	הגברת הגידולים והשחתתם בשנת השמיטה על ידי מוזיקה והוספת תאורה	הרב ישי מזלומיאן	125	43
	עד מתי חייב בעל שדה לאפשר כניסה ולקטת פירות שביעית וכיצד	הרב משה לנדא	125	34
	מכתב לרבני ישראל בעניין יין איצר בית דין	הרב שניאור ז. רווח	126	8
	בענין חיוב חלה בשביעית	הרב יחיאל רווח	127	34
	אם מותר לזמן פירות שביעית לגוי העומד להתגייר	הרב שניאור ז. רווח	145	31
	תקציר דיני שמיטת כספים ופרוהובול	הרב שניאור ז. רווח	78-79	כו
	זיכוי מחנות לענין שמיטת כספים	הגר"ש עמאר שליט"א	80	8
	דין 'הקפה' במכירת דין משכורת שהתעכבה לענין שמיטת כספים	הגר"ש עמאר שליט"א	81	11
	כתיבת שמות הדריינים בפרוהובול	הרב שמואל דוד	81	39
	דיני פרוהובול	הרב שניאור ז. רווח	121	7

קטגוריה	הנושא	הכותב	גיליון	עמ'
	דיני שמיטת כספים	הרב שניאור ז. רווח	121	7
	נוסח פירובול לשנת תשע"ה שעל ידי המכון	רבני המכון	121	כריכה פנימית
	דין צ'ק לעניין שמיטת כספים	הרב מאיר שטורץ	122	35
מתנות עניים	פרט ועוללות בכרם ומתנ"ע כזה"ז	הרב שניאור ז. רווח	1	46
	מתנות עניים - שר"ע המכבד	הרב יהודה אדרי	12	33
	מתנות עניים - הלכה למעשה	הגר"מ בן שמעון	17	37
	ברין ספק במתנות עניים לחומרא חלק א'	הרב משה לנדאו	143	45
	ברין ספק במתנות עניים לחומרא חלק ב'	הרב משה לנדאו	144	26
	ברין ספק במתנות עניים לחומרא חלק ג'	הרב משה לנדאו	145	35
מתנות כהונה	מצוות הכרם בכוצר ד' גפנים לביתו	הרב דוד אביטן	42	22
	לקט, שכחה ופאה והפקד שעשאן גורן	הרב דוד אביטן	54	כו
	מתנות כהונה לאלמנת כהן	הרב דוד טהרני	22	35
	נתינת מתנות כהונה לשלוחו של כהן	הרב דוד אביטן	64	מב
	המשך העניין הנ"ל	הרב דוד אביטן	65	לב
	שופות כהן ולוי זכרים ונקבות בכבוד בהמה טהורה	הרב שניאור ז. רווח	המאה	58
פריון פטר חמור	שופות כהן ולוי זכרים ונקבות בפדיון פטר חמור	הרב שניאור ז. רווח	המאה	58
	חזקת כהן ולוי בזמנינו וחובת נתינת המתנות להם	הרב שניאור ז. רווח	140	23
	חמורה שנמכרה לגוי ללא ידיעת הבעלים	הרב ש. ז. רווח - מכתב	13	12
	בעניין הנ"ל	הגר"ש הכהן קוק	13	13
	בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	13	14
	בעניין הנ"ל	הרב יהודה נקי	14	44
חריקים כמוזן	בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	16	13
	עדות גוי על חמורה שלא ביכרה	הרב דוד טהרני	22	37
	ארטישוק נגיעותו בחריקים וצורת בדיקתו	הרב שניאור ז. רווח	19	53
	הימצאות חריקים בעלי גפן	הרב שניאור ז. רווח	22	52
	פטריות - כשרותם וכבעיית חריקים	הרב שניאור ז. רווח	40	24
	מתוך ספר תולעת שני - דין שרץ הארץ	הרב שניאור ז. רווח	43	16
	הנ"ל - חריקים בתערוכת והיוצא מן הטמא	הרב שניאור ז. רווח	45-46	20
	המשך הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	46	יח
	בהנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	48	לב
	דין בריה סרוחה וקנית פירות נגיעים מגוי	הרב דוד אביטן	47	לז
	ביטול ברום במאכל הנגע בתולעים	הרב משה פייץ	המאה	91
	חרק שאינו שלם אבל עדיין ניכר האם בטל	הרב שניאור ז. רווח	49	יז
	טחינת ירק המוחזק בחריקים	הרב ברוך נקי	המאה	99
	חשש התולעים בחומס	הרה"ג דוד יוסף	היוכל	עא
	חובת בדיקת המזון, הנאמנים על הבדיקה, אם עבר ועיכר את המזון ללא בדיקה	הרב שניאור ז. רווח	51-52	לד
	המשך בעניין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	54	יט
	עלי תה הנגיעים בחריקים - אם מותר ליתנם בשקיות דתה הנפוצות	הרב שניאור ז. רווח	53	כה
	רימות זכוב היות בזיתים	הרב שניאור ז. רווח	54	ז
	קטניות, דגניים ושאר מוצרי מחסן, נגיעותם בחריקים, וסקירה על שיטות הדברתם	הרב שניאור ז. רווח	54	לב
	המשך בעניין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	57-58	ג
	חששות חריקים בסימני ראש השנה	הרב שניאור ז. רווח	55-56	ז
	חששות חריקים בסימני ראש השנה	הרב שניאור ז. רווח	61	ז
	מתוך ספר תולעת שני - הלכות כלליות באיסור חריקים ודין בדיקת מזון בשבת ויר"ט	הרב שניאור ז. רווח	55-56	לב
	בעיות חריקים במפעל למילוי עלי גפן	הרב שניאור ז. רווח	55-56	ג
	נגיעות בדוכרונים טרי ומעובד	הרב שניאור ז. רווח	60	ח

לגליונות 1-150 | מפתח נושאים

קטגוריה	הנושא	הכתוב	גיליון	עמ'
תולעים	תולעים כמי שתייה בניו יורק	הרב שניאור ז. רווח	76-77	כג
	מדריך גניעות בחרקים ואופן הבדיקה בפירות ט"ו בשבט - בליווי תמונות	הרב שניאור ז. רווח	82	לד
	אופן בדיקת החרקים בפירות ט"ו בשבט	הרב שניאור ז. רווח	94	יא
	חרקים בתותים וחרקים קטנים מאד שאינם נראים לעין	הגר"ש עמאר שליט"א	85	ט
	בעניין הנ"ל - מכתב להגר"ש עמאר שליט"א	הרב שניאור ז. רווח	85	כב
	ריבה מתות שדה שלא ניקו אותו לפי הכללים	הרב שניאור ז. רווח	104	39
	טיפול נכון למניעת חרקים בירקות עלים מהשוק	הרב שניאור ז. רווח	105	39
	האם יש חשש גניעות בחמוציות	הרב שניאור ז. רווח	108	46
	כשרות וגניעות בארטישוק	הרב שניאור ז. רווח	108	46
	כשרות וגניעות בנבטים	הרב שניאור ז. רווח	108	46
	שר"ת בדיני חרקים במזון	הרב שניאור ז. רווח	87	יט
	אודות חרקים בירקות	הרב שניאור ז. רווח	87	כו
	בעניין דבר שאינו מתכוין ומתעסק בחרקים	הרב שניאור ז. רווח	97	14
	רמת הגניעות של גרעיני צ"א ואופן בדיקתם	הרב שניאור ז. רווח	98	40
	האם ניתן לנפות קמח מלא	הרב שניאור ז. רווח	99	40
	כרובית וברוקולי לעניין גניעות ודרכי הכשרה	שו"ת מקורן	המאה	110
	גניעות חרקים בתות שדה	הרב דוד בן יוסף	102	35
	אודות השמועות על סכנות בעלים מאושרים	הרב שניאור ז. רווח	103	43
	ירקות עלים, חרקים ושאריות חומרי הדברה	הרב שניאור ז. רווח	105	8
	מחקר בתבליני עלים מיובשים	הרב דוד בן יוסף	105	36
	עוד בדבר שאריות חומרי הדברה בירקות עלים	הרב שניאור ז. רווח	106	7
	גניעות בתבלינים מיובשים + תוצאות מעבדה	הרב דוד בן יוסף	109	43
	מבוא מקיף למחקר על מיעוט המצוי בירקות עלים	הרב מאיר שטרך	112	31
	אודות ממצאי הגניעות בירקות עלים	הרב מאיר שטרך	118	48
	מחקר מיעוט המצוי - נתוני ירק הכוסברה לאחר רענון	הרב מאיר שטרך	119	כרכה פסימית
	מחקר מיעוט המצוי - נתוני ירק הפטרוזיליה	הרב מאיר שטרך	120	כרכה פסימית
	חרקים בענבים טריים	הרב שניאור ז. רווח	127	7
	חרקים המצויים בפירות	הרב שניאור ז. רווח	148	6
תולעים בדרגים	אצות ים - גניעות בחרקים	הרב שניאור ז. רווח	55-56	מט
	אודות סרטנים באצות ים/גורי לתעשיית הסושי	הרב שניאור ז. רווח	78-79	כ
	טפילים הנמצאים בבשר הדרגים	הרב שניאור ז. רווח	59	יט
	תגובה להנ"ל	הרב משה ויא	60	לט
	תגובה לתגובה הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	60	מ
	בדין תולעת "אניסאקיס" בתוך בשר הדרגים שאסורה כדין שרץ המים	הרב שניאור ז. רווח	64	כא
	בדין תולעים הנמצאים בתוך בשר הדרגים	הגר"ש עמאר שליט"א	66-67	ט
	דיני שרץ המים ותולעים שבבשר הדרגים כולל טבלה המסכמת סוגי דגים ואופן בדיקתם	הרב שניאור ז. רווח	72-73	לב
	תולעים בדרגים	הרב שניאור ז. רווח	74	י
	מכתב בענין תולעי אניסאקיס בבשר הדרגים	הרב יוסף מרדכי זילבר	76-77	כו
	מכתב תשובה בעניין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	76-77	לה
	מכתב תגובה למכתב התשובה הנ"ל	הרב יוסף מרדכי זילבר	76-77	מ
	מכתב תשובה למכתב התגובה הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	76-77	מה
	פרסום דעת הגר"ש אלישיב שליט"א בנוגע לתולעי אניסאקיס בדרגים	הרה"ג משה מרדכי קארפ	76-77	מז
	אודות תולעים בדגי סלמון	הרב שניאור ז. רווח	78-79	יח
	בדין תולעים שבתוך בשר הדרגים	הרב שניאור ז. רווח	78-79	כב
	על תולעי אניסאקיס בדרגים	הרב שניאור ז. רווח	80	18
	בענין תולעי אניסאקיס הנמצאים בדרגים	הרב משה אליעזר בלום	81	24

קטגוריה	הנושא	המכתב	גיליון	עמ'
	מכתבים בעניין תולעי אניסאקיס ברגים	הרב שניאור ז. רווח	84	יה
	אודות הטפילים ברגים	הרב שניאור ז. רווח	87	כד
	בענין תולעי אניסאקיס המצויים ברגים	הרה"ג משה מרדכי קארפ	88	יד
	תולעי אניסאקיס ברגים - סוף המערכה	הרב שניאור ז. רווח	90	יא
	מאמר מקיף בעניין אניסאקיס ברגים	הרב שניאור ז. רווח	90	כג
	ברין תולעים שבכשר הדגים לאחר שמיעת וקריאת דברי המתירים	הרב שניאור ז. רווח	91	כד
	מכתב בעניין תולעי אניסאקיס	הרב שמואל יוסף לויין	92	יד
	מכתב תשובה למכתב הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	92	יה
	תולעי אניסאקיס ברגים, לאור מכתבם החדש של גדר"י	הרב שניאור ז. רווח	96	9
	בענין החשש לתולעי אניסאקיס בפרוסות דג הרינג	הרה"ג משה מרדכי קארפ	94	כח
	טפילים בדג ההרינג	הרב שניאור ז. רווח	89	ז
	נגיעות של תולעים בהרינג	הרב שניאור ז. רווח	93	ח
	תשובה לאחר ומיוחד מחמכי בני ברק שהגדיל להזהיר גם אותם תולעים שבכני המעיים	הרב שניאור ז. רווח	94	כ
	בעניין הנ"ל	הרב משה סופר	94	כה
	האם ניתן להקל בפרוסות דגים שיש בהם חשש נגיעות	הרב שניאור ז. רווח	91	ו
	טבלה מעודכנת של דגים לעניין נגיעות בתולעים	הרב שניאור ז. רווח	91	ח
	האם יש חובת בדיקה ברגים הנגיעים ב'לרניע'	הגמ"ל לנרא שליט"א	64	כ
	תגובה להנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	64	כב
	טפיל "אוכל הלשון" ברגי הים	הרב שניאור ז. רווח	87	ז
	ביצי דגים - איקרה	הרב שניאור ז. רווח	93	ט
	בעניין טפילים בסרדינים	הרב שניאור ז. רווח	103	7
	בעיית הכשרות באצות ים	הרב שניאור ז. רווח	106	7
	כשרות דג אמנון מתובל	הרב שניאור ז. רווח	106	7
	אצות ים שנבדקו במעבדת המכון ונמצאו נגועים	הרב שניאור ז. רווח	109	7
	כנוגע לממצאים 'חדשים' אודות האניסאקיס	הרב שניאור ז. רווח	110	9
	בעניין תולעי אניסאקיס - גישות שונות מול ממצאי המדע	הרב גרעון קפלן	121	44
	טבלת נגיעות ברגים לקראת פסח תשע"ו	הרב שניאור ז. רווח	125	8
	דינים העולים בעניינים כשרות דגי המושט והסלמון	הרב שניאור ז. רווח	130	7
	טפילים באצות ים	הרב שניאור ז. רווח	133	8
כשרות המזון	אכילת חגבים ע"פ מסורת	הרה"ג יצחק ריצאבי	22	27
	המשך בעניין הנ"ל	הרה"ג יצחק ריצאבי	23	33
	סימני חגבים ואכילתם במסורת	הרב שניאור ז. רווח	57-58	כה
	חלבון מי גבינה אם מותר באכילה	הרב זאב ויטמן.	49	ח
	בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	49	י
	כשרות האייל האדום [אוסטרלי]	הגר"ש עמאר שליט"א	היוכל	כב
	בעניין הנ"ל	הגר"ש הלוי וואזנר	55-56	יג
	בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	55-56	טו
	בכשרות הבקר מסוג "דבר"	הגר"ש עמאר שליט"א	53	טו
	כשרות דבש מלכות	הגר"ש עמאר שליט"א	57-58	ז
	המשך בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	59	יב
	המשך בעניין הנ"ל	הגר"ש עמאר שליט"א	60	י
	כבר שנכבש מעת לעת	הגר"צ בוארון שליט"א	57-58	טז
	האם יש צורך בבישול ישראל בטהינה, בחלבה ופטריית	הרב שניאור ז. רווח	60	טז
	כלים שנמלח בהם בשר כשר האם מותר למלוח בהם בשר חלק	הגר"ש עמאר שליט"א	69-70	ז
	האם בסיוע של גוי לשפוך ענבים לחבית שבה דורכים היין יש משום חשש יין נסך	הרב אליהו ראש	93	לח
	בענין ניקור החלק האחורי שבבהמה	הגר"ש עמאר שליט"א	97	9

לגליונות 1-150 | מפתח נושאים

קטגוריה	הנושא	הכתוב	גיליון	עמ'
	טעימות גוי לבדיקת נותן טעם בתערובת	הרב משה פרץ	103	32
	בעניין 'טעימות גוי'	הרב יוסף שמחה גינזבורג	104	30
	משנח בבית מאפה שמפריש חלה כמה פעמים ביום, כיצד ינהג לעניין הברכה	הרב מאיר שטרך	105	29
	יין שנעשה מענבים שנלקחו מן הגוי	מרן וצוק"ל	108	8
	הלכות פסוקות ממרן וצוק"ל בדיני א"י וכשרות המזון	הרב שניאור ז. רווח	111	יז
	האם אפשר לתת כשרות "מהדרין" לבתי עסק כאשר הבישול איננו ע"פ דעת מרן השלחן ערוך	הגר"ש עמאר שליט"א	129	21
	עוד בנושא 'עניני כשרות במרוקו'	הרב שניאור ז. רווח	137	9
	בדין להם וחלות עם חלב	הגר"ש עמאר שליט"א	138	18
	עניני כשרות שונים במדינת מרוקו	הרב שניאור ז. רווח	139	20
	חלב ובגניות של ישראל מומד	הרב ישראל מאיר פלמן	147	31
דגים	בכשרות הדג קינג קליפ	הרב שניאור ז. רווח	62-63	ל
	בדין סימני טהרה בדגים / פירוט הכשרות של מיני דגים שונים	הרב שניאור ז. רווח	66-67	יט
	לקיחת ביצי דגים בזה"ז ללא כשרות ואם אפשר לסמוך על סימני היצר	הרב שניאור ז. רווח	68	יז
	אודות כשרות דג 'טארבוט'	הרה"ג פינחס מייזערס	78-79	ל
	תוספים בדגים	הרב שניאור ז. רווח	88	1
	האם כסדרנים ממרוקו יש חשש לכבוש עם דגים טמאים	הרב שניאור ז. רווח	99	9
	אודות כשרות דגים שהוחדרו בהם גנים של דגים טמאים	הרב שניאור ז. רווח	102	17
	ערכון לקראת חג פסח על תוספים בדגים	הרב שניאור ז. רווח	107	8
	עוד בעניין תוספים בדגי סלומון	הרב שניאור ז. רווח	108	7
	עוד בעניין תוספים בדגים	הרב שניאור ז. רווח	109	7
שוונות	תערובת דגים טמאים בדיני טרי	הרב שניאור ז. רווח	125	8
	סימני טהרה בדגים	הרב שניאור ז. רווח	128	8
	תערובת דגים טמאים	הרב שניאור ז. רווח	132	8
	כשרות דג הבוסוף	הרב שניאור ז. רווח	135	7
	עקירת אילנות מאכל	הגר"צ עדיאל זצ"ל	15	7
	המשך בעניין הנ"ל	הגר"צ עדיאל זצ"ל	30	8
	עקירת אילנות לצורך הרחבת הישוב	הרב שניאור ז. רווח	35	28
	עץ פרי שהזקין ודב נזקו מתועלתו, האם מותר לעוקרו	הרב אליהו ראש	93	לח
	בעניין הנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	57-58	כה
	במקום שנפגשים איסור וממון מה נגד אחד מה שבסביבת ובמתנו"ע ועוד	הרב דוד אביטן	36	32
	וזהו התכלת	הרב חזקיהו רוטשטיין	43	24
	בעניין הנ"ל	הרב דוד אביטן	43	28
	המשך בעניין הנ"ל	הרב דוד אביטן	44	27
	תנוכה על הנ"ל	ד"ר אהרן רוזן	44	39
	מערכות בעניני ארץ ישראל	מכ"י הגאון רח"י הכהן חמצי זצ"ל	היובל	ט
	עשיית מנוחה בת שבעה קנים	הגר"ש עמאר שליט"א	51-52	יג
	בעניין הנ"ל	הרב דוב לנדאו	54	לו
	תיקונים ושיפוצים באבני הכותל המערבי	הגר"ש עמאר שליט"א	54	ח
	דין אוכלי ששהו תחת המיטה ובדין גילוי של בצל ירוק ולוף	הרב מנחם קאטאשווילי	66-67	נד
	בדיני ומנהגי זמן "נפילת התקופה"	הרב אהרן בוארון	96	31
	המשך בענין הנ"ל	הרב אהרן בוארון	97	27
	המשך בעניין הנ"ל	הרב אהרן בוארון	98	28
	המשך בעניין הנ"ל	הרב אהרן בוארון	99	28
	שאלות לענינים אקטואליים קצרים דרך אתר המכון	הרב שניאור ז. רווח	145	43
	עוד מהנ"ל	הרב שניאור ז. רווח	146	35

קטגוריה	הנושא	הכותרת	גיליון	עמ'
	עוד מהג'ל	הרב שניאור ז. רווח	147	42
	עוד מהג'ל	הרב שניאור ז. רווח	148	39
	עוד מהג'ל	הרב שניאור ז. רווח	131	64
	הגהות על משניות מסכת ברכות	הגר"מ מאוזו שליט"א	101	12
	ניקוב בעציץ של עץ וחרס	הרב אליהו ראש	101	28
	שותפות כהן או לוי, זכרים או נקבות במצוות נדירות	הרב שניאור ז. רווח	101	22
	נקבו בארץ ונפסו בחוץ לארץ	הרב אליהו ראש	102	26
	עקירת דבר מן התורה והפקר ב"ד הפקר	הרב אליהו ראש	103	29
	דיני ומנהגי זמן נפילת התקופה	הרב אהרן בוארון	104	25
	שלבי גידול בפירות לעניין ברכה	הרב אליהו ראש	104	18
	עקירת אליני מאכל במקום שמוזקים או לצורך בנייה	הרב שניאור ז. רווח	108	17
	ענייני חודש חשון ודיני משיב הרוח	הגר"ש עמאר שליט"א	110	13
	מכתבים וכתבי יד ממזן וצוק"ל	חוקרי המכון	111	ג
	מצוות נדירות עם מרן וצוק"ל	הרב ישראל בן יעיש	111	מד
	גדר אדר א' ואדר ב' בשנה מעוברת	הרב מאיר שטרך	124	39
	הערה בעניין נטילת ידיים	הרב מישאל חיימוב	127	37
	האם במרוקו קיבלו עליהם את דעתו של מרן השלחן ערוך	הגר"ש עמאר שליט"א	128	19
	בעניין אמירת 'דאו עינינו' בארץ ישראל	הגר"ש עמאר שליט"א	130	18
	בעניין דקדוק בקריאת התורה	הגר"ש עמאר שליט"א	131	37
	על דברי האבודרהם שמחזקים המנהג לומר 'דאו עינינו' גם בארץ ישראל	הרב איתמר חבשוש	135	46
	האם במצוות ת"ת יש דין שהעוסק במצוה פטור מן המצוה	הרב מאיר שטרך	138	53
	שותפות עם גוי בכלי סעודה	הגר"ש עמאר שליט"א	139	17
	תזכורת לקדאת ימי הנופש	הרב שניאור ז. רווח	139	7
	מאמר על 'פורמה ברכנות' 'רכנות או תאגיד'	הגר"ש עמאר שליט"א	144	10
	נתיני איסור חרש, חמץ שעבר עליו הפסח	הרב שניאור ז. רווח	144	6
	קיום מצות תלמוד תורה בלימוד מצוות דרבנן	הרב ישראל מאיר פלמן	144	34
	מכתב למערכת הגליון בענין צמח הפריזים	הגר"מ מאוזו שליט"א	145	48
	פרטי הדינים הנצרכים בעת יציאה לנופש	הרב שניאור ז. רווח	145	6
	רשמים ממעמד הענקת תעודות הוראה ללומדי המכון	הרב יקותיאל דהן	146	47
	הגדרת שכחה במצוות התורה	הרב משה לנדאו	150	68
גבוהות	הגהות על משניות זרעים מאת בעל ראש משב"ד	הרב נתנאל אביטל	126	11
	כתב יד 'עת הקץ' החתום על ידי 'הימן המליץ'	הרב יחיאל רווח	148	9
	ספר 'טוב טעם' לרבי חביב טולידאנו זצ"ל - דיני ומנהגי פסח	הרב נתנאל אביטל	131	21
	ספר 'עיר חדשה' - חידושי אנדה לירח האיתנים	הרב נתנאל אביטל	128	11
	ספר 'עיר חדשה' - מילי' דאנדרתא	הרב נתנאל אביטל	145	16
	ספר 'עיר חדשה' משניות זרעים	הרב נתנאל אביטל	126	16
	ספר 'עיר חדשה' מסכת פאה	הרב נתנאל אביטל	127	9
	ספר 'עיר חדשה' מסכת דמאי	הרב נתנאל אביטל	129	11
	ספר 'עיר חדשה' מסכת שביעית פרק א	הרב נתנאל אביטל	138	10
	ספר 'עיר חדשה' מסכת שביעית פרקים ב-ה	הרב נתנאל אביטל	139	9
	ספר 'עיר חדשה' מסכת שביעית פרקים ו-י	הרב נתנאל אביטל	140	15
	ספר 'עיר חדשה' מסכת תרומות	הרב נתנאל אביטל	142	17
	ספר 'עיר חדשה' מסכת תרומות	הרב נתנאל אביטל	141	12
	ספר 'עיר חדשה' מסכת תרומות פרק א	הרב נתנאל אביטל	133	10
	ספר 'עיר חדשה' מסכת תרומות פרק ב	הרב נתנאל אביטל	134	14
	ספר 'עיר חדשה' מסכת תרומות פרקים ג-ד	הרב נתנאל אביטל	135	10

לגליונות 1-150 | מפתח נושאים

קטגוריה	הנושא	הכתוב	גליון	עמ'
קטגוריה	ספר 'עיר חדשה' מסכת תרומות פרק ה'	הרב נתנאל אביטל	136	15
	ספר 'עיר חדשה' מסכת תרומות המשך פרק ה'	הרב נתנאל אביטל	137	12
	ספר 'זוהר' ו'הב' לרבי עמנואל סידרו זצ"ל על פסח וההגדה	הרב נתנאל אביטל	131	12
	ספר המשפטים - פס"ד מבית הדין במראכש	הרב יחיאל רווח	132	11
	ספר המשפטים - פס"ד מבית הדין במראכש	הרב יחיאל רווח	133	14
	ספר המשפטים - פס"ד מבית הדין במראכש	הרב יחיאל רווח	134	16
	ספר המשפטים - פס"ד מבית הדין במראכש	הרב יחיאל רווח	135	14
	ספר המשפטים - פס"ד מבית הדין במראכש	הרב יחיאל רווח	136	18
	ספר המשפטים - פס"ד מבית הדין במראכש	הרב יחיאל רווח	137	17
	ספר המשפטים - פס"ד מבית הדין במראכש	הרב יחיאל רווח	138	13
	ספר המשפטים - פס"ד מבית הדין במראכש	הרב יחיאל רווח	139	14
	ספר המשפטים - פס"ד מבית הדין במראכש	הרב יחיאל רווח	128	14
	ספר המשפטים - פס"ד מבית הדין במראכש	הרב יחיאל רווח	129	16
	ספר המשפטים - פס"ד מבית הדין במראכש	הרב יחיאל רווח	130	15
	ספר המשפטים - פס"ד מבית הדין במראכש	הרב יחיאל רווח	145	25
	קונטרס 'חובת הארץ' על מצוות התלויות בארץ חלק א'	חוקרי המכון	102	9
	קונטרס 'חובת הארץ' על מצוות התלויות בארץ חלק ב'	חוקרי המכון	103	9
	קונטרס 'חובת הארץ' על מצוות התלויות בארץ חלק ג'	חוקרי המכון	105	15
	תשובה בריני ירושת יכם מרבי יהודה נחמיה הכהן ז"ל בעל עיר חדשה	הרב נתנאל אביטל	145	10
	תשובה בענין עדים על תנאי כשטר מבעל 'עיר חדשה'	הרב נתנאל אביטל	146	8
	מאמר 'שערי תורה' א' לרבי אברהם מאנסאנו זצ"ל	הרב יקותיאל דהן	150	97
סקירת ספרים	סקירת ספר 'נבולות השדה'	הרב מאיר שטורף	115	48
	סקירת ספר 'שבילי שביעית'	הרב מאיר שטורף	116	62
	סקירת ספר 'שביתת הארץ'	הרב מאיר שטורף	116	62
	סקירת ספר 'שביתת השדה השלם'	הרב מאיר שטורף	116	62
	סקירת הספר 'שור'ת חלקת השדה חלק ד'	הרב מאיר שטורף	123	40
	סקירת הספר 'אדמת אלהו קידושין ג'	הרב מאיר שטורף	124	48
	סקירת הספר 'תבואת שדה' על דיני הפרשת חלה	הרב מאיר שטורף	129	45
	סקירת הספר 'ישמח ישראל'	הרב מאיר שטורף	133	44
	סקירת הגדה של פסח מחכמי מרוקו	הרב מאיר שטורף	137	41
	סקירת ספר 'שור'ת שש משוך חלק ב' על אר"ח יו"ד אבה"ע	הרב מאיר שטורף	140	43
	סקירת ספר 'עיר חדשה' זרעים א'	הרב מאיר שטורף	141	44
	סקירת לספר 'עיר חדשה' חלק ב'	הרב יקותיאל דהן	146	41
	סקירת ספר המשפטים	הרב יקותיאל דהן	145	21
	סקירת ספר המשפטים	הרב יקותיאל דהן	146	45
	סקירת הספר 'קצירת השדה' לרגל הוצאתו לאור	הרב יקותיאל דהן	147	46
ההדרת ספרים	ספר 'החרידים פרק נח	צוות רבני המכון	22	43
	שולחן ערוך - הל' תרומות ומעשרות יו"ד סי' של"א	הרה"ג שם טוב נאמן זצ"ל	23	8
	פירוש הר"ש למשנה - ערלה פ"א	הרב יהודה אדרי	14	42
	חידושים והנהגות למשנה מס' פאה פ"א	הגה"מ מאוזן שליט"א	22	8
	שלום ירושלים - הל' שביעית ח"א	הגה"א אלאורקי זצ"ל	32-33	9
	שלום ירושלים - שביעית	הגה"א אלאורקי זצ"ל	34	8
	שלום ירושלים - הל' שביעית ח"ג	הגה"א אלאורקי זצ"ל	35	9
	שלום ירושלים - שביעית	הגה"א אלאורקי זצ"ל	36	7
	"שלום ירושלים" - ערלה	הגה"א אלאורקי זצ"ל	39	7
	"שלום ירושלים" - ערלה	הגה"א אלאורקי זצ"ל	היובל	ג

קטגוריה	הנושא	המכתב	גיליון	עמ'
	שלום ירושלים - חרש	הגר"א אלאורקי זצ"ל	המאה	11
	ברכי יוסף - באיסור קיום אילן המורכב	מהחור"א זצ"ל	48	יג
	קונטרס חובת הארץ - מצוות התלויות בארץ	הרב נסים עזרא כ"צורי זצ"ל	המאה	22
מאמרים מוסריים	חשיבות הפרשת תרומות ומעשרות	הרה"ג שלמה מחפזר	17	7
	חשיבות ומעלת כשרות המאכלים	הרב אליהו אלהרר	15	37
	חשיבות ומעלת כשרות המאכלים	הגר"ח דוד הלוי זצ"ל	19	30
	חשיבות ומעלת כשרות המאכלים	הרב אליהו אלהרר	19	36
	מפני מה נתאווה משה רבינו להיכנס לארץ ישראל	הרב שניאור ז. רוח	1	5
	על מעלת ה'ראשית'	הרב שניאור ז. רוח	2	5
	עשר בשביל שתתעשר	הרב שניאור ז. רוח	3	5
	כי האדם עץ השדה	הרב שניאור ז. רוח	4	5
	נתינת ארץ ישראל לעם ישראל, וקדושת הארץ	הרב שניאור ז. רוח	5	4
	הג השבועות ומעלת הביכורים	הרב שניאור ז. רוח	6	4
	חורבן בית המקדש והנחמה בכנינו בב"א	הרב שניאור ז. רוח	7	5
	יום הדין 'אי זו לרעב ואי זו לשבע'	הרב שניאור ז. רוח	8	4
	המשמעות שבאור נר חנוכה	הרב שניאור ז. רוח	9	5
	בנים אתם לה' אלוהיכם	הרב שניאור ז. רוח	10	5
	ברכת האילנות בחודש ניסן - חיזוק באמונה	הרב שניאור ז. רוח	11	5
	שמחת היתום והאלמנה כחג השבועות	הרב שניאור ז. רוח	12	5
	זריעה ואמונה - יסודות בחיי האנוש	הרב יהודה אדרי	13	5
	משנת מעשר עני לשנת מעשר שני	הרב יהודה אדרי	14	5
	כי האדם עץ השדה	הרב יהודה אדרי	15	5
	עירלה - שלכים בעבודת ה'	הרב יהודה אדרי	16	5
	ניסן וניסיו	הרב יהודה אדרי	17	5
	בעצרת - על פירות האילן	הרב יהודה אדרי	18	5
	הציבור והיחיד - עבר הווה ועתיד	הרב יהודה אדרי	19	5
	וידע כל פעול כי אתה פעלתו	הרב יהודה אדרי	20	5
	מעשר אבות סימן לבנים	הרב יהודה אדרי	21	5
	ט"ו בשבט, ראש השנה לאילנות - מדוע?	הרב יהודה אדרי	22	5
	חג החירות	הרב יהודה אדרי	23	5
	מהות כפיתת ההר כנגית	הרב יהודה אדרי	24	5
	הטבע והזמן ביהדות	הרב יהודה אדרי	25	5
	ארץ ישראל ותהליך הנאולה	הרב יהודה אדרי	26	5
	שנות המעשר וההכרל ביניהם	הרב יהודה אדרי	27	5
	גשמי ארץ ישראל	הרב יהודה אדרי	28	5
	גשם ורוח בשביעית וכשמיטה	הרב יהודה אדרי	29	5
	השמיטה, התורה וארץ ישראל	הרב יהודה אדרי	30	5
	מסירות נפש בקיום השמיטה	הרב יהודה אדרי	31	5
	כל השביעית חביבין	הרב דוד אביטן	32-33	5
	השמיטה, הצדקה והענוה	הרב דוד אביטן	34	5
	ואמונתך בלילות	הרב דוד אביטן	35	5
	טעמי תורה	הרב דוד אביטן	36	5
	נחמת רבי עקיבא	הרב דוד אביטן	37	5
	עקבתא דמשיחא בעיכוב השלום	הרב דוד אביטן	38	5
	לסילוקו של צדיק	הרב דוד אביטן	39	5
	כי האדם עץ השדה	הרב דוד אביטן	40	5

לגליונות 1-150 | מפתח נושאים

קטגוריה	הנושא	הכתוב	גיליון	עמ'
	מאפילה לאור גדול	הרב דוד אביטן	41	5
	ירושה ושיבה	הרב דוד אביטן	42	5
	שאלו שלום ירושלים ישליו אוהבין	הרב דוד אביטן	43	5
	ובחרת בחיים	הרב דוד אביטן	44	5
	נס חנוכה	הרב דוד אביטן	45	5
	התורה למה נמשלה	הרב דוד אביטן	46	ה
	משביע לכל חי רצון	הרב דוד אביטן	47	ה
	ארץ החיים	הרב דוד אביטן	48	ה
	אנשי אמונה	הרב דוד אביטן	49	ה
	לגליון חיובל	הרב דוד אביטן	50	א
	קדושת ישראל באי אכילת שרצים	הרב דוד אביטן	51-52	ה
	מצוות התלויות בארץ	הרב דוד אביטן	53	ה
	הוי גולה למקום תורה	הרב דוד אביטן	54	ה
	הסדרים	הרב דוד אביטן	55-56	ה
	המדות הטובות שבאדם בזכות ארץ ישראל	הרב דוד אביטן	57-58	ה
	ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו	הרב דוד אביטן	59	ה
	ברכת הביכורים	הרב דוד אביטן	60	ה
	צדקה ומשפט	הרב דוד אביטן	61	ה
	אליכם אישים אקרא	הרב דוד אביטן	62-63	ה
	רצית ה' ארצך	הרב דוד אביטן	64	ה
	יתרון האור מן החושך	הרב דוד אביטן	65	ה
	ואכלתם לחמכם לשובע	הרב דוד אביטן	66-67	ה
	שנת המעשר	הרב דוד אביטן	68	ה
	הערכות לקראת השמיטה	הרב דוד אביטן	69-70	ה
	פנימיות השמיטה	הרב דוד אביטן	71	ה
	בזיעת אפך תאכל לחם	הרב דוד אביטן	72-73	ה
	דרכיה דרכי נועם	הרב דוד אביטן	74	ה
	שית אלפי שנים היו עלמא וחד חרוב	הרב דוד אביטן	75	ה
	תרצה הארץ את שבתותיה	הרב דוד אביטן	76-77	ה
	קווי ה' יחליפו כח	הרב דוד אביטן	78-79	ה
	מוצאי שביעית	הרב מאיר שטורץ	80	5
	בימים ההם ובזמן הזה	הרב מאיר שטורץ	81	5
	כי האדם עץ השדה	הרב מאיר שטורץ	82	ה
	היום אתם יוצאים בחורש האביב	הרב מאיר שטורץ	83	ה
	קבלת התורה – כל שירתו קודמת לחכמתו	הרב מאיר שטורץ	84	ה
	ויתייצבו בתחתית ההר	הגר"ש עמאר שליט"א	84	יא
	חודש אלול	הרב מאיר שטורץ	85	ה
	ובחודש השביעי	הרב מאיר שטורץ	86	ה
	להשכיחם תורתך	הרב מאיר שטורץ	87	ה
	אילן אילן כמה אברך	הרב מאיר שטורץ	88	ה
	אורך חיים בימינה	הרב מאיר שטורץ	89	ה
	אחת דיבר אליקים	הגר"ש עמאר שליט"א	90	ט
	מתי יבוא משיח	הרב מאיר שטורץ	91	ה
	יום הכיפורים וחטאה ונקא	הרב מאיר שטורץ	92	ז
	חג הסוכות צא מדירת קבע	הגר"ש עמאר שליט"א	92	יב
	חנוכה – בימים ההם בזמן הזה	הגר"ש עמאר שליט"א	93	י

קטגוריה	הנושא	הכותב	גיליון	עמ'
	אז ישיר משה	הגר"ש עמאר שליט"א	94	טז
	בניסן עתירין להינאל	הרב מאיר שטורץ	95	ה
	כפה עליהם הר כניגית	הרב מאיר שטורץ	96	5
	רבן דקרו	הרב מאיר שטורץ	97	5
	אפילו דגים שבים רועדים	הרב מאיר שטורץ	98	5
	מעלין בקודש	הרב מאיר שטורץ	99	5
	ועתה ישראל מא(א)ה' אלוךך שואל מעמך	הרב שניאור ז. רווח	המאה 7	
	וימצא מאה שערים	הרב מאיר שטורץ	המאה 9	
	מולי דהספרא על מרן זצוק"ל	הרב שניאור ז. רווח	111	כה
	קניני התורה	הגר"ש עמאר שליט"א	132	14
	אם על כבוד אבנים נצטוו לשמור, על כבודו של אדם עאכ"כ	הגר"ש עמאר שליט"א	135	19
	חסד התשובה	הגר"ש עמאר שליט"א	140	20
	הקשר בין האבות הקדושים והחשמונאים	הגר"ש עמאר שליט"א	141	23
	בזכרנו את ציון - ימי בין המצרים	הגר"ש עמאר שליט"א	145	28
	מאמר חיוך לימים נודאים	הגר"ש עמאר שליט"א	146	10
מאמרים מודעיים ומדוקדים	סוגי המצעים המשמשים לגידול צמחים	יהורם דגני	1	42
	גידול ירקות במכנים	שמעון אילוז	1	44
	"צמר סלעים" כמצע לגידול צמחים	יהורם דגני	2	29
	מצע ה"פרייט" אם דינו כקרקע	הרב שניאור ז. רווח ויהורם דגני	25	45
	הרמיון בין הרלעת לרלורית	שמעון אילוז	3	35
	זהו מינים - מודע והלכה	יהורם דגני	4	36
	פלפלת הגינה	יהורם דגני	5	27
	תוצאות ביניים על תצפית בפלפל הסודני	יהורם דגני	13	53
	האגס, סקירה על יחסי כנה ודוכב	יהורם דגני	6	25
	ניסוי בכנות אגס נוספת	יהורם דגני	7	60
	תפוח אדמה ותפוח אדמה מתוק	יהורם דגני	8	39
	ירקות המתחדשים מוזמן לזמן	יהורם דגני	10	53
	עץ "רב תכליתי"	יהורם דגני	11	39
	תוצאות וריעת פאפיה	יהורם דגני	15	40
	מעקב אחר גרילת פרי השסק	יהורם דגני	16	49
	אגס סקירה מדעית	יהורם דגני	17	40
	פסיפלורה סקירה מדעית	שלמה ששון	20	16
	צמחים טרנסגניים	שלמה ששון	23	10
	סקירה על יצור פטריות בהודו	הרב שניאור ז. רווח	41	38
	זחלי זבוב בפטריות שמפניון	סקירת מחקרים	המאה 132	
	חשש דגנים בכמון - תוצאות בדיקת מעברה	הרב שניאור ז. רווח	47	ז
	שיטות להדברת מזיקי מחסן	הרב שניאור ז. רווח	54	לב
	אצות ים - נגועות בחרקים	הרב שניאור ז. רווח	55-56	מח
	בעיית חרקים במפעל לעלי גפן	הרב שניאור ז. רווח	55-56	נג
	נגיעות בדגנים ומוצרי מחסן ושיטת הדברתם	הרב שניאור ז. רווח	57-58	ג
	טבלה המסכמת את סוגי הדגים והטפילים שבהם ואופני הבדיקה	הרב שניאור ז. רווח	72-73	מז
	סוגי השרצים והטפילים המצויים בדגים ובצמחי הים	הרב שניאור ז. רווח	72-73	מ
	תולעים בתוך בשר דג הסלמון	הרב שניאור ז. רווח	64	גב
	תולעים הנמצאים בכיצי דגים	הרב שניאור ז. רווח	65	גב חוברת
	בעניין הנ"ל	סקירת מחקרים	המאה 158	

לגליונות 1-150 | מפתח נושאים

קטגוריה	הנושא	הכתוב	גיליון	עמ'
שאלות בעניני ימי הנגיף	תולעים ברזי ברקודה	הרב שניאור ז. רווח	66-67	גב חובבת
	תולעים ברזי לברק	הרב שניאור ז. רווח	68	גב חובבת
	תולעים ברזי פורל ופולוק	הרב שניאור ז. רווח	74	ט
	בעקבות הכתבה על "אריבעת מיני האתרונג"	פרופ' משה בר יוסף	80	45
	על מצב משק המים בישראל והשפעתו על החקלאים	הרב מאיר שטרך	83	מה
	תוצאות מחקר על נגיעות התחתים בחריקים ואופן הסרתם	מעבדת המכון	85	כט
	בעניין הנ"ל	סקירת מחקרים	המאה	162
	מחקר על אניסאקים בדגים	הרב שניאור ז. רווח	89	י
	בעניין הנ"ל	סקירת מחקרים	המאה	138
	אניסאקים בדג ההרינג	סקירת מחקרים	המאה	152
	טבלה מעודכנת של רשימת הדגים, רמת נגיעות	הרב שניאור ז. רווח	91	ה
	הנדסה גנטית בחלכה	הרב אהרן בוארון	המאה	83
	כרובית וברוקולי כשטחים פתוחים	סקירת מחקרים	המאה	164
	תחליפים טבעיים לריסוס וחשייה	סקירת מחקרים	המאה	168
	מכונה לסינון אורז	סקירת מחקרים	המאה	172
	מחקר בנושא 'מכונת האורז' חלק א'	הרב דוד בן יוסף	102	35
	מחקר בנושא 'מכונת האורז' חלק ב'	הרב דוד בן יוסף	104	37
	צבור שמחממת אונס לא קראו בתורה	הגר"ש עמאר שליט"א	150	21
	האם יש להשלים את הפרשיות שחסרו - עמוד 32	הרב שניאור ז. רווח	150	32
	לוויה וקבורה ביום טוב שני - עמוד 34	הרב שניאור ז. רווח	150	34
	'שמחה' לאשתו בבגדים ותכשיטים בימים אלו - עמוד 41	הרב שניאור ז. רווח	150	41
	טבילת מצוה במקווה ביום השמיני - עמוד 44	הרב שניאור ז. רווח	150	44
	להושש שלא לברוק עדי בדיקה מחשש המגיפה - עמוד 46	הרב שניאור ז. רווח	150	46
	כמה עניני כיבוד הורים בתקופת המגיפה. עמוד 48	הרב שניאור ז. רווח	150	48
	ביקור חולים וניחום אבלים בתקופה זו - עמוד 50	הרב שניאור ז. רווח	150	50
	היאך יעשו חופה בזמן הסגר, שאסרו כינוס בעשרה - עמוד 53	הרב שניאור ז. רווח	150	53
	דין אדם המזיק בחולה שיצא מביתו - עמוד 58	הרב שניאור ז. רווח	150	58

בדיקת דג החרב על ידי מורינו ראש המכון

לכל זמן ועת, כמה חפצתי להגיע לדג חרב קטן כדי לראות את דברי חלק מהפוסקים וכלל המדענים שהדג בהיות קטן יש עליו קשקשים. ולכן הוא כשר גם כאשר הם נושרים במים. כידוע שהכנסת הגדולה התיירו. ועוד מחכמי דורו. ומאידך רבים חלקו עליו. אולם כל הויכוח היה במציאות. ובין היתר היה ויכוח כזה בין חכמי מרוקו.

כאשר חכמי טנג'יר ותיטואן התיירו כי הכירוהו שיש בו קשקשים בקטנותו. ומאידך חכמי המערב הפנימי הכירוהו רק כשהוא גדול ומסחרי יותר ואז משיר הקשקשים. ואסרוהו. ומאז במרוקו זה נהיה מנהגי עדות למתירים ולאוסרים.

ההוראה האחרונה של הגאון רבי אהרון מונסונגו זצ"ל רבה של מרוקו האחרון לאנשים ששאלוהו על כך, מי שנהגו אבותיו על פי חכמי טנג'יר ותיטואן מותר ומי שלא, שלא יאכלו. והנה כל זה מחמת חוסר תיעוד של המציאות. בהיותי כאן במרוקו כעת ואני יודע שכעת מתחילה העונה, חיפשתי ודרשתי על דג חרב קטן. ונאמר לי שטרם החלה העונה, אבל דיין אחד הפתיע אותי היום יום שישי עש"ק פרשת משפטים תש"פ שהגעתי לתיטואן, והביא לי דג קטן של 4 ק"ג.

בדיקת הדג על ידי ראש המכון שליט"א

והנה התוצאות לפניכם. הדג מלא קשקשים - כלומר בשלב ראשון נראה ניילון, אבל לאט בחיפוש התחלתי לראות קשקשים על הסכין, על המפה, על הקרטון ועוד. הכל מצולם ומוסרט. ומי כעמך ישראל! צדק רבינו הכנסת הגדולה. צדקו חכמי טנג'יר ותיטואן. הלכה למעשה הדג שלפני ודאי כשר למהדרין. והזן הזה שהוא העיקרי והמוכר של דג חרב אמיתי ודאי כשר למהדרין. רק כיון שרבים נהגו לאסור אפשר לצדד לכאן ולכאן ואפשר שזה מנהג בטעות. אבל עוד חזון למועד.

מטרת כתיבת הדברים היא בראשית להביא הדברים והמציאות לפני חכמי ישראל.

ש.ז.ר.

הקשקשים על הסכין

הקשקשים שנמצאו על הדג

דג החרב שעור פולמוס הלכתי בין הפוסקים